55 kop.

A. TŠAKOVSKI KAUGE TÄHE VALGUS

A. TŠAKOVSKI

KAUGE TÄHE VALGUS

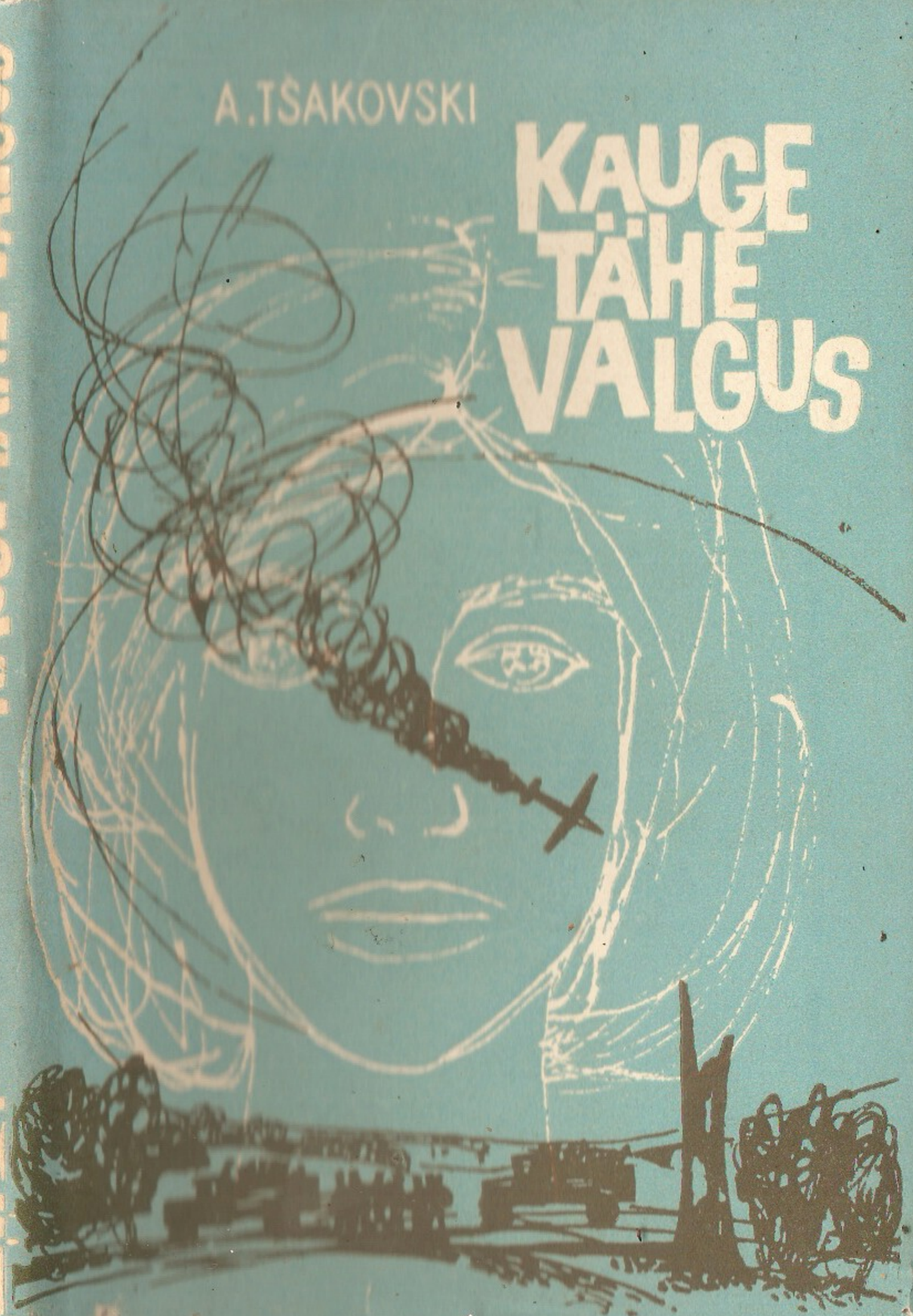

Aleksandr Tšakovski alustas oma kirjanduslikku tegevust Suure Isamaasõja ajal, mil ta võitles Leningradi kaitsjate ridades, kelle kuulsusrikastele tegudele ta pühendas hiljem triloogia. Peale selle on ta kirjutanud raamatuid Sahhalini töötajate elust ja teede ehitajatest polaarjoone taga.

«Kauge tähe valgus» on jutustus suurest, puhtast ja õilistavast armastusest. Endine lendur Vladimir Zavjalov, kes isikukultuse ajal on raske draama läbi elanud, näeb juhuslikult ajakirjas oma armastatu Olga Mironova pilti, keda ta pidas sõjas hukkunuks, ja hakkab teda otsima. Autor viib lugeja koos oma kangelasega mitmesugustesse meie kaasaegse elu sfääridesse ja näitab nõukogude ühiskonda suurte muutuste perioodil pärast NLKP XX. kongressi.

Käesoley jutustus veenab lugejat, et nõukogude inimeste kangelasteod ei kustu, vaid jäävad igavesti helendama nagu kauge tähe valgus.

ALEKSANDR TŠAKOVSKI

KAUGE TÄHE VALGUS

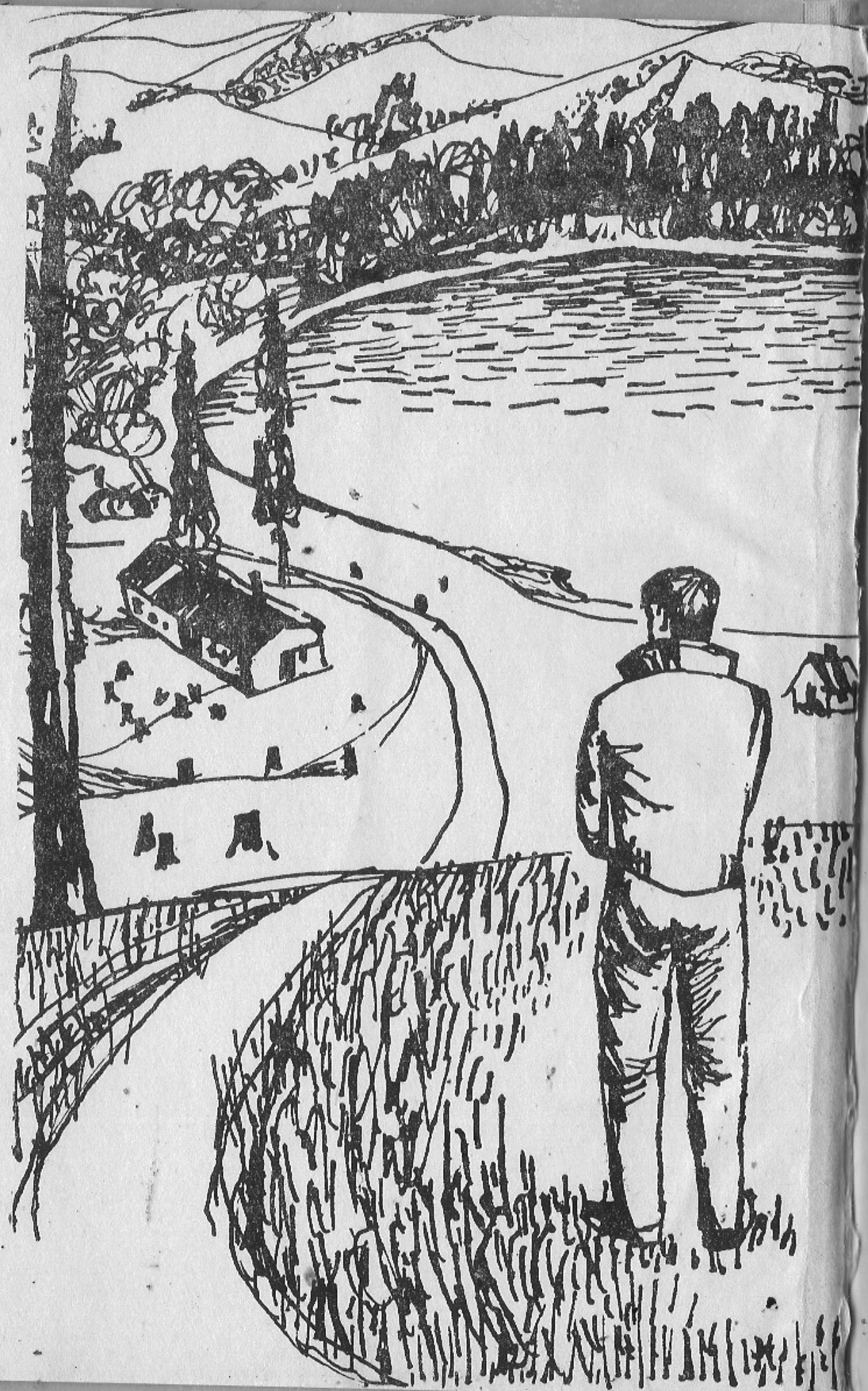

ALEKSANDR TŠAKOVSKI

KAUGE TÄHE VALGUS

JUTUSTUS

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN
1964

V
T 78

Originaali tiitel:
Александр Чаковский
СВЕТ ДАЛЕКОЙ ЗВЕЗДЫ
Повесть
Роман-газета № 6 1963
Государственное издательство
художественной литературы
Москва

Tõlkinud
ERIKA SOGEL

Kunstiliselt kujundanud
OLEV SUBBI

Poeedid ei hukku, vaid kustuvad
nagu päikesed.
Nende kiired lendlevad
läbi aastasadade ja kauguste,
südaöisel ajal
kandub meieni nende valgus,
mida nad elades
kiirgasid.

J. Ozga-Mihhalski.

1. ÜHEL ÕHTUL.

«Kas sa randa jalutama lähed?» küsis Leena Zavjalovilt.

«Ei,» kõlas vastus.

«Aga mida sa siis kavatsed teha?»

«Ei midagi erilist, olen lihtsalt veidi omaette. Ja loen ajakirja,» vastas Zavjalov.

«Ajakirja? Kas seda vana «Lutši»?» usutles Leena.

«Jah, just seda.»

«Ma ei saa mitte millestki aru,» ütles Leena õlgu kehitades. «Kui sa just jalutada ei taha, milleks sul oli siis vaja saalist ära tulla?»

Ta seisis Zavjalovi ees oma punases, talle hästi sobivas kleidis, ise nii noor ja ilus. Juba kolm nädalat elab Leena selles Riia ranna puhkekodus ja juba kaks nädalat on ta tuttav Zavjaloviga. Koos käisid nad õhtuti järjekordset filmi vaatamas, pärast aga jalutasid mererannas, kui ilm oli ilus, istusid peahoone võõrastetoas, kui väljas oli jahedavõitu, või tõmbusid Zavjalovi tuppa üksindusse, kui sadas ning toanaaber oli klaasverandale preferanssi mängima läinud.

Leena ei kahelnud selles, et ta Zavjalovile meeldib ja et mees kavatseb oma puhkekodus viibimise aega pikendada, ning ootas nüüd, et Zavjalov ka teda palub siia jääda ja aitab temalgi tuusikut pikendada. Küllap Zavjalov sealjuures muidugi ütleb, et «võtab kõik, mis sellega seoses on, enda kanda,» ja Leena oligi juba otsustanud jääda, kui mees vaid mõningat visadust peaks ilmutama.

Kui Leena teadis, kuidas ta elu lähematel nädalatel kujuneb, oli ta rahulik. Närveeris ta tavaliselt teel lõunasse ja seejärel esimestel päevadel kuurordis — senikaua, kui keegi temast juba välja tegema hakkas ja ta oma südames oli otsustanud, et tolle mehe juurde ikka «tasub peatuma jääda». Ja sellest hetkest alates leidis ta kohe oma hingelise tasakaalu, sest oli veendunud, et teab nüüd kõike ette.

Praegu aga oli Leena rahutult ärevil. Veel ei taibanud ta selle põhjust. Õigupoolest polnud ju midagi erilist juhtunud. Nad istusid kinosaalis ja ootasid seansi algust. Neile pidi näidatama filmi võluva Gerard Philipe'iga, keda Leena kord kinofestivali ajal Moskvas oli Gorki tänaval näinud ja keda ta sel kombel mõningal määral isegi oma tuttavaks pidas.

Kinomehaanikutel ei laabunud miski, seansi algus venis ja Zavjalov lehitses loiult pildiajakirja, mille ta fuajeest kaasa oli võtnud. Lõpuks valgus kustus.

Leena ootas rahulikult, millal Zavjalov rõhutatult juhusliku ja instinktiivse liigutusega — žestiga, mida iga mees ainuüksi endale omaseks peab — tema käest kinni võtab. Kuid Zavjalov istus liikumatult. Leena pööras pea tema poole ja nägi hämmastusega, et mees uurib endiselt ajakirja, kuigi saalis oli juba pime.

Lõpuks ometi ilmus ekraanile Leena vana tuttav, suurte, poisikeselikult õieli kõrvadega hurmav Gerard — kättesaamatu eeskuju kõigile meestele, keda Leena oma elu jooksul oli tundnud. Ja just siis tõusis Zavjalov ootamata järsult püsti ning hakkas Leenale sõnagi lausumata väljapääsu poole minema.

Viivuks jäi Leena veel kõhklema, kuid pärast lühikest siseheitlust jättis ta Gerard'i sinnapaika ja läks samuti väljapääsu poole.

Ukse juures heitis ta veel korraks pilgu ekraanile, kuhu nüüd juba oli ilmunud kuulus näitlejatar, kõigist Leenale teadaolevatest nimedest kõige pikema nimega, ja nagu ta oli juhtunud kuulma, maailma kõige ilusama büstiga naine.

Ja nüüd siis seisis Leena Zavjalovi ees ja kuulas tema absurdseid lühikesi vastuseid, mis ainult kinnitasid Leena kahtlusi, et Zavjaloviga on tõepoolest midagi juhtunud. Aga asi puutus siin ju kolmekümne nelja

aastasesse meeldivasse mehesse, kes oli vallaline, endine lennuväemajor, praegu aga ühe Moskva lennuklubi vaneminstruktor.

Temal, Leenal, üldiselt elus ei vedanud. Ta oli väga ilus, hoopiski mitte rumal ja kuulus nende naiste liiki, kellele mehed, vähemalt paljud neist, tänaval järele vaatavad.

Leena riietus hästi; pensioni, mis ta mehe eest sai, ja raha, mis ta fotograaf-retušeerijana teenis, ei olnud küll üleliia, kuid piisas. Leenal oli meeste juures edu, tal oli alati «keegi». Nüüd siis oli selleks «kellekski» saanud talle Zavjalov. Nad seisid laterna all ja selle mahe valgus langes Leena läikivale punasele kleidile, mis tihedalt tema keha ümber hoidus, Leena pikkade säärte vahel nõrgalt lohku vajus ja laterna valgusel sädeles nagu mingi eksootilise kala soomus.

«Ma ei saa mitte millestki aru,» kordas Leena, püüdes ise mitte pealetükkivana näida. «Võib-olla sa tundsid ennast halvasti? Saalis on ju väga umbne?» uuris ta veel kord.

«Ei, ei, kõik on korras,» vastas Zavjalov talle hajameelselt.

«Mis temaga ometi juhtus?!» küsis Leena mõttes. Ta vaatas uurivalt Zavjalovile otsa. Mees toetus seljaga vastu metallist laternaposti ja hoidis käes ikka todasama toruna kokkukeeratud ajakirja. Ei, välimuselt oli ta ikka samasugune. Hall pintsak õlgadel. Heledad, otsekui pleekinud juuksed. Ja samasugused heledad, terased, peaaegu pilkumatud silmad.

Zavjalovi välimuses oli peale silmade kõik Leenale arusaadav ja vastas täiesti tema maitsele. Näitleja, režissöör või filmioperaator peaks Leena arvamust mööda kandma muidugi palju kitsamaid pükse. Liiga laiu andestaks ta vaid ministri asetäitjale. Aga Zavjalovi-taoline endine kaadriohvitser ja tõsine mees, kuid siiski mitte mingi kasarmurott, vaid «kõikemõistev» inimene, peabki kandma just niisuguseid pükse, mis pole ei kitsad ega laiad. Samuti ei sobiks talle särgiks kaherealine «demokratka», veelgi vähem muidugi kirju «hollivuudka». Neutraalne kodumaine tennissärk oli just see, mida vaja. Leena arvates pidi igaüks välja nägema just sellena, kes ta tegelikult on. Keigar kei-

garina, juhtiv töötaja juhtiva töötajana, huvitav keskmistes aastates erulendur aga just taolisena, nagu on seda Zavjalov. Kõik temas näis nii arusaadavana ja selgena. Kõik peale silmade. Need otse hirmutasid vahel Leenat. Küllap oli Zavjalovi pilk ka siis selline, kui ta oma hävitajal või pommitajal lahingut pidas. Kuid mees ei tohi ju samasuguse pilguga armastatud naisele otsa vaadata!

Leena ei saanud mitte millestki aru. Mitte millestki peale ühe asja: ei tohi olla pealetükkiv.

«Noh, ma lähen siis saali ja vaatan filmi lõpuni,» ütles ta nüüd kõige loomulikumal toonil. «Aga pärast siiski jalutame. Kas sa jääd siia?»

«Tõenäoliselt,» kõlas vastus.

Leena jõudis end õigeaegselt vaos hoida, et mitte närviliselt õlgu kehitada, ja läks tsementplaatidest laotud teerajal oma kõrgete peente metallkontsadega valjusti klõbistades saali poole.

Zavjalov ei vaadanud talle järele.

Zavjalov kõndis tasaseks tambitud, pisut niiskevõitu rannaliival. Oli juba hilja. Tavalised õhtused jalutuskäigud rannas olid lõppemas. Aeglaselt jalgu kõrgele tõstes läks vette keegi õine supleja, sammudes juba pikka aega läbi rannaäärse madala vee sügavamale mere poole, aga ei saanud end ikka veel kuidagi vette kasta.

Möödus laiaäärelise kaabuga fotograaf ülespoole põlve kääritud valgetes pükstes, mis olid üleni poripritsmeid täis. Ühe käega lohistas ta üle liiva aparaadi statiivi, teisega aga vedas burlaki kombel läbi madala vee butafoorse purjega paati.

Kaks tütarlast, lahtiste märgade juustega kohalikku näkineidu, kõndisid supelkostüümides pikkamööda üsna vee piiril, jättes enda taha märjale mustale liivale sügavaid jälgi, mis otsekohe vett täis valgusid.

Kaks elatanud keigarit väljaõmmeldud laevukestega lühikestes trikoopükstes, puutaldadega kingad jalas, püüdsid ees minevatele näkineidudele järele jõuda. Trussikutega keigarid astusid kiiresti, peaaegu lõõtsutades, ja nende kiilaspead paistsid kuuvalgel pärgamentsetena.

Keegi juba vanem paks mees oli põlvili maas ja voolis hoolega liivast tohutu suurt naise profiili.

Tunkedes inimesed tassisid ööseks ära raskeid pinke. Nad tirisid neid kusagile eemale, kaugemale rannast ja merest; kohalikud võimud tundsid muret puhkajate karskete eluviiside pärast ja hoidsid neid öiste kiusatuste eest.

Pikakoivaline kitsastes supelpükstes poiss nagu noor jumal seisis peenepihalise rannakitlis tütarlapse kõrval. Ühe käe oli poiss tüdruku õlale pannud, teises käes aga hoidis ta portatiivset raadiot, kust voogas tasast muusikat. Ja nad mõlemad, nii noor jumal kui ka tema sõbratar, vahtisid ainiti horisondi suunas.

Sõitis mööda veoauto, mille kastis kolisesid kuhjani täis prügiurnid.

«Mida mul tuleks nüüd teha?» küsis Zavjalov endalt mõttes. «Kuhu küll minna? Aga ei kuhugi. Kuni ma siin olen, ei saa ma midagi ette võtta. Alles Moskvas võib kõik selguda. Ainult seal.»

Kuid võib-olla ta eksis? Kuidas talle ometi siiani pähe ei tulnud, et ta eksis, et see on silmapete, hallutsinatsioon, miraaž?

Aga ei, eksitus see küll ei ole. Selliseid eksitusi juba ei juhtu. Muidu oleks ju nii õudne elada. See ei või olla eksitus! Jumalale tänu, hallutsinatsioone ei ole tal veel iialgi esinenud. Ei nendel aastatel, mil ta lendas, ega ka praegu, kus ta ainult maad mööda liigub.

Noh, aga kui see siiski on eksitus? Nüüd hakkas Zavjalovil hirm mõttest, et ta võiks eksinud olla. Hirm esimest korda nende pikkade aastate jooksul, sellest ajast saadik, mil tal keelati taevasse tõusmine ja ta eluks ajaks maa külge aheldati, sellest ajast saadik, kui tal tiivad kärbiti ja ta kuulis, et ta erru lastakse. Just siis tundis ta viimati hirmu. Ja ütles siis, et ei suuda käia maad mööda, teades, et ta enam iial taevasse ei tõuse. Too inimene aga väitis talle naljatades vastu, et miljonid inimesed käivad maad mööda, peavad seda täiesti normaalseks ega kipu sugugi taevasse. Jah, inimesed küll, see on õige, vastas selle peale Zavjalov, kuid on olemas ka linnud; need laskuvad samuti maa peale ja isegi hulguvad seal ringi, nende tõeline elu aga on taevas. Ja kui linnul kärpida tiivad, kaotab tema elu mõtte.

Pärast seda ei tundnud Zavjalov enam kordagi hir-

mu. Arvas, et tema hirmu norm on juba täis. Aga, näe, täna . . .

Kaua hulkus ta tühjaks jäävas rannas ikka ühe ja sellesama mõttega. Millestki muust ta lihtsalt ei suutnud mõelda.

Lõpuks pöördus ta tagasi. Nüüd ei tulnud talle enam kedagi vastu ja mitte keegi ei läinud temast ka mööda. Oli liiga hilja nende jaoks, kes õigel ajal magama heitsid, ja liiga vara täieliku pimeduse ootajaile.

«Küll on hea, et ma siin üksi olen,» mõtles Zavjalov, kuid taipas peagi, et eksis. Veel üks inimene oli jäänud randa, mida valgustas vaid vaevu pilvedega kaetud kuu. See oli toosama kunstnik või skulptor või lihtsalt asjaarmastaja, too vanem paks mees, kes seal liivast naiseprofiili voolis.

Selle mehe kohale jõudes Zavjalov seisatas ega teadnud isegi, miks ta seda tegi. Teda ei huvitanud sugugi kunstniku töö. Aga ta lihtsalt ei tahtnud puhkekodusse tagasi minna. Talle tundus, et seal ei saa ta enam mõelda sellele, millest ta praegu mõtles.

«Noh, kuidas on?» küsis too põlvedel liiva mööda roomav inimene talt ootamatult, ise pilpaga naiseprofiili lõuga ümardades.

«Mis kuidas?» küsis äkitselt häiritud Zavjalov vastu.

«Te seisate siin juba oma viisteist minutit,» ütles mees endistviisi peadki tõstmata. «Võiksite ometi oma arvamuse öelda.»

«Ma ei ole asjatundja, kuid minu arvates on see ilus,» vastas Zavjalov, tahtis siis ümber pöörata ja ära minna, kuid mees hakkas uuesti rääkima:

«Ilus . . . hm-m . . .» pomises ta. «Aga miks te ei küsi, mille kuradima pärast ma seda kõike teen?»

«Ma ei mõista . . .» alustas Zavjalov.

Kuid skulptor katkestas teda:

«Ei mõista? Mis siis ikka, see räägib teie kasuks. Kolm möödujat idiooti juba pärisid mult, milleks ma seda voolin, kui homme suplejad ja ranna võrkpallihaiged kogu mu töö maatasa trambivad.»

«Mis seal salata, niisugune oht ju tõepoolest eksisteerib,» ütles selle peale Zavjalov. «Võib-olla tasuks teil mõõtmeid vähendada?»

Mees tõusis nüüd üles.

«Kõik peab olema selline, nagu ta just olema peab,» ütles ta. «Püramiid ei saa ju miniatuurne olla. Sfinks ei pea olema statuett. Ja see siin,» ütles mees ja osutas pilpaga bareljeefile, «ei tohi olla väikene.»

«Väga võimalik,» nõustus Zavjalov lihtsalt viisakusest ja küsis siis iseeneselegi täiesti ootamatult: «Kas see naine on tegelikult olemas?»

«Kuidas muidu!» hüüdis selle peale skulptor ja Zavjalov kuulis tema hääles kibedust. «See, kui teada tahate, on minu naine.»

«Ilus naine!» ütles Zavjalov jällegi vaid viisakusest.

«Kas tõesti? Teile näib nii?» küsis skulptor, ise suure varbaga bareljeefi kaelajoont parandades. «Tähendab mul õnnestus teda edasi anda just sellisena. Muuseas võiks ta veelgi ilusam olla. Kuid teda ei ole enam siin maailmas. Ma olen elus palju kaotanud, kuid see kaotus oli kõige raskem. Aga millal teie esmakordselt midagi kaotasite? Noh, muidugi ei mõtle ma näiteks taskunuga, rahakotti või riidehoiunumbrit.»

«Kolmteist aastat tagasi,» ütles Zavjalov vastuseks.

Paks mees vaatas talle tähelepanelikult otsa.

«Pean tunnistama, et ma ei lootnud teilt nii täpset vastust saada,» ütles ta nüüd. «Te üllatasite mind.»

Zavjalov kehitas õlgu ja sõnas:

«Noh, ma siis lähen.»

«Hüvasti,» ütles skulptor ja vahtis talle endistviisi teraselt otsa.

Kuid mõned sammud edasi astunud, kuulis Zavjalov oma selja taga uuesti häält:

«Oodake!»

Kui Zavjalov ümber pöördus, ütles skulptor:

«Ma tahan selle bareljeefi, selle pea, teile kinkida.»

«Mulle kinkida?» imestas Zavjalov.

«Nojah! Ta kuulub teile. Mul on ta ju peaaegu lõpetatud.»

«Noh, aga kuidas ma siis . . .» oli Zavjalov hämmelduses.

«Ei, ei, ega ma ei teegi teile ettepanekut seda enesega kaasa viia. Kuid ta kuulub teile. Ma kingin ta teile.»

«Ebanormaalne inimene,» mõtles Zavjalov endamisi ja ütles siis:

«Aitäh.»

«Noh, minge siis. Aga kui te lubate, siis ma viimistlen veel pisut seda kõrva. Kõrvanibu on pisut liiga terav. Teie aga minge. Küllap teil on režiim. Minge aga minge. Head ööd!»

Ja jällegi sammub Zavjalov üksi piki randa. Siin on nüüd üsna vaikne. On läinud veelgi pimedamaks. Kuud pole peaaegu üldse näha. Pilveribad on ta kinni mässinud.

Üksik öine supleja tuleb nüüd lõpuks kaldale tagasi ja hüpleb seal pikka aega küll paremal, küll vasemal jalal.

Pimedus aga sigitab armastajapaare.

Nad tulevad tihedalt teineteise vastu liibunult ja märg liiv kaebleb tasahilju nende jalgade all.

Kusagil pimedas kõrguses kihutab reaktiivlennuk sellise mürinaga, mis endistel aegadel oli jõukohane vaid tuulele ja merele kohutava tormi aegu.

Ja jällegi krigiseb märg liiv kärsitute jalgade all.

Zavjalov nägi, õigemini küll aimas Leenat juba eemalt. Ta tuli Zavjalovile vastu ja pilved nihkusid pisut, et anda kuule võimalust heita pilku sellele ilusale, pikkade jalgadega ja sädelevast riidest kleidis naisele.

Leena ütles:

«Ma otsin sind terve õhtu. Film on ammugi lõppenud. Sa ju ei tahtnud randa minna?»

«Ma mõtlesin ümber, sa anna mulle andeks.»

«Noh,» uudistas Leena, kui Zavjalovil käealt kinni võttis, «loodan, et kõik läks nüüd üle?»

«Ei,» vastas Zavjalov, «ei läinud.»

«Kuid sa pead mulle jutustama, mis sinuga ometi juhtus! Võib-olla olen mina milleski süüdi?»

«Mida talle öelda?» mõtles Zavjalov endamisi. «Mida ma küll peaksin talle ütlema, et teda mitte solvata. Muidugi oleks väga kerge talle mõne sõnaga kõik selgeks teha. Kuid ma kohe ei saa neid sõnu üle huulte. Ma ei saa talle mitte midagi öelda. Võiksin seda öelda ükskõik kellele, kas või tollele kujurile, ainult mitte temale. Leena ei usuks mind. Eelkõige just ei usuks. Või peaks mind napakaks.»

«Mul on nii raske sulle seda seletada, Leena,» ütles

Zavjalov, «ainult et sina pole selles küll sugugi süüdi. Nägin lihtsalt midagi selles ajakirjas «Lutš» ja see äratas minus mälestusi...»

«Ja ongi kõik?» hüüdis Leena kergendatult, ise veelgi tugevamalt ja usalduslikumalt Zavjalovi kätt surudes. «Jumal hoidku, aga mina juba mõtlesin...»

Leena talutas teda randa mööda ja vadistas ise vahetpidamata:

«Aga mina ei saanud kohe millestki aru. Sorisin küll oma mälus, aga midagi tõsist meelde ei tulnud. Terve päev olid sa ju kui normaalne inimene kunagi, aga siis äkki nagu oleks sind mõni kärbes hammustanud...»

Alguses rääkis Leena mahedalt, kuid järk-järgult muutus ta toon üha närvilisemaks. Taibanud, et ta oli erutunud niisama tühja-tähja pärast, hakkas ta nüüd endalegi märkamata Zavjalovile selle asjatu ärevuse eest kätte maksma.

Kuid kogus siis end kiiresti: meestele ju närvilised ja torisevad naised ei meeldi. Ja ütles lepitavalt:

«Ärme sellest rohkem enam räägime. Kui aga avameelselt tunnistada, siis rikkusid sa mul terve õhtu ära. Kuid homse õhtu veedad minuga. Kohe pärast õhtusööki läheme randa mööda kaugele-kaugele. Kas teeme nii? Läheme nende kalurite juurde. Sa ju mäletad?»

Zavjalov mäletas...

Kui nad tol korral väljusid, oli alles üsna valge ja puhus tugev tuul. Rand oli lage, ainult tuulevarjuliste luidete vahel lamasid rannakitlites inimesed.

Leenal oli seljas valge kleit, tuul aga püüdis tal seda seljast ära rebida ja ta pikki, hoolikas soengus juukseid sassi ajada. Leena sidus pähe Zavjalovi suure taskurätiku, sest et tal muud rätikut ei olnud kaasa võetud. Väikesed liivakeerised tuiskasid neile vastu, nemad aga muudkui läksid ja läksid, paremal neist pahises külm virvelaineis meri, vasakul laiusid luited ja mets. Ees aga ei olnud midagi peale liiva ja tuule.

Hakkas juba pimedaks kiskuma, kui nad kalurite laagriplatsile jõudsid. Seal kuivas vaiadele laotatud kalavõrk ja kaks kalurit — vanamees ja poiss — keetsid endale katelokis toitu; ja tuul ei kustutanud miskipärast nende väikest lõket. Zavjalov ja Leena seisid

veidi lõkke ääres ja vahetasid mõne sõna lätlasest kaluriga. Siis hakkasid nad tagasi minema.

Nüüd oli küll tuul selja tagant ja kergem käia, nemad aga olid siiski väga väsinud ja istusid liivale puhkama. Tuule käes hakkas neil aga jahe ja nii läksid nad luidete vahele ning heitsid sinna pikali, et tuulevarju leida. Ja lamasid tihedalt teineteise vastas, et sooja saada...

Koju tulid nad väga hilja, kõik uksed olid juba suletud, teerajad aga piimvalgetest tulbikujulistest laternatest eredalt valged. Zavjalovil tuli uksele koputada, sanitar üles ajada, sellele raha pihku pista, ja pomiseda midagi selletaolist, nagu oleksid nad Riiga sõitnud, tagasiteel aga elektrirongiga avarii juhtunud.

...Nüüd aga ütles Zavjalov:

«Leena, homme õhtul ei saa me küll kuhugi minna.»

«Aga miks siis?» venitas naine solvunult.

«Sellepärast, et mind homme enam siin ei ole. Ma lendan hommikul ära,» vastas Zavjalov.

Leena laskis lahti tema käe, mida ta just hetke eest nii tugevasti oli surunud.

«Noh, kuidas siis nii?!» hüüatas Leena ja Zavjalovile näis, nagu kõlaks tema hüüdes solvumine ja ühtlasi meelepaha inimese vastu, kes küll üsna lühikest aega, kuid siiski oli lähedane naisele, kes teda mitte ei tea just kui tugevasti, kuid ikkagi armastab, kelle aga too ilma igasuguse põhjuseta ootamatult maha jätab.

Kuid see kõik ainult näis nii Zavjalovile. Leenale endale ei tulnud midagi taolist ettegi. Tema tahtis ainult väljendada oma meelepaha selle üle, et rikuti üldtunnustatud mängureegleid. Leena oli pettunud. Varisesid kokku lootused tuusiku pikendamiseks ja tal tuleb nüüd terve nädal nagu neetul üksi ringi hulkuda, sest uusi puhkajaid tema siinviibimise ajal enam juurde ei sõida, vanadest on aga kõik, kes seda iganes suutsid või tahtsid, juba «kohad sisse võtnud». Nüüd tuleb tal siis logelda elatanud üksikute naiste seltskonnas ja neile kokku valetada midagi kiirest töölekutsest, mille Zavjalov Moskvast sai. Ja sealjuures kinnitada, nagu oleks neil kohtumine Moskvas, Gorki tänaval, kas siis Kesktelegraafi või Jermolova teatri juures, juba kindlaks määratud.

Zavjalovile aga näis, et Leena kannatab. Ja ta ütles talle hästi hellalt:

«Anna mulle andeks, Leena. Mul oli sinuga nii hea. Kuid nüüd on kõik muutunud. Ja ma ei saa seda kõike sulle seletada...»

«Aga oleks ikka tulnud küll...» ütles Leena selle peale jäigalt.

«Muidugi oleks tulnud,» nõustus Zavjalov rutakalt, «ja siiski... ma ei saa... Sulle oleks see arusaamatu ja näiks ebatõenäolisena... Ma isegi ei ole selles veel kindel...»

Leena haaras Zavjalovil kätest kinni, surus end tema vastu ja hakkas kiirustades rääkima:

«Sa ei sõida... Me jääme siia...»

Mees aga vabastas hellalt, kuid kindlalt oma käed ja lausus:

«Ei, Leena. See on võimatu. Ma mõistan, et käitun sinu suhtes halvasti. Kuid usu mind, siia jääda ma ei saa. Ma helistan sulle Moskvas, kui sa lubad. Homme aga pean ma iga hinna eest sõitma. Kas sa mõistad mind: iga hinna eest!»

Nüüd Leena taipas: Zavjalov sõidab. Ja mitte midagi ei saa enam teha. Küll oli see solvav! Kuid mis temaga ikkagi juhtus? Mida ta sellest kulunud ajakirjast siis välja luges? Juba fuajees, enne kui Zavjalov ajakirja võttis, oli Leena selle läbi lehitsenud. Seal ei olnud ju midagi huvitavat. Vana aprillikuine number. Koguni mõned lehed puudusid — välja rebitud. Aga võib-olla on see kõik vale ja paljas ettekääne? Küllap on Zavjalovil naine ja keegi juba jõudis tollele Moskvasse nende kohtumistest «kilgutada» ja nii saigi mees telegrammi, kus naine ähvardab kohale sõita...

Nii see ei saanud siiski olla. Kõik kirjad ja telegrammid pannakse ju enne lõunat söökla ukse juurde lauale, Leena aga tuli alati enne Zavjalovit lõunale, et võtta sealt oma kirjad ja ühtlasi järele vaadata, kas Zavjalovile keegi ei kirjuta.

Zavjalovile ei kirjutanud mitte keegi. Kogu selle aja jooksul sai ta ainult kaks kirja — ühe Moskvast, teise Leningradist. Saatja aadressil seisid meeste nimed. Zavjalov ise oli talle veel öelnud, et üks kiri on ühelt üliõpilasest sugulaselt, teine aga mingilt noormehelt,

kes tahab lennuklubisse astuda. Võib ju olla, et ta sai postkontorist kirju ka «nõudmiseni»? Ei, Leena polnud küll kordagi märganud, et Zavjalov oleks postkontoris käinud. Mis temaga ometi juhtus? Jumal hoidku, kui muutlik on kõik elus, mitte millelegi ei või sa kindel olla!

Jah, nähtavasti on kõik lõppenud. Noh, mis siis ikka, nüüd pole enam mingit mõtet end vaos hoida, võib endale vaba voli anda ja välja laduda kõik, mis ta Zavjalovist arvab, ja siis uhkelt ära minna.

Leena oli juba valmis seda tegemagi, komistas aga millegi vastu ja kukkus.

Zavjalov haaras temast kinni ja aitas tal tõusta. Leena nägi nüüd, et oli oma kõrge, peene, poolenisti metallist ja ülimoodsa «tikk»-kontsa ära murdnud.

«Said sa haiget?» küsis Zavjalov osavõtlikult.

«Ma murdsin kingakontsa,» vastas Leena ja kummardus, et kinga jalast võtta.

Ja iseendalegi ootamatult puhkes Leena valjusti nutma. Sedapuhku nuttis ta väga kibedalt ja väga siiralt, sest tal oli nii kahju iseendast ja välismaisest kingakontsast, mida ei saa parandada üheski töökojas. Nüüd tuleb tal joosta mööda Riia linna, otsida erakingseppa ja maksta hirmsat raha...

Äkki Leena taipas, et Zavjaloviga rääkimisel pole enam mingit mõtet. Ta pöördus järsult ümber ja läks puhkekodu poole, ise sealjuures nuuksudes, longates ning kingaga vehkides, ega sarnanenud oma kleidis enam põrmugi ei mingile eksootilisele kalale ega tollele ilusale pikajalgsele kaunitarile, kellena ta alles üsna hiljuti Zavjalovile oli paistnud.

2. AEG, TAANDU!

Kuhu siis nüüd minna? Kas puhkekodusse? Sinna, kus piimvalged laternad helendavad ja tsementplaatidest teeradadel alles inimesed tunglevad, klaasverandalt aga ikka veel on kuulda doominokivide klõbinat, kui need ärataotud laua vastu laksuvad. Pinkidel istu-

vad praegu paarikesed. Ja saadavad pilguga igaüht, kes neist mööda läheb. Kaks tütarlast-ettekandjat, Ljuba ja Tosja, lükkavad tühjas sööklas kolinal laudu kokku, marliribadega vöötatud määrdunud kitlites tüsedad sanitarid aga valmistuvad puhkekodu hoonete uksi sulgema. Zavjalovi toanaaber, ühe Novosibirski trusti raamatupidaja, paneb nüüd juba oma öökapile termose kuuma teega, mida ta öösel ärgates joob.

Kas minna tagasi oma tuppa ja vastata raamatupidaja pärimistele, kus ta oli ja mida tegi, heita siis voodisse rõskete linade vahele, kustutada tuli ja lamada pimeduses unetult... Sest vaevalt küll ta magama saab jääda...

Ah, oleks tal ometi lennuk! Üks neist, mis palju aastaid tagasi tema käe alt läbi käisid. Olgu kas või mõni kuulidest täksitugi, kui ainult paak poleks läbi lastud. Siis tõuseks Zavjalov otsekohe õhku ega vantsiks enam oma raamatupidajast toanaabri manu...

Zavjalov seisis nüüd juba pilkases pimeduses, pilved olid kuu üleni kinni mähkinud. Küllap hakkab varsti sadama. Ja merigi kohiseb ning tuulgi lõõtsub üsna sedamoodi nagu tol õudsel ööl, mil oli niisama pilkaselt pime, mühises vesi ja lõõtsus tuul, tema aga seisis muljutuna inimestesummas, kes ründas pimeduses peaaegu nähtamatut sadamakaid, kuhu juba randus laev. See oli 1941. aasta seitsmeteistkümnes oktoober. Just enne seda oli Moskvas midagi juhtunud. Mis nimelt, seda Zavjalov veel ei teadnud. Rahvast voolas kui murdu maanteed mööda suurde Volga-äärsesse linna, kus juhuslikult viibis läbisõidul ka Zavjalov oma lennukooli suunamise tuusikuga.

Ta oli Moskvast mõni päev tagasi siia sõitnud ja — missugune loll juhus! — liiga laia kirsasaapaga harjumatusest oma jala rakku hõõrunud. Haavasse lõi põletik ja Zavjalovil tuli viis päeva haiglas veeta.

Siis aga ei saanud ta kahe päeva jooksul endale kuidagi piletit laevale...

Tüdruk tuli ise esimesena tema juurde sadamas, kus sajad inimesed suletud kassade ees tunglesid. Zavjalovil oli vana, «pruugitud» sõjaväesinel seljas ja pilotka peas; ta lonkas ja nii võis teda haavatud rinde-

meheks pidada, kes tõenäoliselt võiks tüdrukule kiiremini pileti muretseda.

Kleidivööga kinniseotud kohvrit kaasa lohistades, ise aga nii pisikene, nääpsukene, suurte äranutetud silmadega, tuli ta Zavjalovi juurde ja palus ennast aidata.

Zavjalovil õnnestus tõepoolest teda abistada — ta tundis otsekohe nagu energia tulva ja poetas end punaarmeelaste ning mingisuguste keppide ja karkudega invaliidide järjekorda. Hetke eest ei olnud tal veel mõtteski nii toimida. Nüüd võttis ta pileti nii endale kui ka tüdrukule, pärast aga läksid nad sadamast koos Volga kaldale. Oli varane hommik, laevad aga käisid noil päevil ainult öösiti.

Nad olid terve päeva koos. Tüdruk jutustas Zavjalovile, et ta nimi on Olja, et ta on jäänud üksi, täiesti üksi, ja et ta sai hiljuti seitseteist täis. Isa tapeti tal Smolenski all, ema suri mõni aasta tagasi. Alles sel kevadel oli ta lõpetanud kooli ja valmistunud just meditsiini-instituuti astuma, nüüd aga katsub pääseda tädi juurde, kes elab Astrahanis.

Zavjalov jutustas Oljale samuti endast kõik, nii et poole tunni pärast tüdruk juba teadis, et ta nimi on Volodja, et ta on üheksateistkümne aastane, et ta on samuti moskvalane ja valmistus samuti sel aastal instituuti astuma. Kuid algas sõda ja tal õnnestus saada suunamine lennukooli, poole aasta pärast on ta juba rindel, muidugi siis, kui selleks ajaks sakslased juba laiali pole pekstud...

Nad tundsid järsku, et selles nii ootamatult karmiks, isegi julmaks muutunud maailmas on neil kahekesi koos kuidagi soojem, ja nad ei lahkunud enam terve päev teineteisest. Õhtul aga selgus, et nende laev väljub alles ööpäeva pärast. Ööbida polnud kusagil ja nii nad siis istusidki hommikuvalgeni sadamaäärse kidura puiestee pingil.

Öösel püüdis Volodja tüdrukut hirmus saamatult emmata. Ta pettis iseennast ja püüdis ka Oljat petta, nagu hoiaks ta temal vaid sellepärast ümbert kinni, et teda külma eest kaitsta ja tema õhukese suvemantli kraed üles tõsta. Volodja külmast puiseks ja kohmetuks muutunud käed lasksid kiiruga Olja sealsamas kohe ka vabaks. Ja Volodjale näis, et ta on valmis kõigeks,

et ainult tütarlast soojendada ja lohutada, teda üksköik millise ohu eest kaitsta, et Oljat siit puiesteelt ja pimedusest valguse kätte, endisesse, arusaadavasse ja kaunisse ellu viia.

Volodja keelitas Oljat, et see pea tema põlvedele või õlale paneks ja magaks, või pisut tukastakski. Tema ei liigutakski end, senikaua kui Olja magab. Või võtku siis vähemalt pingi serval mugavam koht sisse, Volodja ise istuks aga siinsamas kõrval, oma seljakoti peal maas. Olja aga vastas: ei, ei, sellisel ööl ei saavat ta nagunii magada.

Siis aga küsis:

«Volodja, mis sellest kõigest küll välja tuleb? Mis nüüd küll saab?»

Ja Volodja vastas talle sõnadega, mida neil päevil, nädalatel ja kuudel nii tihti võis kuulda:

«See kõik on ajutine, ajutine... Varsti võetakse vastu otsus... astuvad välja reservid... ja siis...»

Olja vaikis. Ka tema uskus sellesse.

«... ja siis muutub kõik endiseks?» uudistas Olja.

«Kõik, kõik muutub endiseks!» hüüatas Volodja ja jäi siis äkki vait; tema hääl kõlas liiga valjusti ja liiga rõõmsalt selles ärevas öös.

Vihmapiisad langesid Olja näole ja Volodja pühkis need peoga ära.

«On sul külm?» küsis Volodja üsna tasa, peaaegu sosinal.

«Ei, mul on soe,» vastas Olja samuti vaid vaevu kuuldavalt.

«Ei, sul on siiski külm,» käis Volodja peale. «Kas tahad, ma võtan sineli seljast ja katan sind kinni?»

«Ei, ei, mis sa nüüd, mul on ju soe! Alguses oli nagu veidi külmgi, aga nüüd on juba päris soe,» vaidles Olja vastu.

Kuid Volodja tõusis, tõmbas kiiruga sineli seljast ja kattis sellega Olja kinni. Olja puikles küll vastu, lükkas sinelit eemale ja muudkui kordas: «Ei, pole vaja, sa külmetad ennast ära!» Siis aga leppis sellega ja laskis käed alla. Volodja, katnud teda sineliga, jäi ise vaid õhukese suvise sõduripluusi väele.

Sõduripluus sai väga ruttu märjaks, kuid Volodja ei tundnud ei niiskust ega külma. Ta hoidis oma pihkudes

Olja väikesi, külmast punaseks tõmbunud käsi, tundis, kuidas need soojenevad, ja tal oli nii hea nagu ei eales varem. Ja Volodja oleks äkki tahtnud Oljale öelda midagi väga, väga tähtsat. Kuid sõnades ta seda väljendada ei osanud ja isegi ei teadnud, mida ta just talle öelda tahaks, ainult tundis, et tahaks. Vaatas siis üksisilmi Oljale otsa, lootes, et tütarlaps sõnadetagi mõistab, et ta midagi nii väga tähendusrikast ja head talle öelda tahab, ainult ei oska ega tea, kuidas seda teha.

Sel hetkel Volodja veel ei teadnud, et ta seda tütarlast armastama on hakanud. Ta lihtsalt ei mõelnud sellest. Volodjale olid varemgi tütarlapsed meeldinud, ta oli viieteistkümnene, kui esmakordselt oma klassiõde suudles. Ja pärastpoolegi oli tal olnud kohtamisi tütarlastega, kusjuures ta oli püüdnud ennast veenda, et on armunud. Saabus aga järgmine päev ja Volodja tundis äkki, et mingit armastust ei ole ega ole olnudki ja et sada korda parema meelega kui «tema» helistamist oodata, läheks ta poistega liuväljale, kui see juhtus olema talvel, suvisel ajal aga «Dünamo» staadionile.

Neil aastatel Volodja veel ei teadnud, et tõelise armastuse esimeseks tunnuseks on soov võtta endale vastutus teise inimese saatuse eest. Ja sa ei saa seda vastutust võtmata jätta, sest see pole sulle raskuseks, vaid õnneks.

Just nagu nüüdki, teadmata veel, et ta Oljat armastab, oli Volodja juba valmis kõigeks, igaks ohvriks, et ainult Oljal külm ei oleks, et ainult vihmapiisad ta näole ei langeks, et ta ainult naerataks ja teda enam hirmud ei vaevaks.

Kuid Volodja ei saanud ju midagi teha. Võis ainult peoga pühkida vihmapiisku tema näolt, tõsta üles ta õhukese, hõredavõitu mantli krae, sosistada talle kõrva katkendlikke sõnu tema veenmiseks, et varsti on lõpp kõigel — nii sõjal, pimedusel, kui ka külmal. Ja et kõik need kohvrite, seljakottide ning pakkidega inimesed kaovad siit ning muutuvad tavalisteks linnainimesteks, nagu nad neid iga päev ja tund tänavatel kohtasid, inimesteks, kes rahulikult oma käimisi käivad, pärast aga koju lähevad, seal valguse süütavad ja raadio sisse

lülitavad. Ja kõik muutub selliseks, nagu tavalises elus ikka ja alati on olnud.

Nii möödus öö, aga kui tõusis külm sügisene päike, nägid nad, et puiestee oli mustlaslaagri taoliseks muutunud. Ainult kirevais rõivastes mustlaste asemel istusid pinkidel, kohvritel, seljakottidel, otse märjale maale laotatud tekkidel linnariietuses inimesed, nende mantlid, püksid, seelikud, säärikud, saapad ja kingad olid aga poripritsmeid täis. Keegi püüdis isegi lõket teha, kuid Volgalt sööstvad tuuleiilid kustutasid leegi.

Volodja ja Olja hoidsid hoolega oma nurgakest pingi serval. Olja jäi seniks sinna istuma, kui Volodja linna jooksis, et midagi söögipoolist osta. Tagasi tulles tõi ta leiba, hapukurke ja mõned õunad. Aga hiljem, keskpäeva paiku, käis toitu toomas Olja. Volodja ootas teda siis ja muudkui vahtis ühtepuhku ärevalt teele.

Nii möödus veel üks päev. Õhtuks aga näis neile juba, et nad teineteist eluaeg tunnevad ja ei saa olla lähedasemaid inimesi, kui on Volodjale Olja ja Oljale Volodja. Ja jällegi ligines öö. Nii need inimesed, kes puiesteel istusid, kui ka need, kes just äsja linnast pärale jõudsid, tunglesid nüüd kõik sadamasilla juures kaldapealsel.

Siis aga hakkas pimedas öös kuulduma silmale nähtamatu, kustunud tuledega laeva müra, ja inimlaviin veeres randumissillale.

Keegi tõukas kukkudes Volodjale valusasti selga, nii et poiss Olja käe lahti laskis. Kohe kisti neid teineteisest eemale ning lahutati inimmüüri poolt, mis neid otsekui pilpaid eri suundadesse viis.

«Olja!» karjatas Volodja, kuid keegi ei vastanud talle. Ta hüüdis veel kord kõvasti: «Olja, Olja!» ja jällegi vastust saamata, hakkas ahastuses endale küünarnukkidega teed tegema.

Talle näis, nagu oleks inimvool kandnud Olja ettepoole, sadamasillale, ja ta hakkas ise ka suure hoolega trügima sinna, vilkuvate tulede poole.

Volodjat tõugati ja kiruti, tema aga ei kuulnud ega tundnud midagi, ainult hüüdis aeg-ajalt: «Olja, Olja!» Tema kaeblik hääl oli nii tugev, et summutas kõik teised hääled, nii tuule lõõtsumise, vee laksumise kui ka paljude jalgade alt kostva pori plätsumise.

Äkitselt raksatas ning murdus midagi seal ees, sadamasilla juures, ja rahvavool kandis Volodjat edasi vee poole, otse laevasillale, mööda tõkkepuu ülespidi tolgendavatest riismetest, mööda ahastuses kiruvatest madrustest, kes seda inimlaviini kuidagi katsusid tagasi hoida...

Volodja taipas, et ta juba laeval on, alles siis, kui teda kõvasti vastu reelingut suruti. Ja ta hüüdis uuesti: «Olja! Oled sa siin?... Olja!...» Ja jällegi Olja ei vastanud.

Laev lahkus kaldalt ja kadus pimedusse. Laevasild, mida ikka veel inimesed ründasid, hakkas hajuma uttu, aga masinate ja vett lõikava laevavindi müra vaibutas pikkamööda kaldale jäänud inimeste karjed.

Volodja seisis laevatekil reelingu vastu surutuna ega saanud teha ühtegi sammu, isegi mitte ennast liigutada. Tal oli raske hingatagi ja ka jalg valutas hirmsasti, see oli selles rüsinas haiget saanud; küllap oli haav uuesti lahti läinud, ja tundus, nagu oleks saapasse sattunud hõõguv süsi, mis seal nüüd liha luudelt põletab. Kuid Volodja mõtles ainult Oljast.

Volodja püüdis ennast veenda, et küllap on Olja ka siin, laeval, kas siis tekil või kiiluruumis, ja niipea kui ta siit ainult liikuma pääseb, ta otsekohe ka Olja üles leiab.

Läks tükk aega ja inimesed hakkasidki kohanema, lihaste pinge andis järele, võeti kohvritele ja kompsudele istet; paljud hakkasid magamist sättima.

Volodja palus habemikku naabritaati vaadata oma seljakoti järele ja hakkas siis ettevaatlikult lamajatest üle astudes ja istujatest ning seisjatest ümber minnes piki laevatekki trügima.

Ja hüüdis siis uuesti: «Olja!» Aga keegi ei vastanud. Ainult vesi kobrutas ahtri taga. Kusagil nuttis laps. Külm tuul lõõtsus selga.

Volodja nihkus vaid hädavaevu edasi. Kogu laevatekki kuhjates olid igal pool maas inimesed ja kompsud. Volodja küll komistas, küll kukkus, teda tõugati valusasti ja tema peale susiseti pimedusest: «Noh kuhhuu? Kuhu sa ometi tükid? Kas sa ei näe, et siin on inimesed!» Kulus vist vähemalt tund aega, enne kui tal õnnestus kogu laevatekk ninast ahtrini läbi käia.

Oljat ei leidnud ta kusagilt. Viimaseks lootuseks jäi, et ta on all, kiiluruumis.

Kuid ei olnud teda ei kiiluruumis ega ka kajuteis. Mitte kusagil. Kui Volodja siis higist vesimärjana ja oma tuimaksjäänud jalga, mis enam ei valutanud, vaevu järele vedades jällegi laevatekile jäise tuule kätte, mis inimestele jäigalt kõrvetavaid veepiisku selga vihtus, tagasi jõudis, taipas ta, et Oljat laeval ei ole.

Küllap ta tõugati eemale, suruti tagasi, nii et ta eksis rahvamurdu ja jäi maha pimedale porisele kaldapealsele. Aga teda, Volodjat, viib laev Oljast järjest kaugemale ja kaugemale.

Volodja kujutas endale nii selgesti, kuidas Olja praegu seal jalust niidetult maas lamab ja võib-olla teda hüüab. Volodja sööstis reelingu juurde.

Keegi tõukas ta järsult ja vaikides reelingust eemale ja Volodja taipas selle puhangu kogu mõttetust. Ta istus oma seljakotile. Tegi siis katset siiasamasse paljastele tekilaudadele pikali heita, kuid see oli võimatu: inimesed olid nii hunnikus koos. Hakkas veelgi külmem. Volodja tõstis sinelikrae üles, laskis pea alla ja haaras selle käte vahele. Alles nüüd ta mõistis, et kaotas Olja täiesti ja igaveseks — ta ei teadnud ju ei tema nime ega aadressi...

Niisiis istuski seal liikumatult ja üksikuna too, nagu näis, mitte kellelegi vajalik ja kõigile võõras noormees, kes ootamatult oli leidnud ja siis jälle jäädavalt kaotanud oma esimese tõelise armastuse.

...Mööduvad kuud ja ta muutub, saab hoopis teistsuguseks. Ta mehistub inimeste rivis, kes kaitsevad oma kodumaad ja oma elu. Ta õpib tundma rõõmu võidust ja lähedase surma õudu, sõbrakäe soojust ja kohustuse täitmise hurma ning võimetut viha teadmisest, et vaenlane on paremini relvastatud. Ta õpib tundma oma rahva ja kogu maailma rahvaste saatuse eest vastutamise raskust.

Tal seisab ees palju unetuid öid lennukite juures, mis on komandöri esimese sõna peale valmis õhku tõusma, hakkab elama sooveest üleujutatud blindaažides ja rappuma veoautokastis haoritvadest rindeteedel. Ta silmad harjuvad tattninade, karbiidilampide, «nahkhiire»-laternate ja trasseerivate kuulide ilutulestiku

valgusega. Ta hakkab lendama ja vaenlase lennukeid tulistama, õhus põlema ja langema, kuni pole veel avanenud langevari, ja öösiti hiilides omade juurde teed otsima. Kõik see alles tuleb!...

Kuid siis istus ta alles laevatekil ega teadnud veel, kui palju katsumusi elul talle varuks on, ei teadnud, et ta veel leiab ja siis jällegi uuesti, sedapuhku nähtavasti jäädavalt kaotab oma Olja. Sest need, kes õhus ära põlevad, enam ellu ei ärka.

Ta oli leppinud mõttega, et Oljat enam ei ole, ega oleks iialgi uskunud, et ta elus on, kui poleks vana, juhuslikult pihku sattunud «Lutši» leheküljel tema pilti näinud.

Ja Zavjalov mõistis, et kõigi nende pikkade aastate jooksul ei olnud ta korgakski Oljat unustanud, nii nagu ta ei unusta aega, millal ta alles lendas. Talle ainult näis, nagu võinuks ta seda unustada.

Ja äkki tuli talle pähe mõte: küllap seisis tema viga selles, et ta seniajani Oljat ei otsinud ning nad nii kõik need aastad koos ei olnud.

Zavjalov püüdis seda kibedat mõtet eemale peletada. «See kõik on juhuse asi,» ütles ta iseendale. «Ei võinud ma ju teada, et ta elus on! Ja kui ma poleks juhtunudki nägema seda ajakirja...» — «Ei, sa oleksid pidanud teadma!» katkestas ta sealsamas iseenda mõtte. «Sa olid lihtsalt liiga muretu. Vaatasid vähe enda ümber ringi. Ega otsinudki. Kõik sinu ümber tiirles, sina aga seisid paigal. Ja-jah, just nii see oli! Ja palun, ära mõtle välja ettekäändeid, ära viita sellele, et sa töötad ja jõudumööda oma tagasihoidlikke kohustusi täidad. Jah, just jõudumööda!... Jäta, Zavjalov, ära keeruta, sina ise piiritlesid selle jõudude määra, sinu solvatud mina määras need piirid — näed, milles on asi! Liiga rahulikeks ja unisteks, ja-jah, just unisteks on muutunud su silmad, muidu oleksid sa tema juba varem leidnud, oleksid suutnud tema jälgi näha!...»

Selleks, et neid nukraid mõtteid uuesti eemale peletada, kutsus Zavjalov appi nii loogika kui ka terve mõistuse.

Ja siiski ei saanud ta rahuneda. Loogika osutus siin võimetuks.

Ja jällegi valdas Zavjalovit näiliselt juba ununenud igatsus lennuki järele, taeva järele. Ta sulges silmad ja nägi enda ees rinde lennuvälja — suurt lagendikku, kus seisavad poolenisti metsa varjunud ja okstega maskeeritud lennukid, kuulis lennuki valmisolekust raporteeriva mehaaniku kõlavat häält. Nüüd ta siis läheb lennuki juurde ning heidab nii kergelt ja vilunult õlgadele langevarju kinnitusrihmad. Tuttav ja omane raskus vajutab ta õlgadele. Ühe liigutusega, ühe hüppega rebib ta end lennukitiivale, ning kabiini servale toetudes viib jalad sellest hooga üle ja laskub istmele. Talle näib, nagu puudutaks tema parema käe pihk juba juhtimiskangi, vasakus käes aga nagu puuduks midagi. Mis seal vasakus käes siis puudub? Gaasikäepide.

Zavjalov kummardus, soris pimeduses käega liivas, tundis käe all pikka, siledat, keskmise suurusega munakivi, tõstis selle üles ja pigistas pihku. Tekkis tuttav tunne. Talle näis, et kui ta nüüd silmad avab, näeb ta halli koidueelset taevast ja kastemärja rohuga kaetud rohelist, kaugusse lippavat tõusuteed ning kuuleb mootori mürinat. Ja tunneb kogu olemusega lendava lennuki üha kasvavat hurmavat kiirust...

Järgmisel päeval sõitis Zavjalov Moskvasse.

3. TEE ALGUS.

Zavjalovil ei olnud kedagi vastas.

Kunagi oli tal palju sõpru. Pärastpoole oli tal aga naine ja selle tõttu ei olnud enam sõpru, sest naisele ei meeldinud tema sõbrad, sõpradele ei meeldinud tema naine.

Varematel aegadel oli ta Moskva perrooni äärde sõites ikka kippunud end välja kallutama aknast, kui ta jõudis kohale suvel, või vaguni platvormi uksest, kui see juhtus olema talvel. Juba kaugelt tundis ta siis ära talle vastu tulnud sõbrad. Pärastpoole aga ei tulnud talle vastu enam kedagi peale naise, ja siis ta enam ei kiirustanud, ei kippunud aknast välja kummarduma

ega rutanud ka platvormile. Just vastupidi, ta hakkas alles siis, kui rong juba perrooni ääres peatus, aegamööda oma asju kokku korjama.

Zavjalov teadis, et naine juba vaguni juures seisab, sest talle oli otse elureegliks meest komandeeringusse või puhkusele saata, ja vastu tulles talle oma torruaetud värvitud huuled ettevaatlikuks — et mitte värvi laiali ajada — suudluseks ulatada.

Nad ei elanud hästi, mõnikord ei rääkinud omavahel nädalate kaupa, aga kui Zavjalov kuhugi sõitis, saatis naine teda alati jaama või lennuväljale, ja kui Zavjalov tagasi tuli, ootas naine teda perroonil või lennuvälja võre-tara taga. Ja mees läks hästi pikkamööda talle vastu, ise kõike juhtuvat juba ette teades.

Kui siis naine lõpuks tema juurest ära läks (õigupoolest ta küll kunagi «temaga» ei olnudki), ei tulnud Zavjalovile enam keegi vastu. Pikka aega tundis ta sellest suurt kibedust, korjas oma asju veelgi aeglasemalt kokku ja püüdis vagunist väljuda viimasena, et mitte näha võõraid kohtumisi ja suudlusi.

Kuid praegu Zavjalov ei tundnud oma üksindust. Ta mõtles ainult sellest, et Olja on elus, et on juhtunud ime, üks neist imedest, millest tal pärast sõda oli tulnud lugeda või kuulda. Tuli ette uskumatuid lugusid: sõdurid tõusid haudadest, et otsida üles oma isad ja emad, isad aga, pidamata millekski nende surma otseste pealtnägijate jutustusi, tõusid üles juba sooveest täitunud fugasspommi-lehtritest ja rabamülgastest, tulid välja majade rusude alt, tulest laastatud ja mürsukildudest ülesküntud maast ning ammu mahalangenud püssirohusuitsust. Tulid tagasi olematusest, et sülelda oma suureks kasvanud lapsi ja võtta kätele neile veel tundmatuid lapselapsi.

Ajakirja lehekülg, millel Zavjalov Oljat nägi, oli tal taskus. See oli paljudest fotodest tehtud montaaž pealkirjaga «Kogu maa valmistub väärikalt vastu võtma esimest maid».

Siin oli fotosid sepaääsi juures töötavatest töölistest, kolhoosi kontori juurde kogunenud kolhoosnikutest ja seinerite tekil seisvatest kaluritest.

Foto Oljast asus lehekülje alumises parempoolses nurgas. Olja seisis mingisuguste inimeste varjus, —

jah, just peaaegu varjus. Karvase sallkraega kasukas vanamees ja kübara alt tolknevate juustega naine varjasid teda fotoobjektiivi eest. Ja siiski ei võinud Zavjalov eksida. See oli just tema nägu, Olja nägu.

Kõik need inimesed seisid lumel, fooniks madal, pikk, ühekorruseline maja, ja kuulasid kõnelejat, kes oli pildilt välja jäänud. Nägudel peegeldus neil pingeline, keskendatud tähelepanu, mida fotograafil oli hästi õnnestunud tabada. Samuti päikeseloojangut. Isegi sellel üsna väikesel fotol oli loojang väga ilus.

Kus kohal see kõik võis toimuda? Millisel maal? Või missuguses linnas? Kas meie maa mõnes põhja-, läänevõi idarajoonis? Ja kes on need inimesed, kelle keskel Olga seisab? Allkiri teatas, et toimuvad maieelsed koosolekud ja inimesed võtavad endale sotsialistlikke kohustusi. Tähendab, see oli samuti koosolek või miiting, miitinguid peetakse aga tehastes, asutustes ja kolhoosides. Tähendab, seda kõike võib teada saada, välja selgitada, kindlaks teha!

Inimesed seisavad lumel. Maieelne võistlus ja lumi... Tähendab, kõige tõenäolisemalt on see põhjas. Kuid märtsis, muide, on lumi maas veel igal pool, isegi Moskvas...

Kui Zavjalov koju jõudis, oli juba hilja. Ta läks rutuga läbi esiku, mille põrand oli ajalehti ja ajakirju täis — tema äraolekul oli kirjakandja kahe nädala jooksul regulaarselt oma kohustusi täitnud —, siis aga tuli tagasi, korjas ajalehed kokku ja viskas selle koost pudenema kippuva patsaka lauale. Laua kohale kummardudes hakkas Zavjalov ajalehti silmitsema. Ta lappas lehekülgi, laskis silmadel üle pealkirjade libiseda. Võib-olla elas tal kusagil sügaval hingesopis alateadlik lootus ja ähmane usk, et lehtedest võib midagi teada saada selle kohta, mis praegu kõiki tema mõtteid valdab.

Zavjalovi silmade ees vilksasid pealkirjad: «Kõik jõud NLKP XX kongressi otsuste edukaks täitmiseks!», «Riiklike pensionide seaduse projekt», «Uued katsed lõkkele puhuda antikommunistlikku hüsteeriat USA-s», «Irkutski hüdroelektrijaama ehitajad hakkasid paigaldama ujuvsilda Angaraale», «Imperialistliku agentuuri vaenulik provokatsioon Poznanis»... Krabisevad aja-

lehed. Lehtede vahelt libises põrandale mingi ümbrik. Zavjalov tõstis selle üles. «Moskva, Nikitski puiestee... Lendur Zavjalovile...»

«Lendur Zavjalovile...» kordas ta endamisi. «Mis jama see siis on!»

Ümbriku lahti rebinud, tõmbas Zavjalov sealt välja täiskirjutatud paberilehe. Ahaa, juba jälle too Pavel Ševljagin. Zavjalov oli juba saanud talt ühe kirja seal mererannas. Lihtsalt hämmastav, kust ta küll tema aadressid teada saab!... Veider poiss. Tedretähniline. Põskedel ja laubal pole ühtegi, aga nina on tedretähti kuivalt täis. Lukksepp, töötab mingis tehases. Kipub kangesti lennuklubisse, aga ei võeta vastu. Tema aga muudkui käib. On järjest lennuväljal ja vaatab pealt, kuidas teised lendavad... Noh, mida ta seal siis kirjutab?

«Kallis seltsimees lendur Zavjalov! Kirjutan teile selle kirja, sest teie olete lahingulendur ja suudate mõista inimhinge igatsusi.

Käisin Ülemnõukogu Esimehe vastuvõturuumis Mohhovajal, ainult et tema enda juurde ma ei pääsenud, ja rääkisin seal ühe noorevõitu mehega, kes pole rindel olnud ega suuda ka mind mõista. Tema räägib, et tuleb uuesti pöörduda sõjakomissariaati. Aga teie, seltsimees Zavjalov, ju teate, palju kordi ma sinna juba olen pöördunud...

Nüüd siis kõik poisid ikka räägivad, et kui teie oma kindla sõna ütlete...»

Zavjalov ei loe kirja lõpuni. See noormees ründab teda juba oma pool aastat. Noh, aga mida siis tema teha saab, kui sõjakomissariaat poisile lennuklubisse suunamise lehte ei andnud?

Kuigi noormees on igati tubli. Ainult välimuselt on teine nigelavõitu. Kasvult kidur. Sõjakomissariaadi töötajatest võib ka aru saada — soovijaid on palju ja nende hulgas on sportlasi, tugevaid, sitkeid poisse...

Zavjalov viskab kirja lauale. Lükkab kohvri voodi alla. Ajalehed aga loeb ta läbi homme...

Ta heidab voodisse ja mõtleb ise endamisi: «Küll on hea, et ma juba täna, enne puhkuse lõppu, siia jõudsin, nüüd on mul ees veel kaksteist vaba päeva. Kaksteist päeva on aga pikk aeg, kui seda mitte asjatult

raisata. Tuleb ruttu magama jääda, et homne päev kiiremini kätte jõuaks. Kuid kaua lamas ta veel sügavas mõttes, enne kui uinus. Ärgates oli kell alles kuus. Zavjalov jäi veel kinnisilmi pikutama ja ootama parajat aega, millal juba võib ajakirja «Lutš» toimetusse minna.

...Uksel rippus must silt: «Illustratsioonide osakond». Zavjalov koputas, avas ukse ja nägi kappidest täistuubitud tuba. Ta ei märganudki kohe, et paremas seinas, fotodega ülekuhjatud väikese kirjutuslaua juures, istub keegi naine.

«Andke andeks,» alustas Zavjalov ikka veel üle läve astumata, «kus ma võiksin näha Zinaida Fjodorovna Korostõljovat? Toimetuse sekretariaadis öeldi mulle, et ma pean tema poole pöörduma.»

«See olen mina,» vastas naine pead tõstes.

Ta ei olnud enam noor, tema juustes sädeles halle niite.

Zavjalov astus laua juurde ja alustas areldi:

«Ma tulen teie juurde niisuguses küsimuses, mis on üsna ebatavaline...»

«Võtke istet,» ütles selle peale Korostõljova. Naisel oli mahedavõitu madal hääl. Ta korjas fotod toolilt ja Zavjalov istus.

«Asi seisab selles,» alustas nüüd Zavjalov, püüdes rääkida hästi rahulikult. «Üsna hiljuti, täpselt öeldes kaks päeva tagasi, nägin ma teie ajakirja, milles... mulle näis... võib ju muidugi ka olla, et ma eksin...»

Ja ta vaikis, tundes, et jääb kidakeelseks.

«Noh, mida te seal siis nägite?» päris Korostõljova arsti toonil, kes häbelikku haiget rääkima ergutab. «Mida te seal siis nägite?» kordas ta uuesti. «Aga võibolla hoopis keda? Kas mõnda oma sugulast? Kas jah?»

«Kuidas... kuidas te küll taipasite?» uudistas Zavjalov nõutult.

«Noh, see on ju täiesti tavaline lugu,» ütles Korostõljova ja naeratas. «Inimestele tundub tihtipeale, et nad näevad ajakirjades ja kinoekraanidel oma lähedasi sugulasi või sõpru. Neid, keda peeti surnuteks või teadmata kadunuiks. Nad pöörduvad meie poole. Helistavad, kirjutavad, tulevad ise. Me oleme sellega juba harjunud. Nii et keda te seal siis nägite?»

«Nägin seal tütarlast. On möödunud palju aega. Peaaegu kolmteist aastat. Ma olin kindel, et ta hukkus rindel. Ja nüüd äkki nägin . . .»

«Noh, te võisite ka eksida! On ju sellest nii palju aastaid möödas!» ütles Korostõljova sedapuhku jällegi arsti toonil, kes umbusklikku haiget milleski veenda püüab.

Zavjalov muutus tusaseks. Ta oli neid sõnu oodanud. Oli ette arvanud, et teda hakatakse veenma ja talle püütakse tõestada, nagu oleks ta eksinud.

«Ma ei saanud eksida,» ütles ta kindlalt, «ei saanud.»

«Hea küll, vaatame järele. Igal juhul oleme valmis teid igati abistama,» ütles nüüd Korostõljova.

«Aitäh, teile,» ütles Zavjalov kergendatult ja lisas, «aga nüüd ma siis näitan teile kõike . . .»

Ta pistis käe pintsaku külgmisse taskusse ja tõmbas sealt välja korralikult kokkupandud ajakirja leheküljе, silus seda Korostõljova ees laual, ja osutades parempoolsele alumisele fotole, ütles:

«Näete, siin!»

«Nii, nii,» lausus Korostõljova põgusat pilku ajakirja leheküljele heites ja küsis siis: «Missugune number see on?»

«Märtsi number,» vastas Zavjalov ruttu. «Näete siin, pöördel, on mul kõik üles kirjutatud. Seitsmes number. Aprill. 1956. aasta.»

«Väga hea,» ütles selle peale Korostõljova.

«Ja . . . te võite kindlaks teha, kus see foto on tehtud?» uudistas Zavjalov rõõmsa kärsitusega.

«Aga muidugi! See on ju väga lihtne . . . Kohe vaatame üle selle märtsinumbri negatiivid.»

Nende sõnadega Korostõljova tõusis ja astus ühe kapi juurde. Zavjalov jälgis hinge kinni pidades iga tema liigutust. Naine avas ukse ja Zavjalov nägi väikeste sahtlite pikki ridu.

Enesekindla liigutusega tõmbas Korostõljova ühe sahtli välja ja hakkas kiiruga, nagu rahalugeja kassiir, seal asuvaid valgeid ümbrikke sirvima. Aeg-ajalt võttis ta mõne ümbriku sahtlist välja ja pani selle kõrvalasuvale lauale.

«Ja ongi kõik,» ütles Korostõljova sahtlit tagasi lükates ja kappi sulgedes.

«Nüüd siis hakkame vaatama,» ütles naine esimest ümbrikut lauale asetades. «See vist ei ole see õige . . .»

Zavjalov heitis pilgu ümbriku külge kleebitud tibatillukesele pildile. Jah, see küll ei olnud too foto — siin tunglesid inimesed kalaseineri tekil. Järgmise ümbriku külge kleebitud fotol olid töölised sepaääsi juures. Aga kolmandal ümbrikul . . .

«Just seesama!» hüüdis Zavjalov, pannes peo täiest jõust väikesele valgele ümbrikule, nagu oleks too liblikana valmis iga hetk lendu tõusma.

«Noh, näete, kui lihtne see kõik on,» ütles Korostõljova naeratades. «Võtke aga nüüd käsi ära ja vaatame järele, mis siia on kirjutatud.»

Zavjalov haaras ümbriku ja tõstis selle silmade juurde. Suure, kalligraafilise käekirjaga oli sinna maalitud: «Maieelne võistlus. I. Ivanov».

«Mida see tähendab?» päris Zavjalov nõutult ja andis ümbriku Korostõljovale.

Talle näis, et naine uurib seda märkust seletamatult kaua.

«Hm-m,» sõnas Korostõljova lõpuks, «veider lugu . . .»

«Mis on, mis on «veider»?» uuris Zavjalov kärsitult. Korostõljova aga vaikis. Ta tegi pakendi lahti, võttis sealt välja väikese, lühikese fotolindi riba ja hakkas seda vastu valgust uurima.

«Kõik on õige,» ütles ta siis lõpuks, «vaadake ise.»

Jah, see oli toosama pilt. Zavjalovil tarvitses vaid filmiriba silmade juurde tõsta, et kõik ta kahtlused kaoksid.

«Noh, aga kus see siis ometi võetud on, öelge kus?!» hüüdis ta ärevalt.

«Teate mis,» hakkas Korostõljova aeglaselt ja nagu kohmetult talle vastama, «tõenäoliselt on meil tegemist amatöörfotograafiga, kuigi pilt on väga õnnestunud. Õhtune päikeseloojang on ju suurepäraselt edasi antud. I. Ivanov . . .» luges naine otsekui järelemõtlikult. «Meil ei ole sellist koosseisulist fotokorrespondenti. Arusaadavalt see asja ei muuda. Ümbrikul peab olema tema aadress ja näidatud ära ka võtte tegemise koht. Kuid . . . millegipärast ei ole siia küll märgitud midagi peale autori ja teema . . .»

Korostõljova tõusis ootamatult püsti, ütles: «Oodake mind, ma tulen kohe tagasi,» ja läks toast välja.

Zavjalov jäi üksi. Ta oli väga erutatud, kuid ei kahelnud hetkekski selles, et kõik otsekohe selgub.

Tal oli raske paigal püsida ja ta hakkas uurima dermatiinkaustade pikki ridu, mis kogu vastaspoolset seina hõlmates riiulitel asetsesid. «Tööstus», «Teater», luges ta pealkirju väikestelt valgetelt paberiruudukestelt, mis kaustade selgadele olid kleebitud. «Lennunduse ajalugu», «Parteikongressid», «Armee», «Esimene viisaastak», «Kollektiviseerimine»...

Astus siis toas mõned sammud. Pärast aga läks koridori. Tegi seal suitsu. Kuhupoole Korostõljova võis minna? Kustpoolt ta tagasi tuleb? Kas paremalt? Või vasakult? Võib-olla minna talle vastu?...

Zavjalov jäi kuulatama koridoris kostvaid samme. Ei, need olid mehe rasked sammud. Lõgises lifti uks. Ja siis jäi kõik vaikseks.

Zavjalovile näis, nagu oleks möödunud tunde, enne kui Korostõljova tagasi tuli.

«Oli väike takistus,» ütles naine vabandaval toonil. «On juhtunud mingi segadus. Ma kohe selgitan teile. Näete nüüd, vahel juhtuvad niisugused asjad: amatöörfotograaf saadab kirja. See satub toimetuse kirjade osakonda. Kirjale on lisatud foto. Kirjade osakond annab foto meile, kirja aga jätab endale. Juhtub ühesõnaga nii, et isiklikult ei vastuta selle kirja eest enam keegi... Hiljuti andis peatoimetaja selle kohta spetsiaalse käskkirja... Arusaadavalt oli meie osakonna töötaja kohustatud kirjast kõik foto kohta käivad andmed välja kirjutama...»

«Milleks ta seda mulle räägib, noh, milleks?» mõtles Zavjalov ärritatult. «Mis mul selle kõigega asja peaks olema? Mina tahan teada saada ainult aadressi, ainult selle linna, küla või asutuse nime, kus see pilt on tehtud. Miski muu mind ei huvita...»

«Ma käisin veel kirjade osakonnas,» jätkas Korostõljova. «Kuid seal ei suutnud nad kohe nii äkki seda kirja leida. Küllap seal polnud midagi sellist, mis osakonda oleks võinud huvitada. Oli ainult foto. Nad muidugi leiavad kirja jäljed. Kui ainult sekretär seda

registreerimata meile ei andnud... Ühesõnaga, palun teid tulla homme.»

«Hea küll,» vastas Zavjalov automaatselt.

«Homme ütleme teile juba kõik. Mul on väga ebameeldiv, et see nii juhtus. Nüüd meil sellist segadust enam tekkida ei saa. On ju toimetaja erikorraldus...»

«Ma siis tulen homme,» ütles Zavjalov.

4. TIHE ROHI JA TÄHED.

Aeg, mida millegi peale pole kulutada, muutub rängaks koormaks.

Toimetusest väljudes Zavjalov taipas, et tal pole homseni mitte mingeid asjatoimetusi. Eile öösel oli ta rõõmuga mõelnud: küll on hea, et veel kaksteist vaba päeva ees seisab! Praegu aga läks tal sellele sunnitud tegevusetusele mõeldes tuju ära.

Kordusfilmide kino. Zavjalov käis nii mõnigi kord siin. Pärast demobiliseerimist ei jätnud ta siin vahele ühtki filmi, mis tal nendel aastatel, kui ta veel lendur oli, vaatamata olid jäänud. Tal oli tahtmine aega peatada või seda tagasi pöörduma sundida. Oli tahtmine kas või poolteiseks tunniks end uuesti tõelise inimesena tunda. Sellepärast otsiski Zavjalov kinos seda, et kõik oleks täielikult elutruu: tänavad, näod, riietus, autod ja lennukid. Ta valis filme, mis olid ekraanile tulnud tema kooliaastatel ja sõjaajal. Ta teadis nende sisu peast, kuid ega siis sisu teda erutanudki. Nende filmide tegevuskäiku ei jälginud ta üldsegi. Kuid ahmis silmadega ahnelt nõndanimetatud võtteid natuurist, kus olid jäädvustatud temale nii ammusest ajast tuntud paigad.

Valulise igatsuse ja eleva huviga vahtis Zavjalov Gorki tänavat, missugune too oli kakskümmend aastat tagasi, ja piinarikas ning ühtlasi lõbus kujutlusmäng haaras teda tervenisti. Zavjalovile hakkas näima, et ajamasin teda tema lapsepõlve ja noorusesse tagasi kandis; mõni episood või juhtum, mis iseenesest polnud

sugugi tähelepanuvääriv ja oli tähtis vaid selle poolest, et see oli tõeline, kerkis sageli tema mällu.

Ja Zavjalovile viirastus, et ta ise selsamal Gorki tänaval kõnnib, nendest majadest, mis nüüd on juba lammutatud või kusagile tagahoovi nihutatud, mööda läheb, järgmisel tänavanurgal aga ootab teda keegi tütarlaps minevikust, peas barett, nagu neid enamik tütarlapsi kolmekümnendatel aastatel kandsid, ja seljas pikk kitsas seelik, nagu need tollal moes olid.

Zavjalov vaatleb neid kõnniteedel kõndivaid inimesi, inimesi nendest aastatest, kui ta ise veel täisverelist elu elas, ja küsib siis äkki iseendalt ning püüab nagu taibata, millega need inimesed väliselt tänastest inimestest erinevad.

Kummaline lugu! Kellel on juhust olnud vaadata vanu luitunud fotosid revolutsioonieelsetest või kodusõja aegadest, ehk kes on näinud filme ammustest aegadest, tuletagu meelde: tolle aja inimeste riietuses, soengutes ja näoilmes on midagi sellist, mida hiljem juba on võimatu täiesti vahetult jäljendada.

Ja kuidas režissöörid, kostümeerijad või grimeerijad möödunud aegadest filme tehes ka ei püüaks, ei suuda nad ikkagi saavutada, et nende tegelased näeksid välja just sellistena, nagu olid nende ammused prototüübid. Aeg vajutab inimestele oma kordumatu pitseri. Näis, nagu võiks jäljendada kõike: tänavat, möödujaid, naisi, sõdureid, lapsi, nende riietust, soenguid... Kuid on «midagi», mis ei kordu.

Ja ainult kaasaegsete tehtud filmides toimub ime: enda ees vilksatavaid stseene jälgides elad uuesti üle oma lapsepõlve ja noorust...

Ja iga jalatäis maad, mida mööda kõnnivad inimesed ja kus on ka tema, Zavjalovi nähtamatuid jalajälgi, iga kivi nüüd juba lammutatud majadest, isegi vitriinid praegu enam mitte eksisteerivatest kauplustest ja kõik, kõik omandas tema jaoks tohutu tähtsuse. Talle näis, nagu oleks filmiaparaadi objektiiv tabanud selle kõik just tol päeval, õhtul või ööl, kui just tema siin läks — ta ju mäletab, kuhu! Ja kui juhtus see — ta ju mäletab küll, mis nimelt!...

Aga järgmisel päeval pärast seda läks ta ju sinna, pärast aga kohtas toda tütarlast, — kus, kus too küll

praegu võiks olla?... Koos läksid nad siis just seda tänavat mööda, just tolle maja juurde, mida praegu pole näha, kuid oleks tingimata ekraanil, kui operaator oma aparaadi pisut vasakule ümber oleks tõstnud...

Aga kinosaalis, tema kõrval, taga ja ees naeravad inimesed naljakate sündmuste üle — neile ei ütle need majad ja tänavad midagi. Need inimesed on alles väga noored.

Zavjalov näeb aga oma filmi. Ta oleks nagu üksi selles saalis. Ja ta pole ju üldse saalis. Ta on seal. Tollel tänaval, tollel teerajal. Just seal!...

Niisiis, praegu läheb Zavjalovi tee jälle kordusfilmide kino juurest mööda. Täna jookseb seal film lenduritest. Zavjalov astub sisse ja ostab pileti. Sedapuhku on tal üksainus eesmärk: aega surnuks lüüa.

Kuid Zavjalov eksis. Ta näeb ekraanil suvises lendurivormis inimesi, näeb lennukeid, ja uue jõuga valdutavad teda mälestused. Rindeäärne lennuväli, piloodimütsides lendurid, lendurivormis tütarlapsed...

Zavjalov suleb silmad ja näeb enda ees Oljat. Mitte sellisena, nagu kohtas teda Volga-äärsel sadamasillal, ega ka mitte sellisena, nagu nägi teda ajakirjas «Lutš». Ei, hoopis teistsugusena...

Oli 1943. aasta. Zavjalov oli juba hävituslendur ja leitnant. Kaks korda oli jõutud teda haavatagi, tõsi küll, mõlemad korrad üsna kergelt, nii et sanitaarpatalionist teda kaugemale ei saadetud. Ta oli juba kolm vaenlase lennukit alla tulistanud ja ka oma esimese, Punase Tähe ordeni kätte saanud. Kõigest seitse lendurit seisiski rivis, kui diviisikomandör Zavjalovile ordeni kätte andis, — koos komandöriga oli neid paremal rivitiival kõigest kaheksa meest. See oli kõik, mis nende polgust selleks ajaks alles oli jäänud.

Järgmisel päeval said nad käsu koos polgukomandöriga tagalasse uute lennukite järele minna, sest lennata polnud enam millelgi: LAG-ide, millel Zavjalov ja tema seltsimehed olid lahinguid pidanud, riismed ja tuhagi oli tuul maad mööda laiali kandnud.

Neil tuli veoautol kuuekümne kilomeetri kaugusele ründelennukite lennuväljale sõita, seal transpordilen-

nukile ümber istuda ja Uraali taha uute masinate järele lennata.

Zavjalovi ees ekraanil kihutab rindeteel poolteisetonnine veoauto, mille kastis seisavad üksteisel õlgade ümbert kinni hoides lõbusad noored lendurid. Tema näeb enda ees aga hoopis teist teed, teist poolteisetonnilise veokasti, teisi lendurpoisse ja iseennast nende keskel.

Zavjalov teenis soisel põhjarindel, kus teed ei saanud peaaegu iialgi kuivaks, ja ka lennuvälja jaoks ei olnud seal kuigi kerge kuiva ja kindla põhjaga maatükki leida. Kõik lendurid rääkisid õhinal jalaväest, kel tuli veest ujutatud blindaažides, dottides ja kaevikutes istuda.

Autoteed nendes maakohtades tuli fašiinidele rajada, metsast läbi raiutud sihtidele tuli lõputu rida põigiti palke laduda, tee kõrvale aga vee äravooluks sügavad kraavid kaevata. Ja üht sellist teed mööda oligi neil vaja ründelennukite lennuväljale sõita, kuhu nende jaoks transpordilennuk pidi saabuma.

Oma asju hakkasid nad — seitse lendurit ja polgukomandör — juba hommikul pakkima: seisis ju ees lend tagalasse, teise maailma, teise ellu, kust nad, nagu neile näis, olid lahkunud nii ammu, ammu. Nüüd aga lähevad nad sinna ajutiseks tagasi ja peavad sellepärast kaasa võtma kõik, mis seal vaja võib minna. Mõned lendurid olid juba jõudnud unustadagi, mida inimesele tagalas eelkõige vaja on. Nad võtsid kaasa tohutu hulga puhtaid küll riidest, küll tselluloidist aluskraesid, suitsupitse ja pleksiklaasist käepidemetega nuge — oli ju pleksiklaas armees nii ülimalt moodi läinud —, vöörihmade jaoks portupeesid, mida tavalistel lahingulendude päevadel iial ei kanta, sineleid ja telkmantleid, mis olid arvestatud igasuguse ilma ja igasuguste elujuhtumite jaoks, ning välipudelid viinaga. Löödi läikima saapad...

Ja nii nad siis sõidavadki poolteisetonnilise veokastis ründelennukite poole. Mitte sellist tasast ja siledat teed nagu seal, ekraanil, vaid neetud fašiine mööda. Rappuvad seal kümnekilomeetrise tunnikiirusega. Sõita on raske, ühtelugu kuumeneb mootor üle, hakkab radiaatoris vesi keema ja ühtelugu jookseb autojuht roostes

ja muljutud ämbriga puude vahel, otsides sealt veega täidetud rabasilma, lompi või fugassmürsu lehtrit... Pärast aga rappuvad nad jällegi fašiinide ribidel, kuni ohuruumi eest vastutav ei hüüa: «Õhuoht!» Siis hüppavad nad kõik veokastist maha ja lippavad metsa, autojuht aga keeldub teelt kõrvale sõitmast, sest kõrvale sõita on kerge, Volhovi soodest välja pääseda aga võimatu...

Sõit on vaevaline ja raske, kuid Zavjalovil on hea tuju. Tema, Volodja Zavjalovi, noore hävituslenduri, Punase Tähe ordeni kavaleri tuju on väga hea. Ta tunneb enda selja taga sõjalise kuulsuse tiibade kahinat, ja need tiivad kannavad teda tagalasse, suurde linna, kus pole pimendamist, kus tütarlapsed käivad tänavatel tavalistes (ei, just ebatavalistes) kleitides, kus on kino ja vististi ka klubid, kus võib isegi tantsida... «Kas tantsime, tütarlaps?» Nii ta siis seisabki kõige ilusama tütarlapse ees, maheda helgiga sädelev orden rinnas, ja ta vormipluus tõmbub rinnal pisut voltidesse, kui ta kergelt tütarlapse ees kummardub. Tütarlaps aga vastab kohmetult: «Palun, aga ma tantsin nii halvasti.» Tema jälle lohutab galantselt: «Oh, mis jutt see nüüd olgu! Mina ise ka...»

Aga ei, mitte midagi sellist ei tulnudki. Kõik läks hoopis teisiti.

Ime juhtus nii ootamatult-aimamatult. Ainult muinasjuttudes ja ooperites annavad imed oma ilmumisest ette märki. Laval läheb pilkaselt pimedaks, välgujoomed viirutavad taevast, kõmisevad kumedad kõueraksatused, tuuleiilid painutavad puid maani, mürtsuvad orkestri vasktaldrikud ja trumm taob häiret...

Aga nemad, Zavjalov ja tema seltsimehed, rappusid alles viis minutit enne seda, kui kõik juhtus, tol kahurväe poolt laastatud metsa rajatud neetud puuteel. Siis nägid nad poole kilomeetri laiust ja poolteise kilomeetri pikkust lagendikku ja sellel IL-e, mis oma sabad ja kered puude tihnikusse olid toppinud.

Lennukid seisid lennuvälja lagendiku servadel umbes viiekümnemeetriste vahedega. Hakkas juba pimedaks kiskuma ja lennukid olid nähtavasti üsna hiljuti lahinguülesandelt tagasi jõudnud. Sinistes õlistes kombinesoonides mehaanikud katsid maskeerimis-

okstega hoolikalt mootoreid kinni, rohu sisse sõidetud teel roomas üks bensiinitankimismasin, teine seisis ühe lennuki juures ja tema maotaoline voolik loimas üle lennukitiiva. Tiival kükitas mehaanik. Polgukomandör Simonjuk istus veoauto kabiinis. Kui veoauto lennukist mööda sõitis, pistis ta pea kabiiniaknast välja ja hüüdis:

«Kuidas siit teie komandopunktini saab?»

«Laske aga otse edasi,» vastas mehaanik, ilma et oleks end ümbergi pööranud.

Autojuht andis gaasi ja veoauto sööstis edasi. Just samal hetkel tõusis lennukitiival istunud mehaanik püsti, pööras ringi ja siis...

Siis nägi Zavjalov Oljat.

Ta tundis Olja ära otsekohe, silmapilkselt, hoolimata tema kombinesoonist ja piloodimütsist, ja karjus üle kogu lennuvälja: «Olja! Olja!» Hüppas siis sõidu peal autokastist maha ja jooksis lennuki juurde.

Jah, Zavjalov tundis, tundis ta otsekohe ära! Olja seisis nii väiksena suurel lennukitiival, näol tumedad õliplekid, juuksesalk piloodimütsi alt laubale langenud, kuid Zavjalov tundis ta ära esimesest pilgust, kui ta ringi pööras.

Ja ka Olja tundis tema kohe ära. Ta hüüdis: «Volodja!» ja hüppas lennukitiivalt alla just sel hetkel, kui Zavjalov juba oli jõudnud sinna joosta ja võis ta lennult sülle haarata.

Veoauto, millega nad siia sõitsid, jäi seisma, Simonjuk pistis pea kabiiniuksest välja ja karjus Zavjalovile:

«Mis seal juhtus, leitnant?»

«Sain kokku tuttava tütarlapsega, seltsimees alampolkovnik!» vastas talle Zavjalov.

«Noh, ütle talle siis tere ja tule otseteed komandopunkti! Tee aga kähku!»

Kabiiniuks paukus ja veoauto hakkas liikuma.

Nemad aga seisid lennuki juures ja Zavjalov ei olnud ikka veel Oljat oma käte vahelt lahti lasknud.

Kõik, millest Zavjalov teel olles oli mõelnud, kõik need tema rumal-naljakad unistused tagalasse sõidust, mingisugustest tütarlastest, tantsupidudest, olid silmapilkselt peast kadunud ja tema teadvusestki «ära auranud».

Olja seisis lennuki juures maas ja Zavjalov hoidis kätega kõvasti ta õlgade ümbert kinni. Ja ta käed olid otsekui krampi tõmbunud.

«Sa määrid ennast ära, ma olen ju üleni õline,» ütles Olja tasa ja naeratas.

Esimesel hetkel Zavjalov nii ei suudelnudki Oljat, aga praegu bensiinitankija autojuhi nähes ja teiste mehaanikute silmade all, kes naaberlennukite juures askeldamise sinnapaika jätsid ning neid vahtisid, ei söandanud ta seda enam teha.

Ta võttis käed Olja õlgadelt. Olja aga kummardus, rapsas maast rohutuusti ja hakkas kiiruga oma õliseid käsi hõõruma. Zavjalov ei suutnud lausuda sõnagi. Tal otsekui mattis hinge.

Lõpuks sai ta kõnevõime tagasi. Ja hüüdis siis: «Sina... oled siin?» Ja Olja vastas talle: «Jah, Volodja, siin.» — «Noh... aga mina lendan ju tagalasse!» peaaegu karjatas Zavjalov ahastuses. «Nii et teie järele siis peabki tulema too «Douglas»?» küsis nüüd Olja ja lisas: «Ma ju tean. Me kõik siin ootame teda.»

Nähtavasti oli Zavjalov unustanud kõik: selle, et käib sõda, et ta on lendur ning et sõjaaja elu allub oma loogikale ja oma raudsetele seadustele. Ta oleks justkui muutunud jällegi Volodka Zavjaloviks, eilseks koolipoisiks, kes kohtas oma elu esimest tõelist armastust...

Siis aga kuulis ta äkitselt hüüdu: «Zavjalov, läki komandopunkti!», ja pilku Oljalt lahti kiskudes, nägi ta, kuidas üks nende kaheksast mehest, vanemleitnant Kolõšov, veidi eemal seisab ja talle kutsuvalt käega viipab.

Zavjalov jõudis Oljale vaid sosistada:

«Kust ma sind pärast leian?»

Ja Olja vastas:

«Küll ma su ise üles otsin!»

Ja juba jooksebki Zavjalov Kolõšovi poole.

Pärast istuvad nad siis kõik komandopunkti seinte ääres laiuvatel puulavatsitel — ründelendurite polgu komandör aga ja alampolkovnik Simonjuk lühikesel pingil —, rohmakalt tahutud ja maasse kaevatud laua

ümber. Laual põleb karbiidilamp — rindeolukorra valgustustehnika kõrgeim saavutus —, ja ründelendurite komandör räägib, et «Douglas» jõuab kohale alles homme, arvatavasti juba varahommikul. Sellepärast tuleb lenduritel öö siin veeta.

Kiskus juba pimedaks, kui nad muldonnist välja tulid. Lennuvälja piiras igast küljest okaspuumets, puude varjud lamasid juba tolmusel lennukite, bensiinitankimismasinate ja veoautode ratastest muljutud rohul.

Lendurid seisid ja ootasid komandanti — too pidi nad paigutama muldonnidesse, ründelendurite juurde, kel selleks ööks tuli end koomale võtta.

Kõik olid viivituse tõttu tujust ära, kõik oleksid tahtnud juba õhus olla, et iga minutiga Suurele maale, rahulikele linnadele lähemale jõuda.

Ainult Zavjalov oli õnnelik.

Ta seisis komandopunkti blindaaži juures, tammus jalalt jalale ja vahtis kärsitult ringi.

Kuid Oljat ei paistnud kusagilt tulevat. Tuli hoopis komandant ja paigutas lendurid muldonnidesse.

Kitsas ja pisikeses muldonnis, kus Zavjalovil öö tuli veeta, oli pime. Komandant valgustas ruumi taskulambiga, ja Zavjalov nägi kitsastel naridel kahte magavat lendurit.

Komandant virgutas ühe neist ärkvele ja käskis tal ennast veidi nihutada, et Zavjalovile ruumi teha. Lendur pomises midagi unisest peast, nihkus seltsimehele lähemale ja vabastas Zavjalovile seina äärde koha.

Zavjalov tänas, ütles siis komandandile, et ta praegu veel magada ei taha, vaid istub veidi muldonni juures väljas värskes õhus. Komandant läks minema.

Ja nüüd siis seisabki Zavjalov väljas, seljaga vastu muldonni talapuud toetudes. Ongi juba päris pime, taevas on hõõgvele löönud tuhmid tähesilmad, kaugelt eemalt kostab kahurväe kõmin, taevas leegivad põuavälgud, kusagil põriseb nähtamatu U-2.

Ja äkki kuuleb Zavjalov mehehäält:

«Nii et ootad?»

Keegi ohvitser sammub pimedusest tema poole.

«Jah,» vastab Zavjalov. «Aga muide... millest te õieti räägite?»

Ohvitser tuleb talle päris lähedale ja Zavjalov eraldab ta sõjaväepluusil kaht Punalipu ordenit ja paguniteel kolme tähekest.

Ohvitser tõstab tervituseks käe ja lausub ise rutakalt:

«Vanemleitnant Voronin.»

Zavjalov tervitab ja vastab:

«Leitnant Zavjalov.»

Mõnda aega Voronin vaikib. Siis aga küsib:

«Miks sa, leitnant, veel ei maga?»

«Ei ole tahtmist, sees on umbsevõitu. Siin aga on hea.»

«Valetad,» ütleb nüüd Voronin. «Sa ootad siin Oljat.»

Palav hõõgus uhkab Zavjalovile äkki näkku. Ning ta vastab nii ebakindlalt ja segaduses:

«Aga mis... mis teil sellega asja on?»

«Kui ma sellest juba räägin, küllap siis on,» katkestab Voronin teda teravalt. «Milleks sa õieti siia tulid? Kas tagalasse lennuks või plikade järele jooksma? Kui tagalasse lennuks, siis mine ja maga, homme lendad, on selge?»

Zavjalov surub käed rusikasse. Temas kerkib viha. Ta küll veel ei tea, kelle aadressil. Kas Voronini vastu, kes temaga säärasel toonil räägib? Või Olja vastu, kelle peale sellel vanemleitnandil on nähtavasti mingid õigused?

«Palun mind mitte õpetada,» alustab Zavjalov, püüdes sealjuures vältida otsest pöördumist ohvitseri poole. Voronin on auastmelt temast vanem; «sinatades» vastata Zavjalov ei söanda, «teietades» aga ei taha. «Palun mind mitte õpetada,» kordab Zavjalov jälle. Ta tahaks vastata teravalt ja väärikalt, kuid hääl ei kuula sõna.

«Õpetan küll, kui vaja on,» katkestab teda jällegi Voronin. «Mis sul õige pähe tuli? Tahad teelahkmel pisut lõbutseda või?»

Zavjalov astub sammu ettepoole ja seisab nüüd Voroniniga nägu näo vastas. Vahib üksisilmi tema kitsast, vasaku kulmu kohal armiga nägu ja tema pilkumatuid silmi.

«Kes andis teile õiguse...» alustab Zavjalov käsi rusikasse pigistades.

«Issand jumal!» ütleb Voronin teda lõpuni kuulamata muiates vahele. «Issand jumal ise andis mulle selle õiguse, on nüüd selge?»

«Miks te minuga niiviisi räägite?» läheb Zavjalov lausa keema. «Kes Olja teile on?»

«Ta on minu eskadrillist. Hooldab minu lennukit,» kõlab vastuseks.

«Noh, egas mitte teid ennast?» pahvatab selle peale Zavjalov ja samas hakkab tal võimatult häbi.

«Nagu näha, leitnant, on elus sulle vähe vastu lõugu antud,» ütleb nüüd Voronin. Ta lausub neid sõnu kuidagi mõtlikult ja kahetsevalt. «Ma taipasin kohe, mis mees sa oled. Tema aga kavatseb veel sinu juurde joosta. Juba uuris: «Kuhu te leitnandi majutasite?» Ei tea isegi su nime, aga vaja muudkui öösel joosta. Ainult et meie ei lase. On selge? Kas sina, kekats, üldse tead, missugune tüdruk Olja on? Kas sa ka tead, et polgus ei julge mitte keegi teda näpugagi puudutada?»

Ja äkki Zavjalov tundis, et kogu tema tigedus oli kadunud. Rusikad lõdvenesid. Veri tõmbus näost tagasi.

«Vanemleitnant, sa eksid,» sõnas ta nüüd.

«Ah, tahad ennast välja keerutada?»

«Ei taha. Ma tundsin seda tütarlast juba varem. Enne sõjaväge. Me kohtusime, ja siis kaotasime teineteise. Nüüd aga kohtusime uuesti. Täiesti juhuslikult, kas mõistad?» seletas talle Zavjalov.

«Muinasjutt,» ütles selle peale Voronin süngelt.

«Ei, Voronin, see ei ole muinasjutt! Tol ööl, seal laeval, tahtsin ma vette hüpata, et talle järele ujuda . . .»

Zavjalov jäi vait. Öö . . . laev . . . Kas see siis Voroninile midagi ütleb? Kuid nähtavasti, kui just mitte sõnad, siis vähemalt Zavjalovi erutatud hääl talle siiski midagi ütles. Voronin otsekui leebus kuidagi, ja nagu Zavjalovile näis, vajus vimma.

Ja äkki kuulis Zavjalov Olja häält:

«Volodja, kas sa oled siin?»

Olja otse sukeldus välja pimedusest ja tihedate mändide mustast varjust.

«On siin, on siin, too Volodja,» vastas talle süngelt Voronin ja lisas: «Ja tema nimi, muide, on Zavjalov . . .»

«Ah see olete teie, seltsimees vanemleitnant!» lausus Olja kohmetult ja tuli lähemale. Seljas oli tal seelik ja seersandi tunnustega sõjaväepluus, jalas aga saabaste asemel kingad.

«See on minu komandör,» ütles Olja Zavjalovile. Ja küsis siis: «Kas teie olite ka juba varem tuttavad?»

«Aga muidugi,» vastas Voronin irooniliselt, «juba enne sõjaväge.»

«Näete siis,» hakkas Olja nüüd rääkima rutakalt, ja nagu Zavjalovile näis, ikka veel kohmetult, «kuidas kõik võib juhtuda. Mina aga teenin vanemleitnandi eskadrillis. Relvurina. Hooldan eskadrilli komandöri lennukit «Šestjorkat»!»

«Juba tean,» vastas selle peale Zavjalov.

«Ainult et seltsimees vanemleitnant mind just eriti ei usalda,» jätkas Olja ikka rutakalt, just nagu kartes vaikust, mis võib saabuda, «ta ei taha mind pardalaskuriks võtta.»

«Noh, ma siis lähen minema,» ütles Voronin ootamatult, «head ööd. Muide . . .»

Kuid ta ei lõpetanud, kehitas vaid õlgu ja sammus pikkamööda eemale.

«Lähme meiegi,» ütles Zavjalov ja ootamatult kõlasid need sõnad talle endale kuidagi kalgilt ja väljakutsuvalt.

Ta võttis Oljal käe alt kinni ja nad läksid metsa suunas.

«Olja!» hüüdis äkki pimedusest Voronini hääl. Zavjalovile tundus, et see kostis kuidagi kaeblikult ja abitult.

«Jah?» vastas Olja küsivalt ja peatus.

«Sa . . . sa oleksid võinud saapad jalga panna,» ütles pimeduses nähtamatu Voronin kumedalt. «Varsti langeb kaste maha. Külmetad enese veel ära.»

«Noh . . . ma ei lähe ju kauaks,» vastas talle Olja, «me räägime Volodjaga veidi ja ma tulen tagasi. Kas te kuulete mind, seltsimees vanemleitnant?»

Vastust ei tulnud.

«Lähme,» ütles Olja tasa ja võttis Zavjalovi käe.

Kui Zavjalov oleks teadnud, et nad on viimast korda koos! Kui ta oleks vaid aimanud, et rohkem ta Oljat enam ei näe!

Kuid see kõik oli alles kaugel. Mööduvad veel pikad kuud ja ta saab Oljalt kümneid kirju, ja tema ise, kus ta ka ei viibiks, millistes tingimustes ka ei oleks, kirjutab ka veel lõputult Oljale, enne kui saabub vaikus. Pikk pilkane vaikus...

Nüüd aga kõndis ta Olja kõrval ja Olja hoidis tal nii kõvasti käest kinni, nagu tolgi päeval seal Volga kaldal rahvasummas. Ja Zavjalov oli veendunud, et näeb nüüd kogu elu Olja nägu. Aga ta nägi seda kõigest teist ja ka viimast korda. Kui Zavjalov seda oleks teadnud, kui ta seda oleks võinud aimata!...

Zavjalov jutustas, mismoodi ta tol hirmsal ööl laeval Oljat oli otsinud, Olja aga rääkis, kuidas ta rahvamurdu eksides sadamasillale maha oli jäänud ja alles nädala pärast Astrahani jõudis. Ja ka sellest, kuidas ta juba seal, Volga kaldapealsel, endale sõna andis, et leiab oma koha selles karmis elus ega jää enam kunagi laastukeseks, mida voolus oma tahtmist mööda edasi kannab ja valusasti vastu kaldaid peksab. Kohe järgmisel päeval pärast Astrahani jõudmist läks Olja sõjakomissariaati paluma, et talle sõjaväelise eriala saamise võimalus antaks. Kui talle seal aga ära öeldi, läks ta komsomoli linnakomiteesse. Kuid sealgi keelduti talle vastu tulemast: ei olnud ta ju veel kaheksateistkümnene.

Olja tahtis ükskõik kellena saada lennuväkke, tingimata lennuväkke, sest ta teadis: ainult lennuväes võivad nad kunagi veel kohtuda. Ta veetis nii ööd kui päevad linnakomitees, ta varitses sekretäri kabineti juures ja all välisukse juures ning saavutaski lõpuks, et tema dokumentides sünniaasta maha tõmmati ja selle asemele too palavasti ihaldatud arv «18» pandi.

Ja kui see peamine takistus oli ületatud, polnudki tal enam kuigi raske nooremate lennuväespetsialistide kolmekuulistele kursustele astuda ja seal relvuri nimetust saada. Nii sattuski ta rindele, ründelennuväe polku...

Kui Zavjalov ja Olja oleksid esmakordselt kohtunud rahuajal, selge, päikeselise taeva all või eredate elektrilampide valgusel, kes teab, võib-olla oleksid nad siis teineteisest lihtsalt möödagi läinud. Aga kui olekski neis tärganud tunne, oleks see arenenud pikkamisi, ja

enne kui need kaks noort inimest oleksid mõistnud, et nad teineteist armastavad, oleks kulunud hulk aega.

Nemad aga kohtusid neil hirmsatel päevadel, mil sõda perekonnad laiali tuuseldas, neilt peavarju võttis, majade aknad kustusid, surm miljonite inimeste selja taha asus, rahuliku elu seadused taandusid ja nende asemele uuele põlvkonnale nii harjumatud sõjaaja seadused astusid.

Ja nii juhtuski, et veetmata koos kahte päevagi, Zavjalov ja Olga juba armastasid teineteist.

...Nüüd jõudsid nad tiheda rohuga lagendikule. Igast küljest piirasid seda lausa mustava müürina kõrged puud. Lagendik näis hiiglasuure kaevu põhjana, mille üle kummub sinakalt küütlev kuppel; seal võis üsna vaevu aimata ka kaugeid tähti.

See mets eraldas neid lehtriteks rebestatud maast ja lennukitest, mis niikaua urinal kuratlikul karussellil tiirutavad, kuni mõni neist jällegi põlema süttib ja laia musta suitsulinti taevasse jättes alla langeb. Eraldas neid neetud fašiinteedest, hädistest, vinguajavatest tattninalampidest ja blindaažidest, kuhu küürakil sisse tuleb minna... Neid ümbritsesid vaid puud, nende kohal helendasid vaid tähed.

«See on minu lagendik,» ütles nüüd Olja, «ma kutsun teda ikka nii: «Minu lagendik». Leidsin ta juhuslikult. Me baseerume sellel lennuväljal juba pool aastat. Ma leidsin ta siis, kui Skvortsov alla kukkus.»

«Kes?» küsis Zavjalov.

«Skvortsov. Meie lendur. «Messerid» tulistasid ta minu nähes alla. Ta põles õhus ära. See oli esimene surm, mida ma nägin. Eskadrilli komandör keelas mul nutta. Mina aga ei saanud nuttu jätta. Läksin siis metsa, et keegi mind ei näeks, ja jõudsingi siia lagendikule. Istusin siin ja nutsin. Ja mitte kellelgi polnud minuga asja. Niisamuti kui meiegagi praegu.»

«Noh, mulle näis, et vähemalt ühel inimesel on küll meiega asja. Ma räägin Voroninist...»

«Pole vaja temast rääkida,» katkestas Olga teda rutakalt.

«Mida ta sinust tahab?»

«Ta on meie parim eskadrilli komandör, Volodja,» ütles Olga, nagu poleks ta Zavjalovi küsimust kuul-

nudki. «Ta on kõige julgem, kõige otsekohesem ja kõige parem . . .»

«Ja sa arvad, et seda kõike on sul just mulle vaja öelda?»

«Aga miks siis mitte?» küsis Olja vastu.

«Kuid mida ta sinust tahab?» ei jätnud Zavjalov järele.

«Ma ei tea . . . Mõtlen, ta tahab, et mul oleks hea. Võib ka olla, et ta mind armastab. Nii üsna pisut. Aga võib ka olla, et mitte . . . Ehk on see lihtsalt lugupidamine. Nad kõik siin armastavad mind. Kõik meie lendurid. Voronin on aga tõeline kangelane.»

Olja rääkis seda kõike nii rahulikult ja lihtsalt, Zavjalov aga oleks talt hoopis teisi sõnu tahtnud kuulda.

«Missuguseid kangelastegusid ta siis on teinud? Tulistas «Messeri» alla? Ühe, kaks, viis?» küsis Zavjalov, ja sel hetkel oli tal endalgi vastik oma häält kuulda.

«Voronin on teinud üle kahesaja lahingulennu ja tulistanud alla kaks «Messerit». Paljud on meil neid rohkemgi alla toonud,» vastas Olga talle ikka niisama rahulikult. «Kuid tema tegi seda, mida teised pole teinud. Ta maandus vaenlase territooriumil, et päästa seltsimeest; lennuk, teadagi, tulistati alla ja lendur laskus langevarjul. Voronin aga maandas oma lennuki otse sinna kõrvale, haaras sealt lenduri ja tõusis õhku. Sakslased jooksid juba igalt poolt kokku ja tulistasid automaatidest, tema aga lendas minema.»

Olja jutustas seda kõike väga loomulikult ja rahulikult. Ja Zavjalovil hakkas häbi.

Ta läks eemale, heitis tihedasse rohtu selili maha ja hakkas kauget mustjassinist taevast vahtima.

Zavjalov ei kuulnud Olja samme rohul. Olja tuli tema juurde, istus tema kõrvale ja võttis kätega oma põlvede ümbert kinni.

Kusagil eemal viirutas taevast värviliste trasseerivate kuulide rida.

«Kui imelikud . . . on need kuulid . . .» alustas Olga. «Esialgu ei suutnud ma kohe kuidagi nendega harjuda. On nad ju nii ilusad ja eredad nagu ilutulestik . . . Aga tähendavad surma. Või valgustavad surma teed. Näitavad talle teed . . .»

Jutt surmast tegi Zavjalovi äkki rahutuks. Täie selgusega kujutles ta seda, millest ta siiani ei olnud mõelnudki. Kujutles, kuidas sakslased pommitavad seda lennuvälja, kuidas muldsed vesipüksid mööda lennuvälja tormutavad ja fugasspommide plahvatustest kurdistunud Olja nende vahel viskleb. Tema järel aga kihutab surm. Zavjalov nägi seda nii selgesti, et jõudis vaevu end vaos hoida, et mitte karjatada: «Olja!» Ta tõusis kiiresti istukile, haaras Oljal ümbert kinni ja surus ta enda vastu.

Selles tema liigutuses ei olnud veel mingit soovi ega kirge, ta lihtsalt tahtis Oljat nagu millegi eest kaitsta, tunda, et ta on elus ja et teda miski ei ähvarda.

Mitu pikka viivu hoidis Zavjalov teda on rinna vastas ja Oljal langes pilotka peast. Zavjalov kummardas pea alla ja surus oma näo Olja juuste vastu. Olja tõstis pea ja ta huuled olid äkki nii Zavjalovi huulte lähedal . . . See oli nende esimene suudlus. Ja siis nad unustasid, et käib sõda, et nad alles teist korda elus teineteist näevad ning üsna pea lahkuma peavad, ja pole üldse teada, kas saatus neid enam uuesti kokku viib . . . Peamine oli, et nad olid jälle koos ja kahekesi kogu maailmas.

See oli nende esimene öö, esimene öö nende elus. Nad mõlemad olid armastuses alles nii väga kogenematud, ja nende südamed pekslesid erutatult ja areldi teadmisest, et nad seisavad neile üsna uue maailma lävel ja püüavad hirmuga sinna ust avada.

Tuhande kilomeetri ulatuses nende ümber käisid lahingud, inimesed sööstsid rünnakule, «katjuušade» punased tulekeeled joonistasid taevalaotusele oma leekivaid teid, raksatasid pommiplahvatused ja kõmises kahurväe kanonaad, kindralid olid kummargil kaartide kohal, luurajad roomasid kasaka kombel vaenlase tagalasse, fašistlikud erikomandod valmistasid «dušegubkasid» ette järgmiseks reisiks, timukad pildusid Majdaneki ahjudesse kütet, lennuväljadel aga ärkasid mehaanikud ja läksid ette valmistama lennukeid nende lahingulendudeks . . .

Zavjalov ja Olja virgusid, kui juba hahetama lõi ja puud ümberringi äkki piirjooned said; kui taeva sinakasmustad varjundid hakkasid juba kahvatult halli-

kaks sulama. Ja äkitselt kuulsid nad linnulaulu. Kauged plahvatused jäid vait, mitte ükski trasseeriv kuul ei kriimustanud taevast, mitte ükski lennuk ei põrisenud läheduses, ainult tihedates okstes laulsid nähtamatud linnud oma lihtsaid ja igavesi laule. Zavjalov ja Olja lamasid kõrvuti, näod vastu helendavat taevast. Lõpuks küsis Zavjalov tasa:

«Kust ma sind nüüd leian, Olja? Me läheme ju praegu lahku...»

«Küll sa leiad,» vastas Olja. «Kui tahad, siis leiad.»

Zavjalov tõusis järsult. Ekraanil vilksatasid veel filmikaadrid ja kõlav noormehe hääl esitas reipalt kõigile tuntud laulu: «Kõige kallim, kõige kallim meile lennuk...»

Zavjalov läks kiiresti ridade vahelt läbi, teel istujate põlvi riivates ja vabandusi pomisedes.

...Ja nüüd on Zavjalov juba kodus. Istub kirjutuslaua ääres oma väikeses kahetoalises korteris, kus ta kunagi elas oma isa ja emaga, pärast naisega, nüüd aga päris üksi.

Ta istub laua ääres ja tema ees on koltunud lehtede pakk: ajalehe-väljalõiked, tõendid, mingid kirjad. Kõik need paberid on sõjaaegse päritoluga. Olja kirju siin ei ole. Ei ole neid kümneid tema kirju, mida Zavjalov sai nende lahusoleku ajal. Ta hoidis neid nagu pühadust. Sõda halastas Olja kirjadele. Aga tema endine naine ei halastanud. Enne lahkumist otsis ta need kirjutuslaua laekast üles ja põletas ära. Mis parata, tema juba oskas anda hoope kõige õrnemasse kohta. Selle oskuse poolest tuleb talle tõesti au anda. Viimase kirja sai Zavjalov Oljalt 1944. aasta 12. märtsil. See kuupäev on tal meeles ja jääb meelde kogu eluks. Selleks et Oljat unustada, on kirjade põletamisest vähe. Selleks tuleb teda ennast ära põletada.

Siis kui Olja selle viimase kirja kirjutas, ta juba lendas. Saavutas siiski, et sai pardalaskuriks. Saavutas! Kirjas seisid niisugused read:

«...kas mäletad, Volodja, kuidas ma meie kohtumisel sulle ütlesin, et ma enam kunagi ei jää laastukeseks lainete pillutada. Siiani on mul ikka veel piinlik meenutada ennast tolles rahvamurrus seal sadamasillal. Ja ma andsin endale siis sõna, et leian oma koha elus. Nüüd siis olen ma pardalaskur. Sõja ajal on see hea eriala...»

Jah, tõesti «hea eriala». Eriti kui arvestada, et lendur istub soomuses, pardalaskur on aga lausa kaitsetu... Olja lendas. Ja siis tuli viimane kiri: 12. märtsil 1944. Rohkem kirju ei tulnud. Zavjalov ootas. Ootas nädala, ootas teise. Siis aga palus oma polgu komandöril Simonjukil kirjutada väeossa, kus Olja teenis. Vastus tuli kümne päeva pärast. Zavjalov kutsuti komandopunkti. Simonjuk andis talle kirja üle nii, et ei vaadanud otsagi. Ütles vaid:

«Säh, vennas, võta...»

Ja kui Zavjalov masinakirjas kirjutatud halli paberilehte juba lahti harutas, siis lisas:

«Sõda, kulla sõber. Mis parata...»

Siin ongi see kiri. Seda Olja kirjadega koos ära ei põletatud. Jäeti alles. Nagu nuga südamesse. Et see seal igavesti torgiks.

«...Teie järelepärimisele vastan, et vanemseersant Mironova, Olga Aleksejevna oli pardalaskuriks kapten Voronini meeskonnas. 14. märtsil s. a., pärast lahinguülesande täitmist, tulistati lennuk vaenlase hävitaja poolt alla ja grupijuhi ettekande kohaselt plahvatas õhus. Meeskond hukkus. Meie lennuväeosa isikuline koosseis on sügavas leinas polgu lemmiku, vapra ja ausa tütarlapse kaotamise puhul, kes andis oma elu meie Kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest. Polgu komandöri asetäitja poliitalal. Allkiri.» Ja kõik.

Zavjalov loeb veel kord üle kirja, mida teab niigi peast. Siis paneb ta selle kõrvale ja tema silmade ette kerkib jällegi too ülesvõte — lumme tuisanud maatükk, pika puumaja foonil poolringis seisvad inimesed ja nende keskel nii Olja sarnane naine.

Kui tõesti juhtus ime ja Olja on elus, siis kuidas võis sündida, et Olja sõnakestki tema polku ei kirjutanud? Väliposti numbrit teadis ta ju hästi.

Kui tema, Zavjaloviga juhtus õnnetus, mis murdis kogu tema elu, oli ju polku tagasipöördumisel tema esimeseks küsimuseks, kas pole tulnud kirju...

Ei, kirju ei olnud. Oleks Olja ellu jäänud, oleks ta temale kirjutanud. Ükskõik kust, kas põrgust või para-

diisist, aga kindlasti oleks kirjutanud! Ei. Sõja lõpuni ja pärast sõda mitte ühtki kirja. Ei ühtki katset teada saada, kas Zavjalov on elus. Tähendab, Oljat ei ole. Pole isegi ta hauda.

Kuid siiski läheb ta homme toimetusse ja selgitab kõik lõpuni välja. Ei või ju maailmas olla kaht teineteisele nii sarnast inimest. Sellest ajast on möödunud juba kaksteist aastat, kuid aastad on Oljat vähe muutnud. See on tema. Kui Zavjalov tõesti ei eksi ja Olja on elus, miks Olja siis ikkagi kordagi talle ei kirjutanud ega püüdnud teda üles otsida?... Mitte kordagi!... Ei, nii ei saa see olla. Seda oli võimatu endale ettegi kujutada. Tähendab, ta ikkagi eksis. Ülesvõttel pole järelikult Olja. Või...

Ei, sellist mõtet ei luba Zavjalov küll endale pähe tullagi. Pead kätele langetades püüab ta uuesti meelde tuletada, kuidas see kõik toimus, et taastada vähimaidki detaile sellest loost. Polku tagasi pöördudes ilmus ta Simonjuki juurde...

«Ei,» ütleb ta endale lõpuks, «pean kõike uuesti kontrollima. Rääkima Simonjukiga. Täpsustama kõiki tähtaegu ja kõiki fakte.»

Kell on juba kolmveerand kaks. Kohe sõidab ta lennuklubisse. Pool tundi kulub tal jaama minekuks, nelikümmend minutit elektrirongis, kakskümmend minutit lennuväljale jõudmiseks. Kolm läbi jõuab ta kohale. Küllap ta saab Simonjuki sealt kätte. Seltsimehed muidugi imestavad, kui Zavjalovit näevad — nad ootavad teda alles kaheteistkümne päeva pärast. Kuid mis tähtsust sellel muide on!... Zavjalov pistab käe tasku, seal on tal alati märkmik — linnalähedaste rongide sõiduplaan.

Käsi kompab taskus märkmikku ja veel mingit ümbrikku. Ah jaa, see on ju Viktori, tema kauge sugulase kiri, mille ta sai juba mererannas. Noormees lõpetas Leningradis instituudi ja küsib luba Moskvasse sõita ja Zavjalovi juures paar-kolm nädalat elada, enne kui ta oma töökohale asub.

Mis seal siis ikka, las sõidab. Tuleb talle telegramm saata. Otse jaamast. Aga millal see elektrirong siis välja sõidab?...

5. TEIST KORDA EI TULE.

«See, kulla mees, on miraaž, miraaž, sa püüad paljast õhku,» ütles lõpuks Simonjuk, väheldast kasvu, neljakandiline, tüsedavõitu ja suure, kuklast peaaegu paljaks pügatud peaga mees.

Nad istusid lennuvälja murul. Simonjuk kuulas Zavjalovi juttu erilise huvita, ise aeg-ajalt stardiplatsi poole kärsituid pilke heites.

«Mis imet ta seal küll näeb?» mõtles Zavjalov Simonjuki pilku tabades ärritatult. Stardiplatsil oli kõik nagu ikka ja alati. Punaste lipukestega märgistatud ruudus kõrgus malelauataoliselt hallikaruuduliseks värvitud furgoonauto — SKP —, lennuvälja stardi komandopunkt. Mõned lennukid JAK-18 seisid tankimisjoonel ja kütusetsistern roomas aegamööda nende suunas. Rühm sinistes kombinesoonides kursante seisis poolringis instruktori ees, kes väljasirutatud käte vahel planšetis kaarti hoidis. Kõik oli nii nagu ikka ja alati...

Zavjalovit oli sõbralikult tervitatud ja uudistatud, miks ta nii vara tagasi tuli. Ta oli käigu pealt ja naljatamisi vastanud, ise aga silmadega Simonjukki otsinud. Silmanud teda lõpuks tõusutee juures, oli Zavjalov sinna läinud ja ta siia, lennuvälja taha nurka toonud, kus neid keegi segada ei saanud.

«...Aga, kuule,» alustas Zavjalov uuesti, «kas ei saa siiski oletada, et mõni kiri ikkagi oli. Kas taipad, oli! Noh, kas või üksainuski kiri. Mind aga ei ole, ma olen hukkunud, kes siis hakkab mulle adresseeritud kirju alles hoidma? Nad võidi lihtsalt ära kaotada, või lõpuks, ära visata.»

«Juba jälle vana laul,» ütles Simonjuk selle peale oma rämedal häälel. «Kõik hukkunud lenduritele adresseeritud kirjad antakse üle komandöri asetäitjale poliitalal. Eks ole nii? Tema ju vastab neile. Kõike seda ei tea sa minust halvemini. Kui sa polku tagasi tulid, oli asetäitja poliitalal kohal, ja sa ju küsisid temalt. Kas oli nii?»

«Oli küll...»

«Noh, nägid nüüd, ja ongi jutul lõpp.»

Ja Simonjuk vaatas Zavjalovi otsa nii leebe irooniaga kui ka sügava üleolekuga.

Simonjuk on üle kuuekümne ja juba aastat kümme erus.

Ometi oli tema ja erruarvatud Zavjalovi vahel suur erinevus. Armastatud tööst eemale kistud Zavjalov mõistis kibedusega, et elu läheb edasi, aga tema, Zavjalov, seisab paigal.

Simonjuk oli aga kusagil sügaval südamesopis veendunud, et tõeline ajaarvamine jäi seisma just tol päeval, kui tema oma komandöritöö armees pooleli jättis.

Kõik, mis inimesed ilma temata tegid, näis Simonjukile mitte küllalt tõsisena, ebaõigena, ning pälvis vaid kriitikat, irooniat, igal juhul aga vaikivat halvakspanu.

Pärast seda, kui ta erru lasti vanuse tõttu ja küllap ka selle tõttu, et ta ei kuulunud nende ohvitseride kaadri hulka, kellest armee ei saanud loobuda, kasutas Simonjuk veel mõnda aega oma mundrikandmiseõigust.

Siis aga taipas, et munder ilma võimuta, ilma käsuõiguseta, ilma tõusuperspektiivita pole sisuliselt võttes mitte kui midagi. Seda taibanud, ei puudutanud ta enam kordagi oma vormikuube, säärikuid ja polkovniku papaahat, aga viimasest oli tal oma mittekadestusväärse kasvu tõttu just kõige raskem lahkuda.

Simonjuk sai väga soliidset pensioni ja võttis seda täiesti endastmõistetavalt, sest pidas riiki ja kõiki ümbritsevaid inimesi ühel või teisel määral hauani enda võlglasteks. Simonjuk armastas raha, ja kui ta sai teada, et võib erilise pingutuseta saada oma pensionile veel mõningase lisateenistuse, valis ta kaua endale sobivat ametit ja jäi lõpuks lennuklubile peatuma. Kuid kõigile ametikohtadele, mis olid vahetult seotud lendudega või kursantide ettevalmistamisega, eelistas Simonjuk kaadriosakonna ülema kohustusi. Kunagi sõjapäevil ei peetud Simonjukki just halvaks polgukomandöriks, kuigi ta ei kuulunud ka parimate hulka, ja ta ise ei osanud oma tulevast elu teisiti kujutledagi, kui just sõjaväe rivis. Kuid rahu päevil, kui tast sai Kaitseministeeriumi ühe allasutuse teisejärguline töötaja, tabas ta end korduvalt kadestamast neid kaasteenijaid, kes hea pensioniga erru läksid.

Kõige selle juures oli Simonjuk veel küllaltki isekas egoist, ja läinud pensionile, jäi temas hõõgvele solvumine nende «praeguste» vastu, kes arusaadavalt oma ebatõsiduse ja rumaluse tõttu otsustasid keelduda edaspidi Simonjukki aktiivsel komandöritööl kasutamast.

Tal tekkis vajadus kõike kaasaegset hukka mõista; ta harjutas end vaatama elule kui millelegi, mis jätkab oma liikumist tühikäiguga.

Simonjuk oli oma olemuselt rohmakavõitu ja primitiivne inimene, kuid tal oli, nagu öeldakse, hea suuvärk ja võime otse «lennult» võõraid mõtteid haarata. Ta oli uhke oma elukogemuste üle, oskuse üle taibata «mis milleks vajalik on», ja kuulus seda tüüpi inimeste hulka, kelle kohta öeldakse «osav mees».

Simonjuk pidas ennast ise «kultuurseks inimeseks», korrates tihtipeale: «Me oleme ju kultuursed inimesed,» ja isegi kirjutas aeg-ajalt ajalehtedele.

Tema armastatuimaks ja ainukeseks žanriks olid kirjad toimetusele, üheks peamiseks kriitika objektiks neis kirjades aga ilukirjandus, millega Simonjuk juba ammust ajast leppimatut sõda pidas. Võib ju olla, et Simonjuk täiesti siiralt oli veendunud, et kõik, millest raamatutes kirjutatakse, pole kirjutatud «nii nagu vaja», et «elus nii ei ole» ja et kirjanikud juba reeglipäraselt on kergemeelsed inimesed, kes kipuvad kirjeldama seda, millest nad ise midagi ei tea.

Isegi neil juhtudel, kui Simonjuk ise sellest, millest raamatus juttu oli, mitte kui midagi ei teadnud, oli ta ikkagi veendunud, et teab rohkem kui autor.

Tema hinnangud olid kategoorilised ja järsud. Keskmisi hinnanguid ta ei tunnistanud ja teost hukka mõistes nõudis alati «kõrgeimat karistusmäära».

Oma kirju alustas ta ikka üksluiselt: «Hakkasin suure huviga lugema . . .» ja niisama üksluiselt ka lõpetas: «. . . Sel moel jätab läbiloetud teos sügava hämmastustunde ja kutsub esile seaduspärase küsimuse: «Mis õigusega . . .».» Allkirjas oma kirjadele tõi ta täielikult ära oma auastme: kaardiväe reserv-lendurpolkovnik.

Praegune Simonjuk ei sallinud aktiivseid inimesi. Ei sallinud neid, kes tema arvates liiga «siplesid», eriti kui see «sipleja» veel mõni tema endine kaasteenija ja praegune demobiliseeritud ohvitser oli. Säärasel ohvitseril tuleb ju temast, Simonjukist, eeskuju võtta ja rahulikult oma kohal «kükitada». Nendel inimestel oli tema arvates õigus vaid ühele privileegile — pidada nagu temagi «rahulikku» ametikohta ja sapiselt ning irooniliselt hinnata kaasaega. Nende katsetele jätkata aktiivset elu vaatas ta kui väljakutsele ja isiklikule solvangule.

Simonjuk oli seda tüüpi inimene, kellele elu on vaid teenistusredeli ametikoha sünonüümiks ja ülemuste ning alluvate omavaheliste suhete kompleksiks. Taolistel inimestel pole kübetki individuaalsust, nad on selle endas surmanud või mõtlemise ja tegutsemise endale harjumatus olukorras unustanud.

Kõiges, millest Zavjalov jutustas, nägi Simonjuk temale nii sallimatut «siplemist», püüdu teha seda, mida Zavjalovilt keegi ei nõua, ja kummalist soovi erutuda ning kannatada.

See kõik oli Simonjukile antipaatne, Zavjalov oli selle aga unustanud, kui ta tema juurde tuli oma ähmaselt rahutu lootusega, et tema endine komandör teda viimati millegagi saab abistada, või vähemalt julgustadagi . . .

Zavjalov ei tahtnud ega saanud kohe oma lootusest lahti öelda. Ja ta lausus:

«Asetäitja poliitalal ei olnud ju kogu aeg polgus, ja sa tead seda, Afanassi Porfirjevitš. Ta ise jutustas mulle, et kuu või kaks pärast seda, kui minuga see kõik juhtus, sai ta haavata, ja oli mõnda aega hospidalis. Kui aga kiri tema äraoleku ajal juhtus tulema, siis . . .»

«Kuu või kaks pärast seda, nagu sa räägid,» katkestas Zavjalovit Simonjuk, «kutsuti mind diviisi smerši ja teatati, et nende andmetel oled sa elus. Pärast seda sattus juba iga sinu aadressil tulnud kiri minu kätte, mina aga oleksin selle smerši volinikule üle andnud. Vaat nii.»

See «vaat nii» sarnanes naelapea pihta antud vasaralöögile. Viimasele otsustavale löögile. Raksatus —

ja naela polegi enam. Ta on nüüd südames. Täies pikkuses.

Pikki aastaid kestnud piinavalt valulised jõukulutused hoiduda tollele sündmusele mõtlemast ja seda meenutamast olid kõik olnud asjatud. Just sel hetkel hakkas tõusuteel hoogu võttes veerema õppelennuk. Zavjalov saatis seda pilguga ja äkitselt viirastus talle, nagu viibiks ta ise seal lennuki kabiinis . . .

Jah, ta oli õhus ja lendas vaenlase territooriumi kohal, kui märkas äkki toda neetud «Focke-Wulffi» ja hakkas seda taga ajama, kuigi seda ehk vaja poleks olnud; ta oli ühe «Messeri» juba alla tulistanud ja oma laskemoona peaaegu ära kulutanud. Pealegi kohises pisut ka mootor.

Kuid Zavjalovis oli juba kasvanud kassi instinkt, kes ükskõik millistes tingimustes ikkagi ei saa ükskõikselt hiirt vaadata. Ja Zavjalov kihutas järele sellele «Focke-Wulffile», mis temast oli mööda lennanud. Teda haaras juba nii tuttav pisut joobnustav eelseisva lahingu ootamise tunne, iga sekund lähendas Zavjalovit vaenlase lennukile. Ja just siis nägi ta, kuidas päikesekiirtes välgatas ootamatult kohale ilmunud «Messerschmitti» terav siluett.

«Messer» haakis ennast sappa Ljutikovile, Zavjalovi eskadrilli noorele lendurile. Zavjalovil kulus selleks vaid mõni sekund, et oma lennuk «Messerschmittile» põiki ette paisata ja end tema ja Ljutikovi vahele kiiluda. Ja ikkagi jäi ta hiljaks. Kuulivalangu helendav rida lõikus juba Ljutikovi lennukisse ja see hakkas langema, jättes enda taha suuri musti suitsupilvi.

Zavjalovile kippus juba pähe mõte, et Ljutikoviga on nüüd lõpp, kuid märkas samas, kuidas langevast lennukist pisitilluke täpike eraldus ja selle kohal valge langevarju kuppel avanes.

Ei, Zavjalov ei mõelnud siis vanemleitnant Voroninile, selle eskadrilli komandörile, kus teenis Olja. Alles hiljem, kui Zavjalov vaevatult ja näljaselt, tihtipeale teadvust kaotades soojas soovees lamas, siis jälle edasi kõndis, pärastpoole aga suuri vaevu metsatihnikust läbi roomas, sisendas ta endale, et ta teadlikult kordas seda, mida kunagi tegi Voronin ja millest nii vaimustatult jutustas talle Olja.

Aga tegelikult mõtles ta neil silmapilkudel vaid oma lendurile, kahekümneaastasele noormehele, kes kolm kuud tagasi otse lennukoolist tema juurde eskadrilli jõudis. Teda oli vaja iga hinna eest, ükskõik mis moel päästa. Zavjalov laskis välja teliku, ning märkas automaatselt tuttavat värinat, tundis harjumuspärast tõuget ja nägi, kuidas samaaegselt süttisid rohelised lambikesed, mis teliku väljumist registreerivad.

Zavjalov taipas, mida ta teeb, alles siis, kui lennukirattad maad riivasid. Ljutikov jooksis tugevasti longates talle vastu — nähtavasti oli ta jalast haavata saanud või oli ta seda maandumisel vigastanud.

Samal hetkel nägi Zavjalov teel peatuvat saksa autot, põõsastest välja hüppavaid sõdureid ja kuulis tulistamist ning kuulivihinat. Sakslased lähenesid lagendikule. Kuid Ljutikov jõudis siiski lennukini joosta ja ronis juba suuri vaevu lennuki tiiba mööda. Zavjalov alustas hoovõttu, et õhku tõusta. Ja äkki tundis ta hirmsat tõuget, nähtavasti ei olnud ta märganud auku või posti, mis rohu varjus peitus.

Zavjalovil vedas, nagu võib vedada vaid kord tuhandest võimalusest. Ta sai löögi pähe, teda paisati lennukist välja, kuid ta ei kaotanud teadvust ja tormas metsa. Alles selja taga kuulis ta plahvatust ja kõrvulukustavat automaadituld...

Ta pääses jälitajate eest. Aga kuidas? Seda ei teadnud ta isegi. Võib ju olla, et plahvatus kohalejooksnud sakslased kurdiks lõi ja osa neist hävitas. Zavjalovil vedas, ta jooksis, roomas ja tungiski suuri vaevu läbi okaspuumetsa, sattus sohu ning kaotas teadvuse. Hiljem aga ärkas...

Ei, varem ta ei mõelnud Voroninile. Ei mõelnud... Kuid kes seda teab! Võib ju olla, et mõte eskadrilli komandöri kangelasteost, mälestus sellest Zavjalovis alateadlikult elas, kui ta teliku välja laskis.

Kuid tal ei õnnestunud Voronini kangelastegu korrata. Ei õnnestunud seltsimeest päästa. Ja kui ta siis seal Volhovi metsarabades oma keha roomamisi edasi lohistas ja järjest ning järjest teadvuse kaotas, mõtles ta esimest korda: «Kui hea, et Olja iialgi teada ei saa, kui häbistavalt ja halvasti mu elu lõpeb.»

...Kui aga Zavjalovil õnnestus üle rindejoone pääseda ja pärast oma polku tagasi minna, oli tema esimeseks küsimuseks, kas Oljalt kirju pole tulnud.

Ei, kirju ei olnud. Simonjukil on õigus. Olja pole enam elus ja ei saa iialgi teada, mida Zavjalov tegi, püüdes Olja vääriline olla, ei saa iialgi teada, kuidas Zavjalov juba rahuajal ja põhjust seletamata sõjaväest lahti lasti.

Zavjalovile ei esitatud mingeid süüdistusi. Temaga räägiti viisakalt. Öeldi, et ta olevat alles noor, elujõuline mees ja võivat end veel kergesti mingisuguses tsiviilteenistuses «sisse töötada». «Sisse töötada»! Tema, Zavjalov, võiks ennast «sisse töötada»!

Ta teadis: vaidlemine ja oma õiguse tõestamine on asjatu. Teadis, et inimesed, kes on olnud sõjavangis või vaenlase territooriumil, vaatamata sellele, milliseid järelkontrolle nad ka pärast seda läbi pole teinud, praegu sõjaväest lahti lastakse. Paljudele neist esitati uuesti juba korduvalt ümberlükatud süüdistused.

Zavjalovil oleks olnud kergem teada, et teda milleski süüdistatakse. Siis oleks tal vähemalt mingi eesmärk olnud, ta oleks teadnud, et tal tuleb veel kord üksikasjaliselt, kõigi detailidega, ennast õigustada, neile jutustada, et ta mitte minutitki pole olnud vangis ja et tal on alles hoitud kõik oma dokumendid...

Kuid nähtavasti oli neil, kes tema saatust praegu otsustasid, see kõik hästi teada. Ja sellest hoolimata, just nagu mingile raudsele, südametule printsiibile alistudes, tõmbasid nad siiski kriipsu peale tema tollele elule, milleta ta ei suutnud eksisteerida.

Sellega ei saanud Zavjalov leppida. Ta süda ja mõistus tõstsid mässu nii mõistmatult karmi otsuse vastu. Ainus, mida ta teha võis, oli pikkade aastate jõupingutuste tulemusena sundida end mitte meenutama, mis temaga tol 1946. aastal juhtus. Püüda unustada...

Simonjuk aga tuletas praegu meelde. Nii argipäevaselt ja halastamatult. Võttis naela, asetas südamele ja pani vasaraga raksti pihta...

Ja äkitselt tuli Zavjalovil tahtmine öelda Simonjukile midagi väga teravat, halba ning solvavat, tõestada, et Simonjukil pole õigus, et ta jämedalt, alatult ja jälgilt eksib...

Eksib? Aga milles? Kas siis Simonjuk ütles midagi

muud kui tõtt? Nojah, Simonjuk kutsuti välja smerršši — «Surm spioonidele» —, nagu 1943. aastast vist hakati ametlikult nimetama eriosakonda, sõjalist vastuluuret. Jah, ta oli kohustatud Zavjalovi nimele tulnud kirjad sinna üle andma, kui need kirjad oleksid tulnud. Kirju aga polnud. Ja oligi kõik. Mille üle siin siis vaielda?

Selline oli loogika hääl. Aga kõlas veel teinegi hääl. Too, mis kõigi nende aastate jooksul säärase loogika vastu mässu tõstis. Ja praegu kõlas see Zavjalovile valjemini kui kõik teised hääled. See hääl sisendas talle, et oma kuivuse ja südametusega, oma põlglikult iroonilise suhtumisega kõigesse, mis Zavjalovit praegu nii erutas, Simonjuk otsekui «legaliseeris» kõike, mis Zavjaloviga oli juhtunud, ja otsekui kinnitas asjaolude vankumatust ja nende muutumatust.

«Ta on elus!» ütles Zavjalov valjusti ja väljakutsuvalt, ise Simonjukile silma vaadates.

Too ainult muigatas ja kordas:

«See on miraaž, seltsimees endine major. Ma ju räägin sulle: sa rabad õhku.»

«Ei!...» karjatas selle peale Zavjalov.

«Mis «ei»?» päris Simonjuk uudistavalt.

«Ta on elus! Ma ei saanud eksida!» hüüdis Zavjalov vastuseks.

Nähtavasti hakkas Zavjalovi erutus Simonjukile närvide peale käima. Ta ei vaadanud Zavjalovi poolegi, kui küsis:

«Noh, aga mida sa siis minust tahad?»

«Sa tuleta meelde, võib-olla sa kohtasid kunagi seda asetäitjat poliitalal... Noh, toda, kes saatis kirja Olja hukkumise kohta, võib-olla on veel mingisuguseid üksikasju, detaile...»

«Nendest, kes ära põlevad, detaile järele ei jää.»

«Aga see on ju eksitus, saa ometi aru, eksitus!» hüüdis Zavjalov selle peale uuesti kirglikult. «Ma ju nägin teda, nägin! Homme kell üksteist lähen ma toimetusse ja seal öeldakse mulle, kus see ülesvõte on tehtud, teatatakse koht ja aadress...»

«Ja edasi?»

«Kuidas edasi?» imestas Zavjalov.

«Ma küsin sult, mis saab edasi? Missugune operatiivplaan on sul edaspidiseks?»

«Noh... kuidas sa küll ometi ei taipa! Ma saadan sinna otsekohe telegrammi ja istun lennukisse, mul on ju üksteist puhkusepäeva veel varuks...»

«Selge pilt,» ütles Simonjuk ja muigas. «Tähendab pealetung. Ratsaväe rünnak.»

«Jäta see ironiseerimine, Afanassi Porfirjevitš! Kas sa siis tõesti ei taipa, kes on mulle Olja? Mida ta tähendas mulle siis ja mida ta tähendab mulle praegu? Ma ju üldse ei ela. Kõik, mis minuga praegu toimub, pole tõeline elu. Kui ma aga leian Olja...»

«Ja mis siis hakkab?» katkestas Simonjuk teda valvsalt.

«Siis?...» kordas Zavjalov küsimust ja tundis äkki, et ta ei suuda sellest Simonjukile rääkida.

«Nii et vaikid?» lausus Simonjuk rahuldustundega. «Kuula siis, mis ma sulle ütlen. Oletame, et ta ongi elus ja sa saad tema aadressi. Kas sõidad sinna? Noh, nii. Nagu öeldakse: kus on see tänav ja kus on see maja? Oletame, et leidsid üles. Ongi käes see tänav, ongi käes see maja. Ja samuti, tähendab, too naiskodanik, kellesse sa armunud oled. Ainult, et naiskodanik on juba üle kolmekümne, lapsukesed-põngerjad koolis, kohe ilmuvad, aga mees, ütleme, näiteks parasjagu saunas ja ka kohe tulemas...»

«Ah, jäta järele, Afanassi Porfirjevitš...» katkestas teda Zavjalov.

«Ei, kullake, nüüd tuleb sul ära kuulata, sa ju ise tahtsid seda,» lausus Simonjuk rangelt, komandöri kombel. «Astud, tähendab, võõrasse majja. Ühesõnaga, et näete, ilmusin teie korraldusse edaspidise teenistuse jätkamiseks. Kas situatsioon on sulle arusaadav?»

«Nii ei või see olla...» segas Zavjalov vahele.

«Ja kuidas veel võib! Mis sa siis arvad, et ta peab kõik need aastad tüdrukupõlve ja ootab sind? Tähendab esimene variant on meil sinuga siis läbi arutatud. Nüüd tuleb variant number kaks: sa eksisid. Õigupoolest on see variant sinu jaoks isegi parem. Kergem. Sellepärast, et mõtle ometi ise, kui ta on elus ja kaksteist aastat pole talt kirja, ei kippu ega kõppu, siis mida see peab tähendama? Kas taipad? Aga kui taipad, siis vabanda mind, kuid mis paganama päralt sa tema juurde õige kipud? Hakkad teda õige sõitlema või tema

ees pisaraid valama? Aga kui sõitled, siis mis õigusega? Sõda kustutab kõik. Sina võib-olla kaotasid selles loos oma südame, tema aga ei pidanud seda üldse millekski tõsiseks . . .»

«Ma veel kord palun, Afanassi Porfirjevitš, jäta järele!»

«Pea! Ma näen, et sulle ei meeldi kumbki variant. Loodad kolmandale? Mis siis ikka, arutame läbi ka kolmanda. Sa tahaksid, et ta oleks elus ja kõik need aastad sind oodanud. Uskumatu, kuid fakt. Just nagu anekdoodis. Kas sa tead niisugust anekdooti? Ühel mehel sõitis naine kuurorti, tema aga istub sõbra seltsis ja vaidleb selle üle, kas naine teda seal petab või ei. Sõber aga väidab: küllap petab, ainult ei tea kellega — kas mõne tuttavaga või esimese ettejuhtuvaga. Võtab siis taskust mündi ja ütleb: «Aitab vaidlusest, las ma parem viskan: tuleb kull, siis petab tuttavaga, kui aga kiri, siis esimese ettejuhtuvaga . . .» — «Pea kinni,» karjub mees vahele, «noh, aga kui ta üldse ei peta ja truu on, mis siis?» — «Noh,» sõnab selle peale sõber, «siis peab küll raha õhku seisma jääma . . .» lõpetas Simonjuk ja hakkas ise liiga kõvasti naerma, sealsamas aga jättis naeru katki ja lisas: «Noh, jätame naljad sinnapaika. On ju veel kolmaski variant. Kuula! Võib-olla löödi ta kinni. Kas siis sõja ajal või pärast seda. Võib ju olla, et ta tõepoolest pääses ja langevarjuga, või kes teab veel kuidas, alla tuli. Oletame, et ta sattus okupeeritud territooriumile nagu sinagi. Mida ta seal tegi, pole meile teada. Võib-olla sekeldas seal sakslastega. Võib-olla oli veel midagi. Ja sellepärast ta siis pärast vabanemist kinni löödigi. Noh, aga pärast sai vabaks. Ja jällegi kaalu: on sul siis vaja teda sel juhul otsida? Jumalale tänu, pole ta sulle ei naine ega õde.»

«Aitab, Simonjuk!» hüüdis Zavjalov nüüd vahele.

«Ei, ei, kuula aga ära, kohe lõpetan, sa oled mind oma illusioonidega nii üles ärritanud. Mina, kui sa teada tahad, mõistan sinu legendi ju väga hästi. Võib-olla, et paremini veel kui sa ise. Sina tahad oma endist elu uuesti üles äratada. Võtta kätte ja ellu äratada. Möödunut tänasesse päeva tirida. Ainult pea meeles: mis oli, see oli. Sulle pole vaja Oljat ennast, vaid sa

tahad hoopis tagasi armeesse, et jälle gaasi-käepidemest kinni hoida. Vaat kuhu koer on maetud. Aga sul pole sinna teed. Ka su isiklikku toimikut hoitakse kõige kaugemas arhiivis. Ja sellel on oma vastav pealekirjutus. Punase pliiatsiga põiki üle kaane.»

«Nende pealkirjade tegijate üle mõisteti kohut,» sõnas end vaevu vaos hoides ja läbi hammaste Zavjalov.

«Noh, aga mis siis sellest?» päris Simonjuk muiates. «Palju sa ka poliitikast jagad! Vaat mis, Zavjalov, sa teenisid minu juures polgus,» ja seda öeldes kõlasid Simonjuki hääles südamlikumad noodid, «ja tuleb välja, et oled mulle nagu poja eest. Sellepärast ma räägingi sulle, mida ma mitte kellelegi teisele ei ütleks. Sa seda sooja tuult ära usu. Ära unistagi selle järgi oma purje seada. Kas taipad? Ja milleks sa küll peaksid ennast sinna vahele segama? Teenistus sul on, rahad jooksevad, vana sa pole, oled poissmees, ja ela!»

Simonjuk jäi vait, siis aga kätega vastu maad toetudes tõusis pisut, sirutas välja oma lühikese kaela otsas seisva pea, vaatas üle lennuvälja ja ütles:

«On aga sunnikunahad, siiamaani ei veeta einelauda kõhale! Koledal kombel tahaks süüa! Noh, küll ma neile loodritele veel teen säru!»

«Kas sa nägid, milles on asi,» ütles Zavjalov endamisi. «Tema tahab hoopis süüa. Tema tahtis kogu aeg süüa,» kordas ta üha kasvava tigedusega, «ja muudkui sihtis ühtejärge, kas mitte einelauda ei tooda. Temal on ette nähtud sel ajal süüa, ja kõik muu käigu kuradile! Erupolkovnik Simonjuk tahab süüa. Aga miks sina siis vaikid?» küsis Zavjalov endalt mõttes. «Miks sa räägid kõike endamisi, aga mitte valjusti? Miks sa vait jäid, kui see inimene sinu üle irvitas? Ja-jah, ta just irvitas su üle! Ja mitte ainult sinu üle. Ta ei usu ju mitte millessegi. Ei sinusse ega su lootustesse. Ta ei usu kellegi lootustesse. Ta peab oma õiguseks minuga sel moel rääkida. Ta peab mind omainimeseks. Et oleme temaga, ühesõnaga, paras paar. Ta on selles kindel, et mina enam iialgi ennast püsti ei aja ja jalgadele ei tõuse. Ta naerab minu narruse üle . . . Aga see ei ole narrus, polkovnik! See pole sugugi narrus, kas kuuled!

Ma ei hakka sulle seletamagi. Sa nagunii ei taipa. Sa kardad taibata... Aga miks ma siis ometi vaikin?!»

Ja siis mõistis ta kibedusega, et vaikib sellepärast, et too temale nii vastikuks muutunud inimene liiga jultunult heitis pilgu tema hinge ja nägi seal seda, mida Zavjalov ei ole lubanud näha mitte kellelgi, isegi iseenesel.

«Sõidavad!» karjus Simonjuk ja hüppas oma lühikestele jalgadele püsti sellise kiirusega, mis tema kehaehituse juures oli peaaegu seletamatu. «Noh, küll järgmine kord räägime jutu lõpuni...» lisas ta veel.

«Järgmist korda ei tule,» ütles nüüd Zavjalov valjusti.

«Mis sa nüüd, mispärast siis?...» küsis nõutult Simonjuk, kes juba kavatses hakata vastu jooksma veoautole, mille kastis valges jakis naine seisis.

«Oo, Simonjuk, kiirusta,» ütles Zavjalov nüüd oma tigedust juba vaos hoidmata, «kiirusta. Ja õgi oma võileibu!»

Pöördus siis ringi ja läks vastassuunas minema.

Ja otsekohe, kui ta mõistis, et sellega on otsus vastu võetud ning et ta iialgi enam Simonjuki jutule ei tule, ta tigedus rauges. See ei olnud nüüd enam ei tigedus ega pahameel, vaid ainult nukrus. Oli ju too inimene samuti osakene tema minevikust, temagi käsi oli puudutanud toda kirja! Kuid peagi kadus seegi tunne. Ja neis mõtteis, mida ta nüüd juba mõtles, polnud Simonjukil enam kohta.

Zavjalov marssis pikkade sammudega üle lennuvälja. Lennuks ettevalmistusi tegevad kursandid nägid teda ja jooksid talle vastu.

Vahemaa nende vahel vähenes ja Zavjalovil oli juba kavatsus naljatades käed tõrjuvalt ette sirutada ja öelda: «Mina olen ju puhkusel, puhkusel, mu poisid, ja mitte mingisuguseid küsimusi...» Kuid selle asemel talitas ta hoopis vastupidi. Tema, kes terve aasta jooksul neile noortele inimestele lennuteooriat oli õpetanud, ei suutnud küsimata jätta, milliseid harjutusi nad täna teevad. Talle vastati, et täna võetakse läbi pimesilendu mõõteriistade järgi.

Zavjalov tahtis juba vastata: «Ah nii, noh, soovin edu!» Kuid pöördus siis iseendalegi ootamatult lähima

kursandi poole ja hakkas usutlema, kas too ikka mäletab täpselt pöörangute ja viraažide täitmise reegleid kinnises kabiinis ja millele tuleb kabiini istudes ja end kupliga kattes erilist tähelepanu pöörata... Kuulanud ära täpse, veidi erutatud vastuse, otsustas ta veel ühe küsimuse esitada, siis aga hüvasti jätta ja ära minna. Zavjalov küsis, kuidas on pimesilennu ajal õige jagada tähelepanu mõõteriistade näitude kontrollimisel, sest teadis isiklike kogemuste põhjal, kui tähtis see noorele lendurile on. On ju äraarvamatu hulk mõõteriistu ainukene, mida lendur näeb, kui ta istub kabiinis, mis seestpoolt läbipaistmatu presentkupligą kinni on kaetud.

Pärast seda andis ta aga veel ühe küsimuse ja siis veel ühe... ja nii ta ei saanudki end minema sundida enne, kui ta ära ei näe, kuidas need poisid masinatesse istuvad ja oma elus esimese pimesilennu sooritavad.

6. *PALUN ALUSTADA OTSINGUID...*

«Ma pean teid pisut kurvastama,» ütles Korostõljova liialdatud südikusega kohe, kui Zavjalov üle illustratsioonide osakonna läve oli saanud. «Kirja pole ikka veel leitud. Asi seisab, näete, selles, et osakonna sekretär on puhkusele sõitnud, teda asendav tütarlaps ei ole aga küllalt vilunud...»

Korostõljova istus oma väikese kirjutuslaua ääres ja tema ees olid laiali laotatud (Zavjalov märkas seda kohe, kui ta lauale ligines) kõik ülesvõtted tollelt ajakirja leheküljelt.

«Ma tahtsin usutleda fotokorrespondente, kes selle veeru jaoks materjali andsid,» jätkas Korostõljova. «Neid on neli meest. Kuid kahjuks on kaks neist praegu väliskomandeeringul. Aga ühega nendest, kes praegu Moskvas on, ma juba rääkisin. Temal pole aimugi, kust see foto, mis teid huvitab, on võetud. Teine aga tuleb varsti, — ma palusin, et ta kohe siit läbi tuleks, niipea kui ta toimetusse ilmub... Ja seda ma tahtsingi teile öelda.»

«Aga mida siis teha?» küsis Zavjalov ahastades.
«Säilitada rahu.»
«Kuid mina ei saa oodata!» hüüdis nüüd Zavjalov.
«Aga miks?»
«Mina . . .»
Ja Zavjalov takerdus. Mida võis ta sellele pealtnäha nagu lihtsale, kuid nii mõttetule ja absurdsele küsimusele vastata? Teada, et Olja on elus, ja mitte tormata telegraafi, jaama või lennuväljale? Kuidas seda küll seletada? Kuidas tunnistada, et Olja on talle — kaotatud täht, mis tema elus nüüd jälle äkitselt helendama lõi?
«Te ei tohi meelt heita,» ütles Korostõljova ja puudutas oma pikkade kõhnade sõrmedega Zavjalovi kätt. «Te olete nüüd ju veendunud, et too, keda te otsite, on elus. Need on alles üsna hiljutised ülesvõtted.»
Saabus vaikus. Siis aga küsis Zavjalov:
«Kuulge, aga kas ei võinud juhtuda niisugune lugu, et too ülesvõte sattus ajakirja . . . näete neist kaustadest?»
Ja ta näitas tellingriiulitele, mis neid pakse dermatiinkaantega kaustu täis olid.
«Oh ei!» vastas Korostõljova kategooriliselt. «Seal on kroonika. Ajalugu. Seal on kõigel oma nimi . . . Nii inimestel kui ka sündmustel.»
«Nii headel kui ka halbadel?» küsis Zavjalov muigamisi.
«Nagu see elus ikka juhtub.»
«Ja kõigest sellest on ajakirjas trükitud?»
«Oh ei. Ainult kakskümmend viis protsenti, mitte rohkem.»
«Kelle jaoks te siis ülejäänut seitsekümmend viit hoiate?» uudistas Zavjalov imestunult.
«Noh . . . nii igaks juhuks. Ka ajaloo jaoks.»
«Mida see siis tähendab? Miks te oma kroonikat ka meile, kaasaegsetele, ei näita? See tuleks eriraamatuna välja anda.»
«Aga milleks?»
«Selleks, et oleks võimalus meenutada möödunut, nii head kui halba, leida oma sugulasi ja lähedasi, pöörduda tagasi nendesse aegadesse, kus me olime kas paremad või halvemad . . .» selgitas Zavjalov.

«Noh, aga milleks?» käis Korostõljova ikka peale.
«Juba jälle te pärite: «Milleks?»!» hüüdis nüüd Zavjalov. «Kas te mäletate, kuidas Gorki «Põhjas» tatarlane karjub: «Tuleb mängida ausalt!» Satin aga küsib: «Aga milleks?» On asju, mis ei vaja selgitust.»
«Oi kui palju on meie elus veel asju, mis vajavad selgitust!» ütles Korostõljova tasa.
Zavjalov vaatas talle tähelepanelikult otsa. Hallid juuksed. Väsinud silmad. Kortsud. On ta ka palju üle elanud? Aga kes küll pole neil aastatel palju üle elanud! . . .
«Just sellepärast tulebki selgitada,» kordas Zavjalov mornilt. «Ja näib, nagu olekski juba selgitama hakatud. Aga kuidas seda teha, kui ei pöörduta inimeste mälu poole? Teie aga panite selle mälu luku taha. Pakkisite selle oma dermatiinkaustadesse ja — luku taha.»
Korostõljova vangutas pead.
«Te ei räägiks nii, kui teaksite, kui palju selliseid kaustu on viimase aasta jooksul juba avatud,» ütles ta nüüd. «Kuid mõnikord esitan endale küsimuse: kas on seda vaja teha? Inimese mälu on ju hea, ta nürineb ja ei haava siis enam nii hirmsasti südant.»
«Aga teie ärge kartke inimesi,» katkestas teda Zavjalov, «nad ei ole enesetapjad.»
Just sel hetkel avanes uks ja lävele ilmus hõbedases, kas siis nailonist või langevarjusiidist kuues noormees.
«Noh, tulidki lõpuks!» hüüdis talle Korostõljova. «Saage tuttavaks, see on seltsimees Zavjalov.»
«Filonov,» tutvustas end noormees, ja andmata kätt, noogutas.
«Jutt on aprillinumbrist, Slava,» ütles talle Korostõljova. «Sina tegid selle jaoks koos Goltsevi, Šapiro ja teistega ülesvõtteid. Seal on maieelse sotsialistliku võistluse fotosid. Kas mäletad neid?»
«Noh, mäletan küll,» ütles Filonov ja vaatas nõutult Zavjalovi otsa.
«Suurepärane,» ütles Korostõljova ja lisas. «Tule nüüd laua juurde. Kas sa tead, kust see pilt on tehtud?»
«Pole aimugi. Mis pilt see niisugune on?»

«Meie ka ei tea. Ümbrikule on märgitud ainult nimi: I. Ivanov. Mina lootsin, et sina tead...»

«Aga mis siis õieti on juhtunud? Jäi mõni režiimiobjekt sisse või? Too pikk maja seal tagaplaanil? Kas jah? Missugusest organisatsioonist te olete, seltsimees?» pöördus Filonov nüüd Zavjalovi poole.

«Ei, ei, Slava, sa ei räägi seda, mis vaja,» peatas teda Korostõljova, «jutt on hoopis ühe inimese, ühe naise otsimisest.»

«Kas naine? Või tütar?» uuris Slava asjalikult.

«Tütar,» turtsus Zavjalov vastuseks ega varjanudki oma ärritust.

Filonov tegi näo, nagu ei märkakski ta Zavjalovi tooni, ja ütles:

«Sellel pildil ma just nagu ei näe lapsi. Mul tuleb praegu meelde, et tegin ühe pildi nelikutest...»

«Seltsimees Zavjalov otsib naist, kes sõja ajal hukkus,» ütles Korostõljova vahele ja vaatas etteheitvalt Filonovi otsa. «Talle teatati, et see naine hukkus, tema aga on veendunud, et tundis ta ära sellel ülesvõttel.»

«Millal nood korrespondendid välismaalt tagasi jõuavad?» küsis Zavjalov Korostõljovalt, et tollele ilmaaegsele jutule lõppu teha.

«See on mõne päeva küsimus.»

«Kas lubate mul siis helistada?»

«Aga muidugi. Ma ise helistan teile. On teil telefon?»

«On küll,» ütles Zavjalov, rebis märkmikust lehekese, kirjutas sinna oma numbri ja asetas selle siis lauale. «Kuid lubage mul endal helistada. Nii raske on tegevusetult istuda ja oodata.»

«Muidugi, muidugi... Me teeme sellest negatiivist koopia. Ma mõtlen, et teile kindlasti meeldib sellest endale fotot saada. See saab homseks valmis. Jätame ta toimetuse sekretäri juurde teie nimele.»

«Aitäh.»

Ja ongi kõik. Zavjalov võib nüüd minna. Ta surub tugevasti Korostõljova kätt ja noogutab möödaminnes kergelt ka tollele poisikesele Filonovile. Mida võib taoline noormees ka mäletada? Tal on ju tuul peas. Hõbedane nailonkuub. Tõmbelukk. Keigar niisugune! Kas tema ka teab, mis on kannatus või valu?... Poisikene!

Kuidas neid temataolisi praegu nimetataksegi? Ah-jaa, tõngusteks.

Zavjalov hakkab aegamööda, väga aegamööda trepist alla astuma.

Teda ootas veel üks pettumus. Ülejärgmisel päeval helistas ta toimetusse ja talle öeldi, et fotokorrespondendid pole veel tagasi jõudnud. Veel kahe päeva mööduides helistas aga Korostõljova ise Zavjalovile. Korrespondendid olid tagasi tulnud, fotot vaadanud ja väitnud, et neil pole selle ülesvõtte autorist aimugi. Korostõljoval on sellest väga kahju ja ta püüab kindlaks teha, kust see I. Ivanov pärit on. Mõistagi on asi praegu keerulisemaks läinud. Ja nõuab aega. Aga senikaua... Miks ei võiks Zavjalov pöörduda osakonda, mis sõja ajal teadmata kaduma jäänud isikute otsimisega tegeleb? Taolistel juhtudel teevad kõik nii. Ta ju teab selle naise nime, isanime, perekonnanime ja küllap vist ka sünniaastat. Tema igatahes soovitab pöörduda... Ja loodab... Soovib talle... Ja jutt on lõppenud.

On juba möödunud nädal sellest, kui Zavjalov Moskvasse tagasi tuli. Mida tal siis selle ajaga on õnnestunud teada saada? Mida leida? Ainult see foto. Tõsi küll, pilt on hästi ere ja selge. Üheksa korda kaksteist. Siin Zavjalovi ees kirjutuslaual see ongi. Kasukaga vanamees, kübaraga naine ja nende vahel Olja. Ah, kui oleks võimalik seda kübaraga naist veel veidi oma pead kallutama sundida!

Zavjalov katab sõrmedega kinni vanamehe ja tolle naise. Nüüd näeb ta ainult Oljat. Näeb teda üsna lähedal, päris siinsamas... «Simonjuk ei usu, et ma su üles leian. Tema arvates pole sind üldse vaja otsida. Tema ei usu sooja tuult. Aga mina... mina usun.»

Zavjalov tõuseb äkitselt ja pöörab järsu liigutusega pildi laual kummuli. Aitab! Talle pole vaja tardunud pilti. Tuleb otsida üles tõeline, elav Olja. Käigu kuradile nood fotoreporterid, kes ise ka ei mäleta, mida nad pildistavad!

Korostõljova hakkab ka otsima. Kui tore inimene! Tahab siiralt teda aidata. Ei tohi tema nõuandeid

põlata. Ta ju rääkis mingisugusest organisatsioonist, otsimise osakonnast . . .

Zavjalov istub halvasti valgustatud koridoris pikal puupingil ja ootab oma järjekorda. Ta ootab juba ammugi, millal see pruuni värvi ja musta sildiga — «Prohhorova, K. M.» — massiivne uks ükskord viimati avaneb.

Lõpuks ometi läheb Zavjalov sisse. Väike tuba, väike kantseleilaud. Selle ääres istub miilitsaleitnandi vormis naine. Küllap see ongi too «Prohhorova, K. M.».

«Istuge,» ütleb naine talle kuivalt.

Naine on aastatelt nii viiekümne lähedal. Kõhnavõitu, teravate põsenukkidega nägu, külmad torkavad silmad. Juuksed kuklasse krunni keeratud.

Zavjalov istub.

«Ma kuulan teid,» ütleb nüüd Prohhorova.

«Ma tahan leida inimest, keda ma pidasin surnuks,» alustab Zavjalov. Siinne miljöö mõjub talle ängistavalt ja ta püüab sellele vastavalt rääkida hästi ametlikult. «Tema nimi on Olga Aleksejevna Mironova. Surmateate sain ma 1944. aastal. Nüüd aga nägin tema fotot ajakirjas. Pildistamise kohta ja täpset aega ei õnnestunud kindlaks teha. Ma tahaksin . . .»

«Dokumendid,» katkestab teda Prohhorova.

Zavjalov võtab alandlikult passi ja paneb selle lauale, kuid Prohhorova ei puudutagi ta passi.

«Ma palun dokumente, mis tõestavad teie sugulusastet. Kes teile on too kodanik, keda te otsite? Kas naine, tütar või õde?»

«Tuttav,» lausub Zavjalov pärast pausi.

«Kodanik, meie ei otsi tuttavaid. Osakond tegeleb ainult otseste sugulaste otsimisega,» ütleb Prohhorova, lükkab järsu liigutusega passi Zavjalovi ette ja heidab kärsitu pilgu ukse suunas.

«Kuid . . . see on minu . . . faktiline naine,» hakkab Zavjalov nüüd kiirustades rääkima. «Sõja tõttu ei jõudnud me oma abielu vormistada! Me tutvusime 1941. aastal . . .»

«Seadus ainult registreeritud abielude tunnistamise kohta ilmus juba 1944. aastal. Teil oli aega küll oma vahekordi vormistada.»

«Jah, kuid . . .»

Ei, rohkem ei saa ta ühtki sõna lausuda. Vaatab ainult põlgusega sellele kondisele naisele otsa. Isegi kui Zavjalov teaks, et just see naine suudaks Olja leida, ka siis ei suudaks ta end sel hetkel rääkima sundida. Praegu kostab Prohhorova hääl talle otsekui mingi müüri tagant:

«. . . ja meie ei saa kulutada aega ja ressursse lihtsalt «tuttavate» otsimiseks . . .»

Zavjalov võtab oma passi ja pistab selle tasku. Tõuseb siis järsult ja läheb ukse suunas. Ja kuuleb äkitselt jällegi tolle naise kiledalt kõrget häält:

«Teie muidugi arvate, et mul pole õigus?»

Zavjalov pöördub ümber. Ta märkab Prohhorova lehkus põskedel äkki puna. On see nüüd ärrituse- või häbipuna?

«. . . Tuhanded inimesed ei suuda kuidagi leida oma lapsi, isasid ja emasid,» jätkab Prohhorova, «teil aga tuleb kaheteistkümne aasta pärast äkki mingi tuttav meelde! Ja teile tundub õiglasena nõuda, et meie alustaksime tema otsimist, kisuksime kümneid inimesi tööst kõrvale ja kulutaksime ära meie juba niigi väikesed summad. Ja seda kõike vaid sellepärast, et teile tundus, nagu oleksite näinud pildil naist, kellega olite viiteist aastat tagasi tuttavad, lihtsalt tuttavad! Ja arvate veel, et mul pole õigus?»

«Selle üle, kas teil on õigus või mitte, ma ei mõtlegi,» vastab Zavjalov talle pikkamisi, «mind see ei huvitagi. Ma tahan vaid öelda: kui lennukis on üks kahest inimesest, kes teineteist armastama on hakanud, ja see lennuk siis seniitmürsu alla satub või kuulipildujatule valangutes sõelapõhjaks muutub ja õhus ära põleb . . . Tahan öelda, et see peaks vist küllaltki mõjuv põhjus olema, et abielu õigel ajal registreerimata jääb. Jääge terveks!»

«Oodake!»

Zavjalov peatub juba päris ukse juures.

«Tulge tagasi ja istuge,» lausub nüüd Prohhorova. Ta hääles kostavad käskivad noodid ja Zavjalov tulebki tagasi ja istub toolile.

«Jutustage mulle kõik algusest peale,» ütleb nüüd Prohhorova, libistab enda ette puhta paberilehe ja

võtab teravaks teritatud sinise pliiatsi. «Niisiis, Olga Aleksejevna Mironova?... Kas ta teenis armees? Tema auaste, vanus, rinne, sõjaväeosa number?...»

Ja Zavjalov jutustab nüüd kõik algusest peale. Tal on küll väga raske rääkida, kuid selleks, et öelda «jah», «ta teenis armees», «jah, tegevväes», nimetada rinne ja Olja polgu number, selleks et seda kõike kuuldavale tuua, pole tal ju vaja teha erilisi jõupingutusi. Ja ta vastab lühidalt ning kuivalt, otsekui ülekuulamisel. Küsimus — vastus, küsimus — vastus...

Rohkem Prohhorova ei küsigi. Teda ei huvita tunded. Vaid ainult faktid. Ja daatumid.

Lõpuks paneb Prohhorova pliiatsi kõrvale ja ütleb:

«On veel üks küsimus. Kui ei taha — ärge vastake. Kui nüüd Mironova, teie veendumuste kohaselt, on elus, siis tähendab, too lennuk ei hävinud. Või pääses tema mingi ime läbi? Kas on nii?»

«Nähtavasti,» nõustub Zavjalov.

«Aga miks ta siis teile ei kirjutanud? Olite ju — teie sõnade järgi — enne seda kogu aeg kirjavahetuses?»

Juba jälle see neetud küsimus!

«Mind ei olnud pikka aega oma sõjaväeosas,» ütleb Zavjalov, ise maha, põrandale vahtides.

«Kuid teie kaasteenijad ju teadsid, kus te olete? Nad oleksid võinud kirja sinna edasi saata,» päris Prohhorova edasi.

«Sinna, kus mina olin, kirju ei saadeta,» vastas selle peale Zavjalov.

Prohhorova aga mõistab seda omamoodi.

«Kuid igast sekreetsest komandeeringust tullakse lõppude lõpuks tagasi. Näete, teiegi ju olete tagasi. Aga kirju temalt ei ole? Kas on nii?»

«On küll.»

«Kas teile pole pähe tulnud, et see olukorra keerulisemaks teeb? See nagu seostub halvasti teie oletusega, et Mironova elus on. Või...»

«Ma olin okupeeritud territooriumil,» lausub Zavjalov nüüd järsult, ise Prohhorovale otse silma vaadates. «Seltsimehed arvasid, et mind pole enam elus.»

Prohhorova näol ei peegeldu midagi, ei üllatust, kaastunnet ega hukkamõistu.

«Nii mõtlesid teie seltsimehed,» kordab ta häirimatu rahuga. «Kuid Mironova ju ei võinud seda teada? Kas teil ei tärka sellist mõtet: võib-olla keegi teie sõpradest kirjutas talle, et te langesite?»

Zavjalov mõtles pisut.

«Täiesti võimatu,» vastas ta siis. «Mina üksi teadsin tema väliposti numbrit. Pealegi sattusin ma vaenlase territooriumile alles kuu aega pärast surmateate saamist. Tavaliselt sain ma kuu aja jooksul temalt vähemalt kaks kirja.»

«Noh, näete nüüd,» ütleb Prohhorova jällegi, «kõik andmed räägivad selle poolt, et te eksisite ja see inimene... too Olga Aleksejevna Mironova on hukkunud.»

«Ei ole!» karjatab Zavjalov.

Prohhorova vaatab üksisilmi talle näkku ja ütleb siis pärast mõningat vaikimist:

«Hea küll. Kirjutage avaldus. Siin on teile paber. Kirjutage: «Teadmatult kadunud isikute otsimise osakonnale. Palun alustada kodanik Olga Aleksejevna Mironova otsimist...»

Zavjalov kõndis tänaval ja kordas endamisi: «Palun alustada kodanik Olga Aleksejevna Mironova otsimist... Palun alustada otsimist...»

See lause hüpnotiseeris teda. Absurdne lause: «Palun alustada kodanik... otsimist...» Küll oli vastik kogu see külm, ilmetu tuba, see ülekuulamisega sarnanev jutuajamine ja need sünkjad tinased silmad. «Palun alustada kodanik... otsimist...»

Kuid tal ei olnud teist väljapääsu. Jah, see tee oli tema viimane lootus. Ta peab jällegi minema sinna, tollesse tuppa. Prohhorova kahtleb, kas võib arvestada mingit tulemust enne kahte-kolme nädalat. Nii ta just ütleski: «Arusaadavalt, võite tulla järele kuulama ka varem, kui just aega on...»

Kui just aega on!... Zavjalovil on aega isegi selleks, et joosta, lennata, käia või roomata... Kui vaid teaks, et ta nii läheneb Oljale!

Zavjalov kõndis Valgevene jaamani. Seal laskus ta metroosse. Sõitis Sverdlovi väljakuni. Läks siis jalgsi

läbi tunnelkäigu Revolutsiooni väljaku jaama. Ja istus Arbatile sõitvale metroole.

Kui Zavjalov tänavale astus, kallas vihma nagu oavarrest. Inimesed seisid salguti ukseavades ja väravaalustes. Tänav jäi tühjaks. Ainult ajalehestendi juures tungles vihmast hoolimata inimesi. Keskkomitee otsus abinõudest isikukultuse tagajärgede likvideerimise kohta... Soe tuul!...

Zavjalov käis kõnniteel üksipäini. Inimesed, kes ukseavades varjul seisid, vaatasid imestunult aeglaselt vihma all kõndivat Zavjalovit.

Tema ei märganudki nende pilke, sest ta pea oli oma nukratest mõtetest tulvil. Äkitselt hüüti talle kõlaval häälel!

«Tervitus vanemale põlvkonnale!»

See oli Viktor, Zavjalovi nõbu, kes oli Leningradist siia sõitnud ja teda juba kaks tundi välisukse juures oodanud.

7. KUI PALJU TÕDESID EKSISTEERIB MAAILMAS?

«Väga romantiline lugu, väga...» ütles Viktor mõtlikult ja tema silmad lõid sädelema. «Tähendab, teie arvates on ta elus?»

«Ma olen selles veendunud.»

«Huvitav... Noh, aga kui te tema üles leiate? Mis siis saab? Kas abiellute või?»

«Ma... ei tea. See oleneb eelkõige temast,» kõlas vastus.

«Väga huvitav,» kordas Viktor ja viis pilgu ülesvõttele, mis laual seisis. «Kas see ongi tema?» küsis ta veel.

«Jah,» vastas Zavjalov.

...Nõbu Viktor oli Zavjalovile ainsaks ellujäänud sugulaseks. Mõned aastad pärast sõja lõppu sai Zavjalov ootamatult temalt Leningradist kirja. Viktor oli siis Autoteede Instituudi esimese kursuse üliõpilane ja kirjutas, et oli just äsja oma isa matnud ja täielikuks orvuks jäänud.

Zavjalov vastas talle kohe. Kirjutas, et tal on alati hea meel näha oma sugulast, kellega tal veel kordagi pole õnnestunud kokku saada. Ja saatis talle pisut raha.

Sellest saadik hakkas ta peaaegu regulaarselt Viktorile väikesi summasid saatma. 1952. aasta suvel sõitis Viktor esmakordselt suvevaheajaks Zavjalovi juurde.

Väheldast kasvu, kõhnavõitu, kulunud suusapluusis ja kaugeltki mitte uutes pükstes noormees hakkas Zavjalovile kohe meeldima. Noormees oli terava keelega, veidi enesekindel ja ühtlasi lapselikult naiivne. Ta elas tol korral ligi kaks kuud Zavjalovi juures.

Järgmine kord sõitis Viktor Zavjalovi juurde 1954. aastal, siis, kui ta läks tootmispraktikale.

Möödus kaks aastat. Ja nüüd, kus Viktor on juba tee-ehituse insener, istus ta jällegi Zavjalovi toas, sedapuhku heas, sportliku lõikega ülikonnas, jalad välja sirutatud, ja kuulas Zavjalovi jutustust.

Noormees elas tema juures juba seitse päeva, ja Zavjalov hakkas Viktoriga harjuma. Ja siiski ei olnud ta veel kordagi jutustanud talle Oljast. Zavjalov käis juba tööl. Õhtuti rääkisid nad väga mitmesugustest asjadest, kõige rohkem aga sellest, mis 1956. aasta kevadel ja suvel erutas kogu rahvast, siis veel Viktori eelseisvast tööst (ta oli määratud Siberisse, ühe oblasti teedeosakonna käsutusse) ja tuleval aastal eel seisvast noorsoofestivalist Moskvas.

Kuid juhtus nii, et täna ei suutnud Zavjalov enam Prohhorova poolt antud tähtajast kinni pidada ja helistas talle. Ta sai väga kuiva vastuse: pole veel midagi teada ja vaevalt midagi lähemal ajal selgub.

Prohhorova lakooniline vastus tegi Zavjalovi nukraks.

Ta tuli koju, nägi Viktorit, kes raadionuppu keerutas, tundis siis äkki, et ei suuda enam üksi oma muret kanda ja rääkiski kohe kõhklemata Viktorile Olgast.

«...Ilus naine,» ütles Viktor ülesvõtet oma kätte võttes ja seda hoolikalt vaadeldes. «Kui vana ta praegu on?»

«Neljakümne esimesel oli ta seitsmeteistkümnene. Nüüd on ta siis, tähendab, kolmekümne kahene.»

Viktor pani ülesvõtte ettevaatlikult endisele kohale.

«Väga huvitav lugu,» ütles ta siis. «Kui loeks seda lehest — ei usuks.»

«Aga miks?» imestas Zavjalov.

«Juba liiga romantiline.»

«Ajalehtedes kirjeldatakse palju romantilisemaid juhtumeid.»

«Ärge rääkige!...» nõustus Viktor, ja aeglaselt nuppu keerates, lülitas uuesti sisse raadio.

Oli kuulda diktori sõnakatkendeid, pärast seda mingit koorilaulu, siis aga täitis tuba «segaja» undamine. Viktor keeras raadio järsult kinni ja ütles:

«Segavad... Mitte ei taipa, milleks?»

«Liiga palju antakse edasi nõukogudevastast juttu,» vastas sellepeale Zavjalov automaatselt, tema mõtted olid hoopis teisal.

«Teate mis, Vladimir Andrejevitš,» ütles Viktor, «kord kuulasime ühiselamus raadiot ja sattusime ühele neist saatejaamadest. Nähtavasti ei saanud «segaja» seda kätte. Me olime kolmekesi ja tegime kõik näo, nagu polekski see too jaam. Juhtus see juba ammu, nii aastat kolm tagasi. Varsti pärast Stalini surma. Diktor rääkis arreteerimistest ja koonduslaagritest, kuid ei poetanud veel ühtki sõna, mis oleks otse näidanud, et jutt on meie maast. Meie kõik aga aimasime, et ta räägib meist, ja ainult tegime näo, nagu me ei taipaks millestki midagi. Siis aga nimetas diktor esimest korda Stalini nime ja too noormees, kes istus raadio juures, keeras selle kiiruga kinni ja ütles kole kõvasti: «On aga lurjused!» Ja kõik me kordasime: «On aga lurjused!» Ning läksime kiiruga laiali. Nüüd aga selgus, et see kõik oli õige.»

«Mis oli õige?» küsis Zavjalov. Nüüd kuulas ta Viktorit juba tähelepanelikult.

«Noh... kõik see. Arreteerimiste kohta ja üleüldse. Meie aga segasime. Ja praegugi veel segatakse. Aga milleks? Kas me siis ise ei suuda tõtt valest eraldada?»

Zavjalov vaatas teraselt Viktorile silma. Too kannatas selle pilgu välja. «Noh, vasta siis ometi, vasta!» luges Zavjalov nendest avali, veel üsna poisikeselikest silmadest.

«Kui minu lähedane seltsimees või inimene, kellesse ma usun, kritiseerib midagi meie elus,» ütles Zavjalov

pikkamisi, «siis ma kuulan teda ja tihtipeale nõustun temaga. Ja kritiseerin ka ise omakorda. Kui aga kritiseerib vaenlane, on mul tahtmine talle vastu lõugu anda.»

«Aga miks? Kas siis tõde sellest valeks muutub, kui temast räägib vaenlane?» imestas Viktor.

«Sa arutad liiga formaalselt, Viktor. Arusaadavalt võib ka vaenlane loetleda tõepoolest asetleidvaid vigu ja kuritegusid. See oleks ju lihtsalt absurdne, kui ta meie vastu mingeid reaalseid fakte ära ei kasutaks. Kuid asi ei seisa ainuüksi faktides.»

«Aga milles siis?» käis Viktor peale.

«Selles, kurat võtaks, et ma ei saa arutada neid küsimusi elementaarse aritmeetika positsioonilt!» karjatas Zavjalov. «Sina aga räägid praegu nii, nagu su pea üldse ei mõtleks ja süda vaikiks. Ka mulle on tõde alati tõde, vaenlase suust ei tule see aga iial teisiti kui kümnete valede lastis...»

«Eks arvake need valed maha.»

«Juba jälle aritmeetika! Kujutle endale ise: sa töötad kaua, pingeliselt, teed oma veendumuste järgi väga tähtsat tööd, väsid ära ega leia alati isegi söömiseks aega. Sinu kõrval aga istub inimene ja muudkui piriseb sul kõrva ääres: «Sa oled väsinud!» Ja see on ju tõsi! «Sa oled näljane!» Ja see on samuti tõsi! «Sa pole alati kaevanud seda maad, mida oleksid pidanud kaevama, ega ole alati näinud tõusmas neid oraseid, mida oled podanud,» ei jää too inimene ikka rahule. Ja seegi on tõsi! «Jäta see mõttetu töö sinnapaika, viska labidas või kirka käest ja ära enam tööta, jäta järele! Kõik on ilmaaegne, kõik on vale — nii su jõukulutused kui ka su lootused...» Näed siis, mida räägib sulle vaenlane!...»

Zavjalov jäi vait.

«Aga kuidas teie arvate, Vladimir Andrejevitš,» küsis Viktor nüüd ootamatult, «kui Lenin oleks elus... kas tema käsiks neid raadiosaateid segada?»

«Mina tean vaid ühte: kui vene kodanlikud ajalehed revolutsiooni poriga pildusid, andis Lenin korralduse need lehed sulgeda. See on ajalooline fakt.»

«Aga kui...» alustas Viktor jälle, kuid teda katkes-

tas uksekella helin. «Küll ma teen lahti,» ütles Viktor ja läks esikusse.

«Kes see võiks küll olla,» mõtles Zavjalov endamisi. Ta kuulis, kuidas avanes uks ja võõras mehehääl küsis:

«Kas seltsimees Zavjalov on kodus?»

Zavjalov läks esikusse. Tundmatu säärsaabastes, gabardiinmantlis ja sonimütsis mees küsis temalt:

«Kas teie olete Zavjalov? Vladimir Andrejevitš? Mul on vaja teiega rääkida... Minu nimi on Antonov...» ütles võõras, torkas käe mantli reveääri vahele, tõmbas sealt punaste kaantega tõendi ja ulatas selle Zavjalovile. «Ma olen kriminaaljälituse osakonnast.»

«Kust?» küsis Zavjalov suure imestusega.

«Miilitsast,» kordas nüüd Antonov, ise ikka veel väljasirutatud käes tõendit hoides.

Zavjalov võttis selle masinlikult vastu ja andis siis avamatult tagasi.

«Astuge sisse,» ütles ta siis võõrale.

«Kas mul tuleb ära minna?» küsis Viktor.

«Mine jah jalutama,» ütles talle Zavjalov.

Kuid Antonov katkestas teda:

«Las noormees jääb kohale. Teie nimi on vist Viktor?...»

Nad läksid koos tuppa ja jäid keset tuba seisma. «Võtaks ta ometi mütsigi peast,» mõtles Zavjalov endamisi vaenulikult.

«Võib-olla võtate mantli ära?» küsis ta siis kuivalt.

«Aitäh,» vastas selle peale Antonov, kuid võttis soni siiski peast ära, «ma ei jää kauaks.»

Siis võtsid nad kõik istet: Antonov laua äärde, Viktor oma vanasse kohta raadio juurde. Zavjalov aga küsis:

«Mis on juhtunud?»

«Ma oleksin tahtnud üht-teist teada saada,» alustas Antonov. Tal oli põhja-vene murdeline aeglane kõnemaneer.

«Eks küsige siis,» ütles selle peale Zavjalov.

«Ei, mitte teilt. Vaid noormehelt. Kas teie nimi on ikka Viktor?»

«On küll,» oli vastus.

Viktor jäi väliselt rahulikuks, ainult ta silmadesse ilmus ebatavaline läige.

«Kas te Vassili Gorjajevit teate?» küsis nüüd Antonov.

Hetkeline paus. Siis järgnes vastus:

«Tean küll.»

«Kas juba ammu?»

«Me saime tuttavaks minu eelmisel siinviibimisel. Käisime koos staadionil,» jutustas Viktor.

«Ja millal see oli?...»

«Viiekümne neljandal aastal.»

«Aga kas te nüüd olete teda näinud?»

Järgnes lühike paus. Siis tuli vastus:

«Nägin küll.»

«Aga milles siis lõpuks on asi?» segas Zavjalov vahele. «Viktor, kes see Vassili Gorjajev ometi on?...»

«Üks hetk!» ütles Antonov hoiatavalt nimetissõrme tõstes ja pöördus uuesti Viktori poole. «Kus te temaga kohtusite?»

«Tänaval. Ta elab siin üsna lähedal, Kislovi tänaval.»

«Ütleme, et elas. Aga siis?»

«Mis siis?» küsis Viktor vastu. Ta istus sirgelt, sõrmed kramplikult tugitooli käetugede ümber klammerdunud.

«Kas ta käis ka teie juures? Ma tahan öelda, siin korteris?» päris Antonov edasi.

«Noh, tuli ükskord viieks minutiks sisse. Võib ka olla, et kümneks.»

«Kas te ka teadsite, kes ja kust ta pärit on?»

«Mida see «kes ja kust pärit» tähendab?» küsis Viktor jällegi vastu.

«Noh, kas ta jutustas teile midagi? Oma elust ja muust?»

«Ta ei jutustanud mulle midagi. Päris ainult, kuidas ma elan, kas mul on instituut lõpetatud ja mida ma kavatsen edasi teha. Ajasime juttu ja läksime laiali.»

«Kuulge,» segas nüüd Zavjalov juba kategooriliselt jutu vahele, «kas te seletate mulle lõpuks, milles asi seisab. See noormees on minu sugulane, ta lõpetas Leningradis instituudi...»

«Autoteede Instituudi,» ütles Antonov ette, ise murdeliselt «o»-d rõhutades.

«Jah, just Autoteede Instituudi,» kordas Zavjalov ärritatult. «Ja ma mõtlen, et oleks aeg . . .»

«Üks mo-oment!» katkestas Antonov teda häirimatu rahuga ja tõstis jälle hoiatavalt üles oma lühikese nimetissõrme. «Tähendab, Gorjajev ei jutustanud teile midagi erilist? Kas tõesti mitte midagi, Viktor?»

«Ei midagi.»

«Kas te mäletate seda hästi?»

«Isegi väga hästi.»

«Noh, mis siis ikka . . .» ütles Antonov aeglaselt pead vangutades, pöördus siis aga Zavjalovi poole ja ütles: «Too Gorjajev põgenes vahi alt. Ta võttis osa kioski riisumisest. Mõisteti süüdi ja põgenes.»

«Kas te tõesti tahate öelda, et Viktoril on sellega midagi ühist? . . .»

«Ei, ei, mis te nüüd! Gorjajevit lihtsalt nähti koos selle noormehega, teie Viktoriga. Tänaval. Ja veel kord, kui nad sellest välisuksest väljusid.»

Viktor istus ikka veel oma kramplikus poosis. Ta põsed õhetasid. Kuid ta pilk oli endiselt otsene, aval ja isegi pisut väljakutsuv.

«Kas ta rääkis sulle midagi oma põgenemisest?» uuris Zavjalov.

«Muidugi mitte,» järgnes vastus.

«Ma loodan, et te mõistate,» ütles nüüd Zavjalov Antonovile, «et Viktoril ei võinud olla midagi ühist tolle bandiidi avantüüridega. Teda ei olnud ju Moskvaski kaks aastat ja . . .»

«Saan sellest aru,» nõustus Antonov. «Meil oli vaja ainult välja selgitada, kas Viktor teadis, mis lind see Gorjajev on. Nii et, Viktor, te ei teadnud?»

«Ei teadnud.»

Antonov tõusis ja sättis siis hoolega mütsi pähe.

«Palun tülitamise pärast vabandada,» ütles ta ja sammus ukse poole, kuid lävel jäi seisma. «Lähete, tähendab, Siberisse teid ehitama?» küsis ta siis äkki ootamatult.

Viktor vaikis.

«Mis siis ikka,» märkis Antonov heasüdamlikult, «teedeehitus on hea asi. Väga vajalik asi . . .»

Ja kadus esikusse. Zavjalov läks talle järele, et ust avada. Ja äkki tuli tal tahtmine Antonovit kinni pidada

ja temalt küsida, kas ta kahtleb Viktoris või usub teda. Kuid Zavjalov vaikis. Küsimine näitaks seda, et ta ise Viktorit ei usalda.

Zavjalov avas ukse. Antonov tõstis käe tervituseks mütsi sirmi juurde.

«Nägemiseni,» ütles Zavjalov valjusti, sulges Antonovi järel ukse ja läks tagasi tuppa.

Viktor seisis akna juures, vaatas tänavale ega pööranud end ümber.

«Kes siis on too noormees?» küsis Zavjalov Viktorilt. «Noh, too Gorjajev? Ja mispärast sa minu loata vedasid siia mingisuguseid tumedaid tegelasi?»

Ja taipas siis liiga hilja, et tegi vea. «Vedasid siia minu loata . . .» Missugune rumalus! Just nagu oleks ta tahtnud rõhutada, et see on Viktorile võõras maja, et tema pole siin peremees.

Viktor aga nähtavasti ei kuulnudki. Ta seisis endiselt akna all ega pöördunud isegi Zavjalovi hääle peale ümber.

«Viktor, kas sa kuuled mind?» kordas Zavjalov visalt küsimust.

«Ma vaatasin, kuidas ta majast väljus. Siis mööda tänavat läks ja lõpuks nurga taha pööras,» ütles Viktor vastuseks.

«Mis tähtsust siis sellel on? Sa vasta parem minu küsimusele: mis tüüp see Gorjajev on? . . .»

«Poiss nagu poiss ikka,» ütles Viktor vastu tahtmist.

«Poiss nagu poiss ikka!» kordas Zavjalov ärritatult. «Tore poiss küll, kes kioske riisub . . .»

«Ega ta ise ei riisunud. Teda kisti sellesse loosse. Tema sõbrad,» seletas Viktor.

«Või ei riisunud? . . . Luba küsida, kust sina seda tead? Tähendab, teil ikka sel teemal juttu oli?»

Viktor sattus segadusse.

«Noh, ta ütles mulle, et tal oli ebameeldivusi ja teda kahtlustati. Pärast aga kõik laabus,» rääkis Viktor.

«Ah nii, või pärast, tähendab, «kõik laabus»?»

«Jah,» vastas Viktor lühidalt, ise sealjuures uuesti tugitoolis istet võttes ja raadiot sisse lülitades, just nagu annaks sellega märku, et ta seda juttu lõpetatuks peab.

Raadios räägib diktor. Selle järel mängib mingi süm-

fooniaorkester. Siis aga tuleb džässmuusikat, kuid seda on halvasti kuulda. «Segaja» puurib nagu oherdiga kõrva. Ja uuesti džäss. Nüüd kostab see aga hästi, ilma segamisteta.

«Millist džässi te, Vladimir Andrejevitš, rohkem armastate — kas kaasaegset või traditsioonilist?» küsis Viktor ootamatult.

«Sellist, mille järgi saab tantsida,» vastas Zavjalov mehaaniliselt.

«Kas te armastate siis tantsida?»

«Kunagi armastasin... Kuule Viktor, kas sa ikka jutustasid kõik nii, nagu oli? Ega sa midagi ei varjanud?» uuris Zavjalov.

«Ei varjanud,» vastas Viktor lühidalt ja tõmbas kulmud ninajuure kohal pisut kokku. Nähtavasti oli see kõnelus talle ebameeldiv.

«Hea küll,» ütles nüüd Zavjalov, «ma usun sind.»

Mõne minuti jooksul kuulasid nad vaikides raadiot.

«Kui te oma tütarlapse üles leiate,» alustas Viktor juttu, «siis teatage mulle ka: ma sõidan siia. Ega ma teid ei sega. Vaatan ainult teid mõelmaid ja sõidan kohe minema.»

«Kuidas seda mõista, «vaatan teid»?» uudistas Zavjalov.

«Noh, võib-olla ma ei väljendunud just õigesti. Ma lihtsalt ei kujutlenud endale senini, et meie päevil võib olla sellist armastust.»

«Ütle, palun, Viktor,» küsis nüüd Zavjalov iseendalegi ootamatult, «kas sul on ka tütarlaps? Noh, seal, Leningradis?»

Viktor kehitas õlgu ja vastus ei järgnenud just kohe:

«Oli. Praegu ei ole.»

«Kas läksite tülli?» uuris Zavjalov.

«Meie iseloomud ei sobinud.»

«Kas oli midagi tõsist?» päris Zavjalov edasi.

«Oh ei, tavaline lugu. Niisugune, nagu ajalehtedes kirjutatakse. Noormeest kui nomaadihinge võlub stepp, tütarlast aga just vastupidi: lapsed ja lapsevankrid... Ühesõnaga, ta ei kujutlenud meie tulevast ühist elu ette nii nagu mina. Ja läksimegi lahku. Tema tahtis ühte, mina teist.»

«Aga mida sina siis tahad?»

«Kas üleüldse?»

«Noh, kas või üleüldse.»

«Tahan reisida. Mööda maailma. Ümber kogu maakera. Tahan kõike näha. Vaat mida ma tahan.»

«Aga kas sa keeli oskad?»

«Ei oska, ainult väga vähe. Prantsuse keelt õppisin. Isikukultuse raamides.»

«Mida see tähendab?!»

«Noh, ma niisama teen nalja... Teate ju küll, kuidas varem keeli õpetati? Nii mitu tundi, nii mitu sõna sõnaraamatu abiga tõlkida — ja punkt. Rääkida me ei oska, ja milleks seda veel vaja? Ise me kusagile ei sõitnud, sissesõitnutest aga hoidusime eemale... Ja ka lugemisoskus on üldiselt võttes samuti kasutu, kaasaegset väliskirjandust kusagilt ei saa, klassika aga, see on ka vene keeles kogu ulatuses olemas. Seda siis võibki nimetada teadmisteks isikukultuse piirides. Rääkida me ei oska, aru ka ei saa, loeme aga — nii mitu sõna nii mitme tunniga — sõnaraamatu abiga... Praktilist tähtsust sellel ei ole. On vaid nii-öelda kunst kunsti pärast... Niisama tembutamine... Ja mida õieti lugedagi. «Humanité'd» hakati ju alles nüüd müüma. Balzac'i aga loen ma parem juba vene keeles. Ja milleks mulle seal Siberis Balzac'i üldse vaja läheb?»

Zavjalov pidi juba äärepealt manitsevalt ütlema: «Balzac on igal pool vajalik,» kuid sai end veel õigeaegselt vaos hoida. Senikaua kui Viktor rääkis, uuris Zavjalov teraselt tema nägu. Mida see poiss lõppude lõpuks endast kujutab? On ta ikka tõepoolest nii siiras, nagu pealt vaadates näib?

Viktor aga jätkas:

«... Jah, reisimine on minu elu unistus. Ilmuks praegu võlur oma võlukepikesega ja ütleks: «Lao välja oma kolm soovi, Viktor, kuni ma loen kolmeni: «üks...» Ja ma ütleksin: «Reisida!» Ja nii kõik kolm korda järjest. Teisi soove mul pole. Aga mida teeksite teie, Vladimir Andrejevitš? Noh, kui ilmuks teie juurde näiteks võlur ja ütleks: «Esiteks...» Seda ma muide tean, esiteks tahate leida Olgat. Eks ole õige? Teiseks... Tean samuti: tahate lennata. Kas on nii? Noh, aga kolmandaks?... Noh?... Ütelge ometi rutem.»

«Teada, kas sa rääkisid Antonovile tõtt,» ütles Zavjalov.

Saabus vaikus.

«Keera, palun, raadio kinni,» palus Zavjalov.

Viktor keeras kuulekalt nuppu; kostis klõpsatus, lambid plastmassist kaitse taga kustusid ja saabus vaikus.

«Kuidas siis jääb? Võlur juba ütles kolm . . .» uuris Zavjalov.

«Mida te minust tahate, Vladimir Andrejevitš?»

Zavjalov tõusis, tuli tugitooli juurde, istus selle käetoele ja pani käe Viktori õlale.

«Ma tahan teada tõtt,» kordas ta visalt.

«Aga miks te mõtlete, et ma valetasin?» küsis Viktor pead tõstmata.

«Ei tea isegi, kuid mulle tundub nii. Kui sa ka sel korral kinnitad, et rääkisid tõtt, ma sind enam küsitlema ei hakka. Mul pole alust sind mitte usaldada. Noh, ütle nüüd viimast korda: rääkisid sa Antonovile tõtt?»

«Ei rääkinud.»

«Seda ma arvasingi,» libises peaaegu kergendatult Zavjalovi huultelt. Ta tõusis ja astus toas mõned sammud. Jäi siis Viktori ette seisma ja ütles: «Nüüd aga seleta, miks sa nii tegid.»

«A-ah, see on üks rumal lugu. Me tutvusime kaks aastat tagasi, siis kui ma suvel teie juures elasin. Ta oli siis just kooli lõpetanud. Noh, aga täna kohtasin ma teda . . . juhuslikult . . .»

«No-noh, räägi edasi!»

«Ühesõnaga, see on üks väga rumal lugu. Ta on end nende aastate jooksul mingisuguste tumedate tüüpidega sidunud. Oli see nüüd nii, et nad riisusid seda kioskit koos, või nii, et teised riisusid, tema aga seisis valves . . . siis veel löödi kedagi . . . Ühesõnaga, ta võeti kinni, tema aga laskis jalga. Üsna hiljuti. Ja hulgub nüüd ringi nagu neetu. Varjab ennast. Ja on nii ära piinatud. Silmad punased peas. Räägib, et pole kaks ööd maganud. Ühesõnaga, täiesti koera elu. Nägi mind ja rõõmustas: vana tuttav . . . Noh, mina aga teadsin, et te tulete hilja — teil on lennuklubis tunnid. Kutsusin ta sisse. Ta magas siin selles tugitoolis nii minutit nelikümmend . . . Noh, nüüd te siis teate kõik.

Küsimus on ammendatud, kas nii või?» küsis Viktor, tõstis pea, vaatas Zavjalovile otsa ja naeratas.

Aga Zavjalovil käis pea ringi.

«Tuleb välja, sa teadsid, et too noormees põgenes vahi alt ja ennast varjab?» lausus Zavjalov, juhtunu reaalsust ikka veel halvasti tunnetades. «Noh, aga mida sina siis nüüd tegid?»

«Aga mida ma teie arvates pidin tegema?» küsis Viktor, veidi oma tihedaid kulme kergitades, nõutult.

«Kuidas mida? Varas ja riisuja põgenes vahi alt. Sina aga teadsid seda ja . . .»

«Kas ma pean salakaebajaks hakkama või?» hüüdis Viktor nüüd ootamatult kõvasti.

«Luba, luba,» sõnas Zavjalov. «Mida sa nüüd räägid? Salakaebajaid põlgan ma ise ka. Kuid kas siis miilitsasse teatamine, et sa vahi alt põgenenud kurjategijat nägid, on salakaebus?»

«Esiteks ei tea ma veel, mil määral Vaska on kurjategija. Mina tema loost õiget taipu ei saanud. Tema ise näiteks väidab, et teda lihtsalt segati sellesse loosse. Kuid asi pole selles. Ma lihtsalt ei saa praegu aru teist, Vladimir Andrejevitš. Milleks te mind õige üles kutsute? Inimene usaldas mind, mina aga lähen ja pistan ta trellide taha? Ja see on siis aus? Kas te tõesti arvate seda?»

«Sa räägid lihtsalt rumalusi,» sai Zavjalov nüüd pahaseks. «Tuleb ometi vahet teha . . .»

«Ei tule!» katkestas teda Viktor. «See kõik on kasuistika! Ausus jääb üheks ja samaks igas olukorras! Kui neid aususe mõisteid on aga mitu, algabki igasugune kahekordne raamatupidamine. Siis ilmuvadki lagedale salakaebajad ja igasugused muud tegelased. Mulle on Vasja eluviis vastik ja ta ise on lihtsalt üks suur tobu. Kuid miilitsasse minemisest ei hoidu ma sugugi mitte tema pärast. Vaid hoopis enda pärast. Kas te saate sellest aru? Salakaebamine on salakaebamine. Kui kolmekümne seitsmendal aastal oleks teie juurde jooksnud teie tuttav, kel õnnestus vahi alt jalga lasta, oleksite teie ta välja andnud, kas jah?. Oletame, et ta oleks maha lastud. Nüüd aga rehabiliteeritud. Tuleb välja, et ta pandi istuma asjatult, ilmaaegu! Kuidas te nüüd

siis ennast tunneksite? Noh, näete siis, teie aga tahate, et ma praegu miilitsasse jookseksin . . .»

«Seda, mida ma sinult tahan, Viktor, taipad sa kohe,» ütles selle peale Zavjalov. «Kuid alguses . . . alguses räägime sinu näitest. Sa meenutasid kolmekümne seitsmendat aastat. Mina ei pea end selle eest vastutavaks. Ja mitte ainult sellepärast, et ma siis kõigest viieteistkümneaastane olin. Miljonid minust vanemad seltsimehed, kes kolmekümne seitsmendal ja ka hiljem ei pannud süütuid inimesi istuma, vaid rajasid meie maa võimsust, ei ole samuti neis kuritegudes süüdi. Sina tõid näite. Mõtlesid välja situatsiooni. Mis siin rääkidagi, hirmus asjaolude kokkulangemine. Ja siiski ei poe ma põõsasse, vaid vastan sulle, mida ma taolisel juhul oleksin teinud. Kolmekümne seitsmendal aastal poleks ma sinu poolt väljamõeldud situatsioonis toda inimest varjanud. Jah, täna oleks mul küll valus ja häbi oma teo pärast. Kuid siis ei oleks ma teda varjanud. Mispärast? Aga sellepärast, et ma uskusin Stalinit. Uskusin tema tuhandekordselt korratud sõnu, et meie riigis üha teravneb klassivõitlus. Mul poleks pähegi tulnud, et võidakse arreteerida ja süüdi mõista süütu inimene, ei, mitte iialgi! Meil, tavalistel inimestel, oli siis väga raske mõista ja vahet teha seadusetuse ja õiglase võitluse vahel, mida peeti spioonide ja diversantide vastu. Raske mitte ainult sellepärast, et kõiki neid seadusetuse akte varjav Stalini autoriteet oli liiga kõrge, vaid ka sellepärast, et nii kolmekümne seitsmes kui ka sellele järgnevad aastad polnud mitte ainult seadusetuse ajalooks. Nendel aastatel tehti suuri ja õilsaid tegusid. Inimesed panid nendesse oma nooruse, jõu ja elu. Võib-olla, et sa nüüd taipad, miks ma kolmekümne seitsmendal aastal ei oleks varjanud toda inimest, kellest sina rääkisid. Ma poleks siis osanud ette kujutadagi, et proletaarse diktatuuri mõõk võiks karistada süütut inimest. Ma ei teadnud ja mulle poleks pähegi tulnud, et too mõõk võib olla suunatud omade südamesse. Kui ma oleksin toda inimest uskunud, küllap oleks minus leidunud ka mehisust teatada ja kirja panna, et tundsin seda inimest siiani ainult kõige paremast küljest. Kuid

vahi alt põgenenud inimest varjata ma küll ei oleks suutnud.»

«Ei, seda poleks ma suutnud,» kordas Zavjalov, «veel sellegipärast, et mõte selle inimese poolt sooritatud raskest kuriteost oleks mind siis puurinud nii päeval kui ööl. Jah, ma poleks suutnud peletada endast mõtet, et vabadusse jäädes võiks too inimene saada ohtlikuks sellele, mis on mulle kallis ja mille nimel ma elan. Ma poleks suutnud otsustada tema saatust teiste samasuguste tavaliste nõukogude inimeste arvel, nagu ma ise. Ühenduses kõige sellega, millest ma sulle juba jutustasin, oleks situatsioon, mille sa praegu välja mõtlesid, tundunud mulle traagilisena ja vastuolulisena. Tolle situatsiooni ja kõik, mis meie elus sellega seotud oli, lõi neetud kultus. Nüüd aga vasta sellisele küsimusele: mis ühist ja missugune analoogia võib olla kolmekümne seitsmendal aastal kujunenud olukorra ja tänase päeva vahel? Kolmekümne seitsmes ja viiekümne kuues aasta erinevad teineteisest nagu maa ja taevas. Missugused asjaolud sunnivad sind Gorjajevit varjama? Sa ju tead, ja-jah, tead, et Gorjajev otsib praegu varjupaika oma kuritöö kaaslaste hulgas, — ausad inimesed, tööinimesed ei salli vargaid ega varja neid! Küllap ta arutab praegu oma semudega väga komplitseeritud eetilis-moraalset probleemi: kuidas mõnda uut kioskit, aga võib ka olla, et mitte enam kioskit — on ju tol sinu Gorjajevil nüüd juba vilumust —, vaid kauplust või korterit tühjaks riisuda, või lihtsalt mõni möödamineja paljaks teha! Praegu on õhtu, Viktor, ja võib-olla kusagil juba lähebki tänavat mööda too tööline, mitte midagi kahtlustav inimene; võib-olla sai ta palka ja kiirustab nüüd oma perekonna juurde; kusagil nurga taga või välisukse varjus teda aga juba oodatakse, sinu Gorjajev ootab! Sina aga istud siin ja filosofeerid! . . .»

«Näed nüüd, Viktor, ja ongi kõik, mida ma sulle selle näite kohta öelda tahan,» jätkas Zavjalov pärast pausi. «Nüüd aga on sinu kord vastata. Ütle mulle: mis ühist on sinu väljamõeldud situatsiooni ja tolle Gorjajevi vahel? Mis ühist on kolmekümne seitsmendal aastal tekkinud olukorra ja praeguse aja vahel, kus karistatakse ja pannakse vanglasse mitte ausaid

inimesi, vaid neid, kes ausaid inimesi mõnitavad? Mis analoogiat siin saab olla? Sina tahad end peita ja varjuda oma näite taha. Oh ei, kulla noormees, see ei lähe sul läbi. Või tahad kuulata teist näidet? Ole lahke. Oletame, et sa kohtasid inimest, kelle nõukogulikus olemuses sa ei kahtle, kuid kes nõnda-öelda on vääratanud. Ta pole muidugi ei spioon ega vaenlase agent, ei bandiit ega varas — säärastest tuleb viivitamata teatada —, vaid lihtsalt eksiteele sattunud inimene. Kui sa taolisel juhul minult küsiksid: «Kas mitte joosta vastavasse asutusse ja temast kiiresti teatada?», vastaksin ma sulle: «Oled argpüks ja karjerist, sa ei muretse tolle inimese, vaid iseenda pärast!» Näed, mida ma sulle siis ütleksin!»

«Kas ikka tõesti?!» venitas Viktor irooniliselt. «Ja niisama rahulikult te siis lepiksitegi, et taoline subjekt Nõukogudemaal ringi käib?»

«Seda mitte. Ei oleks leppinud. Ma oleksin sulle öelnud: «Sa vaidle temaga, Viktor. Veena teda. Kuluta selleks tunde, kuluta öö või kaks, kui vaja. Võitle avalikult inimeste hulgas, kaitse tõde ja ära põõsasse peitu poe!» Näed siis, mida ma sulle ütleksin, mu sõber. Nüüd aga luba, et tuleme tagasi selle juhtumi juurde tolle Gorjajeviga. Kes ta siis kõike arvesse võttes on? Riisuja. Varastas kioski tühjaks. Üks neid huligaane ja vargaid, kes teiste inimeste elu mürgitavad. Kelle eest sa teda siis varjasid? Kas miilitsa eest? Ei, sa kaitsed teda rahva eest, tasandad talle teed järgmise kioski juurde.»

«Jah, aga võib ju olla, et ta pole üleüldse süüdi,» katkestas Zavjalovit Viktor. «Võib-olla teda lihtsalt kisti ja segati sellesse loosse...»

«Ah, et ei olegi süüdi?! Vaata, nüüd ma sulle just ütlengi, mida ma sinult tahan. Kui sa seda noormeest sedavõrd tunned, et oled tema süütuses veendunud, siis mine ja hakka teda kaitsma. Aga ainult otse ja avalikult! Mine kriminaaljälitusosakonda ja uurija juurde, mine ja lao seal välja kõik, mida sa tead, tõesta, vaidle ja kaitse noormeest, kui sul selleks on alust...»

«Mind seal muidugi kuulatakse...» lausus Viktor selle peale süngelt. Ja öelge mulle veel, Vladimir Andrejevitš, kui jutt juba sellele on läinud, mis kuradima pärast peaksin mina ennast selle looga siduma?»

«Ah nii, sa siis ei taha ennast siduda?! Tahad puhtaks jääda? Hoiad oma tervist ja närve? Minule aga räägid kolmekümne seitsmendast aastast?!»

«Kas ma siis tahtsin teid solvata?... Ja mitte midagi ma ei hoia, kuigi närvid ja tervis pole kah just laita asjad, mul aga on vaja veel elada. Tahan lihtsalt olla aus. See ongi kõik, mida ma soovin. Kas siis selleks on kindlasti vaja kohe kangelane olla, kusagile minna, kellegagi vaielda ja midagi tõestada?»

«Kuid peale selle soovi peaks sul olema ka mingisugune ellusuhtumine, põhimõtted, mida on vaja kaitsta... On sul neid?» uuris Zavjalov edasi.

«On küll. Ausus. See ongi minu põhimõte. Kõik ülejäänu on vaid ahelateks.»

«Kuid kes on kohtunik, kes seda otsustab?»

«Inimene ise. Ja iga kord uuesti. See on rakendatav aususe suhtes. Südametunnistuse suhtes. Mis on hea, on hea. Mis on halb, on halb. Ja ma ei taha, et minu ajusid tumestataks igasuguse lepitussofistikaga. Räägitakse, et kui lendurit treenitakse või tema kõlblikkust kontrollitakse, pannakse ta puuri ja hakatakse siis igas suunas keerutama, küll üles ja alla, küll külgedele ja diagonaalis, küll otsesuunas ja kaldu... Ja kui siis inimene puurist välja tuleb, ei tea ega taipa ta esimestel minutitel, kus on lagi või põrand, kus parem või vasak pool, kus väljapääs või ummik. Või kui veel tsentrifuugilt tulla... Meiega oli samuti. Kupatatakse sulle kaela formuleeringuid, fakte, tsitaate, arvusid, analoogiaid, ja sa ei taipagi enam, mis on hea, mis halb, ja kuidas sul tuleks käituda, kas nii või otse vastupidi. Just sellises seisukorras teedki alatusi.»

Zavjalov aga vaikis. Seda jutuajamist alustades oli Zavjalovil lihtsalt tahtmine sundida Viktorit tõtt rääkima, kuulda selget «jaa'd» või «ei'd». Talle ei võinud pähegi tulla, et suli varjates lähtus Viktor mingist oma kummalisest ja segasest filosoofiast, mida ta sellise kirega kaitses. Nüüd nägi Zavjalov enda ees hoopis uut Viktorit. Varem ei olnud ta temas avastanud kalduvust abstraheerivale, filosoofilisele mõtle-

misele. Tõsi küll, on ju sellest möödas kaks aastat, kui ta Viktorit viimast korda nägi.

«Ma ei mõista sind,» ütles nüüd Zavjalov. «Võtame vaatluse alla sinu näite lenduriga. Sinu poolt kirjeldatud narris seisundis võib tsentrifuugilt tulla ainult algaja, kes pealegi on lennutööks kõlbmatu. Kui sellises seisundis on aga vilunud lendur, pole ta krossigi väärt. Muide, asi pole selles. Sina räägid ju aususest ja südametunnistusest. Aga kus on kompass?»

«Siin . . .» vastas Viktor rinnale osutades.

«Oletame. Kuid isegi kõige vilunum meremees ei või avamerel lootma jääda . . .»

«Pole vaja!» katkestas teda Viktor. «See on jällegi tsentrifuug. Ma ei armasta võrdlusi. Nendega võib ju ükskõik mida tõestada.»

«Noh, kurat võtaks,» ütles Zavjalov ootamatult ägestudes, «sa ei ole ju Robinson asustamata saarelt! Inimesed elasid enne sind ja elavad ka pärast. Eksisteerivad ka inimeste kogemused ja ühiskonna arengu seadused . . .»

«Ah seadused?» ütles Viktor nüüd muiates. «Mina tunnistan vaid üht seadust: «Kõigi asjade mõõdupuuks on inimene.» Õigemini tema südametunnistus, tema ausus.»

«Kuule, kuule,» alustas Zavjalov jälle, «sa räägid südametunnistusest ja aususest. Kuid võtame niisuguse klassikalise näite. Käib kodusõda. Sõjas on kaks venda: üks valge, teine punane. Kumb neist on aus? Kummal on õigus?»

«Kummalgi võib olla omamoodi õigus,» vastas sellepeale Viktor.

«Aga petljuuralastel, mahnoolastel, interventidel ja muudel taolistel? Kas ka neil on «omamoodi» õigus? Kui palju tõdesid siis maailmas eksisteerib?»

«Juba jälle tsentrifuug.»

«Aga ei, Viktor, miks sa nii räägid? Üksikute inimeste tõde peab ju vastama mingile ühele suurele tõele, sellele vastavusega nende tõdesid kontrollitaksegi . . . Ja sa ei tohi sugugi jääda ainult oma isikliku, personaalse tõe piiridesse, nõnda-öelda otsekui oma isikliku, eraviisilise, naturaalmajapidamise piiridesse.

Kas töölisel, kes kapitalistilt tehase üle võtab, on õigus?» nõudis Zavjalov edasi.

«Suur jumal! . . .» kõlas vastuseks.

«Sa vasta, on tal õigus või mitte?»

«Noh on.»

«Väga hea. Kuid kapitalisti vaatevinklist on ta riisuja. Näed siis, isegi taoline klassikaline tõde, nagu jumala käsk «ära varasta», on nii vastuoluline.»

«Kuid tööline, kes tehast üle võtab, ei pea oma südametunnistuse ees seda ju riisumiseks,» väitis Viktor vastu. «Tema nii-öelda taastab sotsiaalset õigust.»

«Kuid kapitalist arvestab just vastupidi! Tema südametunnistuse vaatevinklist tööline just sedasama õigust rikubki! Kas sa siis tõesti ei taipa, et ei saa olla üht südametunnistust, üht mõõdupuud sellele, kes loob, ja tollele, kes omastab? Tähendab, vaidluse «kellel on õigus?» lahendus seisab vaid selles, et tunnistada üht suurt, peamist, objektiivset õigust. Nende õigust, kes loovad. Siis saab kõik selgeks. Töölisel on õigus, kapitalistil mitte.»

Viktor tõusis.

«Ma ei taha kõike seda kuulata,» ütles ta kategooriliselt. «Veel pisut ja te hakkate tõestama, et kõik see, mis nüüd inimestele avanes, midagi ei muuda ja Pavlik Morozov jääb endiselt vapruse eeskujuks. Mina aga, kui te teada tahate, lihtsalt ei kannata seda Pavlikut.»

«Pavlik Morozov,» lausus Zavjalov, «avastas kuriteo. Tema isa varjas kurjategijaid ja kulakuid. Need aga tahtsid inimesi surnuks näljutada.»

«Kuid neist, just neist täiesealisteks sirgunud Pavlikutest kasvaski hiljem välja too pealekaebamiste süsteem. Kogu see isikukultuse periood!» väitis Viktor kangekaelselt vastu.

«Pole tõsi!» hüüdis Zavjalov. «Teadmisest, et maailmas pole midagi pühamat revolutsiooni julgeolekust, ei saa kasvada pealekaebamiste süsteemi! Just vastupidi! See kasvab seal, kus inimesed unustavad revolutsiooni huvid, kus ei mõelda revolutsiooni, vaid eelkõige iseenda julgeolekule, kus inimene ei jookse tšekaasse sellepärast, et teab ohus olevat oma maad, selle parimaid inimesi, ühist üritust, vaid kardab eelkõige just iseenda pärast: äkki keegi veel mõtleb, et ma var-

jasin, vaikisin, ei teatanud... Või püüab sellega lõigata kasu iseendale — mitte teistele inimestele — vaid nimelt endale! Just sellise alatu kokkuahmimise ja arguse baasil tekibki pealekaebamine. Aga Pavlik Morozov ei mõelnud tasule. Ega mõelnud iseendale. Ja vastutavad selle eest, mis sündis hiljem, mitte Pavlik Morozovid, vaid need, kes neid mitte milleski süüdi olevaid inimesi sundisid kartma oma elu pärast, oma julgeoleku pärast, need, kes seda moraalset ahnitsemist kannustasid!...»

«Pavlik Morozov!» kordas Zavjalov erutatult. «Muidugi on see hirmus: poeg paljastab isa. Kuid Pavlik Morozovi loole ei saa läheneda abstraktse moraali mõõdupuuga. Kas sa ka tead, kes too Pavlik oli? Ta oli lihtne maapoiss. Sellised sõnad, nagu «kollektiviseerimine», «kulak», «küla ümberkorraldamine», ei olnud talle abstraktseteks mõisteteks. Juba lapsest saadik teadis ja nägi ta, kui raske ning lootusetu on talupoja elu, ja ta tahtis, et see muutuks. Ja mõistis, et nende muutuste eest on vaja võidelda. Ta elas ränkraskel ajal. Ja see pole väljamõeldis, Viktor. Kas sõna «külakirjasaatja» ütleb sulle midagi? Kuid neid külakirjasaatjaid neil ammustel aegadel kulakud ju tapsid ja põletasid ning nülgisid neil elusast peast naha maha. Aga kas sa tead, mida tähendab kulak? Kes ta sulle on? Ajalooline mõiste, kauge ning ebahuvitav figuur? Too kulak aga, kui sa kippusid tema maa, aitade või loomade kallale, trampis sul jalgadega seljas ja kiskus sul elusast peast kõik sooned välja. Ja Pavlik oli seda kõike oma silmadega näinud... Ta teadis: inimesed elavad selleks, et ehitada uut, arukat, ilusat ja head elu... Kulakud aga kipuvad selle elu ja nende inimeste kallale oma püssidega... Ja nende hulgas on ka tema isa. Mida teha? Kas vaikida? Siis tuleb ju järelikult reeta inimesed, reeta see, millesse sa usud ja mille nimel sa elad. Ei, on vaja hoiatada... Julm võitlus sünnitas julmi situatsioone... Neid sünnitas mitte omakasu, soov midagi saada või endale kahmata, vaid elu ise ja klassivõitluse loogika, kas sa suudad seda mõista?! Nendel aastatel käis ju täie hooga klassivõitlus! Mitte väljamõeldud, mitte too, mida hilisematel aastatel Stalin kuulutas, et oma seadusevastast käitumist õigustada, vaid reaalne ja halastamatu klassivõitlus!... Isikukultuse seadusevastastes tingimustes said pealekaebajad muidugi hoo sisse. Aga millist kasu sai endale Pavlik Morozov? Kulaku kuuli?»

«Me eemaldume peamisest,» ütles nüüd Viktor, «kõige tähtsamast meie vaidluses. Teie, Vladimir Andrejevitš, tahate mulle tõestada, et mingi peamine tõde, mingi raudne printsiip peab juhtima inimeste kõiki tegusid ja olema neile mõõdupuuks. Mina aga arvan, et inimesel tuleb elus kohata tuhandeid erinevaid situatsioone. Ja neist sõltuvalt võtab ta ka tuhandeid kordi vastu otsuse. Ja kui ta siis selle asemel, et pidada nõu oma südametunnistusega, iga kord hakkab pühakute mõõdupuu järgi olukorda analüüsima, muutub ta ju lõppude lõpuks hingetuks puuslikuks ja toob kahju nii endale kui ta teistele.»

«Kuid vanema põlvkonna kogemused...» tahtis alustada Zavjalov.

«Ahaa, või vanema põlvkonna kogemused! Sellega teie, vanem põlvkond, just oletegi kõik segi ajanud!» hüüdis Viktor. «Ärge solvuge, Vladimir Andrejevitš, seda ei räägi ma isiklikult teile, teie ise ju ka kannatasite nende kogemuste tõttu... Kui teie räägite praegu vanema põlvkonna nimel, siis arvestage, et mina jälle räägin oma paljude eakaaslaste nimel. Tehke teie, vanem põlvkond, meile siis selgeks, mismoodi see kõik on!»

«Ah selgeks teha?» kordas Zavjalov. «Hästi! Selle, millest ma ise aru saan, teen ka sulle selgeks. Või sina siis seisad vanema põlvkonna ees nagu kartmatu ning eksimatu rüütel ja viskad talle kinda näkku! Ühesõnaga, et teie kõik olete süüdlased!... Tõsi küll, mind sa siiski heatahtlikult amnesteerid, kuivõrd ma ise tol ajal kannatada sain. Tuleb välja, et sa lubad mul suuremeelselt sellest nõnda-öelda kõige vanema põlvkonna rivist välja tulla, sinu kõrvale seista ja minu eakaaslastele näkku sülitada. Olgu pealegi, ma jutustan sulle praegu ühe loo. Sa kuula. Me tundsime rindel üht kindralit. Siis, kui toimus revolutsioon, oli ta juba ohvitser. Tsaariohvitser muidugi. Ja päritolult kas siis krahv või vürst — ühesõnaga aadlik. Tuli too kindral siis seitsmeteistkümnendal aastal meie poole üle, hil-

jem aga oleks tšekaa ta eksikombel peaaegu istuma pannud, kui Dzeržinski ise poleks vahele seganud. Astus too ohvitser siis Punaarmeesse ja teenis nõukogude kindrali paguniteni välja. Kolmekümne seitsmendal aga pandi ta kinni. Ainult et Dzeržinskit siis ju enam ei olnud... Räägitakse, et neljakümne esimesel, kui sakslased Moskvale lähenesid, olevat Stalin tolle kindrali enda juurde kutsunud ja öelnud: «Nüüd pole aeg istumiseks: tuleb kodumaad kaitsta.» Noh, taolisele, lubage öelda, naljale oleks kindralil olnud paljugi vastu öelda, sest et mingit süüd ta endal ei teadnud olevat. Tema aga oli sõjaväelane ja vastas üsna lühidalt: «Olen valmis teenima.» Ta määrati diviisi komandöriks. Ja juhtus nii, et too diviis sattus piiramisrõngasse ja võitles omade juurde pääsemiseks viimse veretilgani. Sakslastel õnnestus peaaegu kõik sõdurid siiski puruks lüüa ja kindral vangi võtta.»

«Fašistid saatsid kõik ellujäänud,» jätkas Zavjalov jutustust, «kas siis mahalaskmisele või laagrisse okastraadi taha lume peale — see lugu juhtus talvel. Kindral aga pandi sooja, kõigi mugavustega majja ja tunnimees, kas siis valvuriks või au pärast, ukse juurde. Möödub päev, teine: Kutsutakse meie kindral siis ülekuulamisele. Isegi mitte ei kutsuta, vaid fašistlik kindral, armeekomandör, tuleb ise isiklikult tema juurde.»

«Tervist,» alustab sakslane juttu, «mul on au teid tollelt barbaarselt maalt pääsemise puhul õnnitleda ja teile tere tulemast öelda. Mis keeles teie kõrgeaususel oleks mugavam selgitust anda: kas saksa, prantsuse või inglise keeles?»

Kindral aga vaikib.

«Härra kindral,» jätkab nüüd sakslane, «me ju teame kõik. Te olete endine tsaariohvitser, vana aadliseisuse esindaja. Tšekaa pani teid istuma. Teid peeti süütult neli aastat vangis. See on õnnelik juhus, et te nüüd meie juurde sattusite. Parem hilja kui mitte kunagi. Mina, kindral, olen parun von see ja see ja mul on au end esitleda...»

«Tervist,» vastas selle peale meie kindral. Pean sulle ütlema, et ta oli ääretult viisakas inimene.

«Kindral,» jätkab too sakslane, «meile on kõik selge. See, et te bolševike poolel olite, on ju paradoks, nonsens, arusaamatus. Nüüd hakkate te elama inimeste keskel, kes on võrdsed teile nii päritolult, hariduselt kui ka kasvatuselt. Me pakume teile meelsasti juhtivat kohta teie kaasmaalase, kindral Vlassovi armees, või kui soovite, saadame teid tööle Berliini, kindralstaapi. Nüüd aga sooritame mõningad formaalsused... Te teatate minu operatiivosakonna ülemale, mida te teate nõukogude sõjaväeosade asetusest minu rindelõigus, ja pärast seda anname teile kohe lennuki ette...»

«Andestage, teie kõrgeausus,» katkestab teda meie kindral (ma kordan, ta oli erakordselt viisakas inimene), «aga kuidas siis mina, ohvitser, kes on andnud vande teenida ustavalt Punaarmeed, võin seda vannet murda ja teile teie poolt palutud andmeid anda?»

«Te teete nalja, kindral!» hüüdis selle peale sakslane. «Vanne, ustav teenistus!... Mis tähtsus saab olla neil mõistetel ühiskonnas, kus teil tuli elada? Kas seal siis usutakse jumalat? Kas siis kogu sellel terminoloogial võib seal olla seda kõrget tähendust, mida omistame talle meie, tsiviliseeritud armee kaadriohvitserid?»

«Kuid ma siiski olen andnud vande, härra kindral.»

«Hea küll,» nõustub nüüd sakslane, «andestage mulle. Ma olin taktitu. Te olete väsinud ja ära vaevatud, jätame selle jutu homseks. Mõtelge järele. Mul on au. Ja pidage meeles: te pole vangis. Te lihtsalt tulite pärast pikki ja piinarikkaid rännakuid koju.»

Teisel päeval tuleb saksa kindral uuesti.

«Noh, kuidas siis jääb?» küsib ta, «kas olete nõus?»

«Vabandage, teie kõrgeausus,» vastab talle meie kasvatatud kindral, «kuid mul juba oli au teile ette kanda... Ma ju andsin vande.»

«Noh, kurat võtaks,» ütles sakslane juba tigedaks minnes, «vannet võib anda ainult jumalale, keda sealpool rinnet ei usuta, ja võimule, mis jumalat maapeal asendab!»

«Ma ei ole teoloogias just eriti tugev,» selgitab kindral, «kuid mul on selle kohta mõnevõrra teine kontseptsioon. Teate, sel maal, kelle kodanikuks ja ohvitseriks mul au on olla, antakse truudusevanne rahvale.»

«Rahvale?!» katkestab teda parun. «Teie kui aadlik ja tsaariohvitser, mida te ometi räägite? Millisele rah-

vale? Rahvamassile? Pööblile? Nüristunud ja harimatule inimjõugule?»

«Vabandage, teie kõrgeausus,» katkestab teda kindral, «kuid teie informeerimatus hämmastab mind. Rahvas, kelle kohta te suvatsete nii põlglikult oma arvamust avaldada, ehitas üles ühiskonna, millest on paljude põlvkondade kaupa unistanud kõige paremad inimesed. Ja mul endalgi on au olnud osa võtta selle ühiskonna ülesehitamisest. Kui lubate, siis tema nimel ma elasingi. Ja temale andsin ka vande.»

«Ma ei usu oma kõrvu,» ütles sakslane käsi laiutades. «Ma lükkan meie lõpliku jutuajamise veel kord edasi ja palun teid kõik läbi mõelda ja kaaluda. Kui teil peaks olema mingeid soove või palveid...»

«On küll,» ütleb nüüd kindral. «Ma palun mind siit ruumist üle viia sinna, kus hoitakse minu ellujäänud sõdureid ja ohvitsere. Teie ise olete ju kaadriohvitser ja saate aru, et minu ohvitseriau ei luba mul...»

Ta viidi üle. Sinna lumele, okastraadi taha. Tõsi küll, mitte just kohe. Mõned päevad püüti kindralit veel reetmisele meelitada ning manitseda näkku sülitama tollele rahvale ja tollele põlvkonnale, kelle osaks ta ennast pidas. Tema aga vastas väga viisakalt ja vanamoeliselt — kindral oli juba vana mees —, kuid kindlalt. Siis viidi ta üle laagrisse. Ja selle kõige halvemasse osakonda. Kindral külmetas ja jäi haigeks. Teda aga püüti ikka ja jälle veenda oma põhimõtetest loobuma. Ta kõhis verd, kuid viitas ikka vandele. Lõpuks ei pidanud ta aga vastu, unustas oma alatise viisakuse ja pahvatas talle auku pähe rääkivale sakslasele näkku:

«See on lõpuks juba jõledus, härra kindral! Ainult au kaotanud inimene, ainult palgasõdur, kes kõike oma arssinaga mõõdab, on võimeline lootma, et vene nõukogude ohvitser reeturiks võib saada! Te olete kasvatamatu ja pealetükkiv inimene, teie kõrgeausus! Käige kuradile!»

Siis kaevati too vana, haige, verd kõhiv mees õlgadeni lumehange. Too parunist komandör nüüd enam ei tulnud. Kindralile viimase küsimuse esitamine tehti ülesandeks SS-komando lihtsõdurile. Too tuli teadvust kaotava, peaaegu üleni jäätunud vana mehe juurde ja lausus vaid:

«Kas olete nõus?»

«Hoolitse, vennas, mu sõdurite eest,» vastas talle kindral, «sa oled ju ikkagi inimene...»

Zavjalov jäi vait. Siis aga ütles:

«Sa vist küsid, milleks ma selle loo sulle jutustasin. Mis siis ikka, ma vastan sulle. See kuulub küsimuse juurde vanemast põlvkonnast. Kas sa said minust aru? Ja veel ühte tahaksin sulle öelda, Viktor. Sina näiteks räägid: «Kultus, kultus», «kultuseperioodil»... Mida sa nende sõnade all mõtled?»

«Meie ajaloo väga sünget perioodi,» vastas rutakalt Viktor, «aega, kus süütuid inimesi vanglatesse heideti, kus tõde taga kiusati, kus... Aga milleks te mulle nii elementaarseid küsimusi esitate, Vladimir Andrejevitš! Kas teile endale pole siis kõik selge?»

«Jah,» vastas Zavjalov, «täna ei ole mulle veel kõik selge, Viktor. Erinevalt sinust, kellele nõnda-öelda on kõik niivõrd selge nagu ükskordüks. Kuid kõige peamises küsimuses mul kahtlusi ei ole. Sina defineerid sõnaga «kultus» tervet epohhi. Oli kiviaeg, rauaaeg, pronksiaeg, oli kultuse periood... Ma küsisin sinult, mida sa mõtled sõnade all — «isikukultuse periood»? Ja sa vastasid: seaduse ignoreerimise aega ja tõe tagakiusamise aega... Aga mina ei ole sinuga nõus.»

«Teie ei ole minuga nõus?!» hüüdis Viktor teeskleva imestusega. «Teie, kes te selle kultuse tõttu isiklikult kannatasite, ei ole nõus? Ma ei usu oma kõrvu! Kas te tõesti kahetsete, et sellele lõpp peale tehti?!»

«Ei, Viktor, ma ei kahetse. Ma rõõmustan. Aga enne, kui sinuga nõustuda või vaidlust jätkata, pean ma teadma, millise sisu annad sina sõnadele «isikukultuse periood». Ma kardan, et sulle pikad aastad meie ajaloost vaid lausa seaduste ignoreerimiste, valede ja omavolide perioodina näivad.»

«Aga teile endale?» uudistas Viktor.

«Ah mulle? Minu jaoks on see veidi komplitseeritum... Esimesel viisaastakul olin ma alles poisiohtu, kuid mäletan, mäletan siiski kõike. Nii seda, kuidas me isa traktorijaama poliitosakonda tööle saatsime, kuidas Moskva elektritehas esimesena riigis kahe ja poole aastaga viisaastaku normi täitis — mu isa töötas seal —, kuidas tšeljuskinlasi päästeti, ja ka seda, kuidas

Tškalov, Baidukov ja Beljakov pärast suurt ülelendu tagasi tulid... Ma seisin siis Gorki tänaval rahvamurrus. Valgevene jaamast kuni Kremlini seisid inimesed spaleerides, pildusid lilli, päike siretas taevas ja raadios lauldi «Suur ja lai on maa» — siis see laul alles tuli välja. Mäletan Hispaania sõda... Mäletan kõike, Viktor, kõike... Nägin Marina Raskovat ja Grizodubovat, mäletan, kuidas Fedossejenko, Vassenko ja Ussõskin stratostaadil õhku tõusid, — sina aga vist ei ole neid nimesidki iialgi kuulnud. Mina aga mäletan veel praegugi... Nad tahtsid kõigist kõrgemale taevasse tõusta, kõigist kõrgemale Nõukogude riigilippu tõsta, kuid hukkusid. Hukkusid kõik kolmekesi. Ussõskin oli kommunistlik noor. Teised kaks ei olnud enam noored, olid juba kodusõjast osa võtnud. Tema aga oli sinuealine kommunistlik noor. Seal on sul siis kaks põlvkonda... Senikaua, kui stratostaat langes, kirjutasid nad pardapäevikut, et inimesed teaksid... Nad maeti Kremli müüri. Oled sa kunagi seal päris müüri ääres olnud? Mine vaata... Loe neid nimesid marmorplaatidelt. Ma seisin seal väljakul, kui neid kolme maeti. See oli juba ammu, üle kahekümne aasta tagasi, aga mina mäletan veel, mäletan kõike... Pärast tuli aga sõda. Gastello ja Matrossov, Zoja ja panfiilovlased — ega siis neist ju ka keegi kultuse eest võidelnud. Ja mina ise ka kasvasin nendel aastatel inimeseks...»

«Kuid just nendel samadel aastatel,» katkestas teda Viktor, «võeti teilt ka õigus kõige kallimale teie elus — õigus lennata!»

«See on õige. Ja siiski ei saa ma neid läbielatud aastaid nimetada vaid ühe sõnaga «kultuseperiood», nagu teed seda sina, sest just nendel aastatel saadeti korda kangelastegusid ja miljonid inimesed, mina nende hulgas, uskusin selle pühadusse, mida me siis tegime. Ja me ei teinud seda kõike hirmu pärast või sunniviisil, vaid et me teisiti lihtsalt ei suutnud elada!»

«Noh, aga kultus, kuidas oli lugu kultusega?!» hüüdis Viktor vahele. «M ks te sellest vaikite?»

«Ei, ma ei vaiki. Kultus langes meie elule musta varjuna. Inimeste energia ja initsiatiiv vahutas üle ääre, seda aga piirati, hoiti tagasi ja püüti raudsetele dogmadele allutada... Me oleksime sõjaski vähem

verd valanud, kui poleks olnud toda kultust ja kõike, mis temaga seotud oli... Kuidas ma saan kultusest vaikida! Kuid sinule on «kultuseperiood» vaid üks «segane aeg», kuritegude ning vigade ahel. Mina aga olen veendunud, et pole olnud meie ajaloos taolist perioodi, kus vead ja kuriteod oleksid tühjaks ammutanud kogu epohhi tuuma. Ja sellest meie lahkarvamised just tulenevadki!»

«Ma ei taha teid erutada, Vladimir Andrejevitš,» lausus Viktor pärast pausi. «Ma õige lähen ja kõnnin pisut. Kas teeme nii?» küsis Viktor kella vaadates. «Mul on veel vaja ühe-teisega kokku saada...»

Ta võttis varnast oma tolmumantli, keeras selle pikuti kokku, heitis üle õla ja läks toast välja.

Zavjalov aga istus veel kaua liikumatult ja mõtles äsjalõppenud jutuajamisele.

«Ma ei veennud Viktorit milleski,» mõtles Zavjalov endamisi. «Ta läks minema, ilma et oleks ühestki oma kummalisest ja absurdsest ideest lahti ütelnud. Olen halb propagandist... Meil tuleks praegu paljugi ümber õppida. Peaks õppima veenma. Hea, halb, südametunnistus, tõde, ausus, argus, julgus... Me oleme neid mõisteid veel nii harva analüüsinud. Meile näis, et see kõik on juba ammu kindlaks määratud ja varem vastavatele riiulitele asetatud. Praegu aga keerlevad need sõnad-mõisted kõik alles õhus ringi ja muudkui lendlevad ja nõelavad seal otsekui herilased just Viktoritaolisi poisse... Meie aga vaikime. Ja ega siis kõike nii lihtsalt selgeks ei teegi! Ma isegi ei saa veel paljustki aru. Aastakümneid elati tsitaatide ja kõlavate epiteetide varal, mida muudkui nämmutati ja nämmutati!... ««Lühikursuse» neljas peatükk», «kuidas meid õpetab seltsimees Stalin», «seltsimees Stalini geniaalses teoses»...»

Ja äkki tärkab Zavjalovile ootamatu mõte.

«Noh, aga sina ise? Kas sa ei võinud vaidluses Viktoriga olla mõjuvama sõnaga ja veenvam? Ega siis sina olnud isikukultuse sünnitaja. Sina lõid koos miljonite lihtsate inimestega midagi muud. Seda, mille üle on uhke kogu maa. Kui sa milleski praegu süüdi oled, siis just selles, et liiga kauaks solvatud inimese poosi jäid. Ja sellega leppisid. Veensid end, et sulle osaks saanud

solvang on määrav kogu sinu edasisele elule. Leppisid murtud tiibadega linnu ja kinnipüütud haki osaga. Näe Simonjuk, too sai sellest kohe aru. Kui ta aga minu sõnades ja kavatsustes aimas midagi muud, ehmus kohe, nähes selles nagu väljakutset ja temale endale mingit etteheidet... Sinus endas on asi, Zavjalov, just sinus endas. Sa oled liiga kaua inertne olnud. Liialt kaua ainult hõõgunud, aga mitte põlenud. Ja sellepärast ei õnnestunudki sul Viktoriga vaieldes otsekohe tuld lõkkele puhuda... Kuhu see noormees küll läks? Kas puiesteele? Või Gorki tänavale jalutama? Läks ta üksi? Ta küll ütles, et peab kellegagi kokku saama. Võib-olla tütarlapsega?»

Öö aga läheneb...

8. *SULETUD RING.*

Möödus veel kolm päeva ja jällegi istub Zavjalov tolles vaid tuhmist tolmusest ripplambist valgustatud kitsas koridoris, ukse juures, millel on tahvlike «Prohhorova, K. M.».

Zavjalov tuli ette helistamata; kui ei ole midagi uut, eelistab ta seda siiski Prohhorovalt otse kuulda.

Siin on kõik endistviisi, mitte midagi pole muutunud. Kui vahest ehk Prohhorova ise. Zavjalov märkas tä näos kohe muutust. Ennegi kõhn nägu oli veelgi rohkem auku vajunud, põsesarnad veelgi teravamalt esile tunginud, ja näis, et Prohhorova silmadele on vajunud nagu mingi vari.

«Minu nimi on Zavjalov,» alustas ta, kahtlemata, et too naine, kes iga päev nii palju inimesi vastu võtab, teda ei mäleta.

«Zavjalov, Vladimir Andrejevitš,» kordas Prohhorova otsekui endamisi poolkuuldavalt. «Võtke istet.»

Zavjalov laskus toolile, Prohhorova aga pöördus tulekindla kapi poole, mille uks oli pooleldi avatud, pistis käe kappi ja tõmbas sealt õhukese kiirköitja kausta välja.

«Zavjalov, Vladimir Andrejevitš...» kordas Prohhorova jällegi otsekui endamisi, ise kausta uurides.

«Mis temaga küll on juhtunud?» mõtles Zavjalov. «On ta õige haige olnud? Või on praegugi haige?»

«Nii et seni veel uudiseid pole,» ütles Prohhorova, sedapuhku juba oma tavalisel professionaalsel, kuivavõitu ja kähiseval häälel ning avas kausta. «Me saatsime välja kaks järelepärimist. Ühe Kaitseministeeriumi kaadrite peavalitsusse, teise autasude osakonda. Kaadrite osakonnast juba vastati, autasude osakonnast veel mitte. Te olete väga kärsitu,» lisas Prohhorova siis etteheitval toonil.

«Kui teil...» tahtis Zavjalov alustada, kuid Prohhorova katkestas teda ja lükkas tema ette kausta.

«Näe, lugege.»

Kausta köidetud maisipaberi lehele oli trükitud:

Kaadrite Peavalitsus

NSV Liidu Kaitseministeeriumi Arhiiv.

Vastuseks Teie järelepärimisele nr. 821/09 teatame, et Peavalitsuse arvestusandmete kohaselt seisab meil nimekirjas vanemseersant Olga Mironova, sünd. 1924. a. Volhovi rinne, 18. lennuväe diviis. Hukkus 14. märtsil 1944. a. lahinguülesande täitmisel. Sugulastest (isa õde) elab Astrahani linnas, Sovetskaja tän. 15, krt. 1.

Allkiri

Zavjalov luges veel kord üle need kuivad, kroonulikud, omavahel kooskõlastamata read. ««Seisab nimekirjas»... «Hukkus»... Kuidas seda kokku sobitada?! Paberil võib kõike sobitada,» mõtles Zavjalov ja nihutas kausta eemale.

«Kas lugesite läbi?» usutles Prohhorova asjalikult.

«Lugesin küll,» vastas Zavjalov peaaegu hääletult.

«Noh, nüüd siis ootame vastust autasude osakonnast. Vaatame, missugused on nende teated.»

«Kas see tuleb varsti?» küsis Zavjalov.

«Ei tea. Egas neil ainult teie asi käsil ole. Kui nad pikka aega ei vasta, kirjutame neile meeldetuletuse.»

Prohhorova vastas nagu automaat, külmalt ja elutult. Taolise inimese käes võib iga paber matuseteateks muutuda.

«Kuid miks te siis Astrahanist järele ei päri?» küsis Zavjalov nüüd juba kergelt tooni kõrgendades. «Siin

on ju märgitud, et Astrahanis elab tema isa õde. Ja see on täpselt nii! Neljakümne esimesel, kui me esmakordselt kohtusime, ta just sõitiski Astrahani tädi juurde. Miks te siis järele ei pärinud?... Ja kuidas see küll mulle endale meelde ei tulnud, et ma seda ei taibanud!...»

«Iga asi omal ajal,» katkestas teda Prohhorova kategooriliselt.

«Kuulge,» ütles nüüd Zavjalov end vaevu vaos hoides, «te olete ometi inimene! Kas te siis tõesti ei suuda teise inimese muret ja õnnetust mõista?»

Lausunud seda, ehmus ta ise ka sellest mõjust, mida need sõnad avaldasid. Prohhorova nägu muutus äkki kahvatuks, ta kuivetud kitsad huuled lõid võbisema, käsi siblis abitult laual, otsides midagi — kas veekarahvini või taskurätikut...

«Mis teiega on?» pomises Zavjalov hämmeldunult. «Kas teil hakkas paha? Tahate vett?»

See ei kestnud aga kaua. Prohhorova suutis end kokku võtta. Ta kuivad huuled olid jällegi tihedalt kokku surutud ja käed rahunesid, ainult nägu oli tal endiselt kahvatu.

«Ma muidugi solvasin teid, andestage mulle,» ütles Zavjalov võimalikult mahedalt ja iseendale pahasena. «Ma olin taktitu ning jäme. Minu seisundis inimesel on nii raske arvestada sellega, et teil on sadu asju käsil. Mõista seda on kerge, leppida sellega aga raske. Ja ma tahaksin, et te...»

Teda katkestas telefonihelin. Prohhorova haaras kiiresti telefonitoru ja ütles:

«Ma kuulen!»

Mõni hetk kuulas ta vaikides, siis aga lausus vaid kaks sõna: «Tulen kohe,» ja viskas toru hargile.

Pea kaotanult ja värisevi käsi hakkas Prohhorova laual olevaid pabereid tulekindlasse kappi toppima, siis aga vaatas Zavjalovile otsa nii, nagu näeks teda alles esmakordselt, ja ütles:

«Te vabandage... ma ei saa enam... mu tütrel on laps suremas.»

«Andke mulle andeks, ma ei teadnud, ma ju ei teadnud!» oleks tahtnud Zavjalov hüüda, kuid ei suutnud. «Missugune lollpea ja hingetu puuslik ma küll olen!»

karjus Zavjalov mõttes endamisi. «Kuidas ma võisin ometi...»

Lõpuks oli Prohhorova kõik oma paberid kappi toppinud, keeras siis võtit lukus ja haaras kapi pealt oma miilitsabareti. Seejärel tormas ta ukse poole, kuid komistas ja oleks vististi kukkunud, kui Zavjalov teda poleks toetanud.

Zavjalov viis Prohhorova tänavale; tundus, et naine ei märkagi, et ta tema kõrval kõnnib ja teda käe alt toetab.

Tänaval tormas Prohhorova trollibussipeatuse poole, kuid sinna oli pikk järjekord kogunenud. Zavjalov taipas, et Prohhorova ei satu ei esimese ega ka järgmise trollibussi peale.

«Oodake! Seiske siin!» hüüdis Zavjalov Prohhorovale ja tormas kõnniteelt sõiduteele, et taksot püüda. Teda haaras tunne, mida ta oli kogenud rindel, kui tuli «kätt tõsta», autojuhid aga ei tahtnud peatuda ja muudkui kihutasid oma pooleteise- ja kolmetonnistel «Dodge'idel» ja «Studebakeritel» temast mööda. Tuli «TT» välja võtta ja karjuda, et kui autojuht kohe ei peatu, tulistab ta otsemaid kummidesse...

Mitte ühtegi taksot! Zavjalov seisis keset tänavat. Hiljuti oli sadanud ja möödakihutavad masinad pritsisid teda poriga.

Zavjalov vaatas Prohhorova poole. Too seisis vastu seina najatades ja näis, et ta otsekohe ümber võib kukkuda. Endalegi aru andmata, mida ta teeb, ajas Zavjalov käed laiali ja sööstis suurele mustale autole vastu. Pidurid krigisesid ja avanevast autouksest valati Zavjalov üle sõimuvalinguga. Autojuht karjus, et viib teda otsekohe miilitsasse ja et see on ministri auto. Zavjalov aga laskis selle kõik kõrvust mööda. Ta nägi, et auto on tühi, sõitjaid sees pole, hüppas autojuhi juurde ja hüüdis:

«Viid ühe naise kohale... Väga kiire asi!»

«Ma sulle!...» karjus autojuht vastu, ise pahameelest läkastades.

«Vait!» karjatas Zavjalov komandörihäälel ja andis kõnniteel seisvale Prohhorovale käega märku.

Oli see nüüd Zavjalovi karjatus või Prohhorova

miilitsa-vormiriietus, mis autojuhile mõju avaldasid, aga ta nagu taltus, jäi vaikseks ja küsis vaid:

«Kuhu siis sõita?»

«Edasi!» karjatas Zavjalov, kes oli Prohhorova autosse istuma aidanud ja ise talle järele roninud.

«Kuhu ma ometi sõidan? Ja milleks?» küsis Zavjalov endamisi, kui ta juba Prohhorova kõrval auto vaibaga kaetud tagaistmel istus. «Võib-olla on see minu poolt isegi pealetükkiv? Ta on ju mulle täiesti võhivõõras inimene, tal on suur mure, milleks siis mina temaga kaasa kipun, kuhu ma ometi sõidan?»

Pärast seda, kui Prohhorova autosse istus, järgnes Zavjalov talle täiesti aruandmatult, otsekui inertselt. Prohhorova tundis end ilmselt halvasti, kippus peaaegu teadvust kaotama, teda lihtsalt ei võinud taolises seisundis üksi jätta. Ja autojuht oli ka jõhkard.

Prohhorova nimetas toibudes aadressi ja auto kihutas nüüd Leningradi maanteed mööda. Prohhorova istus vasakus nurgas ja vahtis ainiti vaid ühte punkti, helkivat nikeldatud tuhatoosi, mis juhiistme seljatoe külge oli kinnitatud. Auto oli vahepeal juba Valgevene jaamast mööda sõitnud ja pööras nüüd Krassini tänavale. Mõne minuti pärast peatus ta ühe üsna hiljuti valmis saanud maja ees. Ehitusprahtki seisis alles ukse ees kuhjas.

Zavjalov otsis taskust raha ja läbi allalastud klaasiga akna kümnelist ulatades ütles ta juhile:

«Säh, võta.»

Too kõõritas hirmunult Prohhorova poole, kes aga juba autost välja läks.

«Hea küll, hea küll, võta, võta!» kordas Zavjalov, viskas raha juhiistmele ja läks ise Prohhorovale järele. «Noh, näete nüüd, jõudsimegi kohale,» ütles ta Prohhorovale. «Oletegi kodus. Ja loodan, et kõik on hästi.»

Prohhorova nähtavasti ei kuulnudki. Ta peaaegu jooksis maja välisukse poole ja Zavjalov otsustas juba tagasi minna, kui talle järsku poleks tundunud, et Prohhorova sammud ebakindlaks muutusid ja ta kohe kukkuma hakkab, just nagu siis seal koridoriski. Zavjalov jõudis talle järele, võttis tal käe alt kinni ja küsis:

«On teil halb? Millisel korrusel on teie korter? Kas majas lifti ka on?»

«Oi, vabandage,» ütles Prohhorova hingeldades, «mul on astma. Ja peaga pole ka kõik korras ... pööritab ... Elan neljandal korrusel. Kui teil raske pole, siis saatke mind.»

Liftikabiin asus kusagil ülalpool. Prohhorova sööstis trepi juurde.

«Oodake ometi lifti!» katsus Zavjalov teda veenda, kuid naine vastas: «Ei, ei! Nii saab rutem!», ja raskelt Zavjalovi käele toetudes, hakkas muudkui treppi mööda üles minema.

Neljas korrus. Prohhorova vajutas kellanupule ja hakkas üheaegselt ka koputama ... Minuti pärast uks avanes. Lävel seisis elatanud naine.

«Liisa ... Kus on Liisa? ...» küsis Prohhorova.

«Klaudia Mihhailovna, kallis, ärge erutuge ... Ta on haiglas. Kiirabi viis praegu väikese ära ja Liisa on koos temaga ... Mind aga palus ta teid oodata ...»

«Mis on Koljaga?» küsis Prohhorova edasi. Ise aga hingas nii raskelt.

«Keskpäeva paiku hakkas tal halb. Läks üleni siniseks ja nuttis. Liisa jooksis apteeki, aga mina jäin Koljakese juurde ... Siis hakkas tal nagu parem, tunni aja pärast oli aga jällegi ... vaht huultel ja värises üleni ... Liisa kutsus kiirabi välja. Arst sõitis kohale ja ütles: viivitamatult haiglasse. Kõigest minutit viis ongi sellest möödas, kui nad ära sõitsid ...»

«Aga kuhu haiglasse, kuhu?!»

«Seda ma ei tea, Klaudia Mihhailovna, suures saginas ei küsinudki. Aga Liisake on ju temaga kaasas, ega ta üksi ole.»

«Teil tuleks istuda ning rahuneda, juua vett ja võtta mingit rohtu,» ütles Zavjalov kategooriliselt. «Kas teil on mingit rohtu?»

«Täitsa õige, täitsa õige,» kiitis naabrinaine kiiruga takka, «te hoolitsege tema eest, ärge jätke teda üksi. Mina aga jooksen, küllap mees tuli ja istub näljasena! Ärge, mu kullake, siis nii väga muretsege, küll läheb kõik hästi ...»

Ja libistaski end, külg ees, esikust välja.

Prohhorova järel läks Zavjalov väikesesse tuppa.

Siin oli tugevat ravimite lõhna tunda. Väikesel ümmargusel laual, mis keset tuba seisis, nägi Zavjalov vatitupse, rohupudelit ja katkisi klaasampulle. Laua ääres, otse põrandal maas, oli kauss veega, tooli seljatoel rippus kortsunud käterätik.

Barettigi peast võtmata laskus Prohhorova pehmesse tugitooli. Ta silmad olid suletud. Ja ta hingeldas ikka veel nii raskelt.

«Noh, kus need teie rohud siis on?» küsis Zavjalov kõvasti. «Öelge mulle, küll ma leian.»

Möödus mitu sekundit, võib-olla isegi minut, enne kui Prohhorova silmad avas, hajameelselt Zavjalovile otsa vaatas ja tasa küsis:

«Miks on maailmas nii palju õelaid ja julmi inimesi? Miks?»

«Neid on siiski vähem kui häid.»

«Ma olen ise ka eluaeg samuti arvanud...» ütles Prohhorova nüüd aeglaselt pead vangutades.

Ja tõusis siis äkitselt. Nähtavasti oli astmahoog üle läinud. Kiire liigutusega võttis ta bareti peast ja viskas selle lauale.

«Kuidas küll teada saada, kuhu haiglasse nad viidi?» küsis ta siis. «Meil ei ole ju veel telefoni. Maja on alles uus.»

«Aga helistame automaadist. Ainult et kuhu? Kas kiirabisse või esmaabisse? Võib muidugi helistada ka mõlemasse. Kuid minu arvates tuleb veidi oodata. See naine ju ütles, et auto alles sõitis minema. Mis selle lapsega siis on? On ta ammu haige? Ja kui vana ta on?» uudistas Zavjalov.

«Ta sündis kuu aega tagasi. Ja kogu see kuu me püüame teda päästa. Nädal tagasi meile juba näis, et ta jääb ellu, et kõik läks korda. Liisa tuli sünnitusmajast koju... Nüüd aga...»

Prohhorova pöördus seina poole ja puhkes nutma. Ta nuttis peaaegu hääletult ja Zavjalovile näis, nagu teeks ta suuri jõupingutusi, et pisaraid lämmatada.

Zavjalov astus lähemale, seisis Prohhorova selja taha ja sõnas võimalikult veenvalt:

«Ma ju peaaegu ei tunnegi teid, kuid olen millegipärast kindel, et te olete tugev inimene. Olete vist elus palju muret näinud. Ja töögi on teil taoline, et...»

«Ei!» hüüdis Prohhorova nüüd ootamatult kõvasti ja pööras näo järsult Zavjalovi poole. «Ei! Töö on mul tore ja rõõmurikas, väga hea töö! Ma küsisin teilt, miks on maailmas nii palju õelaid inimesi, ja te mõtlete nüüd, et need olid minu sõnad? Ei olnud! Nii küsis mult Liisa eile öösel. Mina aga vastasin talle samuti kui teie praegu mulle: pole tõsi, häid on rohkem, palju rohkem! Aga mis nüüd teha? Mida ma talle vastan, kui lapsuke peaks surema?»

Zavjalov vaikis. Talle oli selge, et kõige selle taga, millest Prohhorova praegu rääkis, oli varjul veel palju suurem mure kui lapse äkiline haigestumine. Kuid oli kohatu ja taktitu tungida selle naise hinge, keda ta sisuliselt võttes üldsegi ei tundnud.

«Alati tuleb loota kõige paremat,» ütles Zavjalov ja mõistis ise ka, et räägib kulunud sõnu. «Laps on arstide valve all ja ema on tema juures. Ma olen kindel, et kõik läheb hästi.»

Kuid Prohhorova just nagu ei kuulanudki teda. Ta oli niivõrd oma mõtete võimuses ja need mõtted olid kaugel sellest, millest rääkis Zavjalov. Ja ta ei vastanud ka nagu Zavjalovile, vaid iseenesele või hoopis kellelegi kolmandale, nähtamatult toasviibijale.

«Varem ei olnud õelad inimesed nii märgatavad,» jätkas Prohhorova, «neid isegi ei peetud alati õelateks... Nüüd aga on õelusel kõik maskid maha rebitud. Ega siis õelaid ole sellepärast rohkem, vaid hoopis vähem, ainult et nüüd on nad alasti ja torkavadki rohkem silma... Ja seda ma Liisalegi kogu öö rääkisin.»

Siis ta aga otsekui toibus ja ütles Zavjalovile otsa vaadates:

«Andke, palun, mulle andeks. Mul on nii häbi, et sundisin teid endaga jändama... Kuid ilma teieta poleks ma vist tõepoolest kohale jõudnud...»

«Noh, mis te nüüd, mis te nüüd!» pomises selle peale Zavjalov. «Võib-olla ma siiski lähen helistama?»

«Ei, ei, küll ma ise lähen. See on nüüd möödas. Teie aga minge. Ja aitäh teile. Suur tänu,» ütles Prohhorova ja ulatas käe. Zavjalov surus tema hapraid, kuivetuid sõrmi.

«Oodake!» peatas teda siis Prohhorova äkki. «Ma tahan teile öelda... Astrahani suhtes. Me juba tegime

järelepärimise. Siis kohe, kui ministeeriumist vastuse saime. Ainult saatsime selle posti teel. Telegrammideks ei jätku meil summasid. Kui tahate, võite ise sinna telegrafeerida. Kas aadress jäi teile meelde?»

«Sovetskaja viisteist, korter üks,» vastas Zavjalov automaatselt. «Ma sõidan ise sinna.»

«Milleks seda? Alguses saatke ikka telegramm. Majavalitsusse. Nüüd aga minge. Ja veel kord suur aitäh teile.»

Zavjalov läks mööda Gorki tänavat alla Kesktelegraafi suunas. Ta olt veel täiesti kõige juhtunu mõju all. Ei, muidugi pole asi siin vaid lapse haiguses, kuigi ka see omaette võib inimese meeleheiteni viia. Kummaline naine see Prohhorova... Esialgse mulje järgi — tuim inimene. Muidugi võib suurest murest ka tuim inimene heldida... Kuidas ta aga niisugusel silmapilgul veel Astrahani meenutas? Kolmekesi tütre ja tütrepojaga nad siis elavadki selles korteris. Aga mees? Kus on tema tütre mees? Miks ta temast sõnakestki ei rääkinud? Kus ta siis on? Kas kusagile ära sõitnud? Või pole teda üldse?

Zavjalov kõndis pikkamööda Gorki tänaval. Eredalt siretas päike. Ja kõnniteed olid rahvast tulvil.

Noh, ongi telegraaf. Kramplikult väreleb minutiosuti valgel numbrilaual. Klaasusteni viivate treppide laiadel astmetel tunglevad noormehed ja neiud... See on ju armastatud kohtumispaik.

Zavjalov hakkas trepist üles minema.

9. «SIIN RÄÄGIB LEENA!»

Zavjalovi Moskvasse tulekust saadik oli see üks kõige süngemaid õhtuid. Moskvasse sõites oli ta tulvil lootusi. Ja kõik need purunesid üksteise järel.

Viimasel korral — see oli üleeile —. andis Korostõljova Zavjalovile mõista, et ta on teinud kõik, mis tema võimuses, ja rohkem talle helistada oleks asjatu. Arusaadavalt püüdis ta Zavjalovit lohutada ning ütles, et

jätkab teadete kogumist, ja kui midagi peaks selguma, siis ta ise helistab või kirjutab Zavjalovile...

Zavjalov muidugi mõistis, et Korostõljova sõnade taga pole midagi peale kaastunde. Nii polnud tal siis taimetuses õnne, millegagi ei saanud teda veel abistada ka otsimiste osakond ja ainsaks reaalseks otsingute tulemuseks oli Kaitseministeeriumi paber, mis kinnitas Olga surma.

Viimane lootus jäi Astrahani vastusele, avansina ettetasutud telegraafilisele vastusele, mida Zavjalov juba viis päeva ootas.

Hakkas hämarduma, kui Zavjalov koju jõudis. Viktorit ei olnud, ta oli Zavjalovile juba hommikul teatanud, et ta enne ühtteistkümmet ei tule. Ees ootas pikk ja tühi õhtu. Zavjalov istus üksipäini... Ja ootamatult kostis uksekella helin.

See oli kirjakandja. Zavjalov võttis talt telegrammi, andis allkirja kättesaamise kohta ja rebis blanketi lahti...

Pärast aga istus ta laua juures, ikka veel kõigest juhtunust endalegi aru andmata, ning vahtis tuimalt ja üksisilmi paari kasinat rida, mis tollele hallile telegrammiblanketile olid trükitud:

«Mironova Jevdokia Nikolajevna suri 1952. Temaga koos elavaid sugulasi tal ei olnud. Majavalitseja Kossitškin.»

Tähendab, ongi kõik. Pole enam kusagile minna, kelleltki küsida, kellelegi telegrammi saata...

See on siis lõpp. Oljat ei ole. Ta eksis. Mitte Olja ei vaata talle sealt fotolt vastu. Need, kes õhus ära põlevad, ei ärka enam ellu. See pole Olja, kes seal võõraste inimeste keskel lumel seisab. See pole tema. See on üks võõras naine. Ta on lihtsalt Oljale väga sarnane. Ainult sarnane!

Zavjalovi käsi kipub foto poole. Ta tahaks selle puruks rebida ja kokku kägardada, et seda mitte iialgi enam näha. Ta ei taha vaadata seda noort naist, kes julges olla Oljale nii sarnane, et äratas temas lootuse ja siis nii julmalt teda pettis.

Kuid järgmisel hetkel tõmbab Zavjalov käe ehmunult tagasi. Ta peab sellele võõrale naisele tänulik

olema. Tänu tema olemasolule elas ta nüüd kolm nädalat tulvil õnne, erutust ja ootust. Ta veendus, et pole veel täiesti unustanud, kuidas elada, et on võimeline tundma jõutulva ja võib veel millegi poole püüda.

«Võimeline»... «võib»... «püüda»... Kuid milleks see kõik talle praegu?

«Tuleb kõik unustada. Kauge Astrahani majavalitseja Kossitškin, sina tegid lõpu kõigile minu unistustele! Pärast Kaitseministeeriumi pitsatiga maisipaberi lehekest jäi veel viimane lootus, nii ähmane ning peaaegu tabamatu nagu pilveke, otsekui suitsuvine tuuletul päeval. Ja sina tegid lõpu sellelegi. Puhusid korra — ja mingit lootust polegi enam. Istusid oma majavalitseja-laua taha, andsid järjekordse ülesande lukussepale, kanalisatsioonitöölisele ja majahoidjale, lubasid kellelgi katuse ära parandada, keeldusid kellelegi majavalitsuse arvel remonti tegemast, siis aga meenus sulle minu ettetasutud vastusega telegramm ja sa kirjutasid: «Suri... Sugulasi tal ei olnud...» Nii nagu räägitakse, et küsimus on ammendatud. Tähendab, kõik jääb vanaviisi.»

Helises telefon.

«Siin räägib Leena!»

«Vabandage, kes?...»

«Noh, seda ma arvasin, et ma poleks pidanud helistama. Seda enam, et teie kogu selle aja vältel ei pidanud vajalikuks endast elumärki anda. Noh, nüüd vist vähemalt aimate, kes räägib?»

Leena? Ah, noh muidugi, see on ju tema, Leena. Riia mererand. Ja kõik muutub jälle endiseks. Kõik!

«Tervist, Leena.»

«Noh, tänu taevale!»

Leenal on ilus hääl. Eriti just läbi telefoni. Madal, kuid mahe. Leena räägib edasi:

«Muidugi ei oleks ma pidanud helistama. Kuid ausalt öeldes olen ma väga uudishimulik. Kas te peate seda paheks?...»

Zavjalov vaikib.

«Kas jah? Noh, tähendab mul on siis üks pahe rohkem. Mind lihtsalt huvitab, kuidas te elate. Loodan, et too salapärane lugu lõppes õnnelikult?... Miks te ometi vaikite?»

«Jah, Leena, see lugu on lõppenud.»

«Te räägite seda nii kummalisel toonil... Või olen teie häälest nii võõrdunud?»

«Küllap olete võõrdunud,» vastas selle peale Zavjalov.

«Kuid ma ei tahaks võõrduda! Kuulge, Zavjalov, te vist elate Nikitski väravate juures?»

«Jah, elan küll.»

«Näete, mis mulle meelde jäi! Mul on üldse kõik meeles, mida me teineteisele rääkisime. Aga teil?... Noh, miks te siis jällegi vaikite?»

«Ma kuulan teid, Leena, kuulan tähelepanelikult,» vastas nüüd Zavjalov.

«Mul on teile siis ettepanek. Ma olen praegu Kislovi põiktänavas. Kas tahate, ma lippan teid vaatama?»

«Tulge,» vastab Zavjalov ja äkki iseendalegi ootamatult kordab valjusti, jonnakalt ja nagu vihaselt: «Tulge! Ja kiiremini!...»

«Ah, kui range te olete, seltsimees major! Kui te nii kannatamatu olete, miks te siis peaaegu terve kuu vaikisite?»

«Me räägime sellest siis, kui kokku saame. Tulge! Kas te aadressi teate?...»

Leena tuli kümne minuti pärast. Tal oli seljas hele sügava väljalõikega kleit, mis nagu kõik tema kleidid nii tihedalt ümber keha liibus, nagu oleks ta selles supelnud ja siis seljast võtmata ära lasknud kuivada.

Nüüd liigub Leena toas ringi, nüüd pani ta oma pikliku käekoti kirjutuslauale ja hakkas oma õhukesi punaseid kindaid käest ära tõmbama. Zavjalov vaatas teda ja mõtles: «Kõik on vanaviisi. Näe tuligi kõik see vana jälle tagasi. Ja on siin, mis siin. Võib lakata millelegi mõtlemast. Kõik läheb omasoodu. Olgugi et siia alatiseks mingi distants jääb. Nii tibatillukene, kas või paberilehe paksune, aga jääb. Ka kõige tugevamates sülelustes. Ka kõige meeletumates hellustes. Mitte kunagi ei juhtu, et «mina» ja «sina» siin kokku sulaksid ja ühtiksid. Jääb distants, millest ei saa iialgi üle. Ja pole selleks tahtmistki.»

«Voo-oh, tähendab siin te siis elategi!...» ütles nüüd Leena ja istus raadio juurde tugitooli. «Ja üsna, üsna üksi?»

«Praegu ma ei ole üksi, mul on sugulane külas. Leningradist.»

Zavjalov läks Leena juurde, istus tugitooli servale ja libistas käe üle Leena heledalt helkivate juuste.

«Noh, oodake ometi!» ütles Leena ja kallutas pisut pead. «Tooge mulle klaas vett, ma tahan nii juua.»

«Kui rumal ja vana võte!» ütles Zavjalov endamisi, kuid tõusis, läks kööki ja avas kraani.

«Kui kergesti tuleb tagasi kõik see,» mõtles Zavjalov jälle, «mida sa nii väga ei tahagi. See on nagu mere tõus. Vesi tuleb tagasi ja ujutab üle selle, mis seal vaid viivuks inimeste silmadele avanes. Kaldaliiva, nii õrna nagu lapse nahk, ja kivistunud puukillud, mis võib-olla kunagi olid laevad . . . Siis aga ujutab vesi uuesti kõik üle. Ja jääb ainult kallas, mis on nii tuttav, tuhandetest jalgadest läbi käidud ja ära tallatud.»

«Kuhu jääb siis vesi, Zavjalov?» kostis Leena hääl. «Te vist ei vala seda mitte klaasi, vaid toote terve ämbritäie?»

Noh, muidugi, Zavjalov oli klaasi hoopis unustanud alla panemata. Veejuga voolab niisama tühjalt ja pritsmed lendavad igas suunas.

Zavjalov krutib ruttu kraani koomale, et vee survet vähendada, ja asetab siis klaasi veejoa alla . . .

Leena rüüpab vaid väikese lonksu ja paneb klaasi lauale.

«Noh, nüüd siis hakkame juttu ajama,» kuulutab Leena. «Mind vaevab uudishimu. Mis teiega tookord ikkagi juhtus?»

Zavjalov seisab Leena vastas seina ääres, silmitseb tema pikki päevitunud jalgu ja mõtleb: «Kui ta ometi vähem räägiks! Kui ta üldsegi ei räägiks!»

«Noh, ma kuulan teid!» käib Leena peale.

«Mis siis ikka, nähtavasti tuleb seegi läbi teha,» sõnab Zavjalov endamisi, valjusti aga ütleb:

«Juhtus eksitus, Leena. Arusaamatus. Nüüd selgus kõik.»

«Missugune eksitus?» uuris Leena.

«Lõppude lõpuks on see ju ükskõik!» vastab Zavjalov nüüd järsult.

«Ei, ei ole ükskõik!» hüüab Leena.

Ta muudkui usutleb visalt. Nähtavasti on ta otsustanud vastuse kätte saada. Seal mererannas andis ta järele. Tahtis Zavjalovit iga hinna eest tagasi hoida. Küll alandlikkusega, küll valmisolekuga kõigega nõustuda ja mitte midagi küsida.

Kuid see kõik ei aidanud. Zavjalov sõitis minema. Nüüd aga vaatab teda samasugusel pilgul kui tookord seal mererannaski, enne tolle «loo» juhtumist. Mis siis ikka, täna on pidu meie tänaval.

Zavjalov tuleb uuesti Leena juurde, istub tugitooli käsitoele ja puudutab sõrmeotstega tema peent kaela.

Leena enam ei eemaldu, kuid ei tee ka mingit liigutust, et talle läheneda.

«Ma kuulan teid,» ütleb Leena uuesti.

«Kas see minu rääkimine on siis nii vajalik?»

«Jah, on küll,» vastab Leena jahedalt.

«Hea küll,» mõtleb Zavjalov, «ma siis vastan talle. Ütlen talle. Seejärel aga võib kõik unustada. Pooleks tunniks.»

«Hea küll,» räägib nüüd Zavjalov, «kohe ma selgitan sulle. Mulle näis tollal, et ma nägin ajakirjas fotot inimesest, kes rindel hukkus.»

«See pole tõsi, Zavjalov. Te ju ise räägite, et ta hukkus? Kuidas võidi teda siis fotografeerida?»

«Ma mõtlesin, et võib-olla juhtus eksitus ja ta on elus.»

«Kes see inimene on? Kas teie sugulane?»

«Ei. Lihtsalt tuttav.»

«Ja sellepärast jätsitegi mind üksi sinna mereranda?»

«Siis ma ei saanud teisiti talitada, Leena. See oli tugevam minust.»

«Ja arvatavasti tugevam ka minust?»

«Sinul pole sellega midagi ühist,» vastab Zavjalov ja paneb käe Leena kaelale. Ta tunneb käe all nahka, mis on sile ja jahe nagu liiv pärast vihmavalingut. Leena aga kallutab pea pisut taha.

Pooleldi silmi sulgedes hakkab Leena rääkima:

«See oli nii õudne, kui sa ära sõitsid. Ma käisin ringi nagu neetu. Ja kõik, kes meid varem koos olid näinud, vaatasid mind haletseval pilgul. Mina aga ei salli, kui mind haletsetakse. Kui mõeldakse, et mind on maha jäetud . . .»

Ja Leena kallutas oma pea veelgi rohkem tahapoole. Tema juuksed riivasid Zavjalovi kätt.

Zavjalov tõuseb ja ulatab talle oma käed. Nüüd kohe ulatab ka Leena oma käed ja siis kaob kõik, aheneb kõik nagu äkitselt rikkesse läinud televiisori ekraanil, kus kõik järjest kitsamaks, üha kitsamaks muutub, kuni pildist vaid kitsas triip alles jääb. Pärast aga pahvatab ja kaob seegi, ning ekraan muutub ühtlaselt surnuks. Ja siis just unustataksegi kõik.

Kuid Leena ei ulata veel oma käsi talle vastu. Tema tahab veel rääkida.

«Mul tuli seal vale välja mõelda ja neid veenda, et sind kiiresti tagasi kutsuti. Mind ei uskunud aga keegi. Ma nägin seda nende nägudelt. Eriti just raamatupidaja, sinu toanaabri näolt... Ütle, kas sa vähemalt kahetsed, et see kõik nii rumalasti välja kukkus?»

«Kahetsen küll!» vastab Zavjalov valjusti ja tigedalt.

«Mõtle ometi, me oleksime ju võinud veel seal mererannas elada, mitte aga Moskva leitsakus hingeldada. Oleksime võinud supelda. Õhtuti rannas jalutada. Luidetes hulkuda... Kas sa veel mäletad seda kõike?»

«Mäletan küll: Anna oma käed...»

Heliseb telefon. Zavjalov aga ei pöördu aparaadi poolegi.

«Mine ometi telefoni juurde,» ütleb nüüd Leena.

«Ma ei taha. Anna käed...»

Leena aga tõmbab käed ära ja muudkui räägib edasi:

«Kuule, kas me ei võiks veel kusagile sõita? Kas või kaheks nädalaks. Noh, kümneks päevakski! Kihutada Sotši, mere äärde. Aga ei, parem juba sõita Bakuriani... Seal ei ole ma kunagi olnud. Räägitakse, et seal saab suvelgi suusatada. Ma nägin hiljuti «Ogonjokis» niisugust pilti. Suvi, päike ja lumi, nii et suusatada võib seal kas või supelkostüümis... Kas sõidame? Äärmisel juhul kas või kusagile Moskva lähedale jõe äärde...»

«Hea küll, sõidame. Noh, anna siis nüüd ometi käed.»

Kuid Leena heidab käed üle pea ja vaatab Zavjalovile otse silmi.

«Sa oota,» ütleb ta nüüd, «see kõik ei kao meie eest ju kusagile. Mind haaras mingi nukrus. Millest see

võib küll olla?» muigas Leena. «Kas sina ei tea? Ja mina kah ei tea. Ei, mis ma nüüd valetan, mina ju tean... Kuule, Zavjalov, sa võiksid mind õige ära võtta...»

Zavjalov astub nõutult sammu tagasi.

«No-noh, palun, ära siis nüüd kohe nii imesta ja ehmu,» ütleb Leena, «kas sa siis naljast aru ei saa... Aga võib-olla, et ma ei teegi nalja.»

«Milleks sul vaja on mehele minna?» küsib Zavjalov ja märkab, et ta püüab rääkida samal toonil nagu Leenagi. «Noh, milleks?»

«Ah, piigakesed, ärge minge mehele, mehenaise elu pole lõbus...» lausub nüüd Leena pikkamööda, justkui endamisi, ja muigab siis jälle. «Aga mis üldse on lõbus? Kas sina tead, mis on lõbus?»

«Taevariik meie sees,» vastab Zavjalov selle peale samuti muigamisi. «Muide, küll me jõuame veel sellestki rääkida.»

«Ei, ei jõua. Ma tean, et see on minu poolt rumal...»

«Mis on rumal?»

«Noh, kogu see jutt. Aga mind haaras äkki nukrus. Suudad sa endale sellist narrust kujutleda, ah? Kuule, Zavjalov, mul on tõepoolest kange tahtmine mehele minna.»

«Kuid mis see minusse puutub?» pidi Zavjalov peaaegu välja pahvatama. Selle asemel aga ütles:

«Sinu välimuse juures ei peaks see probleem olema?»

«Nii et lohutad? Ei, Zavjalov, minuga on midagi juhtunud. Minuga ei abiellu enam keegi. Ja sina oleksid kah loll, kui sa seda teeksid. Või ka mitte. See oleks sinu poolt väga tark tegu. Niivõrd tark, et see isegi sinutaolisele tarkpeale jõukohane pole. Aga mina, kas tead, oleksin sulle väga hea naine.»

«Võib-olla me siiski jätame selle jutu teiseks korraks?» küsis Zavjalov juba kärsitult.

«Ei jäta. Me lihtsalt teeme sellele jutule lõpu peale. Ma ju tean, mida ma praegu tegema peaksin. Ulatama sulle käed ja tõusma, siis aga viid sa mu, näe, sealt uksest sisse, seal on sul kas siis voodi või tahtaa, ma veel ei jõudnud järele vaadata. Üldiselt võttes on sul muidugi õigus. Ainult mulle endale tuli mingi narruse-

hoog peale. Kas siis narrusehoog või nukrus. Ja mul on tahtmine rääkida. Veel ainult viis minutit. Kas võib?»

Zavjalov kehitab selle peale õlgu.

«Ma ju olin mehel. Ja veel kolm korda, näed siis, kui väle ma olen! Kas sa tead, kes oli minu esimene mees? Kindral. Ja meie juures kodus käisid ka ainult kindralid, direktorid, peavalitsuste ülemad, isegi kaks ministrit... Ja kõik nad oleksid nii hea meelega minuga abiellunud. Isegi need, kes juba olid abielus. Oleksid jätnud oma naised maha ja tulnud minu juurde. Sa ei usu? Aga ma kontrollisin järele. Kui mu mees degradeeriti ja parteist välja visati, sest et ta viimasel sõja-aastal juba liiga varaahneks muutus, läks ta ise minu juurest ära. Nähtavasti arvestas, et kuldsete paguniteta ja parteipiletita pole tal õigust minu elu siduda. Ja siis ma läksingi teisele. Too oli enkavedeelane. Suurekaliibriline. Ainult et nendel jälle juhtus seal mingi avantüür ja ta pandi istuma. Mina aga elasin kogu see aeg nagu kohvrite otsas. Kõigiga, kes meil käisid, kohe tingimata midagi juhtus. Kes võeti töölt maha, kes pandi istuma, kes sai noomituse ja saadeti perifeeriasse. Nad kõik jõid palju, töötasid öösiti ega olnud oma homsele päevale kindlad. Selle kõigega tuli end kohandada, ja ma kohandasingi. Kui mu kindral jalga laskis, ütlesin ma endale: «Üks!...» ja läksin teisele mehele. Kui aga too kinni pandi, ütlesin ma: «Kaks!...» ja läksin kolmandale. Too oli peavalitsuse ülem. Ma elasin temaga kaks aastat ja kujutle vaid, teda ei jõutud ei maha võtta ega kinni panna. Ta sai autoõnnetusel surma. See juhtus viiekümne kolmanda aasta lõpul. Mul oli temast väga kahju. Pärastpoole aga rahunesin — elu on elu — ja ütlesin: «Kolm!...» Ja siin just toimuski tõrge. Ringi vaadates nägin, et mu läheduses pole mitte kui kedagi. Varem aitas sellest, et silmad sulgeda ja öelda: «Üks!...» ja uuesti silmi avades näha, kuidas keegi juba tões ja vaimus su kõrval seisab ja sind ootab. Sedapuhku ei olnud aga kedagi. Tõrge. Inimestega oli midagi juhtunud. Midagi oli muutunud. Ma ise ka ei tea, mis just. Äkki selgus, et mind pole kellelegi vaja. Kõik olid kuidagi rahulikuks jäänud... Kas oled mind kuulamast tüdinud?»

«Ei, miks sa nii arvad?»

«Eks ole lõbus lugu? Mitte keegi ei taha minuga abielluda. Magada — seda küll. Aga elada nii ilusa, nii targa, nii suurte kogemustega naisega ei taheta. Ja seda veel siis, kui selgub, et ma oskan isegi pesu pesta ja põrandaid küürida! Väga imelik... Noh, aga nüüd läks mul juba kõik üle. Aitab filosofeerimisest, on aeg suudelda.»

Leena ulatab Zavjalovile aeglaselt käed. Mees tõmbab teda enda poole ja Leena tõuseb. Mees paneb käed ta paljastele laugetele õlgadele.

«Oota pisut, ma pühin huultelt värvi maha. Ma kohe ei salli, kui värv laiali läheb,» ütleb nüüd Leena.

Leena vabastab end Zavjalovi sülelusest, pöördub laua poole, kus ta piklik roheline käekott lebab, ja ta pilk langeb ülesvõttele.

Leena silmitseb seda, samaaegselt aga avab koti ja võtab sealt vatitupsu ning peegli.

«Mis imelik pilt see on?» küsib ta ükskõikselt, ise aga pühib hoolikalt värvi huultelt maha, aeg-ajalt pilku peeglisse heites. «Kas sina kah oled siin peal? Ei, just nagu pole näha. Kui hallid inimesed!... Kus see on võetud?»

«Ma ei tea,» vastab Zavjalov tumedalt.

Leena aga libistab veel viimast korda vatiga üle oma kahvatuks muutunud huulte, paneb punaseks värvunud vatitupsu ning peegli kotti ja pöördub Zavjalovi poole.

Kuid meest polegi enam endisel kohal. Too seisab hoopis vastasseina ääres, küljega akna poole. Ja selle järgi, kuidas ta seal seisab, kuidas on äkitselt muutunud ta nägu, selle järgi, et ta temast on eemaldunud ja praegu ühtki sammu tema poole ei tee, tunneb Leena, et midagi on juhtunud.

Veel hetk tagasi tundis Leena oma suurte kogemustega ning tundliku keha iga erguga mehe iha ja kärsitust. Nüüd aga oli Leenal tunne, nagu oleks temaga öelat nalja tehtud, nagu laste mängus silmad rätikuga kinni seotud ja siis käima sunnitud, pärast aga pealtvaatajate valju naeru saatel side ära võetud, ja kuidas ta alles siis oli äkki taibanud, et on kõndinud nii inetult ning kohmakalt ja hoopiski mitte selles suunas, kuhu ta minema oleks pidanud.

«Noh... kuhu sa siis jäid,» ütleb Leena nüüd nii ebakindlalt.

Zavjalov ei tee aga ainsatki liigutust.

«See oli eksitus, Leena,» ütleb ta hoopis võõra hälega, «me kohtusime asjatult.»

«Kuidas asjatult?» küsib Leena hämmeldunult. «Sa ju ise tahtsid mind näha!»

«Ma ei rääkinud sulle tõtt. Ma ei taha sind näha. Me ei sõida kusagile. Ei Sotši, ei Bakuriani ega jõe äärde. Mitte kuhugi. Nüüd ma tean seda päris kindlasti. Ja ma ei oleks pidanud sind siia kutsuma. Kuid siin pole sina süüdi. Kõiges olen süüdi mina. Aga nüüd on parem, kui sa ära lähed.»

Mees nähtavasti ajab ta lihtsalt välja? Leena silmadesse valguvad pisarad. Solvumisest, ootamatusest ja endahaletsusest.

Kuid ta püüab end siiski kokku võtta. Ja isegi naeratab — nukrat, piinatud naeratust...

«See on juba midagi hoopis uut minu biograafias,» lausub Leena. «Võib mitte tahta minuga abielluda, aga mitte ihaleda minuga voodisse heita?!» ütleb Leena nüüd irooniliselt.

Siis tuleb Zavjalov Leena juurde. Paneb käed tema paljastele õlgadele. Ei, ei! Leena tunneb ja mõistab: see pole sugugi mehelik puudutus. Zavjalovi käed on võõrad.

«Ma ise ka ei mõtelnud, et kõik nii läheb, Leena,» ütleb Zavjalov uuesti oma kustunud ja ükskõiksete silmadega talle otsa vaadates. «Ma lihtsalt hindasin end üle. Tahtsin end sundida. Endast võitu saada. Kuid ma ei suuda. Anna mulle andeks.»

Leena aga heidab järsu liigutusega ta käed oma õlgadelt.

«Sina... sa oled üks vilets neurasteenik!» suudab Leena meelepahast lämbudes vaevu välja öelda. «Mina ju tulin sulle vastu... ja helistasin esimesena... Miks sa siis kutsusid mind? Ütle milleks?»

Zavjalov aga vaikib. Ja järsku tärkab Leenas aimus.

«Kuule,» alustab ta, «ütle kas see inimene... noh too, kes nagu peaks elus olema... On ta naine?»

«Ma ei taha... Ma ei suuda sellest rääkida.»

«Aga kas mina tahan? Kas mina suudan?» hüüdis

Leena, püüdes oma häälde panna kogu seda kibedust. «Nii et ainult sina mõistad erksaid emotsioone? Ja muidugi võid ainult sina kõike, ja ainult sinule on kõik lubatud! «Tule», «mine», «läheme kumbki iseteed». Mina aga pean kogu aeg konkureerima mingi lummutise ja viirastusega. Sina aga ei suvatse isegi öelda, kes ta on!... Kes, kes on see naine? Ma küsin sinult, kas kuuled! Võib-olla ootad sa teda täna õhtul, pärast minu lahkumist?»

«Ma ei oota teda.»

«Küll sa veel kutsud mind, küll kutsud! Eks praegu ole moes surnuid ellu äratada, ma ju tean. Aeg on niisugune! Kõik tahavad kõike parandada, kaotatuid tagasi võita, aga nendest ei ole isegi hauda järele jäänud...»

«Ei, ei,» ütles Zavjalov endamisi, «sa valetad! See pole mood ja need jõupingutused pole ilmaaegsed. Just on vaja kõike parandada ja tagasi tuua, keda tagasi tuua saab, ja hoida pühana mälestust nendest, keda enam tagasi tuua ei saa! Olja kutsub mind, kas elav või surnud Olja, ja ta pole mitte mu selja taga, vaid seal, ees...»

«Nii et sa vaikid?» ütles Leena pahaselt. «Ei, sa vasta: milleks sa mind kutsusid?»

«Sa ju ise ütlesid, et tahad minu poolt läbi astuda.»

«Ah, sa teed mulle veel etteheiteid!»

«Pole vaja, Leena...»

«Mida, mida pole vaja? Jah, ma tõesti tahtsin sind näha, tahtsin, sest uskusin, et olen sulle vajalik. Sina aga... sa oled lihtsalt haige inimene, sa oled haige! Oota aga, küllap tuleb päev, mil sa ise palud mind tagasi tulla! Sa ju tüdined ära elust viirastustega. Kuid siis on hilja. Kas sa suudad mõista seda sõna: «hilja»?»

«Jah, ma suudan seda sõna mõista,» ütleb Zavjalov selle peale kuulekalt ja väsinult.

«Jää siis üksi. Mina aga lähen. Ja arvesta, et sa nägid mind viimast korda!»

Leena haarab järsu liigutusega oma koti ja oma punased kindad ning läheb ukse poole. Zavjalov kuuleb, kuidas ta esikus lukuga jändab, kuid ei suuda end sundida sammugi tegema, et teda abistada.

Lõpuks langeb uks paugatades kinni. Läks ära...

Zavjalov läheb avatud akna juurde ja näeb, kuidas Leena välisuksest tänavale astub, kuidas ta seisatab, käekoti avab, sealt peegli ning huulepulga võtab ja kotti kaenla all hoides huulepulgaga piki huuli kaks järsku liigutust teeb.

Ja kuidas siis sammub üle tänava puiestee suunas too pikkade saledate jalgadega, ümber keha ja reite liibuvas kleidis, pikakasvuline, sihvakas ning kõige ilusam ja kõige mittevajalikum naine kõigist naistest, keda Zavjalovil iganes on tulnud kohata.

10. HABRAS VALGUSKIIR.

Leena kadus juba tänavanurga taha, aga Zavjalov seisab ikka veel ja vaatab aknast välja. Veel mõned hetked mõtleb ta Leenale, kujutledes, kuidas ta praegu oma tikk-kontsadega valjusti klõbistades ning iga sammu peal pisut puusi hööritades alleed mööda Puškini väljaku poole läheb ja kuidas pinkidel istuvad inimesed teda pilkudega saadavad...

«Küllap tuleb päev, mil sa hakkad mind tagasi paluma...» Ei, Leena, seda päeva ei tule. Keegi teine helistab sulle. Või sa ise helistad kellelegi...

Zavjalov silmitseb autode voolu, elektrikella igal minutil hüplevat osutit ja valgusfoori järjest süttivaid ja kustuvaid tulesid: punane, kollane, roheline... kollane, punane ja uuesti kollane, roheline...

Juba süttivad tänavalaternad. Järjekord gaseeritud vee käru juures kord kasvab, kord kahaneb.

Mööda tänavat läheb keegi sõjaväelane. Siit aknast pole näha, mitu tärni ta pagunitel just on. Noor mees. Arvatavasti leitnant. Jõuab tänavanurgani ja pöörab sealt puiesteele. Aga siin läheb paarike. Poiss on ruudulises pealkantavas särgis, varrukad pisut üles kääritud. Tüdruk aga helehallis tolmumantlis ja sandalettides. Küllap lähevad puiesteele. Aga ei, pöörasid ära. Liiguvad üle tänava. Tähendab — kordusfilmide kinno. Siis tuleb valge kikkhabemega vanamees, prillid ees, seljas avar õhukesest valgest riidest pintsak. Arvatavasti professor. Taolistena neid teatrites näidatakse. Aga võib ka olla, et mitte professor, vaid pensionil olev raamatupidaja. See läheb muidugi puiesteele. Et istuda seal niikaua, kuni päris pimedaks läheb... Nüüd vajub tänavat mööda joodik. Ja torgib järgemööda iga ust. Jõuab siis «Gastronoomini» ja kaob lõpuks selle ukse taha. Pole veel isu täis joonud. Hakkab seal kambamehi otsima, kellega «kolme peale» pudel võtta... Järgneb kandevõrguga naine. Siis õlgkaabuga mees. Ja keegi tütarlaps... Too uurib majade numbreid, otsib kellegi aadressi. Noh muidugi, just nii. Heitis pilgu paberile, mida ta käes hoiab. Läheb nüüd kümmekond meetrit edasi. Tõstab jällegi pea, et maja numbrit otsida. Läks vist valesti... Kõnnib nüüd tagasi. Ja tuleb siis üle tee just selle akna vastas, kus Zavjalov seisab. Võib-olla hüüda talle: «Hei, tütarlaps, mis number maja te otsite?» Tütarlaps seisab nüüd pikka aega keset tänavat, oodates autode voolu lõppu. Nooruke alles. Välimuselt nii üheksateistkümnene. Nääpsuke kui kõrreke. Peenetäpiline kleit seljas. Jõudis lõpuks ometi vaheaja ära oodata ja tuleb nüüd joostes üle tänava...

Zavjalov pidi peaaegu aknast välja kummarduma. Ei tea isegi, miks. Lihtsalt uudishimust, et teada saada, missugust maja sellele tütarlapsele vaja on.

Nüüd seisab tütarlaps otse Zavjalovi akna all, tõstab pea numbritule poole ja ruttab siis äkki välisuksest sisse. «Kuhu ta peaks küll minema?» mõtleb Zavjalov laisalt. «Kas õmbleja juurde? Tema elab esimesel korrusel. Või hambaarsti poole? Too on kolmandal korrusel. Aga äkki on tal Jegorovite juurde asja? Neil on poeg, noor poiss, üliõpilane. Õpib raadioelektroonikat. Praegu nii moodne eriala. Äkki läheb ta tema juurde?...»

Üle tänava astuvad pikkamööda mees ja naine. Tassivad nööridega põimitud pappkasti. Kas raadiot või televiisorit. Jah, raskevõitu asja!...

Siis jookseb kekseldes mööda lühikestes pükstes poisikene, jäätisekuubik peos.

Ja äkki heliseb uksekell. Teravalt ja lühidalt. Zavjalov ei taipagi kohe, et temale helistatakse. Talle näib, nagu kostaks see helin tänavalt. Siis helistatakse uuesti. Nüüd alles ruttab Zavjalov ukse juurde.

Lävel seisab toosama nääpsuke tütarlaps. Milline ootamatus! Muidugi on ta eksinud...

«Kas seltsimees Zavjalov elab siin?» küsib tütarlaps.

«Elab küll,» vastab Zavjalov hämmeldunult.

«Kas te ise oletegi?»

Tütarlaps astub kohmetult üle läve. Zavjalov suleb ukse. Esikus on üsna pime.

Ja äkitselt hakkab Zavjalovi süda tihti-tihti lööma. Ta ei tea isegi, miks. Teda haarab seletamatu ärevus.

«Ema saatis mind teie juurde,» räägib tütarlaps. «Mu nimi on Prohhorova.»

«Ja-jah... muidugi mõista,» pomiseb Zavjalov seosetult, tundes, kuidas ta huuled kuivavad.

«Ta palus selle teile edasi anda... Ja kiiresti!»

Sealjuures ulatab tüdruk neljaks kokkumurtud paberilehe. Zavjalov haarab selle tema käest.

On pime. Ei saa ühestki sõnast aru. Zavjalov tormab tuppa. Ja loeb:

NSV Liidu Kaitseministeerium

Autasude osakond

Vastuseks Teie järelepärimisele nr. 0485/16 teatame, et vanemseersant Olga Aleksejevna Mironova autasustati okupantide vastu peetud lahingutest osavõtu ja ülesnäidatud kangelaslikkuse eest 1943. aastal Punase Tähe ordeniga ja 1944. aastal Isamaasõja II järgu ordeniga. See orden anti talle kätte 1950. a. tema elukohas Leningradi linnas, kus ta elas Malo-ohta prospektil maja 14 krt. 8.

Osakonna ülema aset.
administratiivteenistuse major — *allkiri.*

Selle alla oli aga kirjutatud:

«Õnnitlen teid, Vladimir Andrejevitš!

K. Prohhorova.»

Zavjalov seisab liikumatult. Kõik ujub ta silmade ees. Kaugelt eemalt, otsekui mingi paksu, peaaegu helikindla müüri tagant kuuleb ta tütarlapse häält:

«Mis teiega on?! Kas teil hakkas halb?»

Pea kaotanud ja ehmunud tüdruk raputab teda areldi ölast.

«Kas teil on halb?» kordub küsimus.

Ei. Nüüd läks juba kõik üle. Ta näeb kõike jälle selgesti. Tuba, avatud akent, tänavalaternat. Paberilehte, mida ta oma tuimunud sõrmede vahel hoiab, ja seda tütarlast.

«Ei ole. Nüüd on kõik hästi. Läks juba üle,» räägib Zavjalov.

Ta silmis on pisarad. Tüdruk pöörab pea ära. Ta pole vist iial mehe silmis pisaraid näinud.

Zavjalovi otsa vaatamata ütleb ta:

«Selle paberi sai ema päris tööpäeva lõpus. Ta tegi sellest koopia ja käskis mul teile tuua. Ütles, et see on teie jaoks väga tähtis.»

«Tähtis ei ole veel see õige sõna,» vastab Zavjalov selle peale vaevukuuldavalt.

«Ema helistas teile, kuid keegi ei vastanud. Ta käskis mul, kui teid kodus ei peaks olema, see paber postkasti lasta või ukse alt sisse torgata. Noh, nüüd ma siis lähen koju.»

Ja alles nüüd Zavjalov taipab: «Ema käskis. Ema ütles...» Et see siin tema ees ongi tähendab Liisa. Toosama Liisa!...

«Teie oletegi... Liisa?» küsib Zavjalov.

«Jah, olen küll Liisa,» kõlab vastuseks.

«Kuid teil... teil juhtus ju õnnetus... Laps jäi haigeks, eks ole? On tal nüüd parem?»

«Ta suri.»

Tütarlaps vaatab avatud aknast välja, laterna poole. Ja ta silmad on kuivad.

Ei-ei, ta pole üheksateistkümnene. Ta on vanem. Silmade all on vaevumärgatavad kortsukesed. Aga huuled on tal veel päris tütarlapselikud, mingi värvi jäljeta...

Zavjalov vaikib. Ta ei tea, mida öelda. Kas kaastundesõnu, lohutusi, üldisi fraase?...

On kuulda, kuidas ukselukk lõksatab. See on Viktor. Tuppa tulles ta hüüab:

«Näe, olengi mina! Aga teil on nähtavasti külalised?»

Viktor vaatab nüüd Liisa poole, kes küljega tema poole seisab. Ja Zavjalov näeb, kuidas Viktori nägu

silmapilkselt muutub. Sel peegeldub algul hirm, mis siis põlgavaks grimassiks üle läheb.

«Milleks sa siia tulid?» küsib ta vaenulikult, isegi toorelt. Nende pilgud kohtuvad. Liisa kahvatu nägu muutub veelgi kahvatumaks. Ta huuled värisevad.

«Sina?... Sina oled siin?» ütleb tütarlaps vaevu kuuldavalt. Ja ta suured silmad ahenevad äkki. Ta vaatab Viktorit mitte ainult imestunult ja vaenulikult, vaid ta silmades on põlgus.

See kestab vaid ühe silmapilgu. Järgmisel hetkel sööstab Liisa tuhinal toast välja. Ta tõmbab ja tirib välisust ega taipa kohe, et tuleb keerata sneprit. Zavjalov leiab ta juba trepilt ja hõikab teda, Liisa aga tormab ülepeakaela alla. Zavjalov jõuab talle järele alles tänaval. Ta kõnnib tütarlapse kõrval ja muudkui pärib ühtejärge: «Mis teiega on? Mis juhtus? Kas te tunnete Viktorit? Noh, vastake ometi!»

Liisa aga vaikib ja kiirendab sammu. Näib, nagu tahaks ta otsekohe jooksu pista. Zavjalov jõuab vaid vaevu ta kannul püsida.

Aeg-ajalt püüab Zavjalov Liisal käest kinni haarata, kuid Liisa tõmbab kohe käe ära, otsekui kõrvetaks see puudutus teda.

Siis aga jõuab Zavjalov Liisast ette ja tõkestab talle tee.

«Peatuge ometi lõpuks, Liisa! Öelge kas või üksainus sõna! Mis juhtus? Kas olete Viktoriga tuttavad? Ta on minu sugulane ja mul on õigus seda küsida...»

«Ta on teie sugulane?» katkestab teda Liisa ja kordab: «Teie sugulane? Oleksin ma seda teadnud, poleks ma iialgi teie poole tulnud. Kas kuulete, mitte iialgi! Ei oleks teie maja lähedalegi tulnud!»

Nad seisavad keset puiesteed ja äratavad üldist tähelepanu.

«Laske mind mööda!» nõuab Liisa kangekaelselt. «Te saite oma paberi kätte ja jätke mind rahule. Ma ei taha teid enam näha. Mitte kedagi teist! Laske mööda!»

Ja ta püüab Zavjalovist mööda minna.

«Ei,» ütleb Zavjalov kategooriliselt, «nii ma teid ära minna ei lase. Te peate mulle jutustama, milles Viktor teie ees süüdi on. Kas ta solvas teid? Tegi teile midagi halba?»

«Ma põlgan teda!»

«Seda enam on vaja kõik mulle avameelselt ära rääkida.»

«Teile ära rääkida? Aga milleks? Et teda hurjutada? Läbi noomida? Teda — ja noomida?! Laske mind kohe mööda!»

«Ei lase. Te ei lähe kuhugi. Me istume praegu siia pingile ja te jutustate mulle kõigest üksikasjaliselt. Mul pole lihtsalt õigus teid nii minna lasta. Alles te tõite mulle teate, mis on kogu mu elule murranguks. Teie tõite mulle selle õnne, kas mõistate? Vastutasuks saite aga hoobi, veel ühe hoobi. See on ju ebaõiglane. Nii ei tohi, ei tohi see olla! Ja te ei tohi, teil pole lihtsalt õigust nii ära minna. Istume, palun!»

Liisal käest kinni võttes viis Zavjalov ta pingi juurde.

Tundus, et see jõud, mis Liisat nii vastupandamatult edasi kihutas, teda nüüd maha oli jätnud. Tahtejõuetult läks ta Zavjalovile järele ja laskus tema kõrvale pingile.

«No nii,» ütles Zavjalov, «nüüd siis jutustate mulle kõik ära. Millal te Viktoriga tuttavaks saite? Saage ometi aru, et ma ei küsi seda uudishimust. Mul on seda vaja teada.»

«Aga milleks? Kas siis midagi saab veel muuta?»

«Kõike võib muuta,» ütles Zavjalov talle veendunult, «täna tean ma seda kohe päris kindlasti. Mina mõtlesin ka, et minu elus on kõik kadunud, et inimene, kes oli mulle elustki kallim, on surnud ja teda enam ei ole. Mina aga uskusin, et ta on elus ja mul oli õigus.»

Liisa raputas aeglaselt pead.

«Te ei näinud tema hauda,» ütles ta siis. «Seni kui sa pole hauda näinud, võib ikka uskuda. Aga mina... ma ju matsin oma lapsukese nädal tagasi. Ise matsin.»

Zavjalov kartis, et Liisa puhkeb otsekohe nutma. Kuid ta ei nutnud. Ta silmad jäid kuivaks.

«Ma saan aru,» ütles Zavjalov, «see on hirmus suur mure. Ja parandamatu. Kuid te olete veel noor...»

«Ei!» hüüdis Liisa, otsekui tema sõnadest ehmudes. «Mulle tundub, nagu oleksin ma elanud juba tuhat aastat! Tuhat aastat vaevalt poole aasta jooksul...»

«See läheb mööda, Liisa. Ärge ainult oma muret

endasse peitke. See oleks kõige hirmsam. Nii võib lämbudagi. Jutustage kõigest mulle ja teil hakkab kergem. Ma olen kindel, peaaegu kindel, et saan teid abistada.»

«Abistada?» küsis tütarlaps nüüd nõutult. «Aga kuidas? Öelge mulle, mida te praegu enda ees näete?»

«Kuidas mida ma näen?»

«Jah, just. Mida te enda ees näete,» kordas Liisa visalt.

«Mis . . . mis mõttes?»

«Te teate, mis mõttes. Ja minagi tean. Te näete enda ees kirja. Seda, mille mina tõin. Ja selle kirja taga näete te elu. Ja teed. Tee lõpus aga teda, keda te tahate leida. Aga mina ei näe midagi. Ainult neid pöösaid, seda muru, neid laternaid. Ja muud ei midagi. Ma olen nagu pime. Ja . . . ma lihtsalt ei suuda enam rääkida. Ärge tulge mulle järele. Pole vaja.»

Liisa tõusis ja hakkas aeglaselt puiesteed mööda minema.

11. MULLU KEVADEL . . .

. . . Juhtunud oli aga järgmine lugu. Liisa tutvus Viktoriga poolteist aastat tagasi, mullu kevadel. Nad õppisid koos, ainult Liisa oli kolm aastat noorem. Liisa isa langes rindel, Leningradis aga elas isa noorpõlvesõber. Tema aitaski Liisal instituuti astuda, veendes teda, et Leningradi sõites vabastab ta ema igapäevasest tütre eest muretsemisest. Nüüd siis elas Liisa ühiselamus, ema aga jäi Moskvasse.

Nad tutvusid instituudi kirjandusõhtul. Luulearutelul, kus poeedid värsse ette lugesid, võttis sõna ka Viktor. Ta rääkis teravalt ja julgelt, väitis, et kõigis neis luuletustes on palju võltsi, et neis pole tõelist inimlikku hinge ja et need on kirjutatud toimetajate maitset arvestades. Ja ega siis toimetajatelegi need luuletused just eriti ei meeldi, nad trükivad need kõrgemal seisvate isikute maitset arvestades. Aga toimetajatest kõrgemal seisvad inimesed ei loe neid luuletusi üldse, on ainult millegipärast veendunud, et avaldada ja ergutada tuleb just selliseid inimhingele, mitte

midagi ütlevaid luuletusi. Liisa kuulas Viktorit ja mõtles endamisi, et Viktoril on õigus, tuhat korda õigus, et kõik need luuletused on loodud just neil aegadel, kui ignoreeriti seadust, kui süütuid inimesi vanglasse pandi ja tihtipeale valet tõena esitati.

See oli peaaegu aasta enne toda rahvarikast kommunistide Kremlisse kogunemist, mis läks ajalukku partei kahekümnenda kongressi nime all. Siis ei olnud «rõõdele» veel kõiki punkte pandud, ei olnud veel avaldatud dokumenti, mille lugemine kutsus esile rõõmu, usu tulevikku ja ühtlasi ka pisaraid.

Kuid õhus oli tunda juba uusi tuult. Inimesed juba mõistsid ja tundsid, et kõik pole veel lõpuni välja öeldud.

Liisa sõbrataride hulgas oli ka selliseid, kelle vanemad 1937. aastal kannatada olid saanud. Nüüd, kus tõde võidule pääses, rõõmustas Liisa koos nendega. Viktorit kuulates mõtles Liisa, et tema ees on uus inimene uuest ajast, mis on puhas kõigest võltsist ja ülekohtusest. Liisa oli väga tundeline tütarlaps.

Kui luulearutelu lõppes, läks Liisa ise Viktori juurde ja ütles, et Viktoril on õigus ja temale Viktori esinemine väga meeldis. Nad läksid jalutama, ainult mitte Nevskile ja saartele, vaid käisid niisama mööda mingisuguseid poolpimedaid põiktänavaid. Kuid Liisal oli ükskõik, kuhu minna, saaks ainult Viktorit kuulata.

Ja nii see kõik algaski. Möödus ainult kuu, ei, veelgi vähem, kõigest nädal ja Liisa mõistis, et oli leidnud oma õnne. Kõik, mis oli talle kallis, kogu tema tulevane elu seisis nüüd vaid Viktoris. Liisa küll ei küsinud kunagi, kas Viktor teda armastab, kuid oli selles veendunud. Kui kaks inimest veedavad koos iga vaba minuti, kui nende vahel pole midagi, mida nad teineteise eest varjaksid, kui sa õhtul magama heites vihkad ööd, sest et ta sind temast lahutab, ja ärkad rõõmutundega, et ees on terve päev ja te jälle võite koos olla — siis polegi ju midagi küsida . . .

Kui Liisa Viktorile ütles, et neile laps sünnib, Viktor ehmus. Ta küll ei väljendanud seda ühegi sõnaga, kuid Liisa mõistis teda.

Räägitakse, et sellistel juhtudel naine haavub ja end

surmani solvatuna tunneb. Liisa seda ei tundnud. Ta armastas Viktorit niivõrd, et tal hakkas temast kahju. Pigemini noomis Liisa iseennast, et ta Viktori tuju rikkus. Viktor oli küll Liisast kolm aastat vanem, kuid tüdrukule näis, et tema ise on palju täiskasvanum ja Viktor on veel poisikene ega suuda kohe mõista, ei anna endale veel aru, milline õnn see on, mis nendega juhtus — muutusid nad ju nüüd teineteisele veelgi lähedasemaks.

Kuid peagi Liisa taipas: Viktori ehmatus ei lähe üle ja ta hakkab end temast eemale hoidma.

Ja isegi siis Liisa ei solvunud. Ta lihtsalt otsustas, et Viktor kaalub olukorda ja tunneb muret Liisa ja tulevase lapse tuleviku pärast. Liisa teadis, et Viktoril ei ole vanemaid ja pärast instituudi lõpetamist tuleb tal sõita perifeeriasse, kus vähemalt esialgu tuleb elada võrdlemisi rasketes ja halbades tingimustes.

Liisale näis, justkui masendaks Viktori teadvust see, et ta nagu kord ja kohus ei suuda hoolitseda lapse ning tema eest ja see Viktorit ahastusse ajab. Küllap ta sellepärast ongi nii arglik, et häbeneb Liisale kõigist neist raskustest rääkida, ja ainult selle tõttu just temast eemale hoidubki...

Siis aga rääkis Liisa temaga avameelselt. Ärgu ta millegi üle muret tundku — Liisal on ju ema, kes esialgu lapse eest hoolitseb. Kui aga Viktor instituudi lõpetab ja tööle sõidab, kolib tema, Liisa, üle Moskvasse ja elab seal ema juures. Pärast aga saab Viktor elu joonde, seab end sisse ja siis sõidab Liisa tema juurde...

Seda rääkides vaatas Liisa Viktorile otse silmi, olles veendunud, et need otsekohe särama löövad ja Viktor talle siis kohe kõike seda ütleb, mida Liisa talt nii väga kuulda tahab...

Kuid Viktor vaikis. Pärast aga rääkis mingeid halle kulunud sõnu. Selliseid, mida tavaliselt ikka räägib argpüks ja lurjus, kui naine talle teatab, et ta temalt last ootab.

Ei, Liisa ei lausunud neid sõnu «argpüks» ja «lurjus» isegi mõttes. Ta oleks endal pigem keele ära hammustanud, kui kas või endamisi Viktorit nii söandanud nimetada. Viktor rääkis, et «selle üle on vaja järele

mõtelda», et «last pole meile küll vaja», et ta armastab Liisat ja nende suhted muutuvad jälle endisteks, kui Liisa «kõik selle ära likvideerib». Liisa aga kuulas teda ja mõtles: «Ei-ei, küllap ta ei saanud minust aru, küllap ma ei osanud talle seda kõike selgeks teha. Viktor lihtsalt ei anna endale aru, mida ta räägib, ei tunneta, kui hästi, ah, kui hästi kõik on, ja tuleks ainult rõõmustada, mitte aga rääkida neid rumalaid, üldsegi mitte asjasse puutuvaid fraase. Mina, just mina ise olen selles süüdi, et ma ei oska talle seda selgeks teha ja aidata tal seda mõista...»

Möödusid veel mõned päevad ja Liisale sai selgeks, et ta eksis. Iialgi ei kuule ta Viktorilt neid sõnu, mida ta nii väga kuulda oleks tahtnud. Kuid isegi siis veel armastas ta Viktorit. Ainult see oli juba teine armastus, nii kummaline ja härdusega pooleks. Jah, vihkama ei olnud Liisa teda siis veel õppinud. Ta teadis, et Viktor ei taha temaga kohtuda, kardab neid kohtumisi, ning püüdis talle mitte silma alla sattuda. Liisa uuris selnevalt välja loengute ja seminaride graafiku sellel kursusel, kus õppis Viktor, et siis, kui ta vabaneb samal ajal kui Viktorgi, jääda nimelt veel instituuti, et temaga välisukse juures mitte kohtuda. Liisa ei suutnud ikka veel omaks võtta ega ära harjuda mõttega, et ta Viktorile millegagi halba võiks teha ja talle õnnetust kaela tuua.

Jah, Liisa mõtles ikka veel Viktori heaolule ja tema õnnele. Kui aga selleks, et Viktor võiks rahulik olla ja end hästi tunda, Liisa temaga enam kohtuda ei tohi, siis olgu nii, Viktor teda enam ei näe.

Liisa elas ikka veel koos kahe üliõpilasest tütarlapsega ühiselamu toas. Ja juba mõnda aega tundis ta, kui raske ja isegi hirmus on tal koju tulla. Tütarlapsed teadsid tema lugu ja igal õhtul, kui kõik tuppa kogunesid, hakkasid nad Liisat usutlema, kuidas ta päev möödus, kas ta Viktorit nägi ja mida ta kavatseb edasi teha.

Ja nii saabuski aeg, kus Liisa mõistis, et ta enam ei suuda nendega oma muret jagada ja isegi nende kaastundlik vaikimine ei haava teda sugugi vähem kui endised lõputud usutlemised. Liisa püüdis tulla koju võimalikult hilja, siis kui tütarlapsed juba magasid,

ja kuulatas enne veel kaua ukse taga, kas viimaks nende hääli ei kosta. Hommikul aga ruttas ta minema, kui tüdrukud polnud veel ärganud.

Kord kutsuti Liisa komsomolikomiteesse. Sekretär hakkas seal väga rangel ja ühtlasi rõhutatult isalikul toonil usutlema, mis temaga ometi toimub, miks ta halvasti õpib, kaaslastest end eemale hoiab ja üldse nii närviliseks ning rahutuks on läinud.

Liisa vastas midagi segaselt ja kiirustas minema, sest isegi siis ei suutnud ta end kujutleda inimese osas, kes võiks Viktorit süüdistada ja mustata, talle halba teha.

Siis kutsuti Liisa dekanaati ja dekaani asetäitja, kes ilmselt juba oli jõudnud välja uurida, mis Liisaga on juhtunud, hakkas teda seal karmilt õpetama, halva õppeedukuse pärast noomima ja talle midagi tütarlapse aust rääkima.

Liisa vastas talle jämedalt ning teravalt ja läks minema. Aga pärast seda see kõik just juhtuski...

Liisa ei saanud enam kuidagi kodus ööbida. Ta mõistis küll, et tema selline käitumine võib kahtlasena näida neile, kes teda vähe tunnevad. Kuid Liisal oli kergem öö läbi Leningradi tänavatel hulkuda või jaamahoones aega mööda saata, kui koju minna ja seal sõbrataride ootavalt valvsaid pilke kohata.

Kaks korda ütles ta toanaabritele, et ööbis tuttavate juures.

Kui aga Liisa ka kolmandat korda koju ei tulnud, kutsuti ta uuesti dekanaati ja dekaani asetäitja, kes sedapuhku tema poolegi ei vaadanud, ütles talle:

«Kui te ööde kaupa hakkate ringi kolama, viskame teid instituudist välja.»

Tollel Skiba-nimelisel dotsendil oli ümar nägu ja õhetavad põsed. Viktor ei võinud teda kannatada ja oli Liisaga vesteldes korduvalt tema kandidaadikraadi ja dotsendi nimetuse üle irvitanud. Viktor pidas Skibat tühiseks tegelinskiks ja spekulandiks teadusepõllul; küllap oli see Viktori vaenulikkus Liisalegi üle kandunud.

Kuid sel hetkel ei mõelnud Liisa ei Viktorile ega tema suhetele Skibaga. Ta oli nii kurnatud, lõplikult

ära vaevatud ja pealegi veel kuuendat kuud rase. Tolle inimese sõnad olid talle kui piitsahoobid näkku.

Liisa ütles Skibale, et valigu too oma sõnu. Ja alles siis vaatas Skiba esimest korda suisa Liisale otsa ja vastas:

«Teatud isikute suhtes ei ole väljenduste valik kohustuslik.»

Liisa lõi talle vastu nägu ja pani sellesse lööki kogu temale tehtud ülekohtu, kogu oma mure ja nähtavasti ka kogu põlguse Viktori vastu, mis temas juba küpses, aga mille kohta ta veel iseeneselegi kartis aru anda.

Teisel päeval heideti Liisa instituudist välja. Kuid kõige raskem hoop ootas teda alles ees.

Viktor ei tulnud ega otsinud teda üles. Isegi pärast seda, mis juhtus. Isegi pärast seda, kui käskkiri oli teadete tahvlile välja pandud.

Järgmisel päeval heideti Liisa komsomolist välja. Viktorit ei olnud koosolekul. Teda polnud sel päeval Leningradiski. Kas siis juhuslikult või meelega oli ta linnast välja sõitnud.

Pärast koosolekut läks Liisa ühiselamusse oma asju pakkima. Ta teadis, et ta võiks minna komsomoli rajoonikomiteesse, partei rajoonikomiteesse või veelgi kõrgemale, kuid tal oli hirmus sellele mõeldagi. Ta oleks ju pidanud siis jutustama, miks ta Skibat lõi, ennast õigustama, oma käitumist põhjendama nõrkade närvidega, haigusega ja jumal teab veel millega...

Liisat vaevas hoopis muu. Ta mõtles Viktorist ega suutnud taibata, kuidas ühes inimeses võivad ühtida selged silmad, kirglik tõeärmastus ja nii seletamatu julmus.

Liisa kõrvus kõlasid ikka veel Viktori vihased paljastuskõned nende inimeste, nende variseride kohta, kes inimese väärikusest võltse fraase räägivad, kuid sealsamas inimese porri tallavad. Noh, hea küll, need võltside fraaside rääkijad, kes ise just vastupidi käitusid, olid silmakirjateenrid. Kuid Viktor pole ju silmakirjateener, on ju see kõik, millest Viktor rääkis, tõde, suur tõde! Tähendab, ka suur tõde võib eksisteerida koos ebaõigluse ja julmusega? Aga kuidas siis edasi elada? Millele loota? Millesse uskuda?

Liisa ei läinud kuhugi. Korjas oma asjad kokku, ostis pileti rongile ja sõitis Moskvasse.

Asus elama ema juurde. Poolteise kuu pärast sündis laps, kes elas vaid viis nädalat...

12. KÜSIMUSTE JA VASTUSTE ÕHTU.

Zavjalov läheb jooksuga neljandale korrusele. Võtme võtmiseks, selle lukuauku vajutamiseks ja ukse lukust lahtikeeramiseks kulub vaid pool minutit. Zavjalov laksatab ukse enda taga kinni niisuguse pauguga, et surnugi sellest üles ärkaks.

Ta kuuleb tasast džässimeloodiat.

Tuppa astudes näeb ta Viktorit, kes rahulikult raadio juures oma armastatud tugitoolis laiutab. Noormees vajutab raadioklahvile ja meloodia katkeb. Kustub ka roheline raadiosilm. Viktor hüppab Zavjalovile vastu ja hüüab:

«Vladimir Andrejevitš, lõpuks ometi! Ma lugesin selle kirja läbi! Õnnitlen teid!»

Ah-jaa, kiri ju... Näe, siin laual see ongi. Veel pole selle murrujoonedki maha vajunud. Tihke paberi nurgadki alles turritavad. Jumala eest, kuidas ta ometi võis selle kirja kas või hetkekski unustada! Tuleb kohe teele asuda. Ei tea millal «Strela» Leningradi läheb?...

Ja siiski peab ta enne jaama jooksmist Viktori ära kuulama.

Zavjalov ei vasta Viktori õnnitlusele. Ta küsib:

«Kas sa tundsid seda tütarlast?»

«Liisat või?» küsib Viktor omakorda. «Jah, tundsin küll. Andestage, Vladimir Andrejevitš. Mulle on see nii ebameeldiv, et ta meie aadressi välja tuhnis. Nädal tagasi pidin ma temaga linnas kokku saama. Kuid ta ei tulnud. Kas ta mind väga kirus?»

«Keegi pole sind kirunud. Ta oli sellises seisundis, et...»

«Ja-jah,» nõustub Viktor kiiruga. «Ta võtab üldse kõike liiga närviliselt.»

«Kuule,» katkestab Viktorit Zavjalov, «ma vist küsisin sult üsna selgesti...»

«Aga ma ju vastasin teile, Vladimir Andrejevitš,» sõnab Viktor õlgu kehitades. «Jah, ma tundsin Liisat. Mul oli temaga isegi romaan...»

«Romaan? Kuidas see võis juhtuda? Sa elasid ju Leningradis.»

«Tema samuti. Me õppisime koos. Ühes instituudis... Vladimir Andrejevitš, te sõidate muidugi juba täna Leningradi? Võib-olla tuleks mul jaama kihutada ja teile pilet ära võtta? Või tahate, et ma saadaksin tuttavatele poistele telegrammi, et nad kirjas antud aadressi järgi vaatamas käiksid?»

Viktor võtab laualt paberi.

«Oota. Pane kiri lauale. Niimoodi. Ja ära sekelda. Sa räägid, et teil oli romaan. Kuidas seda mõista? Oli sul... temaga midagi intiimset?»

«Jah oli. Üksvahe mulle isegi näis, et ma teda armastan. Kuid see läks üle. Ta vist vihkab mind praegu, minul aga... Minul ei ole tema vastu mingeid tundeid. Võib-olla ainult kaastunne... Nägin teda praegu ja... just nagu oleks ta mulle võõras. Teie läksite talle järele, mina aga seisan siin, vaatan seda kirja ja olen, oleti öeldes, teile hirmus kade. Sest pole kohanud inimest, keda ma võiksin nii nagu teie...»

«Jäta see jutt minust!» katkestab Viktorit Zavjalov, tundes, et tema kõige halvemad kahtlused tõeks saavad, kuigi ta ikka veel loodab, et see nii just ei ole. «Palun räägi mulle oma suhetest Liisaga. Kas kuuled? Ja kõigest!»

Viktor laiutab käsi...

«Hea küll, Vladimir Andrejevitš,» ütleb ta siis, «mis saladusi saab mul teie ees olla? Kujutan juba ette, mida ta sellises seisundis teile kokku võis rääkida!»

«Kordan sulle, et ta ei öelnud mulle midagi. Ma tahan kõike sinult endalt kuulda. Kas sa taipad lõpuks ometi?»

«Noh, mis siis ikka...» lausub Viktor mõtlikult, «kui see just on vajalik. Noh, me tutvusime instituudis. Oli kirjandusõhtu. Moskva poeedid lugesid luuletusi. Ja meie Leningradi omad samuti. Pärast algas arutelu. Mina võtsin kah sõna, pärast aga, kui kõik lõppes, tuli

Liisa minu juurde ja ütles, et minu esinemine talle väga meeldis, et minu sõnad ta südant liigutasid... Ühesõnaga, midagi taolist. Täpselt ma just ei mäleta.»

Zavjalov vaatab talle ainiti otsa. Ei, ta ei lase Viktorit siit toast enne kuhugi, kui ta kõike pisidetailideni teada ei saa. Ta näeks Viktorit nagu esmakordselt ja küsib endalt: mis inimene see poiss küll on? Ei suuda aga vastata. Kuid ta peab vastuse leidma!

«Millest sa sel õhtul siis rääkisid?» usutleb Zavjalov.

«Noh... ma praegu enam täpselt ei mäleta. Mulle need luuletused ei meeldinud. Need olid loodud siis, kui toimusid kõik need seaduserikkumised. Ühesõnaga, kultuse-epohhi luuletused.»

«Selge pilt,» ütles selle peale Zavjalov. «Tähendab, Liisale meeldis sinu julge esinemine. Räägi edasi!»

«Noh, me jalutasime hilja ööni. Käisime mööda linna. Hakkasime kohtuma. Just nii see kõik juhtuski. Siis aga ütles ta mulle, et saab vist lapse.»

«Ja mida sina talle ütlesid?»

«Vladimir Andrejevitš, noh mõelge ise: mida ma pidin talle siis ütlema? Selleks ajaks olin ma aru saanud, et see polegi armastus. Liisa meeldis mulle, kuid see polnud tõeline armastus. Vaadake, kui teie rääkisite mulle oma tundest tolle tütarlapse vastu...»

«Jäta minu tunded ja too tütarlaps rahule!» katkestas teda Zavjalov, püüdes endas tõusvat raevu tagasi hoida. «Ma küsin: mida sa ütlesid Liisale, kui sa kuulsid, et on sündimas laps?»

«Ei öelnud midagi! Igatahes mitte midagi otsustavat. Ainult et pärast seda me hakkasime harvemini kohtuma...»

«Selge pilt. Õnnelik ema teatab isale, et ootab last. Isa ei ütle «midagi otsustavat». Ainult et pärast seda nad kummalise juhuse tõttu hakkasid «harvemini kohtuma». Ja edasi?»

«Vladimir Andrejevitš, on see ülekuulamine?»

«Ei, milleks seda! Meil on lihtsalt täna küsimustevastuste õhtu. Mulle näib, et mul on õigus teada, miks naine, kes näeb mu sugulast, tema kui katku eest põgeneb.»

«Kuid ma ju seletasin teile, et kogu asi seisab tema iseloomus, tema lapselikus solvumises!» hüüdis Viktor, ja Zavjalovile hetkeks isegi tundus, et see noormees tõepoolest ei mõista, mida temalt tahetakse. «Mida ma siis teie arvates pidin tegema? Abielluma naisega, keda ma ei armasta?»

«Armastusest rääkimisega sa kannata. Ma küsin, mis edasi juhtus?»

«Kas minuga või? Ei midagi. Ma olin veendunud, et ta kõike taipab ja last ei tule. Hiljem me aga peaaegu enam kokku ei puutunudki. Mulle räägiti, et Liisa hakkas halvasti õppima, jättis loenguid vahele...»

«Kas sa rääkisid temaga, püüdsid teda abistada?»

«Noh, aga millega mina teda abistada sain? Ainsaks Liisale vastuvõetavaks abiks oleks olnud meie abielu ja minu nõustumine lapsega. Mina aga...»

«Aga sina, mõistagi, ei tahtnud seda.»

«Teate mis, Vladimir Andrejevitš, jätke see iroonia,» ütles Viktor nüüd ootamatu ägedusega. «Ma saan aru küll, õppimise ajal te ju abistasite mind ja praegugi elan ma teie juures, nii et järelikult olen kohustatud teie küsimustele vastama. Kuid ma palun teid, ärge püüdke minust koletist teha. Kõik on hoopis lihtsam. Te uurite mind praegu nagu kärbest mikroskoobi all. Kuid me näeme ju kärbest tuhandeid kordi ega imesta pärmugi: kärbes ikka kärbes. Heida aga pilk mikroskoopi ja sa näed — pea kärbsel nagu tiigril, käpad hoopis karvased... Öelge mulle lõpuks mõne sõnaga, mida te minust tahate?»

«Ma tahan teada, tunnistad sa kas või elementaarseidki eetilisi norme...»

«Ahaa! Või eetilisi norme! Seda ma just ootasingi, millal te ükskord nende toredate sõnadega lagedale tulete. Eetilised normid! Mis siis ikka, hakkame seda kõrget mõistet õige analüüsima. Kaks inimest olid teatud aeg teineteisele lähedased. Isegi armastasid teineteist. Kahjuks sünnivad selle tulemusena lapsed. Täpsustame, et just mõnikord sünnivad nad «kahjuks». Ja nende teie kurikuulsate eetiliste normide nimel sunnitakse koos elama neid teineteisele ükskõikseid inimesi, või nagu see tihtipeale juhtub, et just üks muutub teise suhtes ükskõikseks. Ja nad seotakse nende teie eetilistest normidest väljataotud ahelatega.»

«Ahelatega?!» imestas Zavjalov.

«Ja-jah, just nimelt ahelatega! Nende normide nimel ei ole sel inimesel, kas siis mehel või naisel, enam ilal õigust kedagi teist armastada! Kuidas muidu, nendele «normidele» vastavalt on see ju «amoraalne tegu», või veelgi paremini öeldes, «ebaõige käitumine» ... Kas te siis tõesti ei kuule, kuidas need raudsed, ahelateks joodetud sõnad kõlisevad? Te muidugi olete lugenud «Elavat laipa»? Kas teile pole pähe tulnud, et see ka meie ajale on rakendatav?»

«Kas sa ... üldse taipad, mida sa räägid?» katkestas teda Zavjalov.

«Ja kuidas veel!» hüüdis Viktor. «Te mõelge ainult: kui meil mõistetakse kohut inimese üle selle pärast, et tal pole enam mingeid tundeid oma naise, või ütleme, mõrsja vastu, siis tuntakse eelkõige kaasa just naiste kannatustele. Kuid keegi ei taha endale ette kujutada neid hirmsaid kuid ja aastaid, mis neil «moraalsete normide» ahelatega vägivaldselt seotud inimestel koos tuleb elada! Ja kas te teate, miks see nii toimub? Eks inimese sisemise vabaduse õiguse eitamisest. Ma tean küll, et te nüüd kohe minu kallale tormate ja ütlete, et ma anarhisti, väikekodanlase või kurat teab kelle vabadusest jutlustan! Küllap ütlete, et nii võib süütamiste, tapmiste ja jumal teab veel milliste vabadusteni jõuda! Kuid see on retoorika, sõnade mäng ja muud ei midagi. Minu sisemine vabadus ei muutu ohtlikuks ühiskonnale ja ma ...»

«Aga inimesele, kelle sa maha jätsid? Ja kelle hingele sa sülitasid? Aga lapsele?»

«Noh, aga kas siis teie eetilisi norme järgides keegi ei kannata?» küsis Viktor kiiruga. «Siin me aga sulgeme silmad, sest et jutt on nii-öelda ametlikult kindlaks määratud kannatustest. Eraomaniku emotsioonid, kes tahab oma voodi külge aheldada teist inimest ainult sel alusel, et nad rida aastaid tagasi perekonnaseisuametis käisid, kutsuvad esile heldimuste palangu. Aga vagatsejad ja silmakirjateenrid tirivad silmapilk päevavalgele «eetiliste normide» roostes ahela ja kannavad seda pidulikult väljasirutatud kätel. Ja juba puhutaksegi fanfaare ja seppki seisab oma vasaraga kohal ...»

Viktor muudkui rääkis peaaegu pausideta ühtejärge

ja žestikuleeris näo juurde tõstetud kätega, kord sõrmi kokku pigistades, kord jälle välja sirutades.

Hetkeks tärkas Zavjalovile pähe mõte, et Viktor sarnaneb mustkunstnikule, kes paiskab suust välja lõputut värvilist linti, mida ta vaid aeg-ajalt sõrmedega puudutab.

«Miks ma teda üldse kuulan?» küsis Zavjalov endamisi. «Milleks oli vaja kogu seda jutuajamist alustada ja lasta sel paadunud tegelasel pöösasse pugeda, seal hinge tõmmata ja jõudu koguda? Miks ma talle kohe alguses vastu kõrvu ei virutanud ja sellest kõhetust kehast selgeid ja otseseid vastuseid välja ei raputanud.»

«Aga armastus?» küsis Zavjalov.

Viktor jäi vait, just nagu oleks ta nähtamatule takistusele komistanud.

«Mis ... armastus?» küsis ta vastuseks otsekui nõutult, et miks teda asjasse mittepuutuvate küsimustega segatakse.

«Kuidas sa arvad, kas Liisa armastas sind?» küsis Zavjalov edasi.

«Nähtavasti armastas. Ja mis siis sellest? Mina ju kah armastasin teda!»

Ta lausus seda nii, nagu oleks keegi teda põhjendamatult võlasumma tasumise viivitamises süüdistanud.

«Sa vist arvad,» ütles nüüd Zavjalov, «et ainult sinul on õigus kõike ise otsustada, ülejäänud aga peavad end sinu otsustele vaid kohandama. Kas nii või? Mis tähtsus on sellel, kas tema mind ikka veel armastab või mitte, kui mina ise teda enam ei armasta! Kas on nii?»

«Kui te just kõike puhtalt emotsionaalsele pinnale tahate viia ...» alustas Viktor ärritatult.

«Kuid armastus ongi ju emotsionaalne pind, Viktor, eks ole? Armastuses on rõõmu, pisaraid, piinu ja kõike, kõike! Emotsionaalne pind — kui toredad sõnad need on! Tõeline leid kõigile neile, kellele sa pogromme teed. Aga mis siis ei ole emotsionaalne pind, tahan ma sult küsida? Missugusel pinnal on siis inimene, ah? Kas siis tema elu ei koosnegi just rõõmudest, muredest, impulssidest, hurmadest ja pettumustest? Oh sind suurt humanisti küll! Sulle oli Liisa armastus — lihtsalt «emotsionaalne pind», mina aga näen Liisa tõe-

lisi pisaraid ja kannatusi. Ja sina tahad mind veel veenda, et elad «südametunnistuse järgi»? Oled sa üldse inimene? Sa oled lihtsalt moodsa terminoloogiaga laetud programmeeritud küberneetiline masin, vaat kes sa oled! Programmeeritud masin!»

«Ma mõistan küll,» ütles Viktor üleoleva muigega vahele, «kuidas te praegu mind otse hirmuga kuulate, kuidas teil üks kahtlus teisega vaheldub, kuidas te kardate, kas mul juba mõnda tõsist poliitilist programmi ei ole, mille te peaksite häbiposti naelutama ja paljastama. Aga rahunege. Kordan teile veel, et ma tahan vaid ühte: jäetagu mind rahule.»

«Ja milles see sinu «rahu» siis seisab?»

«Hm-m... Seesmises vabaduse tunnetuses, kui te just teada tahate. Tahan teha seda, mis mulle meeldib. Ja et keegi mind ei segaks.»

«Aga huvitav oleks teada, mis sinusugusele indiviidile siis teha meeldib?» päris Zavjalov edasi.

«Mitte midagi erilist. Tõenäoliselt hakkan tegema seda, mis ette nähtud. Ehitama teid, sest et mind selleks ette valmistati. Kuid ma ei taha, et mind seesmise rahu seisundist välja viidaks. Ma ei taha teada midagi «ette». «Ette» teadmine tähendab juba enda sidumist. Aga mul pole tahtmist olla seotud ei roostes ahelaga ega roosade lindikestega. Jah, ühel ilusal päeval hakkas mul suur hirm oma seesmise vabaduse pärast, tekkis oht, et muutun veohobusekronuks. Ja ma mõistsin, et pean oma suhted Liisaga katkestama.»

«Aga laps?»

«Laps?» küsis Viktor omakorda hämmeldunult. «Kas see laps siis ikkagi sündis?»

«Lurjus! Ja sa veel küsid?»

«Noh... aga ma ju ausõna ei teadnud seda!» hüüdis Viktor ja ta hääles kõlasid äkki ärevad noodid. «Liisa sõitis Leningradist ära kolm kuud tagasi. Tal juhtus seal ebameeldiv lugu, läks dekaani asetäitjaga tülli... Ja tal tuli ära sõita! Nii et laps siis tähendab ikkagi sündis?»

«Sa kuulud ohtlike inimeste tõugu, Viktor,» lausus Zavjalov aeglaselt. «Sa oled suuteline inimest tapma.»

«Vladimir Andrejevitš!...»

«Ole vait!»

Zavjalovile oli nüüd kõik selge. Ta oli selle noormehe jaoks võtme leidnud. Võtme, mida ta tolle esimese vestluse ajal nii suure vaevaga otsis ega suutnud leida.

Ta ise oli siis halvasti ette valmistatud. Vana solvang leidis teda veel oma kammitsas. Ta tahtis mõelda, et Viktor suunab kõik oma rünnakud nende inimeste vastu, kes ka tema, Zavjalovi, maa külge sidusid. Viktori ägedad etteheited õigustasid kaudselt Zavjalovit ennastki, need otsekui kinnitasid tema praeguse käitumise seaduspärasust, tema passiivsust ja tema õigust «poole faasiga» elamiseks.

«Ole vait ja kuula,» ütles Zavjalov. «Sa arutasid siin pikalt rasketest aegadest, mis me üle elasime. Mul on rohkem alust vihata seda, mille tunnistajateks me olime. Sest mina ei olnud ainult tunnistajaks. Ma ise kogesin seda kõike. Palju öid-päevi roomasin ma haavatuna ja näljasena soid ja rabamaid mööda, et omade juurde pääseda. On selliseid kalaliike — kus nad ka ei viibiks, kudemisajaks püüavad nad minna tagasi nendesse paikadesse, kus nad sündisid. Sadu kilomeetreid rändavad need kalad nii sügavates kui madalates vetes, küll üle kärestike ja koskede; kiire veevool segab neid, kisub neil soomused maha ja tekitab haavu. Kuid seni kui kala veel elus on, püüab ta ikkagi oma seesmärgi poole. Ka mina olin niisuguse kala taoline. Ka mina roomasin omade juurde ja jõudsin kohale. Vastutasuks aga võeti mult kõik, mis oli mulle kõige kallim. Need inimesed, kes keelasid mul taevasse tõusmise, deklameerisid samuti õiglusest. Kuid tegutsesid ise lausa selle vastu. Nad kasutasid teooriat, mis kinnitas absurdset printsiipi: mida rohkem me kommunismi poole liigume, seda ägedamaks muutuvat, selle teooria järgi, vaenlaste vastupanu meie maal. Ja nüüd on mul tahtmine küsida sinult, noorelt kahekümne nelja aastaselt inimeselt: kas tasub südametunnistust ja õiglust vaid selleks esile manada, et nende varjuga oma isiklikku julmust katta?»

«Aga, Vladimir Andrejevitš!» hüüdis Viktor nüüd ootamatult peenikese häälega. «Ma ju ei teadnud...»

«Ole vait. Seda ütlesid sa mulle juba eelmisel korral: pole dogmasid, on vaid situatsioon ja otsus. Ma

küsisin sinult ka siis: kus on kompass? Sa vastasid mulle: südametunnistus. Noh, aga kui see südametunnistus on alatu ja samblasse kasvanud? Kui see on südametunnistus-automaat, kuulekas ja distsiplineeritud südametunnistus, mis alati dikteerib niisuguse otsuse, mis just sulle on kasulik? Ka mina olen selle vastu, et silmakirjateenrid komplitseeritud inimsuhteid mõttetult läbi ei raiuks. Kuid millised komplitseeritud probleemid siis sinu ees seisid? Kes siis sinu jaoks neid roostetanud ahelaid tõi ja sepistas? Keda sa petta tahad? Kõik oli ju üsnagi lihtne. Sind hakkas armastama hea, korralik ja truu tütarlaps. Talle olid meele järgi sinu jutud südametunnistusest ja inimese sisemisest vabadusest. Sina said talle võrdkujuks kõigest heast, mis nüüd meie ees on avanenud ja millega meie tulevik on seotud. Ja siis ootab ta last. Sina aga lööd kartma. Seda juhtub. Argpüksid eksisteerivad vist kommunismi ajalgi! Ma ei taibanud kohe, mida sa just kartsid. Nüüd ma tean: sa nimetad seda seesmise vabaduse kaotamiseks. Kuid on arusaadavam, kui ma nimetan seda vastutuse kartuseks. Sa küsid: missuguse vastutuse ja mille eest? Eelkõige teiste inimeste saatuse eest. Antud juhul Liisa ja lapse saatuse eest. Sa oled selle vastu, et variserid ja silmakirjateenrid end labaselt teiste inimeste isiklikku ellu segavad? Sa oled bürokratismi vastu? Ka mina olen selle vastu. Ma olen sinuga, kui sa võitled dogmatismi, silmakirjalikkuse ja variserlikkuse vastu. Kuid mille nimel sa mind ründad? Võib-olla oled sa tõelise delikaatsuse poolt? Inimhinge mõistmise poolt? Ei, sa valetad, sa oled vaid kontrollita vabaduse poolt, et alatusi teha, vaat milles on asi! Ja sellepärast olengi ma sinu vastu! Sa kaitsed oma südametunnistuse ja õigluse mõisteid. Suuremale osale inimestest seisab nende väärtus ja reaalsus selles, kas nende poolt dikteeritud otsused ikka on inimestele kasuks. Sinu jaoks aga eksisteerivad need mõisted sõltumatult ja omaette. Ja kellelgi pole õigust kontrollida, kuidas sa neid ellu rakendad. Mitte kellelgi peale sinu enda. Sina arvad nii. Aga sina ise, nagu näha, pole just eriti range kontrolör. Sa oled oma südametunnistuse ja õigluse mõistega eluks ajaks salajase sobingu sõlminud. Formaalselt võtad sa need endale

nagu kilbiks ja ülistad neid igal teenurgal, tegelikult aga . . .»

«Pole tõsi! . . .» karjatas Viktor.

«On tõsi! Kas siis sulle pole pähe tulnud, et südametunnistuse parimaks kontrollimise viisiks on inimeste heaolu? Kuid kuula edasi. Sinu tütarlaps läheb minema. Ta ei taha sulle koormaks olla. Kuid võimalik, et ta veel usub sinusse. Seda nimetatakse armastuseks, kuid sina võid seda julgesti ka südametunnistuseks nimetada. Ja sa ei eksi. Niisiis hoiad sa end Liisast eemale, püüad teda mitte märgata . . .»

«Ei, mitte nii!» karjatas Viktor uuesti. «Ma lihtsalt püüdsin teda veenda, et me ei tohiks praegu last saada, et ma pole veel suuteline . . .»

«Valetad! Olen kindel, et sa midagi taolist talle ei rääkinud. Küllap lihtsalt vihjasid: kui ta lapsest vabaneb, läheb kõik vana rada. Ülejäänu aga mõtlesid praegu välja. Sa olid argpüks. Ja Liisa kannatab. Sina aga vaikid. Sinu suurepärane, laitmatu, kompromissitu õiglusetunne vaikis, kui Liisa süda verd voolas.»

Zavjalov tuli Viktorile päris lähedale ja ütles:

«Sina, noormees, oled mõrvar. Elementaarne, alatu, primitiivne mõrvar!»

«Ei-ei, mitte seda!» pomises Viktor sammu võrra taganedes. «Te ei tohi nii öelda! Mina pole süüdi, et Liisa lapse alles jättis. Ta ju teadis, et me mitte kunagi ühte ei jää. Kuid last hakkan ma — enesestki mõista — abistama.»

«Sinu vabadust ei ohusta miski, Viktor,» ütles Zavjalov nüüd tasa. «Ja välja lunastada sul ennast ei tule. Last enam ei ole. Su poeg suri.»

«Suri?!»

Viktori nägu muutus valgeks, ta laubale ilmusid higipiisad.

«Ei või olla!» hüüdis Viktor.

«See juhtus nii, Viktor,» ütles Zavjalov.

Zavjalov läks kaugemasse toanurka. Ta ei võinud enam Viktorit näha.

«Siia tulles,» ütles Zavjalov, «mõtlesin ma: kui sa tõesti kõiges selles oled süüdi, mis Liisa üle elas, ajan ma su lihtsalt välja. Annan sulle vastu kõrvu ja löön trepist alla. Seda tulekski praegu teha. Kuid ma ei

puuduta sind. Mulle on see vastik. Ma kardan, et mu rusikas sinu kleepjasse, pudedasse südametunnistusse kinni jääb. Ja vaat mis veel. Ma kavatsesin täna ära sõita, kuid praegu on kell juba kaksteist. Sind kuulates jäin ma rongile hiljaks. Sina seda ei mõista, kuid ma ei saanud ära sõita, enne kui ma lõplikult teada sain, mis Liisaga juhtus. Olgu pealegi, sõidan homme. Praegu aga lähen ma pooleks tunniks välja. Selleks ajaks kui ma tagasi tulen, sind selles majas enam ei ole. Sa lõpetasid instituudi ja minu abi enam ei vaja. See ongi kõik.»

Ja Viktorile pilkugi heitmata läks Zavjalov toast välja.

13. PAVLIK TAHAB LENNATA.

«Klaudia Mihhailovna, kas see olete teie? Siin räägib Zavjalov. Ma tahan teid tänada. Täna õhtul sõidan Leningradi.»

«Mis siis ikka, õnnelikku reisi!» vastab Prohhorova. «Mul on kahju, et kõik nii halvasti välja kukkus. Autasude osakonnast tuli kiri nii hilja, ma püüdsin teile helistada, kuid keegi ei vastanud.»

Zavjalov püüab Prohhorova hääle järgi aimata, kas Liisa jutustas talle, mis eile õhtul juhtus?

Seda on aga võimatu kindlaks teha. Prohhorova räägib oma tavalise ühtlase ja kuivavõitu maneeriga.

«Aitäh teile,» kordab Zavjalov uuesti. «Ma oleksin veel kord tahtnud Liisat tänada. Kas ei saaks talle helistada?»

«Te ju teate, et meil ei ole telefoni. Kuid ma annan talle edasi. Veel kord kõike head.»

Praegu kohe paneb Prohhorova toru hargile. Tal on kiire. Tal on külastajad.

«Oodake üks hetk! Kas teile teeb palju tüli Liisale edasi anda, et ma nii väga temaga rääkida tahaksin?»

«Liisaga?» küsib Prohhorova omakorda ja ta häälest kostab imestust.

Muidugi pole Liisa talle midagi rääkinud. Prohhorovale tundub Zavjalovi palve igatahes ootamatusena.

Ja on ju tõepoolest absurdne: mis asja võib tal Liisaga olla?»

Zavjalov otsib pingeliselt tõenäolist ettekäänet.

«Teate mis,» räägib ta nüüd, «Liisa elas ju Leningradis. Ta ütles mulle seda eile. Mina aga ei tunne just eriti hästi linna...»

«Ei, sellest ei tule midagi välja,» mõtleb ta endamisi.

«Palun öelge talle, et ma õhtul olen kodus. Sõidan «ätrelaga»... Palun siis mulle helistada...»

Paus.

«Hea küll, ma annan edasi,» kostab nüüd Prohhorova nõutu hääl.

«Noh, näete kui tore,» lausub Zavjalov kergendusohkega. «Veel kord suur tänu teile! Ja nägemiseni.»

Zavjalov paneb toru hargile. Ja peab endamisi aru: kas Liisa peaks helistama? Arvatavasti mitte. Küllap kehitab vaid õlgu, kui ema talle sellest helistamisest räägib. Ja küsib omakorda: kes helistas? Zavjalov? Ja siiski peaks ta aru saama: kui Zavjalov helistas, peab tal selleks tõsine põhjus olema. Tähendab, seoses Viktoriga ja sellega, mis eile juhtus. Noh, ja mis siis sellest? Liisa ütles ju Zavjalovile selge sõnaga, et ta sellest enam rääkida ei taha.

Ei, ta ei helista. Kuid Zavjalov peab temaga rääkima! Aga miks? Liisat on vaja lohutada. Lohutada? Kui rumal sõna. Mida see lohutamine tähendab? Kas seda, et öelda: «rahunege», «küll läheb kõik üle», «aeg parandab kõik haavad», «te olete veel noor», «teil on kõik alles ees»?...

Ei-ei, mitte nii. Aga kuidas siis? Zavjalov ei tea seda. Ainult tunneb, et on vaja aidata Liisal sellest ahastusest võitu saada. Sundida teda uskuma sellesse, mis on vastandiks kogu tema ahastusele. Zavjalov avab Liisal silmad ja aitab tal näha mitte ainult tolmunud põõsaid, kidurat linnamuru ja tänavalaternate ähmast kunstlikku valgust, vaid ka kaugusse viivat teed.

Zavjalov peab sundima teda uskuma, et tõde ja õigus pole tühjad sõnad ega mingi peibutis, nagu see Viktoril välja tuleb.

Siis kui Zavjalov koju tuli, Viktorit enam ei olnud. Ta oli läinud ja oma vana kohvri kaasa võtnud. Teda oleks pidanud välja kihutama, ta oli selle ära teeninud.

Kõige elementaarsem silmakirjateener, kes alatusi tehes end veel arvestavalt kõrgete sõnade taha varjab. Kas nii või? Ei, see kõik on palju keerulisem. Viktor on muidugi lurjus, siin pole midagi targutada. Kuid kogu häda seisab selles, et oma armastatud sõnakõlkse südametunnistusest, vabadusest ja õiglusest lausub too eilne poisike nähtavasti siiralt ega mõista, et vastuolu sõnade ja tegude vahel võibki viia alatusteni.

Ja kuidas küll Liisale selgeks teha ja tõestada, et südametunnistus ja õiglus tõesti eksisteerivad? Vaimne argpüks, poisiklutt võlus teda esmalt oma tõeotsingutega, pärast aga rikkus ära kogu tema elu. Kuidas küll veenda Liisat, et see pole sugugi seaduspärane ega paratamatu, vaid üksnes juhuslik? Kurb ja traagiline, kuid siiski vaid juhus...

Kas Liisa helistab või ei helista?

Ärasõiduni oli jäänud kaheksa tundi. Kahe tunni pärast lõpeb Prohhoroval tööpäev. Kahe ja poole tunni pärast on ta kodus. Kui Liisa peaks tulema või helistama, siis ei juhtu see enne kui kolme-nelja tunni pärast. Rääkimiseks aega jätkub.

Homme hommikul näeb ta Oljat.

Zavjalov otsustas kirjas antud aadressil telegrammi mitte saata. Tollel teatel oli ju kirjutatud: «... 1950. aastal...» Sellest on möödas kuus aastat. Olja võis ka teise korterisse kolida. Ja siis vastab talle mõni teine Kossitškin, et «kod. Mironova antud aadressil ei ela...» Homme aga selgitab ta kõik ise välja. Tema käsutuses on kaks päeva: laupäev ja pühapäev. Lennuklubi ülem lubas tal kaheks päevaks ära minna.

...Kell on juba seitse õhtul. Liisa ei helista. Kaheksa... üheksa... Mis siis ikka, seda oligi oodata. Loomulikult võib ta ka ise Liisa juurde sõita. Krassini tänav... Kuid ei tohi vägisi teise inimese hinge tükkida. Isegi siis mitte, kui sul sellega ka kõige paremad kaalutlused on.

Uksekell!

Zavjalov avab kiiruga ukse...

Oh, sa mu jumal, see on Pavlik! Pavlik Ševljagin, toosama, kes teda kirjadega ründab ja talle lennuväljal asu ei anna.

Söandamata sisse astuda, seisab Pavlik ukse juures ja pomiseb kohmetult:

«Ma tahan...»

«Mul pole praegu aega, Pavlik,» ütleb Zavjalov talle rangelt. «Ma sõidan ära. Räägime siis, kui ma tagasi tulen.»

Ta juba tahabki ust kinni lüüa. Pagana pihta! Pavlik aga tükib ukse vahele, sisse tulla ta ei söanda ja seisabki vaid lävel, kuid nüüd juba nii, et ust enam kinni panna ei saa.

«Ma tulin vaid hetkeks! Räägin oma jutu ära ja lähen!» hüüab ta Zavjalovile.

Temaga vaielda on mõttetu. Zavjalov juba teab seda.

«Olgu pealegi, tule sisse,» ütleb nüüd Zavjalov. «Sinu käsutuses on viis minutit. Katsu teha kiiresti, sõjaväelase kombel.»

Pavlik astub õhinal Zavjalovi korteri uksest sisse ja vaatab siin ringi.

«Aga kas teil siis lennukimudeleid ei olegi?» küsib ta ootamatult, lastes pilgu üle kirjutuslaua, raamaturiiulite ja seinte käia.

«Jah, mudeleid mul küll ei ole. Noh? Aga kas sa siis ainult nende pärast tulidki?»

«Ei-ei,» räägib Pavlik kiiruga. «Mul oli ikka asja. Vaat...»

Ta pistab käe rutakalt taskusse, tõmbab sealt välja korralikult kokkupandud ajalehe ja ulatab selle Zavjalovile.

See on vabrikuajaleht «Stankostroitel». Proletaarse Revolutsiooni nimelise tehase parteikomitee ja tehasekomitee häälekandja.

Zavjalov heidab küsiva pilgu esmalt Pavlikule, siis uuesti leheveerule.

«Ei mitte siin, mitte siin,» hüüab noormees kiiruga, «leht tuleb lahti teha!»

Ahaa, siin seisab mingi märkus, mis on pliiatsiga alla kriipsutatud.

«Eile anti mehaanikatsehhi treialite brigaadile üle ÜLKNÜ Komitee auvimpel ja omistati kommunistliku töö brigaadi aunimetus. Kommunistlikus kohustuses, millele on alla kirjutanud brigaadi liikmed Perepjolkin, Tšernov, Vasjutin, Ševljagin ja...»

«Õnnitlen sind, Pavlik!» ütleb nüüd Zavjalov.

Ševljagin aga seisab keset tuba. Naljakas poiss. Ja liiga väikest kasvu oma kaheksateistkümne aasta kohta.

«Ega ma kiitust tulnud otsima,» ütleb Pavlik jalgade ette maha vahtides. «Ma tulin küsima, kas nüüd võetakse?»

«Kas sa räägid jällegi lennuklubist? Noh, aga mis ühist . . .»

«Ah, te siis ei lugenudki lõpuni?» küsib noormees rangelt.

Zavjalov hakkab uuesti lugema:

«. . . Ševljagin ja Andrejev. Nad võtavad endale kohustuse töötada kommunistlikult . . . olla eeskujuks oma käitumisega igapäevases elus . . .» Nii-nii . . . noh, aga edasi? . . . «tõsta oma kavlifikatsiooni ja üldist kultuuritaset sel teel . . .» Nii, väga hea . . . Aga näe: «Peale selle kohustub treial P. N. Ševljagin tootmistöö kõrval lõpetama lennuklubi kursused ja saama lendursportlase nimetuse . . .»

Zavjalov ei saa kuidagi naeru tagasi hoida. Küll on ikka poiss! Vaata, kus on ikka käik!

«Mida te naerate?» küsib Pavlik pilve tõmbudes.

«Oled sina aga kavalpea, kulla sõber,» ütleb Zavjalov, kes suurest naeruhoost end ikka veel ei suuda koguda. «Küll on ikka osavasti välja mõeldud! Ja oma kommunistliku kohustuse pead ju täitma! See on fakt. Sind aga segatakse. Noh, kes nüüd veel julgeks kommunistliku töö lööklasel võetud kohustuse täitmist takistada, ah? Väga osavasti välja mõeldud!»

«Teie vist mõtlete, et ma tahtsin kedagi petta?» väidab Pavlik solvunult. «Mõtlete, et ma poiste eest varjasin, et mind lennuklubisse vastu ei võeta? Nad teavad kõik. Ja kuidas ma kirjutasin? Kirjutasin, et «kohustun»! Vaat nii. Tähendab kohustun taotlema seda, et mind vastu võetaks. Kas on nüüd selge?»

Ja kusagil hingesopis tunneb Zavjalov oma kohatu naeru pärast häbi.

«Noh, noormees, sa vabanda mind, ma ei tahtnud sind ju solvata. Sul tuleks sõjakomissariaati minna . . .»

«Ma ju käisin seal, juba käisin!» katkestab teda Pavlik ahastades. «Neli korda käisin, just nagu te ise ei

teaks . . . Nad soovitavad mul autojuhtide kursustele minna!»

«Kahjuks, Pavlik, ei saa sõjakomissariaadist kuidagi mööda minna, see on võimatu,» ütles Zavjalov selle peale võimalikult leebelt.

«Mis tähendab võimatu!» vaidleb Ševljagin tormakalt. «Ka brigaadis räägiti nii: võimatu lugu — ületa plaani, õhtul õpi, aita seltsimeest, sadat grammi ära võta ja kõige eest, mis sinusse ei puutu, vastuta! Pärast aga otsustati: siiski on võimalik!»

Ta räägib seda nii tuliselt, ise ühe jalaga sammu võrra ette astudes, rusikad kõvasti kokku surutud.

Ja äkki mõtleb Zavjalov endamisi: just siin, selles samas kohas, kus praegu seisab too väikest kasvu, turris, teravaninaline noormees, seisis alles eile hoopis teine inimene, kes on samuti noor, ainult üsna pisut Pavlikust vanem.

Too kaitses oma õigust vabadusele. Õigusele täna mitte teada, mida ta homme teeb. Õigusele visata seljast maha kõigi kohustuste koorem.

Aga see kummaline Pavlik kogus neid oma õlgadele jälle niisugusel hulgal, et on lihtsalt imelik, kuidas ta nende all taaruma ei löö. Kui õige viia nad silm silma vastu . . .

Pavlik muide lihtsalt ei taipakski Viktori salakavalaid mõttesepitsusi. Nad ei leiaks ühist keelt. Kärnkonn ja kotkapoeg. Oh ei, Viktor pole kärnkonn. Siis oleks kõik hoopis lihtsam. Ta ise kujutleb end mingi vaba kasakana. Ta on nagu kombineeritud võtete kangelane kinos. Näib, justkui liugleks inimene õhus, kihutaks autos või hüppaks kuristiku kohal. Tegelikult seisab ta aga kasti otsas ja vehib kätega. Või keerutab ägedalt seisva auto rooli. Või hüppab ühe poolemeetrise kõrgusega rünka otsast teise otsa.

Kuid paljudki filmi vaatajad ei tea ju veel kombineeritud võtete saladusi . . .

Äkitselt aga ütleb Zavjalov endamisi:

«Tuhat ja tuline! See poiss hakkab lendama! Just niisugused peavadki taevasse tõusma! Ja ma saavutan seda. Lähen ise sõjakomissariaati. Uus värbamine algab alles sügisel, nii et aega veel on. Pavlik saab lenduriks ja hakkab lendama. Viktor aga roomaku mööda maad

senikaua, kui tal natist kinni ei võeta, teda läbi ei raputata ja inimese moodi käima ei sunnita! Pavlik aga hakkab lendama. Ma pean selle saavutama ükskõik mis hinna eest!»

«Hea küll, Pavel,» ütleb nüüd Zavjalov. «Ma kirjutan kohe sõjakomissariaati kirja. Sul on õigus: on tekkinud uued asjaolud.»

«Te kirjutate?!» hüüab Pavlik lootusega ja tedretähed ta ninal löövad veelgi eredamalt leekima. «Noh, siis on kõik korras! Kas nad siis julgevad teile ära öelda? Te olete ju lahingulendur! . . .»

«Olin lendur.»

«Ah, niisugust asja juba ei ole! Lendur on eluaeg lendur!»

«Lendur on eluaeg lendur!» kordab Zavjalov mõttes. Ta istub laua juurde, rebib suurest bloknoodist paberilehe ja kirjutab:

«Rajooni Sõjakomissariaadile.

Mul on tulnud korduvalt kohtuda Pavlik Ševljaginiga ja ma olen veendunud, et tal on kõik eeldused lennuklubisse vastuvõtmiseks. Meile on selliseid noormehi vaja. Me peame võimalikult kiiremini kasvatama üles uue põlvkonna julgeid ja meie ühisele üritusele ustavaid inimesi, sest meil on tekkinud lobisejaid, kes oma isiklikku jõuetust ilusate fraaside taha varjavad. Meile on vaja tugevaid ja julgeid inimesi, kes teavad, milleks nad elavad. Me peame aitama neil kiiremini õhku tõusta ja perspektiivi näha, sest nende silmad otsivad seda ja mõnikord veel ei leia . . . Me peame neile kätte andma lennuki juhise, tüürid, alpinisti kepi ja nad teele juhatama . . .»

Zavjalov loeb kirjutatud read üle, muigab siis, rebib lehe tükkideks ja hakkab uuesti kirjutama:

«Rajooni Sõjakomissariaadile.

Palun teid P. N. Ševljagin lennuklubisse suunata. Olen veendunud, et temast saab hea lendur ja meie üritusele ustav inimene. Lennuklubi vaneminstruktor-metoodik, lennuväe erumajor V. Zavjalov.»

Allkirja andes taipab ta äkki, et on esmakordselt kirjutanud sõna «erumajor» ilma kibeduse ja solvumiseta.

«Võta,» ütleb ta Pavlikule. «Kui see ei aita, lähen

ise sõjakomissariaati. Tulen Leningradist tagasi ja lähen.»

«Oh, kui tore!» hüüab Pavlik, kui on Zavjalovi antud kirja läbi lugenud. «Nüüd on kõik korras! Aga öelge, seltsimees Zavjalov,» küsib ta siis ootamatult, «kas inimesed varsti kosmosesse lendavad?»

«Minu arvates varsti.»

«Aga kas sinna ka lendureid võetakse? Seal on just väikesekasvulisi lendureid vaja. Ega siis rakett alguses eriti suur saa olla, eks ju? Kuidas teie arvate?»

«Arvan, et küllap see nii ongi.»

«Noh, näete siis! Aga öelge, räägitakse ju, et inimesed hakkavad ka tähtedele lendama . . .»

«Räägime sellest, Pavlik, siis, kui ma tagasi tulen. Mul on aeg minna.»

Zavjalov astub Pavliku juurde, paneb käed ta õlgadele ja saadab ta tasapisi ukse juurde. Aga too muudkui räägib ja räägib . . .

«. . . aga mina, näete, lugesin, et mõningaid tähti pole enam olemaski: nad kadusid miljoneid aastaid tagasi, nende valguskiired aga muudkui tulevad ja tulevad. On see ikka tõsi?»

«On küll tõsi, Pavlik . . .»

«Aga kui nüüd inimesed taolise tähe poole lendavad? Kui palju nad aega kaotavad, pärast aga näevad, et on asjatult lennanud, sest seda tähte pole enam ammu olemaski . . .»

«Nad näevad siis uusi tähti.»

«Aga kui,» jätkab Pavlik juba avatud uksel seistes, «täheni tuleb näiteks lennata tuhat aastat, kuidas siis saab? Selleks ei jätku ju mitte mingisugusest inimelust, ah?»

«Jätkub küll, Pavlik, jätkub, inimelust jätkub kõigeks. Nüüd aga jää hüvasti. Ma tulen varsti tagasi ja siis . . .»

Uks paugatas kinni. Pavlik läks minema. Kui tore poiss ta on!

Aga Liisat ei ole. Kell on juba kümme. Aeg on teele asuda!

Zavjalov hakkab asju kokku pakkima. Väike kohver. Kaks särki, sokid, käterätik, seep ja hambahari. Vist

ongi kõik. Võtab siis laualt ülesvõtte ja paneb selle hoolikalt särkide vahele kohvrisse.

Nüüd on vist küll kõik. Pilet on taskus. Ja võibki minna.

14. SEE ON SEE TÄNAV...

Autojuhile ära tasunud ja autost välja tulnud, vaatas Zavjalov otsivalt ringi. Mõlemal pool laia Malo-ohta prospekti seisid kõrged, üllatavalt üksteisele sarnased majad.

Number neliteist majal on hästi palju välisuksi, nende kohal aga pikad mustad korterinumbrite tabelid.

Leidnud üles «nr. 8», tundis Zavjalov end äkitselt surmani väsinuna. Ja ta ei teadnud, kust see väsimus tuli. Tõsi küll, terve öö ei olnud tal und, seisis pikka aega vaguni koridoris, pärast aga läks kupeesse tagasi, ronis ülemisele narile ja lamas seal unetult, kuni vagunisaatja tuli, uksele koputas ja teatas, et rong jõuab Leningradi.

Ja siiski ei tundnud Zavjalov mingit väsimust enne, kui nägi arvu «8». Nüüd aga läksid jalad äkki tinaraskeks, just nagu pärast pikaajalist käimist, ja tal hakkas palav.

«Olengi siis kohal,» ütles Zavjalov iseendale. «Lõpuks ometi!»

Kusagil ülemistel korrustel kägises lift, kuid Zavjalov ei hakanud ootama, millal see ükskord alla jõuab, ja läks treppi mööda üles.

Korter kaheksa...

Zavjalov tundis, et ta viimanegi jõuraas on otsas. Midagi taolist polnud temaga veel iialgi varem juhtunud, isegi kõige raskemate ja ohtlikumate lendude ajal mitte.

Ta toetus trepi käsipuule ja vahtis ainiti paremal pool ust asetsevat musta kellanuppu. Vaatas siis kella. Kakskümmend minutit kaheksa läbi. Kui Olja peaks olema seal, tolle ukse taga, siis asutab ta praegu vist tööleminekut. Aga võib ka olla, et alles nüüdsama tõusis: paljudes asutustes algab töö kella kümnest...

Äkitselt hakkas Zavjalovil hirm. Oleks tahtnud ära minna, trepist alla joosta, seni kui uks veel polnud avanenud. See, millest ta küll mõeldagi ei tahtnud, mõtted ja kahtlused, mida Simonjuk nii agaralt talle pähe oli püüdnud toppida, vallutasid teda nüüd.

Zavjalovile oli Olja jäänud ikka endiselt kaheksateistkümneaastaseks tütarlapseks, keda ta nägi õhukeses mantlikeses Volga kaldal või sinises kombinesoonis seal rindeäärsel lennuväljal...

Ja Zavjalov lihtsalt ei suutnud praegu kujutleda Oljat elamas mingis kindlas korteris, mingisuguste reaalsete, tänapäevaste inimeste hulgas. Zavjalovi mälestustes oli Olja seotud tema minevikuga, kõige sellega, mis selles minevikus oli head ja helget. Praegu oli aga Zavjalovi ees reaalne, silmaga nähtav, pruunika dermatiiniga üle löödud uks, selle taga aga tänane ning täiesti reaalne Olja. Ja tal hakkas hirm, Simonjuki hääl kõlas jällegi tal kõrvus.

Zavjalov mõistis, et kui ta nüüd kohe selle ukse taga kella ei anna, põgeneb ta hoopis trepist alla. Ja vajutas siis kõvasti ja ägedalt musta kellanuppu, just nagu kunagi kuulipilduja päästikut.

Zavjalov kuulis snepperluku lõginat ja uks avanes. Poolhämaras esikus seisis lillelises kittelkleidis naine. Välimuse järgi nii aastat viiekümnene.

«Keda te soovite?» kostis küsimus.

«Mironovat... Vabandage, kas Olga Aleksejevna Mironova elab siin?»

«Te olete eksinud,» vastas naine pahaselt, ise tihedamalt kleidihõlmu koomale tõmmates.

Nüüd kohe paneb ta ukse kinni, nüüd kohe...

«Vabandage, üks hetk,» hakkas Zavjalov kiirustades rääkima, «ma sõitsin just spetsiaalselt Moskvast... See on ju maja neliteist, eks ole tõsi?»

«Aga mis korterit teil vaja on?»

«Korter kaheksa, kaheksa!»

«Noh, see ju ongi korter kaheksa. Ainult et mitte mingisugust Mironovat siin küll ei ole.»

«Noh... aga võib-olla pole ta nimi enam Mironova,» lausus Zavjalov ahastades. «Mulle on vaja Olga Aleksejevnat, kas mõistate? Olga Aleksejevnat!»

Nähtavasti üllatasid kittelkleidis naist selle kummalise, pea kaotanud mehe ahastus ja värin tema hääles.

«Kuulge, kodanik,» ütles ta nüüd pikkamööda ja õpetlikul toonil, «ma ju seletan teile, et siin ei ole mitte mingisugust Mironovat ega Olga Aleksejevnat. Siin elavad Lazarevitšid.»

«Noh aga... veel üks hetk! Mul on täpsed andmed, et see inimene, keda ma otsin, elas siin. Võib-olla kolis ta siit kuhugi? Te ju peaksite teadma, kes siin enne teid elas! 1950. aastal ta...»

«Mis aastal?» katkestas teda naine.

«Viiekümnendal! Mul on ametlik tõend, et ta elas just siin, selles majas...»

«Kuulge, mida te ometi räägite? Sellest majast polnud viiekümnendal aastal veel jälgegi. See on kõigest aasta tagasi ehitatud.»

«Aasta tagasi?!» imestas Zavjalov.

Ta lausus neid sõnu sellise pettumusega, et naine otsekui leebus.

«Tulge sisse,» kutsus ta nüüd, «mis te ukse taga seisate, kui kord juba niisugune lugu on.»

Zavjalov astus üle läve. Naine sulges ukse ja küünitas kätt seina poole. Plõksatas lüliti ja lae all mahedas kuplis süttis valgus.

«Siin, sellel tänaval, on ju kõik uued majad,» ütles naine nüüd, «kõigest kolme aasta jooksul ehitatud.»

Zavjalov toibus lõpuks. Ta mõte liikus jälle selgelt ja pingeliselt. Ja ta küsis:

«Aga kas siis endine maja neliteist seisis samal kohal?»

«Kes seda teab! Meie elasime enne hoopis teises rajoonis, Ligovkas. Neljakesi ühes toas. Kolmkümmend aastat pesitsesime nii. Aga siin nüüd...»

Ja naine naeratas. Nähtavasti oli tal ikka veel raske ükskõikset rahu säilitada, kui asi tema uude korterisse puutus.

«Tulge ometi sisse, tulge, tulge,» kiirustas ta takka, «tulge vaadake korterit... Kaks tuba, vann ja — soome mööbliga köök...».

«Aitäh, aga mul on väga kiire. Tähendab, teie siis ei tea, kus endine neliteist asus? Aga kes seda võiks öelda?»

«Pole kohe aimugi,» ütles naine mõtlikult. «Vahest ehk majavalitsus? See on meie majas, esimesel korrusel. Kui alla lähete, siis kohe paremat kätt.»

«Aitäh. Andestage, et ma teile tüli tegin. Küll on ikka õnnetus, et see maja lammutati...»

«Miks siis õnnetus?» küsis nüüd naine rangelt. «Kas te ka teate, missugused majad siin olid? Vanad ja kodunenud. Aga näete, mis siin nüüd on!»

«Ei-ei, ega ma siis sellest ei räägi. See on muidugi hea, et on uued majad. Isegi väga hea. Ja teilgi on parem. Õnnitlen teid uue korteri puhul...»

Majavalitsuse kontoris ootas Zavjalovit samuti ees ebaõnn: ka seal ei teatud, kus vana neljateistkümnes number oli asunud. Tal soovitati pöörduda rajooni täitevkomiteesse. Seal on ka arhiiv ja küllap teatakse sedagi, kes kuhu üle kolis.

Ei, rajooni täitevkomiteesse Zavjalov küll ei lähe, parem juba minna sõjakomissariaati, sinnasamasse, kus Oljale orden anti.

Mõnda aega seisis Zavjalov veel tänaval ja vaatas kauguse perspektiivi kaduvaid uusi maju. Toredad majad! Vahest ainult liiga ühetaolised. Too naine, muide, sellest tõenäoliselt küll ei mõtle, ja ega vist teistelegi uute korterite omanikele, neid on aga tuhandeid, see praegu veel pähe ei tule. Nad lihtsalt naudivad oma inimlikke elamistingimusi. Ühekülgsest arhitektuurist hakkavad nad mõtlema hiljem, siis kui esimene rõõmutuhin vaibub. Heaga harjub ju ruttu.

Kuus aastat tagasi elas Olja siin. Käis seda tänavat mööda. Muide, mitte sedasama. Küllap oli siis tänavgi teistsugune, nagu majad ja asfalt ja kõik muugi!

Zavjalov nägi ristteel teadetebüroo kioski. «Aga miks ei peaks ma katsuma,» mõtles ta, «tema aadressi kõige lihtsamal teel kindlaks teha?»

Ta läks kioski juurde ja vaatas aknast sisse. Eredate plastmassist kõrvarõngastega tütarlaps luges seal «Humanité'd». Avatud prantsuse-vene sõnaraamat oli samas laual.

«Ma tahaksin aadressi teada saada...» alustas Zavjalov.

Tütarlapse käsi joonistas õhus kaks poolikut ringi. Ja väike ankeet maandus aknalauale.

Perekonnanimi, nimi, isanimi? Arvatav sünniaasta?... Rajoon, kus ta Leningradis elab?...

«Millal vastuse võib saada?» küsis Zavjalov. «Kas tunni pärast? Ah isegi varem? Väga hea. Võib ka helistada? Aitäh.»

Zavjalov märkis üles telefoninumbri.

Kuni Zavjalov sõjakomissariaati jõudis, oligi juba umbes tund aega möödas.

Vestibüülis laskis Zavjalov viieteistkopikalise automaati ja valis teadetebüroo numbri.

«Ma andsin teile umbes tund aega tagasi tellimuse,» ütles Zavjalov, kui ta telefonitorus tütarlapse häält kuulis. «Olga Aleksejevna Mironova kohta...»

Järgnes lühike vaikus. Siis ta kuulis:

«Kõik on korras. Kirjutage aadress üles, ma dikteerin...»

«Üks hetk! Oodake veidi, ma võtan pliiatsi... Jah, palun, dikteerige!...»

«Kirjutage. Olga Aleksejevna Mironova, sünniaasta 1924, Malo-ohta prospekt, maja 14, korter 8. Kas kirjutasite üles?... Ma küsin, kas kirjutasite üles? Miks te ometi vaikite?...»

15. MA EI UNUSTA MIDAGI.

Ongi see maja. Vanaaegse kolmekorruselise üksikelamu välimus teeb Zavjalovi nõutuks. Raudne piirdeaed, kuid väravad on ristseliti lahti, ei mingit «läbipääsukohta» ja ka valvest pole märki. Siia, tänavale, paistab hästi välisuks. Ka seal ei ole ei valvurit ega tunnimeest — lihtsalt kõige tavalisem uks. Ülemine uksepool on klaasitud. Kuid seestpoolt mingeid kardinaid ei paista. Kui klaasidel ei oleks päikeselaike, võiks Zavjalov näha, mis seal ukse taga toimub.

Selle maja aadressi ei olnud kuigi kerge saada. Zavjalovi palvesse Olga Mironovasse puutuv lugu «üles tõsta» suhtuti sõjakomissariaadis küllaltki vastutulelikult. Juba poole tunni pärast teatati talle Olja kodune aadress, ja jällegi, nüüd juba kolmandat korda, kuulis Zavjalov sõnu: «Malo-ohta 14, korter 8».

Kui ta aga küsis, kus Mironova ordeni kättesaamise ajal töötas, tuli takistus. Pärast pikki läbirääkimisi ja järelepärimisi ütles nooremleitnant, et ta võib sellele küsimusele vastata vaid sõjakomissari loal.

Zavjalovil tuli oodata järjekorras sõjakomissari juurde, pärast aga võtta appi kogu oma ilukõne-oskus ja näidata oma dokumente, et alampolkovnikut veenda teateid andma. Lõpuks õnnestus Zavjalovil kätte saada vajalik aadress: Kirovi prospekt 81. Teda paluti mitte midagi üles märkida, talle lihtsalt öeldi aadress ja mittemidagiütlev asutuse nimetus «TUI-24».

Zavjalov sõitiski teise linna otsa ja seisab praegu selle maja ees. Mitu inimest läks välisuksest sisse. Mõned tulid sealt jälle välja. Ja mitte keegi ei teinud üksikelamule lähenedes automaatset käeliigutust põuetasku suunas, et sealt läbipääsuluba võtta. Ja väljujatest ei hoidnud keegi kätt taskus, nagu see ikka ette tuleb, kui sinna peidetakse äsja tunnimehele näidatud luba.

Raudväravate juures mingit silti ei olnud. Kuid paremal pool ust, otse maja seinal, helkis must tahvel. Et aru saada, mis sinna on kirjutatud, läks Zavjalov väravast sisse ja lähenes uksele.

«Keemia Teadusliku Uurimise Instituut.» Mitte midagi salapärast. Ei mingeid numbreid. Võib-olla eksis ta aadressiga? Ei, kõik on õige. Kirovi prospekt 81.

Välisuks võib ju muide ka petlik olla. Zavjalovil on tulnud käia ka sellistes, välimuselt kõige tavalisemates majades. Ei tunnimehi ega valveruume. Muruplats maja ees. Liiklusmärk — läbikriipsutatud «P»: autodel parkimine keelatud. Ukse taga aga valitseb külm vaikus, paremal seisab sõjaväevormis valvur rohelise kaleviga kaetud laua juures, mille klaasi all on läbipääsulubade näidised, vasakul, ruudukujulisel viltvaibal aga tunnimees.

Zavjalov avab ukse ja astub majja.

Kõigepealt on siin väikene kivipõrandaga vestibüül, kust lai marmortrepp üles viib. Kõrged aknad. Kõik siin meenutab vanaaegset härrastemaja, kuigi trepiastmed on kohati ära täksitud ja põrandki pole just laitmatult puhas... Vestibüülis pole inimhingegi.

Zavjalov läheb pikkamisi trepist üles. Esimese korruse vahekäik. Vasakul — lai koridor. Väikest kasvu prillidega mees tuleb aeglaselt mööda koridori. Enda ees õieli käes hoiab ta paberisse keeratud võileiba. Prillidega mees läheneb aeglaselt ja närib hoolega.

«Vabandage...» pöördub Zavjalov tema poole.

Mees hakkab ootamatusest läkastama.

Zavjalov ootab kannatlikult, kuni ta köhimise lõpetab.

«Vabandage, kust ma võiksin midagi teada saada ühe teie töötaja kohta?... Ta nimi on Mironova.»

Mees teeb võileivaga käega ebamäärase žesti ja küsib omakorda:

«Ah Mironova? Kas esimesest laboratooriumist?»

«Väga võimalik. Kahjuks ma täpselt ei tea öelda.»

«Vist oli ikka esimene laboratoorium,» kordab mees ja uurib ise isukalt oma võileiba.

«Ja-jah, väga võimalik,» ütleb Zavjalov kärsitult. «Ma tean ainult seda, et ta töötab teie instituudis.»

Mees hammustab suure suutäie võileiva küljest ja räägib süües segaselt:

«Noh, aga miks te siis laboratooriumi ei lähe? Esimene uks paremal!» Ta noogutab peaga ukse suunas ja läheb tervituseks käega viibates Zavjalovist mööda.

Zavjalov nõjatub seina najale ja vahib ainiti ust. Kohe läheb ta ukse juurde ja tõmbab selle lahti...

Suur tuba kiiskab valgusest. Kitsaste laudade pikad read. Mõned valgetes kitlites tütarlapsed. Laudadel kolbide patareid, statiivide vahel katseklaasid, palju spiraalikujulisi klaastorusid... Uksele kõige lähemal seisev tütarlaps vaatab küsivalt Zavjalovi otsa.

Zavjalov küsib nüüd äkitselt kähisema löönud, otsekui külma saanud häälel:

«Andestage, kas Mironova töötab siin?»

«Ta läks välja,» vastab talle tütarlaps. Tema naabrid aga pööravad oma pead nagu käsu peale Zavjalovi poole.

«Ja ta... tuleb tagasi?» küsib Zavjalov, tundes, kuidas tal meelekohtades taguma hakkab.

«Noh, muidugi tuleb,» vastab tütarlaps iroonia varjundiga hääles. «Läks teisele korrusele, kohe tuleb... Aga mis teiega ometi on?»

«Küllap ma vist vankusin jalgadel,» mõtleb Zavjalov, «imelik küll, ise ma ei märganudki, ainult pea pööritab pisut...»

«Ma ei ole teda ligi kolmteist aastat näinud,» räägib ta nüüd kähinal, «ja ei teadnud sedagi, kas ta üldse on elus...»

Kõik tütarlapsed toas jätavad nüüd töö sinnapaika, tulevad Zavjalovi juurde ja vaatavad teda kaastundlikult. Äkitselt üks neist hüüab:

«Kuulge, tüdrukud, teeme talle üllatuse!»

Ja Zavjalovi poole pöördudes ütleb:

«Tulge minu järel! Ja rutem... Näete siia!»

Tütarlaps võtab Zavjalovil käest kinni ja tirib ta kuhugi punkrisse, mis on toast õhukese vineeruksega eraldatud. Zavjalov jäigi selle ukse juurde seisma.

Möödub minut, teine, kolmas... Zavjalov kuuleb ukse avanemist ja hetke pärast heledat tütarlapsehäält:

«Kuule, kas sa imedesse usud? Kohe demonstreerime sulle ühe tõelise ime. Üks... kaks...»

Punkri uks avaneb. Tütarlaps, kes Zavjalovi siia tõi, ulatab talle nüüd käe ja tirib teda peaaegu väevõimuga sellest sahvrist välja...

Vaikus. Kõigi silmad on pööratud ukselävest mõne sammu kaugusel seisva vanema tüseda naise poole.

«Noh?!» uudistab nüüd kõlav ja kärsitu hääl. «Ongi Mironova! Jekaterina Maksimovna, vaadake, kes teie juurde tuli!»

Naine aga kehitab nõutult õlgu ja küsib:

«Kas teie, seltsimees, tulite minu juurde?»

«Vabandage,» ütleb Zavjalov kõlatul häälel, «see on eksitus.»

Ja ta saab äkki jälle tagasi oma rahu, nürivõitu ja ükskõikse rahu.

«Ma otsin üht teist Mironovat. Olga Aleksejevnat.»

«Aga kellena ta siin töötab?» segab üks tütarlastest end vahele.

«Kust mina võin teada?» vastab Zavjalov teravalt ja ehmub samas, et tema pettumust võidakse ka häbematusena tõlgitseda. «Midagi muud ma ei tea. Tean ainult seda, et ta töötab või töötas siin, instituudis number 24...»

«Kus?!» katkestavad teda tütarlapsed kooris.

«Siin, teie instituudis.»

«Kuid see on ju hoopis teine instituut!» hüüab nüüd marlivööga kitlis tütarlaps.

«Teine?!» imestab Zavjalov.

«Aga muidugi! Toda ins... noh, ühesõnaga, toda organisatsiooni, mida teie nimetasite, ei ole siin juba... Kuule, Veera, kas sa tead, millal nad siit minema kolisid?»

Aga too, Veeraks nimetatu, kortsutab vaid kulmu ja vangutab eitavalt pead.

Saabub vaikus. Äkitselt süvenevad kõik tütarlapsed oma töösse. Ja mitte keegi ei osuta Zavjalovile tähelepanu, just nagu polekski teda enam siin.

«Kuulge,» alustab Zavjalov uuesti, pöördudes jahmunult ja paluvalt kõigi tütarlaste poole korraga, «aidake mind ometi! Ma otsin inimest. Lõpuks sain teada selle aadressi: Kirovi prospekt 81. Instituut 24. See kõik on ju õige?»

«Seda instituuti siin enam ei ole.» Seda ütleb too teine Mironova. «Sellest on juba mitu aastat, kui ta oma aadressi muutis.»

«Noh, aga kus ta siis lõpuks asub?»

Jällegi vaikus. Siis aga ütleb Zavjalovile kõige lähemal seisev tütarlaps:

«Te vabandage, aga meil on väga kiire töö. Pöörduge kaadriosakonda. Mööda koridori paremat kätt. Kõige viimane uks.»

Kaadriosakonna väikeses toas istub vanamees, ordenilindid toorsiidist pintsaku revääri küljes. Zavjalov seletab, kes ta on, miks ta Mironovat otsib, kuidas ta aadressi teada sai, — et aga pääseda neist kulunud, väljakannatamatuist ja otse pööraseks ajavatest korduvatest küsimustest. Vanamees kuulab ega katkesta teda kordagi.

«Istuge,» ütleb ta siis rahulikult ja leebelt, «eks püüame teid kuidagi aidata...»

Zavjalov ohkab kergendatult ja istub.

«Niisiis,» alustab vanamees kiirustamata, «asi, tähendab, on nii... Teie andmetel töötas see tütarlaps TUI-24. Ainult, et seda instituuti siin enam ei ole. Nemad olid TUI ja meie oleme kah TUI. Ainult meie

oleme teine TUI. Kas taipate? Nii nagu öeldakse, et on küll Fedot, aga mitte too Fedot.» Ja vanamees naeratab.

«Ma ju saan, saan kõigest aru!» hüüab häält kõrgendades Zavjalov, keda jällegi haarab hirm pettumuse ees. «Mind aga huvitab miski muu: kus asub too teine TUI, mida mulle on vaja? Too TUI, kas mõistate?!»

Vanamees vangutab pead ja ütleb:

«Ise veel rääkisite, et teenisite pikka aega sõjaväes,» ja ta hääles kostab kerget etteheidet, «aga esitate taolisi küsimusi.»

Zavjalov tõuseb järsult.

«Ja see on kõik, mida te võite mulle öelda?» küsib ta kibestunult. «On see kõik?»

«Ei, see ei ole kõik,» vastab vanamees muigamisi. «Võib-olla saan ma teid millegagi abistada...»

Ta võtab telefonitoru ja nimetab numbri. Siis aga rääkib ikka endistviisi kiirustamata ja vanamehelikult:

«Arsenti Pavlovitš? Olge nii lahke ja tulge alla minu departemangu... Nagunii algab kümne minuti pärast lõunavaheaeg ja teil tuleb siit mööda minna...»

Vanamees paneb toru nii ettevaatlikult hargile, nagu oleks see kõige õhemast klaasist.

«Arsenti Pavlovitš Sokolov on ühe laboratooriumi ülem,» selgitab ta Zavjalovile, kes nii pingeliselt seda lühikest kõnelust oli kuulanud. «Ta on väga meeldiv inimene ja suurepärane teadlane...»

«Noh... aga millega siis tema mind aidata saab?» uudistas Zavjalov.

«Vaat, seda ma juba ei tea,» ütleb vanamees käsi laiutades ja naeratab jällegi oma heatahtlikku, pisut kelmivõitu naeratust. «Ta töötas tolles instituudis ja võib-olla...»

Lävel seisab väikest kasvu elatanud mees sinises, pisut kortsunud ülikonnas.

«Arsenti Pavlovitš, palun teid, lahkesti meie juurde sisse astuda,» pöördub vanamees end veidi kergitades tema poole. «See seltsimees,» osutab ta Zavjalovile, «igatseb nii väga teiega kokku saada.»

Mõned sekundid uurib siseneja Zavjalovi nägu, püüdes nagu meenutada, on nad ehk kunagi kohtunud, siis aga kehitab vaevumärgatavalt õlgu ja ütleb:

«Millega ma võin teile kasulik olla?...»

«Kas te töötasite selles TUI-24?» küsib Zavjalov otse.

«Hm-m... noh, oletame.»

«Öelge... Ma palun teid... Ma nii väga palun meelde tuletada: kas teil ei olnud juhust tunda Mironovat? Olga Aleksejevna Mironovat?»

«Oh jumal!» lipsab Sokolovil üle huulte. «No muidugi tunnen ma teda.»

Zavjalovi silmade ees lööb kõik hõljuma. Sokolov tunneb Oljat, tunneb! Esimene inimene tema õnnetute otsingute teel, kes on Oljat pärast sõda näinud. Zavjalovil pole jõudu end koguda. Ometi on kõik kindel! Nüüd ei kinnita seda enam vaikiv ülesvõte ja kuivad masinakirjaread, vaid elav inimene, kes ütleb, et Olja eksisteerib ja on elus!

Teadmata isegi, mida ta teeb, haarab Zavjalov Sokolovi käe, raputab ning surub seda kogu jõust ja ise muudkui kordab:

«Te tunnete, tunnete teda!...»

Tema tormakas erutus kandub ka Sokolovile. Kätt Zavjalovi pihkudest vabastamata, küsib ta ärevalt:

«Kas temaga on midagi juhtunud? On ta ikka elus? Ja terve?»

«Jaa, jaa, jaa!» kordab Zavjalov nende küsimuste mõttesse tungimata. Tema sõnad langevad kosena Sokolovi kaela. «Kõik on hästi, kõik on hästi!» hüüab Zavjalov. «Ma leidsin Olja, ta on elus, see on tõsi ja me läheme kohe tema juurde! Lähme aga rutem, rutem!...»

«Noh... aga kuhu?» küsib Sokolov nõutult.

Zavjalov laseb ta käe vabaks. Kas ta kuulis valesti?

«On ta siis Leningradis? Kas ta tuli tagasi?» küsib Sokolov edasi. «Kas teate tema aadressi?»

«Aadressi?» küsib nüüd Zavjalov omakorda.

Talle tundub, nagu oleks ta jooksu pealt vastu tugevat müüri põrganud.

«... Noh, kas teie siis ei tea, kus ta on?» küsib Zavjalov nüüd ahastavalt.

«Muidugi ei tea,» vastab talle Sokolov. «Ma ei ole teda enam ammugi, peaaegu kaks, oi pidage, juba ligi-

kaudu kolm aastat näinud. Vabandage, aga kes teie siis olete?» küsib ta nüüd juba varjamatu nõutusega.

Zavjalov lööb lootusetult käega. Milleks siin veel rääkida?

Ta kuuleb kaadriosakonna vanamehe häält:

«Seltsimees Zavjalov ei ole Mironovat näinud sõjast saadik. Tema arvates oli ta surnud, hukkunud. Nüüd aga sai ta teada, et Mironova on elus ja nii ta siis otsibki teda igalt poolt...»

«Ah, või selles on asi!» ütleb nüüd Sokolov ja küsib siis Zavjalovi poole pöördudes: «Ja te pole teda kordagi pärast sõda näinud?»

«Mitte kordagi,» vastab Zavjalov tasa.

«Mis siis ikka, lähme ajame juttu. Ma jutustan teile kõik, mida ma tean...»

Ja ta puudutab kergelt Zavjalovi kätt.

«... See oli ligi kaheksa aastat tagasi, kui ma Olja Mironovat esmakordselt nägin. Mäletan, et mulle helistas tuttav kindral ja küsis, kas meile pole vaja arukat tütarlast, kel on hea ankeet ja kes on lõpetanud keemiatehnikumi. Ankeeti ei meenutanud ta sugugi juhuslikult, oli ju nendel aastatel siin hoones hoopis teine instituut. Praegu selles enam mingit erilist saladust ei ole, seda enam, et too instituut, millest ma räägin, lõi juba mitu aastat tagasi meist lahku, kolis ära ja ma isegi ei tea, kas ta praegu üldse eksisteerib... Tegelesime ühesõnaga lennukikütuse probleemidega.

Ja mäletan veel praegugi, kuidas too tütarlaps minu juurde tuli: nääpsukene ja lihtsalt riides, käekoti asemel peos planšett. Teeb selle planšeti lahti ja võtab sealt suunamiskirja. Loen sellelt: «Olga Aleksejevna Mironova lõpetas keemiatehnikumi kütuste osakonna ja suunatakse...» Noh ja nii edasi.

Korra ja traditsiooni kohaselt esitasin talle mõned küsimused:

«Teie siis, tähendab, tahaksite töötada keemiatööstuses?»

Tema aga kehitab õlgu ja vastab:

«Kui on vajalik...»

«Kas teile meeldib keemia?»

Tema vastab jällegi ebamääraselt:

«Õppisin seda...»

«Aga mis teile keemias eriti meeldib?»

«Täpselt ei tea öelda...»

Ütlen ausalt, et mulle tema vastused siis just eriti ei meeldinud. Mõtlesin endamisi, et kui inimene tuli tööle, võiks ta kas või niisuguse näogi teha, et see töö teda huvitab.

«Kus kohal te siis meil tahaksite töötada?» küsin ma edasi.

«Seal, kuhu te saadate,» kõlab vastus.

Ja äkki heitsin ma pilgu tema planšetile ja pahvatasin:

«Lennuväkke tahate minna?»

«Mi-is?» küsis ta ja ta silmad lõid nii sädelema, et ma kohe taipasin, läks täkke. Kindral oli, tõsi küll, mulle möödaminnes nimetanud, et see tütarlaps oli rindel, kuid mul polnud ju aimugi, et just lennuväes.

«Noh nii,» ütlen ma talle, «lennata meil siin muidugi ei tule, kuid lennuväega võite otseselt seotud küll olla. Aga teil on vist tulnud lennatagi?»

«On tulnud küll,» vastab tema.

«Ja missugustel lennukitel?»

«IL-idel. Ma teenisin ründe-lennuväes.»

«Noh, hea küll,» mõtlesin ma, «kohe näitan sulle lennuväge.» Ja viisin ta katselaboratooriumi... Tema aga tardub lävel nagu võlutult. Vaatab tohutuid mootoreid, mis stendi ääres seisavad, — tõepoolest võimas vaatepilt: klaastorude ämblikuvõrk, järjest süttivad mitmevärvilised lambikesed, automaatkirjutajad joonistavad oma kõveraid, mootorid undavad... Ühesõnaga peaaegu niisama nagu lennuki kabiiniski.»

«Aga, vabandage, mis eriala teil on?» küsib Sokolov Zavjalovilt.

«Olen lendur.»

«Ohoo! Noh, siis on ju see minu pikk jutupuhumine küll ilmaaegne,» ütleb Sokolov kohmetult. «Te muidugi mäletate, et nendel aastatel käis lennuväe ümberkorraldamine. Rajati uut, reaktiivtehnikat. Nii et mina siis ühesõnaga selgitan Mironovale: «Tütarlaps, teie IL-ide aeg on juba möödas. Saabub reaktiivlennuväe ajastu.» Noh, siin ma pisut küll fantaseerisin lennukihiiglaste arvel, mis hakkavad mõne tunniga Moskvast

Vladivostokki lendama, ja selgitasin, et taoliste lennukite jaoks on vaja uut kütust, mis kindlustaks selliste lendude kiiruse, kõrguse ja kauguse. Teile on see asi ühesõnaga selge. Räägin talle kõike seda, ise aga jälgin teda hoolega. Ja näen, kuidas Olja Mironova otse mu silme all muutub. Oli üks inimene ja muutus hoopis teiseks: ta põsed on roosatama löönud, silmad avardunud, pea pisut trotslikult taha kaldunud, ja üleüldse on ta kenamaks muutunud. Just nagu ümber vahetatud. Noh, näen, et temas on säde hõõgvele löönud, ja hakkasin seda siis lõkkele puhuma. Jutustan talle, millist revolutsiooni tuleb meil kütuseprobleemi alal teha ja kuidas me vajame inimesi, kes tunnevad mootoreid, olid seotud lennuväega ja armastavad seda... Ja kas teate, et juba siis, pärast esimest jutuajamist, ma taipasin, mis inimene ta on. Ma olen korduvalt taolisi inimesi kohanud: neile on elus vaja sihti. Mitte ainult usku millessegi, vaid konkreetset eesmärki. Raskused ei tule sealjuures arvesse. Kui on eesmärk, siis nad elavad. Siis on neid võimatu äragi tunda. Ja neid ei murra miski: ei külm, ei nälg ega mure. Kui see eesmärk peaks aga kaduma, on kõigel lõpp. Siis võib isegi nõrk tuuleke, millest tavalised inimesed vaid painduvad, neid maha murda. On inimesi, kes elu hallaöödel võivad eksisteerida mingis anabioosi seisundis: ei ela teine ega sure... Aga sellised nagu Olja külmuvad ära. Muidugi siis, kui neil eesmärki ei ole. Kui neil on aga eesmärk, ei karda nad mingisugust pakast. Lühidalt öeldud — ma määrasin Olja katsetajate rühma, kelle ülesannetesse kuulus kütuse füüsikaliste omaduste kindlaksmääramine. Nii ta siis alustaski meil tööd. Ei läinud kahte kuudki, kui ta juba kogu laboratooriumirahva lemmikuks sai. Pean teile avameelselt ütlema: ta oli mulle väga südamelähedane. Mul oli laboratooriumis palju häid inimesi ja toredaid spetsialiste. Jumalale tänu, olen juba üle kuuekümne ja oma eluajal palju inimesi näinud...»

«Mul oli temasse usku,» jätkas Sokolov pärast pausi oma jutustust. «Usku tema töösse ja ka nii-öelda puhtinimlikult. Te ju teate, et on inimesi, kel on, noh, kuidas seda nüüd väljendada, võlts, nõnda-öelda vitriini välja pandud südametunnistus. Nende südametun-

nistus on nagu... Noh, midagi Geigeri arvesti taolist. Teed tema juures midagi valesti või libastub su mõte kuidagi! — ja arvesti juba toksibki: «Tuk-tuk-tuk-tuk...» Nad on selle oma «sisetunde» nii välja arendanud, et see on neil otse erialaks muutunud. Mõnikord näed, et taoline elus Geigeri arvesti su kõrval seisab ja ajendit ootab, et õilsuse nimel sind milleski paljastada. Ja tulebki siis tahtmine selle arvesti kiuste mõni niisugune kõlvatu vemp visata, või talle selline ülekoormus anda, et tiksumine sassi läheks ja ta... ülepingutusest ning pahameelest murduks. Olja oli aga hoopis teistsugune... Tema aususes ei olnud teesklust ja pealetükkivust, see oli nii-öelda terviklik. Atmosfäär meie instituudis oli aga tol ajal pingeline. Ühest küljest oli see loomulik ja seletatav, teie kui sõjaväelane mõistate isegi nende probleemide, mille juures me töötasime, saladuse astet. Ja kõik me tunnetasime seda vastutust. Kuid atmosfääri pinge raskus ei seisnud selles vastutustundes ega ka enesekontrollis, mis meie töötajatel oli äärmiselt arenenud. Asi seisis hoopis muus. Me tundsime, kuidas meid ööd ja päevad jälgis kellegi õel, kahtlustavalt «valvas silm». Justkui oleks keegi veendumusele jõudnud, et kui see silm kas või hetkeks kinni vajub, siis me kõik otsekohe ülekäte läheme, oma valvsuse unustame ja riiklikke saladusi välja andma sööstame... Ühesõnaga, täna on sellest küll kerge rääkida, siis aga... Kuid Olja säilitas isegi selles ängistavas atmosfääris mingi liigutava elurõõmu ja lihtsuse. Mina kui laboratooriumi ülem teadsin, et teda taolistes organisatsioonides, nagu kaadriosakond, just eriti ei armastatud. Päris külge hakata talle oli kah raske: ankeet otse suurepärane — rindelt tulnud ja veel ordenid ja medalid. Ja ikkagi... Ma kord isegi ütlesin Oljale: «Noh, milleks te nendega kisute, millest see teil alguse sai?» Tema aga vastab: «Anekdoodist õlle kohta.» Ja jutustab siis mulle selle anekdoodi — nüüd teavad seda kõik: sellest, kuidas komandör rindel mingit tühist asja väga tasasel häälel rääkis ja kuidas kõik ta alluvad sama juttu hakkasid edasi rääkima samuti sosinal, nagu ei tea missugust sõjasaladust. Pärast aga selgus, et komandör oli lihtsalt külma õlut joonud ja tal oli

hääl ära. Olja jutustas mulle siis, kuidas teda oli kaadriosakonda kutsutud ja temalt ka mingit tühist asja nii paljutähendavalt «saladuslikul» häälel küsitud. Tema oli neile siis ka sosinal vastanud ja pärast sellesama anekdoodi jutustanud. Mina küll hoiatan teda: «Jätke, Olja, ärge tembutage nendega.» Tema aga vastab: «Mis parata? Mulle teeb see nalja. Kujutlege endale, Arsenti Pavlovitš, et te hoiate kodus väga hinnalist eset. Teil pole elus midagi väärtuslikumat. Läheb see teil kaduma — on ka teie elu läbi. Äkki aga märkate, et mingi onu on hakanud teid jälgima, kas te ehk seda eset vanakraamiturule ei vii. Eks ole rumal?»

«... Ainult et tema pärast ma kartsin küll asjata,» rääkis Sokolov edasi. «Iseenda pärast oleksin pidanud kartma... Kohe ma jutustan sellest, sest peamine osa ei ole siin minul, vaid just Oljal. See juhtus viiekümne teisel aastal... Sünteetilisest rühmast anti Oljale defineerimiseks uut liiki kütuse analüüsid. Kogu instituut ootas resultaate. Kõik teadsid, et kusagil lennuväljal seisab lennuk ja ootab seda kütust. Olja andis suurepärase lõpphinnangu. Selle otsuse järgi valmistasime me suure partii uut kütust ja saatsime lennuväljale.»

Sokolov katkestas jällegi oma jutustuse, ta erutus üha kasvas.

«Mäletan kõike, nagu oleks see alles nüüdsama juhtunud,» jätkas ta, kui oli oma erutusest jagu saanud. «Viiekümne teine aasta, sügis. Suviselt soe päev... Me teadsime, et katselend on määratud kella kümnele hommikul. Täpselt kell kümme peab kusagilt meile tundmatult lennuväljalt tõusma õhku lennuk, mis on tangitud meie kütusega. Instituudi direktor lubas helistada laboratooriumi otsekohe, kui ta katse tulemustest teada saab. Meeleolu oli kõigil ülev, kuid ühtlasi ka ärev. Ega see siis nali ole! ... Ainult Olja oli rahulik. Kõik läheb hästi, ütles ta, kütus on suurepärane. Kell on juba üksteist, kuid telefon ei helise. Pool kaksteist ei pea ma enam vastu ja helistan direktorile. Sekretär vastab: «Sõitis ära, kutsuti lennuväljale.» Kell kaksteist. Vaikus. Pool üks heliseb telefon. Direktor ütleb: «Tulge üles minu juurde.» Mina jälle karjun torusse: «Aga resultaat? Missugune on resul-

taat?!» Vastust ei järgne, toru on hargile pandud... Jooksen kolmandale korrusele. Direktori eesruumist ma kaugemale ei saanud. Seal ootasid mind juba kaks... Kõigest sellest, mis ma teile praegu jutustan, sain teada alles hiljem, palju hiljem...

Uurija kutsus Olja välja ja ütles talle: «Lennuk mis teie kütusega õhku tõusis, plahvatas kolm minutit pärast starti. Katselendur hukkus. Teie andsite sellele kütuseliigile lõpphinnangu. See on siin minu ees laual. Teie instituudi eriosakond iseloomustab teid kui enesekindlat ja võitlevat inimest. Ma peaksin teid kohe areteerima. Kuid ma usun teid. Teil on hea biograafia. Teie ei saa olla kahjur. Teid veeti alt. Öelge, kes see oli?»

Olja vastas, et mitte keegi ei ole teda alt vedanud ja et ta oma lõpphinnangu õigsuses kindel on.

Uurija aga ütles, et Olja tõrksus olevat absurdne isegi sel juhul, kui ta ka oma lõpphinnangus täiesti veendunud oleks. Oli tal ju võimalik järele kontrollida vaid väikest katseproovi ja kes võib siis garantiid anda kogu suure partii kvaliteedi eest? Too partii oli aga teadlikult rikutud. Nende käsutuses olevat selle kohta faktid. Selle tulemusel põles ära lennuk, hukkus katselendur, endine rindemees, kellel jäid maha ema, naine ja kaheaastane laps...

Uurija teadis, kuidas Olja südames hella kohta leida. Ja hakkas talle üksikasjalikult orbunud perekonna muret kirjeldama. Ütles veel sedagi, et hukkunud lendur oli sõja ajal teeninud samal rindel kui Oljagi...

Olja aga kordas, et on oma lõpphinnangus veendunud ja talle ei tule mõttessegi võimalus, et põhipartii valmistamisel oleks võidud tehnilistest tingimustest kõrvale kalduda.

Siis küsis uurija: «Mida te instruktsiooni järgi oleksite pidanud tegema, kui te esimese proovi katsete tulemustes poleks lõplikult kindel olnud?»

Olja vastas: «Oleksin nõudnud teist proovi.»

«Mis moel?» küsis uurija. «Kas kirjalikult?»

«Ei, milleks?» vaidles Olja vastu. «Ma oleksin lihtsalt laboratooriumi ülemale öelnud, et tahan proovi korrata, ja ta oleks sünteetilisse rühma korralduse andnud, et mulle teine proov saadetaks.»

«Võib-olla te tegitegi nii?» küsis uurija. «Palusite küll, aga teile ei saadetud?»

«Ei, ma ei palunud,» vastas Olja.

«Teil võib see ju praegu ununenud olla,» käis uurija peale. «Te kandsite Sokolovile ette esimese proovi tulemused, mis üldiselt võisid olla rahuldavad, kuid teil oli tahtmine end veel kord kontrollida, kuna teadsite, et sellest oleneb inimese, lenduri saatus ja elu. Ja te palusite, olgu pealegi, et mitte eriti tungivalt, olgu pealegi, et kuidagi muuseas...»

«Kui ma seda oleksin teinud,» väitis Olja, «oleks mulle ka viivitamatult teine proov saadetud. Sokolovile oleks minu kahtluse varjustki selleks küllalt olnud.»

«Jah,» ütles uurija muigamisi, «kui ta poleks lurjus ja rahvavaenlane olnud.»

Olja hüppas üles, kuid uurija lõi rusikaga vastu lauda, käskis tal istuda ja hakkas siis ette lugema pikka dokumenti, mille järgi tuli välja, et Arsenti Pavlovitš Sokolov, kes varjas, et ta nõbu kolmekümne seitsmendal aastal rahvavaenlasena süüdi mõisteti, on ise välismaa agent, värvatud juba sõja algul, kes oma peremeeste ülesannet täites valmistas teadlikult halvakvaliteedilise partii uut kütust, mille kasutamine paratamatult katastroofi pidi põhjustama...

Pärast seda pani uurija Olja laua äärde istuma, andis talle paberivirna ette ja käskis tal kirjutada juhtunu kohta seletuse ning Arsenti Pavlovitš Sokolovi vastavalt iseloomustada...

...Alles kunagi hiljem õnnestus mul seda seletuskirja näha,» jätkas Sokolov jutustust. «See oli hästi lühike, ainult ühel leheküljel. Olja kirjutas, et on oma lõpphinnangus täiesti veendunud ning tema arvates ei tulevat suure partii valmistamisel kahjurlus kõne allagi, et ta peab Arsenti Pavlovitš Sokolovi nõukogude korrale ustavaks inimeseks, kes avas talle tee sõjajärgsesse ellu ja aitas leida eesmärgi, mille nimel on rõõm elada ja töötada. Ja kõik see, mis ta uurijalt kuulis, tunduvat talle traagilise ja absoluutse eksitusena. Tema arvamuse järgi aga hukkusid lennuk ja lendur hoopis sellistel põhjustel, millel pole kütusega midagi ühist... Ja siis algas võitlus Olja ja uurija vahel. Mul oli võimalus jälgida selle võitluse kõiki kokkupuute-

punkte hiljem, kui mind tema ülekuulamisprotokollidega tutvustati.

Uurija hirmutas — ja mitte aluseta —, et võib Olja viivitamata areteerida kui inimese, kes sellele kütusepartiile põhiproovi tegi.

Pole võimalik, et Olja oma olukorra ohtlikkust ei taibanud. Kuid teda, tundmatut laboranti, endist rindevõitlejat, ei olnud uurijale süüalusena vaja. Tunnistajana aga oleks Olja olnud sellele uurijale lausa kuldaväärt leiuks. Mõelda ainult: lihtne vene naine, ordenitega rindevõitleja, tunnistab peasüüdlase vastu. Kuid Olja vastas: «Ei!»

Olja Mironova minu just päästiski. Kahevõitlus uurijaga kestis ligikaudu pool aastat. Suurde majja kutsuti teda vahel kohe iga päev, siis jäeti rahule nädalaks, teiseks, seejärel aga kutsuti jälle ja jälle. Iga kord, kui ta uurija kabinetti astus, oli tal alust arvata, et sedapuhku ta enam koju tagasi ei lähe. Kuid ilma tema «jaa» sõnata ei saanud uurija oma asja efektselt lõpuni viia. Tema, näete, oli «seadusemees». Praegu on teada, et paljud tema kolleegid said väga hästi läbi ilma taolise jurisprudentsita... Kogu see painajalik olukord lõppes 1953. aasta kevadel. Uuesti määratud komisjon tuli järeldusele, et katastroofi põhjuseks oli mootoririke. Kütust, mille loomisel nii ennastsalgavalt ka Olja kaasa töötas, hakati kasutama meie reaktiivlennuväes... Mõelda ainult, kui lihtsalt raiuti läbi kõik laimusilmused ja umbsõlmed. Kuid selleks, et kõik toimuks nii «lihtsalt» ja nagu enesestmõistetavalt, oli vaja, et parteis leiduksid inimesed, kes oma elu ohtu seades ütlesid: «Nii enam edasi minna ei saa!»

Sokolov jäi vait.

Nad istusid instituudi hoone taga tühjas aias pingil. Tänavakära kostis siia vaid vaevu.

Mõnda aega mõlemad vaikisid. Lõpuks Zavjalov küsis:

«Noh, aga hiljem? Kas te hiljem Oljat veel kohtasite?»

Sokolov vangutas murelikult pead.

«Selles see ongi, et ei kohanud! Vabadusse pääsedes läksin kohe instituuti ja sain teada, et hiljuti oli toimunud jagunemine, meie instituudi baasil oli rajatud

kaks instituuti ja teine neist, mis on tervenisti pühendatud raketikütuse probleemide lahendamisele, viidi Leningradist ära. Mis parata, see on ju täiesti loomulik: riigil sel alal ees seisvad ülesanded on ju lihtsalt tohutud. Olja sõitis kaasa tolle uue instituudiga. Aga teate, mis veel. Te pole mulle esitanud üht enesestmõistetavat küsimust,» ütles Sokolov ootamatult.

«Missugust?» uudistas Zavjalov valvsaks muutudes.

«Kas teid ei imesta, miks ma kõike seda teile jutustan? Ma ei tunne teid ju üldse. Millega te seda selgitate? Kas vanameheliku jutukusega? Pidage, pidage, ärge mind katkestage. Jah, ma lihtsalt tahan kõigest sellest rääkida. Ikka veel ja veel kord. Ma tahan rääkida! Ja teadmine, et praegu võib vabalt musta mustaks ja valget valgeks nimetada, rõõmustab mind, annab mulle jõudu, ja kui tahate, teeb mind just nagu nooremaks! On see teile arusaadav? Ja veel midagi... Asi on selles, et nii ma siis tagasi tulles ei näinudki enam Oljat. Ma ei tea, kus ta praegu on. Aga teie... teie leiate ta üles. Ma tean seda. Olen selles veendunud. Piisas sellest, et nägin teid seal toas, ja ma mõistsin, et teie ta leiate. Ja öelge talle siis, et too inimene, kelle ta...» rääkis Sokolov ja jäi äkki vait. Ta silmad ahenesid otsekui kiiskavast valgusest, põskedel ilmus aga eredalt nähtavale punaste soonekeste rägu. Ja ta pööras pea ära.

«Hea küll,» ütles Zavjalov ettevaatlikult Sokolovi kätt puudutades, «ma saan kõigest aru. Annan talle teie tervitused edasi. Ütlen talle, et te teda meeles peate. Ja ma ei unusta midagi.»

Nad tõusid mõlemad pingilt.

«Kuhu ma siis nüüd lähen?» küsis Zavjalov otsekui endamisi. «Kelle juurde? Kuidas leida toda instituuti?... Kuulge,» meenus talle siis äkki, «te rääkisite mingist kindralist, kes Oljat teile soovitas. Kus tema siis on? Kas te tunnete teda?»

«Ja-jah, aga muidugi,» pahvatas Sokolov, «tema nimi on — Ossokin, kindral Ossokin. Ainult et... ma ei ole teda juba ammugi enam näinud. Varem me kohtusime temaga nii-öelda töö asjus. Ta oli otseselt seotud lennuväega ja — kaudselt meie instituudiga. Nime ja isanime järgi on ta Ivan Fjodorovitš...»

«Kas te tema telefoni või töökohta teate?» küsis Zavjalov nüüd kärsitult.

«Kahjuks ei tea. Arvatavasti on ta juba erru läinud . . .»

«Ma püüan selle kindrali üles otsida,» teatas Zavjalov kategooriliselt. «Kas või mere põhjast toon ta välja, aga üles ma ta leian. Ega siis kindral lõppude lõpuks mõni tolmukübe ei ole.»

«Soovin teile kõike head,» ütles Sokolov. «Ja . . . ma palun teid . . .»

«Ja-jah, ma ei unusta midagi. Ja suur tänu teile.»

«Aga mille eest siis?»

«Olja eest. Selle eest, et te mulle temast jutustasite. Ma ei unusta midagi.»

16. OSSOKIN.

«Minu nimi on Zavjalov. Ma helistasin teile . . . Ja te lubasite mul tulla.»

Pikka kasvu, kogukas hallipäine mees seisab sealpool ukseläve. Jalas on tal traksidega püksid ja toatuhvlid, seljas valge lahtise kraega särk.

«Kas teie olete kindral Ossokin?»

«Olen küll Ossokin, Ivan Fjodorovitš,» kõlab vastus.

Zavjalov tahaks kohe aega viitmata öelda: «Tulin Mironova, Olga Mironova asjas . . . Kas teie teate, kus ta praegu on? . . .» Kuid ta surub vaid vaikselt Ossokini poolt ulatatud kätt ega märka isegi, kuidas ta valveseisaku on võtnud.

«Astuge sisse,» ütleb talle Ossokin. «Ainult ettevaatlikult. Meil on siin kole korralagedus.»

Tõepoolest valitseb siin suur korralagedus. Koridori seinte ääres seisavad virnas nööridega seotud raamatupakid. Avatud kast on kuhjaga laastusid täis tuubitud. Seintel on näha mitmeid tumedaid ruute ja ristküliku — hiljuti mahavõetud piltide jälgi.

Zavjalov läheb kindrali järel mööda kinnistest ustest. Ühe tagant kostab vasara kopsimist. «Milleks ometi aega viita, milleks?» pöördub Zavjalov mõttes Ossokini poole. «Me võiksime ju need paar sõna: «Ma otsin

Olga Mironovat. Kas te teate, kus ta on? . . .» ka siinsamas koridoriski ära rääkida.»

Ossokini järel astub Zavjalov ühte suurde tuppa. Arvatavasti on see kindrali kabinet. Toas on kirjutuslaud, selle peal reaktiivlennuki mudel. Tuba valgustab rohelise kupliga laualamp. Raamaturiiulid on peaaegu tühjad. Ainult kõige ülemisele riiulile on veel mõned üksikud raamatud jäänud. Ülejäänud riiulitel paistavad vaid tumedad jäljed. Kirjutuslaua juures on virna laotud ja jämedate nööridega seotud kaustad maas. Laes ripub vaid paljas konks ja juhtmeotsad, küllap seal varem oli armatuur. Vasaralööke on siia tuppa aga vaevalt kuulda.

«Näete nüüd, missugune korralagedus meil on, te vabandage,» räägib Ossokin kiirustades. Tal on madalavõitu, veidi kähisev hääl. Iga tema poolt sellisel toonil lausutud sõna saab nagu erilise tähenduse. «Võtke istet,» ütleb ta ja tõstab nahkselt tugitoolilt ära kokkuköidetud raamatuvirna, mille ta põrandale asetab.

Zavjalov laskub tugitooli. See on väga sügav. Ossokin istub kirjutuslaua äärde.

«Ma kuulan teid,» ütleb nüüd Ossokin.

Lõpuks ometi! . . .

«Seltsimees kindral . . .» alustab Zavjalov.

«Ma ei ole praegu sõjaväes,» katkestab Ossokin teda leebelt, kuid nagu Zavjalovile tundub, ka rahulolematult. «Mind kutsutakse Ivan Fjodorovitšiks. Noh, ma siis kuulan teid.»

«Ivan Fjodorovitš, kas te tundsite Mironovat, Olga Mironovat?»

Zavjalovile tundub, nagu oleks üle Ossokini näo vari libisenud. Ossokin kallutab pea veidi tahapoole ja muutub valvsaks. Muide, see võis ka Zavjalovile ainult nii näida.

«Tundsin küll,» vastab Ossokin hetke pärast rahulikult. Rohkem ei lausu ta aga sõnagi, ainult uurib ainiti Zavjalovit.

«Asi on selles,» jätkab Zavjalov kiirustades, «et ma otsin teda. Mul õnnestus teada saada selle asutuse aadress, kus ta kuus aastat tagasi töötas. Kuid praegu on sellel tänaval, kus ta elas, uued majad, instituut aga, kus ta töötas, on viidud ei tea kuhu.»

Ossokini valvsa pilgu all muudab Zavjalov tooni. Ta püüab rääkida peaaegu ükskõikselt, nagu poleks sel kõigel tema jaoks erilist tähtsust. Kuid see sunnitud olek erutab teda veelgi rohkem.

«Ma otsisin üles ühe selle instituudi endise töötaja,» jätkab Zavjalov. «Ta tundis Mironovat, kuid sellest ajast, kui instituut üle kolis, ei ole ta temast enam midagi kuulnud. Tema nimi on Sokolov, professor Sokolov. Ta ütles mulle, et teie soovitasite Mironova instituuti. Sellepärast ma siis mõtlesingi, et võib-olla . . .»

Zavjalov tunneb end halvasti selle suurt kasvu, hallipäise mehe valvsa, aga võib ka olla et vaenuliku pilgu all.

«Kas te tutvusite Mironovaga pärast sõda?» küsib nüüd Ossokin.

«Ei. See oli rindel. Ma teenisin lennuväes. Tema samuti. Pärast sain teada, et ta väljalennuoperatsiooni ajal hukkus. Kuid see oli eksitus. Ta ei hukkunud.»

Zavjalov jääb vait. Ka Ossokin vaikib. «Miks te vaikite, miks te ometi vaikite?!» tahaks Zavjalov karjatada.

«Jah, ta ei hukkunud . . .» lausub Ossokin lõpuks pikkamööda, pöörab esmakordselt nende minutite jooksul oma pilgu Zavjalovilt ära ja langetab pea.

Zavjalov ootab. Raske hall pea käele toetatud, istub Ossokin liikumatult. Siis aga ütleb ta ainult üheainsa sõna:

«Nimi?»

«Kuidas nimi?» küsib Zavjalov omakorda segadusse viidult. «Ta nimi on Olga, te ju teate seda isegi.»

«Ei, ei, teie nimi! Kuidas on teie nimi?»

«Vladimir Andrejevitš.»

«Vladimir . . .» kordab Ossokin. «Noh, muidugi Vladimir . . .»

Ossokin tõstab pea ja uurib jällegi hoolega Zavjalovit. Ja Zavjalovile tundub, nagu oleks Ossokin otsekui kusagilt kaugelt tagasi tulnud. Justkui oleks ta eelnevad sekundid siit ära olnud. Nüüd siis tuli see kummaline inimene uuesti tagasi. Ja tooli seljatoele laskudes hakkab ta rääkima, nüüd aga juba rahulikult ja ladusalt . . .

«Jah, ta ei hukkunud. Lennuk põles ära, aga temal

õnnestus sealt langevarjuga välja hüpata. Eskadrilli komandöri raportis oli öeldud, et Mironova hukkus. Kuid ta jäi ellu. Sai ainult põletushaavu ja põrutada. Jalaväelased korjasid ta peagi üles. Pool aastat tuli tal hospidalides veeta. Pärast seda tuli ta oma sõjaväeosa tagasi . . .»

«Noh, aga edasi, mis edasi sai?!» hüüab Zavjalov ja tunneb sõnade: «sai põletushaavu» ja «põrutada» juures otse füüsilist valu.

«Ah edasi või?» küsib Ossokin omakorda. «Noh, endastmõistetavalt teenis ta oma väeosas edasi . . .»

«Kas ta jutustas teile seda pärast sõda?»

«Ei, milleks seda? Ma teenisin siis lennuväediviisi poliitosakonnas. Polk, kus tema teenis, kuulus sellesse diviisi ja sellepärast loomulikult . . .»

«Noh, aga miks ta siis, kui ta tagasi tuli, mulle ei kirjutanud?» küsis Zavjalov vahele.

«Teie, Zavjalov, olite ju hukkunud,» vastas Ossokin tasa.

«Mina ja hukkunud? Või mina olin hukkunud?! See on ju vale ja jaburdus! Ma sattusin vaenlase territooriumile, kuid see kestis vaid kuu aega, pärast seda tulin ma aga oma sõjaväeossa tagasi! . . .»

«Kuid selle kuu jooksul ilmus ajalehes artikkel, mis nii veenvalt kirjeldas teie hukkumist,» vaidles Ossokin vastu.

«Missugune artikkel ja kus?» imestas Zavjalov.

«Ma ju räägin teile, et ajalehes. Vist meie rindelehes.»

«Ja Olja luges selle läbi?»

«Aga muidugi.»

Ainult hetkeks kohtuvad nende pilgud uuesti.

«Kus ta praegu on?» küsib nüüd Zavjalov. «Kas siin? Leningradis?»

«Ei ole. Te ju ise rääkisite, et instituut viidi Leningradist ära. Ja mina ei tea, kuhu.»

«Pole tõsi, see ei ole tõsi!» kordab Zavjalov endamisi mõttes. «Ta teab. Jah, ta teab, aga ei taha öelda. Ma ei taha mõelda, miks ta seda öelda ei taha, ei suuda ega hakkagi sellele mõtlema! Kuid ta teab! Kuidas teda küll sundida? Kuidas talt vastus kätte saada?»

«Kas ta siis tõesti,» käib Zavjalov peale, «mitte kor-

dagi pole kirjutanud, Leningradis käinud ega teile sisse astunud?»

«Ei ole jah. Mitte kordagi,» vastab Ossokin ja ta hääles on kibedust ja nukrust.

«Ma ei usu seda!» pahvatab Zavjalov.

Ossokin tõmbub pilve ja toksib sõrmedega vastu lauda. Pärast aga ütleb järsult, sedapuhku juba kindrali toonil:

«Ma ei mõista teie umbusalduse põhjust. Ma juba ütlesin teile, et tundsin Olga Mironovat sõjaajal. Edaspidi me enam ei kohtunud. 1949. aastal otsis ta mind Leningradis üles ja palus abi, et saada tööle instituuti, teate isegi millisesse. Ta ütles, et lõpetas keemiatehnikumi ja tahab töötada just selles instituudis. Ma töötasin siis kaadri alal ja aitasingi teda. See ongi kõik.»

Sõnad «see ongi kõik» kõlavad umbes nii nagu «olete vaba». Zavjalov tõuseb nagu käsu peale — refleks hakkas tööle. Kuid juba järgmisel hetkel heidab ta endalt selle harjumuse võimu.

«Ma ei usu teid praegu, seltsimees kindral. Te võite minu peale karjuda, võite korterist välja ajada. Kuid teadke: ma ei usu teid. Te ei taha mulle rääkida tõtt oma vahekorrast Olgaga ega taha öelda, kus ta praegu on. Kuid ma ärmastan teda ja teie teate seda. Olja on mulle kõik. Ma otsin ta üles, ükskõik kus ta ka ei viibiks. Ta ei olnud veel kaheksateistkümnenegi, kui me kohtusime. Ta oli esimene, keda ma oma elus armastasin, ja ka mina olin talle esimene... Ja ma ei surnud, kindral Ossokin, ma olen ju elus. Seisan praegu siin teie ees ja ütlen teile, et ma ei lähe siit kuhugi, kas mõistate? Ei lähe enne, kui saan teilt tema aadressi. Ma ju ei tea, mis teie vahel siis oli. Kuid praegu olete te juba vana mees. Teil on arvatavasti perekond. Aga minul ei ole kedagi. Ainult tema. Mitte kedagi peale tema. Ma olen samuti endine ohvitser. Kas te tõesti võite olla nii südametu? Andke mulle tema aadress, ja ma lähen minema.»

Äärmise sisemise pingega ootab Zavjalov Ossokini viimast sõna. Ta on veendunud, et see pikka kasvu kogukas mees teab Oljast kõik. Teab ja varjab. Zavjalov valmistub juba kõige halvemaks.

Kuid Ossokin vaikib. Ta huuled on kõvasti kokku

surutud. Nüüd kohe nad avanevad. Nüüd kohe järgneb hirmus teade.

«Noh, kuula siis,» alustab Ossokin, «tema aadressi mul ei ole. Ma ütlesin sulle tõtt. Kuid... sa räägid, et ei ole teda palju aastaid näinud. Kas tahad, ma jutustan sulle temast? Sellest Oljast, keda mina tundsin, kes tuli minu juurde poliitosakonda kaebusega arstide peale, kes tal lendamise ära keelasid. Kujutle vaid ise: õelad arstid keelasid kahekümneaastasel tütarlapsel, kes pärast raskeid põletushaavu ja põrutust pool aastat hospidalis lamas, lahinglennukil lendamise ära. Ma tean kõik, Zavjalov. Tean, et te esmakordselt kohtusite Volga kaldal, hiljem aga kord lennuväljal. Ta ise rääkis mulle sellest... hiljem. Seda artiklit, kus oli kirjeldatud sinu hukkumisest, kandis ta alati endaga kaasas. Ta armastas sind, Zavjalov...»

«Aga teid?» küsis Zavjalov nüüd otse välja.

Äkitselt avanes uks ja lävele ilmus väikest kasvu kõhn naine.

Teda nähes hüppas Ossokin nii ruttu püsti, et Zavjalovile näis, nagu oleks ta millestki ehmunud.

«Andesta, Vanja, aga ma ju ei teadnud, et sa üksi ei ole,» ütles naine. Laualambi valgus tema näoni küll ei ulatunud, kuid hääletooni järgi taipas Zavjalov, et see naine pole enam noor.

«Mul on siin tegemist, Veera, sa vabanda,» vastas Ossokin talle kiiresti, otsekui segadusse viidult.

«Ma ju ei teadnud. Tahtsin ainult küsida, kas hakata juba akendelt kardinaid maha võtma. Aga ma ootan. Vabandage,» ütles ta, pöördudes nüüd juba nende mõlema poole, ja sulges siis ukse.

Ossokin laskus uuesti toolile.

«... Aga teid?» kordas Zavjalov küsimust.

«Ei, mind ta ei armastanud,» vastas Ossokin kuidagi väga lihtsalt ja küsimuse üle imestamata. «Küllap tal oli minust kahju. Oli ju minu perekond «sakslaste alla» jäänud. Ma olin veendunud, et nad kõik on hukkunud. Alles neljakümne neljanda aasta lõpus leidsin nad üles. Kuid ma tahan sulle hoopis millestki muust jutustada, Zavjalov. Sina armastasid teda. Ja tema armastas sind. Aga kas sa ka Oljat tõeliselt tundsid?»

«Tundsin!»

«Ära räägi vahele. Ma ju tean, et te nägite teineteist kaks korda. Sellest piisab, et teineteist armastada. Kuid on vähe, et tunda...»

«Me ju kirjutasime teineteisele.»

«Ah kirju või? Aga muidugi...»

Ossokin kõndis aeglaselt mööda tuba. Ta astus nii raskelt, et iga tema samm oleks nagu põrandale jälje jätnud.

«Olga tuli minu juurde järgmisel päeval pärast väeossa jõudmist,» jätkas Ossokin. «Mina istusin laua taga ja kirjutasin armee poliitosakonnale ettekannet. Äkki kuulen naisehäält: «Seltsimees polkovnik, kas lubate sisse astuda?» Ta seisis varjendi uksel ja ootas. Ütlesin talle: «Astuge sisse!» Tema aga seisis ikka veel samal kohal. Küllap ta närveeris hirmsasti.»

Ossokin heitis pilgu uksele, nagu näeks ta seal praegugi Oljat. Zavjalov vaatas samuti ukse poole ja äkitselt viirastus talle, et Olja tõepoolest seal seisab. Selles samas suvises kombinesoonis. Õliplekid näol. Ja vaatab Ossokini otsa. Zavjalovit ta aga ei näegi. Just nagu teda ei olekski siin.

Ossokin pööras järsult uksele selja ja hakkas jällegi tuba mööda kõndima. Olja kadus. Uksel polnud kedagi. Ja uks oli tihedalt suletud. Paremat uksepoolt varjas tumeroheline kardin. Teine kardin oli juba maha võetud, paistis vaid paljas kardinapuu ja traat, millele olid lükitud metallrõngad.

Ossokin aga jätkas juttu:

««Vanemseersant Mironova,» kandis Olja ette. Just nagu ma poleks teda tundnud! Ainukest naist, kes kuulus lahingumeeskonna koosseisu. Just nagu ei oleks ma kunagi näinud tema portreed diviisi või armee lehes... Õnnitlesin teda tagasituleku puhul. Pärisin tervise järele. Tema aga vastas: «Kõik on korras, kõik on hästi.» Siin,» ütles Ossokin kätt tõstes ja paremale meelekohale osutades, «oli tal arm. Otsekui mõõgalöögist. Isegi hoolikalt asetatud pilotka ei saanud seda varjata. Parema käe randmel oli lai põletushaava triip. Ma nägin seda kohe, kui Olja alles ukse juures seistes tervituseks kätt tõstis. «Ma tahan lennata!» ütles ta mulle. Mina soovitasin tal selle asemel kaheks nädalaks armee hospidalisse minna. Hospidal asus tagalas ja me

kasutasime seda vahel omamoodi puhkekoduna lenduritele, kes ränga üleväsimuse all kannatasid või kergeid haavatasaamisi püstijalu põdesid. Ma nägin, kuidas arm Olja meelekohas punaseks tõmbus, nii nagu ma hospidali meenutasin. Ta ütles mulle... Kas te teate, mis ta mulle ütles? «Seltsimees polkovnik, lubage mul pöörduda armee poliitvalitsuse ülema poole»...»

Ossokin libistas käe üle oma halli juustepahmaka ja küsis äkitselt:

«Kas te teed tahate? Ma kohe palun...» Ta tõusis ja astus sammu ukse poole.

«Ei, ei taha!» hüüdis Zavjalov ehmudes, et Ossokin oma jutustuse katkestab.

Kuid Ossokin unustas sealsamas oma ettepaneku. Teda olid uuesti haaranud mälestused. Ta istus Zavjalovi tugitooli kõrval asuvale toolile ja jätkas:

«Olja pöördus isegi ülemjuhataja poole. Arusaadavalt tal lennata ikkagi ei lubatud. Meie poliitosakond asus viie kilomeetri kaugusel tollest polgust, kus Olja teenis. Ühel õhtul sõitsin sinna. Sõitsin selleks, et polgu poliitkoosseisuga nõupidamist läbi viia. Äärmist vajadust selleks küll ei olnud. Ma tean, Zavjalov, mida sa praegu mõtled, ja sul on õigus. Jah, ma sõitsin sinna selleks, et Oljat näha. Ma küll kinnitasin endale, et minu kui poliittöölise kohus on teada, kuidas ta end tunneb ja lendamise keeldu üle elab. Ühesõnaga,» ütles Ossokin ja muigas, «läksin tema poliitilis-moraalset seisundit välja selgitama... Kuid põhjus oli hoopis teine. Kõik need päevad oli Olja mu silmade ees seisnud — väikesekasvuline, tugevasti vöötatud sõduripluusis. Tol esimesel korral kestis me jutt vaevalt kümme minutit. Kuid ma tajusin ja tundsin Oljas midagi sellist, mis mind jäägitult haaras. Temas oli fanaatilist valmisolekut ületada ja ära võita kõik: auastmed, autoriteedid, loogika, eeskirjad ja kõik muu, et ainult saavutada oma sihti — lennata... Ka mina olen elukutseline lendur ja kaadriohvitser, Zavjalov. Ma tean, mida lendurile oma masina mahajätmine tähendab. Ma olen näinud, kuidas tugevad noored mehed nutsid, kui neil asjaolude sunnil tuli eriala vahetada. Kuid minu silmade ees seisis nääpsukene ja hirmsa vapustuse

üleelanud tütarlaps, kelle põletushaavadki ei olnud veel armistunud. Tema aga muudkui nõudis taga oma õigust ikka uuesti ja uuesti lahingusse minna. Mõistad sa, ma nägin inimest, võitlejahingega inimest. Ma tundsin, et asja tuum ei ole siin ainult lendudes, ainult kirglikus soovis lennata ja eluga riskida, vaid hoopis milleski muus. Ma nimetaksin seda elutahteks. Kuid ka mitte ainult selleks. Ei, elada tahavad ju kõik. Olja juures oli see midagi rohkemat — valmisolek elada elu eesmisel piiril ja tajuda seda kui õnne. Kui algab torm ja rabistab vihma, otsib tavaline inimene varju. Kuid on inimesi, kes oma õnne just selles näevad, et nad ikka edasi lähevad tuule, vihma, tormi, saatana ja kas või vanakuradi enda kiuste!... Just seda ma tajusingi siis selles tütarlapses. Aga kas sina, Zavjalov, oled seda temas tundnud?»

«M-ma ei tea...» vastas Zavjalov. «Ma ei ole sellele iialgi mõelnud. Mulle oli ta vaid Olja, lihtsalt Olja...»

«Mis siis ikka, igale oma osa. Aga mina... mina, näe, ei eksinud. Olja oli just selline, nagu ma teda kujutlesin. Sina, Zavjalov, teda ei tundnud, üldsegi ei tundnud. Sulle oli ta «lihtsalt Olja...» Naljakas küll. Niisugustest tütarlastest saavad kangelased. Muide, ta ju oligi seda. Sel hetkel aga ei mõelnud ma tema sõjalistele kangelastegudele ega sellele, kuidas kutsuda välja kirjasaatjad ja anda neile käsk pühendada ajalehes veerg Oljale, kuigi mul ametikoha järgi just seda olekski tulnud teha... Ma tahtsin teda vaid näha. Viibida tema lähedal. Tema juures oli mul parem ja kergem... Ma juba rääkisin sulle, et mu perekond oli okupeeritud territooriumile jäänud. Ja ma arvasin, et mu naine ja tütar on hukkunud. Kui sulle tõtt öelda, siis ootasin ma hirmuga seda päeva, mil sõda lõpeb ning saabub vaikus, ja ma siis äkki mitte ainult ei mõista, vaid ka tunnen, kuidas kõik on lõppenud, pole enam mingit lootust ja ma jään täiesti üksi... Nii ma siis sõitsingi Olja juurde polku...»

Zavjalov kuulas Ossokinit, laskmata ainsalgi sõnal kaotsi minna. Ta nägi, kuidas too tema silmade all muutus. Ennist, kui Ossokin alles mõõdetud, raskel sammul mööda seda suurt tuba kõndis, näis ta Zavjalovile aeglase ja tankitaolise tunneteta mehena. Nüüd oli

ta aga nii elav ja tema laias kilbitaolises rinnas oleks nagu nähtamatu lõke loitma löönud.

Ossokin langetas äkitselt pea ega lausunud enam sõnagi. Kuid Zavjalovile tundus, et selles ootamatult saabunud vaikuses kindral ikka veel Oljat oma silmade ees näeb. Näeb Oljat ega taha, et ka Zavjalov teda näeks.

Kõrvaltoas koppis jällegi vasar. Neid mõõdukaid tumedaid lööke oli Zavjalovil valus kuulda.

«Noh, rääkige ometi edasi! Miks te siis vait jäite?» käis Zavjalov peale.

Tema hääl oleks nagu Ossokinit virgutanud. Ta tõstis pea ja vaatas Zavjalovi otsa nii imestunult, nagu ei mõistaks ta, kuidas too inimene siia sattus.

Kindral laskus tugitooli seljatoele ja lausus:

«Mul on kõik öeldud.»

«Kuidas siis «kõik»?» pahvatas Zavjalov. «Aga muidugi! Saan aru, edasi järgneb see, mida minul pole vaja teada! Kas te, seltsimees kindral, siis tõesti peate mind väikekodanlaseks ja armukadetsejaks, kellel võiksid olla mingisugused pretensioonid naise suhtes, kes on veendunud, et ma hukkusin?»

«Kuidas pretensioonid?» küsis Ossokin veidi põlglikult grimassitades.

«Võib-olla ma ei väljendanud end õigesti, andestage mulle,» ütles Zavjalov.

«Andestada?» küsis Ossokin jällegi. «Noh, aga mida ma peaksin teile,» läks ta uuesti «teie» peale üle, «siis andestama, Zavjalov? Kas siis selles on küsimus?»

«Aidake mul teda leida, aidake ometi!»

«Kas sa tõesti mõtled, et ma ei annaks sulle tema aadressi, kui... kui mul see oleks? Kuid ma kordan sulle — ma ei tea, kus Olga praegu on. Meie teed läksid lahku neljakümne viiendal...»

«Kuidas nii?» imestas Zavjalov.

«Ah et kuidas?» kordas küsimust Ossokin. «Hea küll, ma jutustan sulle ka sellest. Neljakümne viienda aasta juunis — sõda oli alles äsja lõppenud — sain ma teada, et mu naine ja tütar on elus... Ei, mitte mina, vaid just Olja sai seda teada. Mitte küll täpselt ega kindlalt... see oli lihtsalt nõrk ja habras lootusekiir. Oljal õnnestus kohata üht partisani, kes oli tulnud just neist

paigust, kus mu perekond sõja ajal viibis. Partisan öelnud talle, et ta olevat kuulnud, ainult kelleltki kuulnud, nagu oleks partisanidel õnnestunud minu omi üle rindejoone saata... Olja rääkis mulle sellest samal õhtul. Ja see oligi meie viimne õhtu... Ta sundis mind endale sõna andma, tõotama, et ma kohe järgmisel päeval otsimist alustan... Sa küsisid mult, Zavjalov, mis tingimustel me lahku läksime? Noh, nüüd siis tead sa ka seda.»

Järgnes pikk paus.

Siis ütles Ossokin:

«Esimest korda pärast meie lahkuminekut helistas ta mulle neljakümne üheksandal aastal. Palus end tööle aidata ja ma aitasin teda. Rohkem pole ta mulle helistanud.»

«Mitte kordagi?» küsis Zavjalov tasa.

«Mitte kordagi. Kas see sind siis imestama paneb? Tal on ju süda, Zavjalov. Suur ja avar süda. Miks peaks ta mind piinama?»

Mis siis ikka, jutt on nähtavasti lõppenud. Zavjalov vaatas kella. Kümne pärast seitse. Ta oli kindrali juures viibinud ligikaudu tund aega. On aeg minema hakata. Ossokinit ootab tema naine. Kuhu nad küll peaksid kolima? Tuleks viisakuse pärast Ossokinile kaks-kolm mittemidagiütlevat küsimust esitada ja siis ära minna.

«Aitäh teile, seltsimees kindral, jutustuse eest,» ütles Zavjalov nüüd rõhutatult ametlikul toonil. «Ei julge teid kauem kinni pidada. Pealegi, kus ma näen, kui kiire teil on kolimisega. Kas saite uue määramise?»

«Sain küll.»

«Kas diviis või ringkond?»

«Sõidan majandit juhtima. Sovhoosi.»

Zavjalov kehitas õlgu.

«Sovhoosi, kas seda tuleb allegooriana mõista?»

«Mis kuradima allegooriana! Kas sa siis emakeelest aru ei saa või? Ma ju seletan sulle: mind määrati direktoriks sovhoosi, mis mul Kasahstanis alles organiseerida tuleb.»

Ei, kindral nähtavasti ei teegi nalja. Kasahstan... Uudismaad... Jah, sinna sõidavad nüüd paljud. Kuid

ikkagi kommunistlikud noored ja noorus! Too siin on aga kuuekümneaastane kindralleitnant...

«Andestage,» ütleb nüüd Zavjalov, «aga see kõik ei mahu mulle kuidagi pähe. Mis ühist saab teil, kaadriohvitseril, kindralil, olla põllumajandusega? Pealegi veel teie eas...»

Praegu vestlevad nad nii, nagu polekski nende vahel midagi öeldud. Too jutt on lõppenud.

«Noh, esiteks pole meie kaadriohvitserid ei tsaariaegsed aristokraadid ega kuulu nad ka Preisi ohvitserkonda,» vastab Ossokin. «Paljud neist on maalt pärit ja võivad sinna ka tagasi minna. Mis aga minu vanusesse puutub... Siis sellega on lugu nii, Zavjalov, et mul on tahtmine veel elada. Rahulikult elada aga tähendab — kunagi ükskord lihtsalt mitte enam voodist tõusta. Mina aga ei taha olla taoliste kindralite liigist, kes surevad voodis. Mis mul siis muud üle jääb, kui ma veel elada tahan? Ka vanasarvik ise ei osta mu hinge, ja hingega kauplemine polegi meie maal nagu kombeks. Niisiis sõidangi sovhoosi.»

«Tähendab,» lausub Zavjalov ikka veel nõutult, «annate käest Leningradi korteri ja sõidate Kasahstani steppi, et...»

«Noh, mu sõber, ma teenisin armees kolmkümmend viis aastat ja kaheksa neist elasin muldonnides ja varjendites. Sa ju mäletad, kuidas rindel oli? Täna oleme varjendis, homme mõne paruni lossis, ülehomme jällegi muldonnis. Ja egas ma enne sõdagi pikka aega ühe koha peal istunud. Nii et olen juba harjunud. Nagu kohale jõuan, kogun kokku sapööride roodu...»

«Pole seal steppides mingeid sapööre!» segab Zavjalov vahele.

«Ee-ehee, tühi jutt. Sapööre on igal pool. Ainult et neid võib-olla nimetatakse seal kuidagi teisiti. Kes siis on sapöör? Eks ehitaja. Ega ta siis ainult miinidega pea jändama... Aga kas sina mõistad mind siis hukka? Arvad vist, et kindral tembutab? Käigu, papaaha peas, mööda Nevskit, manitsegu neid, kes õigeaegselt tervituseks kätt kõrva äärde ei tõsta, ja võtku muudkui väljaspool järjekorda pileteid kinno... Nii või? Aga ei ole nii! Selge? Nüüd aga head tervist. Ma pean hakkama kardinaid maha võtma.»

«Veel üks minut,» ütles Zavjalov, «ma tahaksin teilt midagi küsida... Ja siis ma lähen. Ausalt öeldes, ma ikka veel nagu ei usu, et te siin kõik maha jätate ja ära sõidate... Ei-ei, mitte selles pole asi... Ma ei räägi mugavustest ega korterist, vaid hoopis muust... Noh... Kas te siis, ühesõnaga, arvate, et just teie peate sõitma? Kas olete kindel, et suudate selle sovhoosi rajada ja töö seal käima panna?... Ühesõnaga... on teil sellesse usku?»

Ossokin vaatas nüüd teravalt ja valvsalt Zavjalovi otsa.

«Kuule, sõbramees,» küsis ta siis ootamatult, «kuidas sa isikukultusesse ka suhtud?»

Sellise küsimuse sirgjoonelisus ja elementaarsus sundisid Zavjalovit õlgu kehitama ja muigama.

«Ah mina või?! Imelik küsimus...» vastas ta. «Just sellesama kultuse ja kõige sellega seotu pärast lõödi mind armeest minema... Ma olin ju okupeeritud territooriumil.»

«Arusaadav. Tähendab, ei armasta.»

«Ei armasta? On siis need just need õiged sõnad?» ütles Zavjalov vahele.

«Pea nüüd pea! Ära vehi kätega. Mul oli midagi muud mõttes, kui ma sulle selle küsimuse esitasin... Mul oli tahtmine teada saada, kas sinul ka on kavatsust võitlema hakata. Selles on ju asi. Näed sa, kultust ja kõike temaga seotut kiruda on muidugi täiesti loomulik, ja praegu, pärast kongressi, ka täiesti seaduspärane. Mina aga küsin sinult midagi muud. Mulle näiteks pole kultus ainult Stalini jumaldamine. Ja mitte ainult vangistused ja laagrid. Süütute inimeste vangistamine on meil praegu lõpetatud. Seda teavad kõik. Laagrid tühjenevad meil iga päevaga ja varsti nähtavasti üldse suletakse. Noh, aga mis saab edasi?»

«Kuidas nii? Mida tähendab see edasi?»

«Kas siis sina, Zavjalov, ei arva samuti, et kultus polnud ainult «elagu meie geniaalne juht ja õpetaja» ja mitte ainult südaöine koputus süütu inimese eluaseme uksele? Kas siis meie majandusele ja põllumajandusele kultus mõju ei avaldanud? Või arvad, et kultusele lõpu tegemine tähendab ainult Stalini isiku varjukülgede paljastamist? Ülistussõnade kaotamist ja laagrite sulgemist? Aga mida teha laostatud külaga? Sa oled ju Keskkomitee pleenumi otsuseid lugenud? Kuidas taastada tervet ellusuhtumist ja objektiivsete seaduste õigusi meie majanduses juhtudel, kus need olid asendatud majandusliku omavoliga ja administreerimisega? Toon sulle vaid ühe näite. Niikaua kui ma ennast mäletan, kirjutasime ja deklareerisime ühtesoodu, et see pole marksist, kes eitab materiaalse huvitatuse printsiipi sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise perioodil. Aga tegelikult? Oled sa kõige selle üle ka järele mõelnud? Ja see on ainult üks näide. Niisiis selleks, et kultust ainult kiruda, võib muidugi rahulikult kodus istuda või tribüünidelt kõnesid pidada. Aga selleks, et tema pärandile lõppu teha, on vaja võidelda, see tähendab töötada. Kas mõistad, töötada! Sa küsisid mult, kas ma usun oma jõusse. Usun! Ja täna, pärast kongressi, veel eriti! Kuid asi ei seisa ainult usus, saa ometi aru, vaid töötahtes ja tööks valmisolekus. Tööks!» kordas Ossokin järsult, ja nagu Zavjalovile tundus, isegi karmilt. «Üksi ma muidugi sovhoosi üles ei ehita, sellest oleks naljakas rääkidagi. Kuid seda, mida mina tegema pean ja teha suudan, pean tegema just mina ja mitte keegi teine. Kas sa nüüd saad minust aru?! Usk ei tähenda midagi, kui inimene ei tööta...»

Ta vaikis veidi ja lisas siis äkki:

«Olja ju ainult ei uskunud meie võidusse. Ta tahtis seda ise kätte võita. Talle näis, et ainult tema kuul jõuab vaenlaseni ja ainult tema eeskuju innustab seltsimehi. See ei olnud auahnus, Zavjalov. See oli põlemine. Aga nüüd on kõik ja mine!»

Zavjalov läks aeglaselt ukse poole. Tal oli juba link peos, kui Ossokin teda hüüdis:

«Oota!»

Ossokin läks laua juurde ning tõmbas järsu liigutusega sahtli lahti. Ja kobas siis pilkugi heitmata üht kummiga seotud paberitepakki.

Pakki käes hoides pöördus Ossokin vaid hetkeks seljaga Zavjalovi poole. Siis aga tuli Zavjalovi juurde ja ulatas talle ülesvõtte.

«Võta,» ütles ta lihtsalt, «see on tema. Nüüd andsin sulle ära kõik, mis temaga on seotud. Kõik.»

Zavjalovi esimesed katsed pärast Moskvasse jõudmist teada saada, kuhu too salapärane TUI-24 üle kolis, lõppesid ebaõnnestumisega.

Ta käis Keemiatööstuse Ministeeriumis, peavalitsuses, mis kütuseküsimustega tegeles, ja Teaduste Akadeemias. Igal pool võeti Zavjalovit viisakalt vastu ja kuulati osavõtlikult ära tema otsingute lugu. Kuid niipea, kui ta instituuti mainis ja küsis, kus see praegu asub, muutus vestluskaaslaste silmavaade kohe tõrjuvaks, nende nägudele tekkis väsimuse vari, nad kehitasid vaid õlgu ja vastasid ebamääraselt.

Zavjalov tunnetas selle olukorra raskust, kuhu ta oli sattunud. Tal polnud ju dokumente, mis oleksid tõestanud tema sugulust Oljaga. Arusaadavalt oleksid kõik naise, õe, tütre või poja otsimisse palju osavõtlikumalt suhtunud ja teda rohkem abistanud.

«Kes ta teile on?» küsiti Zavjalovilt.

«Tuttav... Lähedane tuttav... Sõber...»

«Hm-m... Või nii...»

Zavjalovil polnud aga neile teenistuskohustustega seotud inimestele esitada midagi peale väga segase jutu oma otsingutest. Kuid seda oli vähe, liiga vähe, et sellega tähtsate riigiasutuste masinaid tiirlema sundida.

Zavjalov ei süüdistanud neid inimesi, sest ennast nende asemele seades mõistis ta, et kui tema juurde tuleks tundmatu inimene, kes visalt taotleb salajase asutuse aadressi, suhtuks ta taolisse palujasse üsnagi valvsalt.

Lõpuks öeldi talle: «Hea küll. Kirjutage sellele seltsimehele... kuidas te teda nüüd nimetasitegi?... Olga Aleksejevna Mironovale kiri. Ja märkige ära oma aadress. Me püüame midagi kindlaks teha. Võimalik, et teie kiri leiab adressaadi, kui ta tõepoolest selles teie poolt silmaspeetud asutuses töötab.»

«Kui palju võib aega kuluda, kuni ma vastuse saan?» küsis Zavjalov.

«Seda on raske öelda... Võib-olla kuu...»

Zavjalov kirjutas niisuguse kirja. Ja jättis lahtise ümbriku peavalitsusse.

...Aga just siis, kui mõte kuuajalisest tegevuseta olekust, kuuajalisest ootamisest Zavjalovile juba üsna väljakannatamatuna tundus, helises telefon.

«Kas ma võin seltsimees Zavjalovit paluda?»

«Ma kuulen teid,» vastas Zavjalov.

«Kuhu te ometi olete kadunud? Ma helistan teile juba kaks päeva järjest.»

«Kes seal siis räägib?»

«Filonov.»

«Vabandage, missugune Filonov? Ja kust?»

«Fotokorrespondent. Me kohtusime teiega ajakirja «Lutš» toimetuses. Noh, kas tuli meelde?»

«Ja-jah, aga muidugi,» kinnitas Zavjalov erutatult. Ta surus telefonitoru tihedamalt vastu kõrva, teise aga kattis peoga kinni.

«Noh, kas teil õnnestus seda naist leida?» küsis Filonov kuidagi hooletult ja nagu muuseas.

«Seni veel mitte,» vastas Zavjalov. Ta erutus vaibub silmapilkselt. Ja hääletoon muutub jahedaks. Mis kuradima päralt too poisikene, too nailonjakis keigar temale äkki helistada mõtles? Kas ainult selleks, et huvi tunda, kas ta juba Olja üles on leidnud? Mis temal sellega asja? Mis talle peale on tulnud? Kas äkiline viisakusehoog või?

«Siis andke mulle aadress...»

«Mis aadress?...» küsib Zavjalov omakorda. «Ma ju ütlesin teile...»

«Ei-ei,» katkestab teda Filonov, «ma tahan teie aadressi!»

«Minu aadressi? Aga milleks?...»

«Ärge närveerige, ega ma teile lõunale ei tule,» katkestab too pealetükkiv noormees teda jälle. «Muide, teil tuleb mulle, nagu öeldakse, välja teha. Noh? Ma siis kirjutan üles...»

Ei, nähtavasti pole see helistamine siiski sihitu. Ta vist teab midagi, too Filonov. Ja uuesti haarab Zavjalovit erutus. Ta dikteerib Filonovile kiiresti oma aadressi. Ja küsib samas:

«Kas teil õnnestus midagi teada saada?»

«Olen kümne minuti pärast teie juures,» lausub

Filonov tema küsimusele vastamata. Ja lisab siis: «Ma tulen autoga.»

Kostavad sagedased tuututused. Filonov on toru ära pannud. Jutt on lõpetatud. Möödub mitu sekundit, enne kui ka Zavjalov märkab toru ära panna. Nüüd vaatab ta kella. Poole tunni pärast poleks teda enam kodus olnud. Ta oleks tööle läinud.

Kas too fotokorrespondent ikka tõesti sai midagi teada? Ainult üks inimene seal toimetuses võttis Zavjalovi asja südamesse. See oli Korostõljova. Kui oleks õnnestunud midagi teada saada, oleks muidugi Korostõljova helistanud. Ainult tema teadis Zavjalovi telefoninumbrit.

Ja ikkagi helistas just Filonov.

Pole mõtet end tühjade lootustega lohutada. Zavjalovile on juba korduvalt tundunud, et ta on sihil: tarvitseb vaid minna antud aadressi järgi, tarvitseb vaid koputada uksele... Nüüd on ta juba kogenum. On juba harjunud mõttega, et tee sihile on veel pikk. Ei või olla, et Olja viimased jäljed avastas just too noormees toimetusest. Kui tal tõepoolest on uudiseid, oleks ta võinud neid ka telefoni teel öelda. Kuid ta ei öelnud ju midagi peale tolle rumalavõitu lause: «Teil tuleb mulle välja teha.» Nähtavasti pole tal midagi reaalset.

Zavjalov läheb esikusse, keerab ukse lukust lahti ja ootab. Ja kuulebki samas, kuidas keegi jooksuga ja hüpates trepist üles tuleb, nüüd aga juba siia, trepi vahekäiku jõuab... Ongi Filonov. Täna ei sarnane see noormees üldsegi tollele, keda ta «Lutši» toimetuses kohtas. Tänane Filonov tundub nooremana, päris poisikesena. Täna on tal seljas tavaline tennissärk ja seegi pükstes. Ta meenutab noort sportlast, kes just on teatepulga seltsimehele üle andnud ja nüüd raskelt õhku ahmib.

«Niisiis,» prahvatab Filonov teretamata ja otsekui telefonijuttu jätkates, «sõitke aga kohe lennukiga Taiginski. Ja ruttu. Muidu tá sõidab minema. Ma ju helistan teile juba kaks päeva järjest. Taiginsk, Arsenjevi 25, korter 1. On selge?»

Zavjalov vahib nõutult Filonovi otsa. Miks just Taiginskisse? Kes sõidab ära? Ja kes elab Arsenjevi 25?

«Te võite muidugi ka telegrammi saata,» jätkab Filonov, «kuid telegrammiga juba kõike selgeks ei tee. Kiri aga enam temani ei jõua. Nii et laske aga lennukiga!»

«Aga kuhu siis, kelle juurde?»

«Ah, sa mu suur jumal, noh, eks ikka Ivanovi juurde. I. Ivanovi juurde, tolle juurde, kes selle ülesvõtte saatis! Ainult arvestage, et ta neil päevil ära Sotši sõidab, nii et rutake! On selge? Noh, ongi kõik. Ma lasen jalga. Mulle anti auto ainult veerand tunniks...»

Läbi avatud akna kostab tänavalt kärsitut autosignaali.

«Noh, kõik!» hüüdis Filonov. «Nüüd ma siis lähen.»

Zavjalov sai ta alles päris ukse juures veel kätte. Ta astus teed tõkestades ukse ette ja ütles kindlalt:

«Mitte kuhugi te ei lähe!»

«Kuidas siis ei lähe? Ma ju lubasin auto veerand tunni pärast tagasi viia. Seal ootab fotobrigaad, kel on vaja objektile sõita!»

«Brigaad sõidab,» ütles Zavjalov. «Aga teie jääte. Ma ise viin teid pärast sinna, kuhu vaja. Taksoga. Ma jään ka muidu tööle hiljaks. Võtan takso ja viin teid kohale. Siinsamas on taksopeatus.»

Seda öeldes keeras Zavjalov ise välisukse võtit, võttis selle lukust välja ja pani tasku. Astus siis esikust tuppa ja pani enda järel teise ukse haaki. Läks kiiresti akna juurde ja hüüdis:

«Hei, juht!»

Lahtisest kabiiniaknast pistis autojuht pea välja.

«Seltsimees Filonovil läheb siin veel aega! Ta tuleb teise autoga. Teie aga sõitke ära. Head teed!»

Ta viipas juhile käega, avas esikuukse ja laskis tulivihase Filonovi tuppa. Praegu sarnanes korrespondent turris ja riiaka kukega. Nägu ja isegi kõrvad olid tal punaseks läinud, laubal turritas väike karm juuksetukk.

«Mis tempe te minuga teete?» hüüdis Filonov, ise nördimusest ja solvumisest hingeldades.

«Ei, kulla sõber, just sina tembutad minuga,» vastas Zavjalov talle leplikult. «See kõik, mis sa mulle praegu rääkisid, sarnaneb moonutatud telegrammile. Äärmisel juhul oleksid sa võinud selle teksti ka telefoni teel

ette lugeda. Milleks sul veel vaja oli minu juurde sõita?»

«Laske mind kohe välja!»

«Muidugi lasen. Kuid enne räägid sa selgelt ja mõistlikult mulle ära kõik, mis sa ütelda tahtsid. Seejärel ma mitte ainult ei lase sind välja, vaid viin ka toimetusse. Ei või ju olla, et sa minu juurde üksnes selleks tulid, et seda segast juttu ajada.»

«Mul oli lihtsalt väga kiire,» ütles Filonov maha vahtides. «Ma... lihtsalt tahtsin näha, kuidas te röömustate... Selle asemel aga...»

«Kulla noormees,» lausus Zavjalov leebelt, «see, mis sa mulle siin kokku rääkisid, oli küll nagu puder ja kapsad! Päris surimuri. Sa, tähendab, nägid seda Ivanovi, eks? Miks sa temalt siis kohe ei küsinud, kus ta selle ülesvõtte tegi?»

«Ei ole ma teda üldse näinud!» katkestas Zavjalovit Filonov.

«Kuule, sõbrake, sa õige istu,» lausus Zavjalov nüüd juba üsna sõbralikult, «istu, istu. Ja ütle, kui vana sa oled?»

«Kahekümne kolmene,» vastas ikka veel pahur Filonov.

«Tähendab, mina olin veelgi noorem, kui ma seda tütarlast kohtasin. Ega sul midagi selle vastu ei ole, et ma sulle «sina» ütlen?»

«Öelge aga pealegi,» mühatas Filonov.

«Sa ütlesid, et tahtsid mulle röömu valmistada, mis siis ikka, aitäh sulle. Kuid röömusõnum tuleb inimesele hoolikalt üle anda. Seda ei tohi ükskõik kuidas pihku pista... ühesõnaga, sa mõistad mind. Nüüd aga räägi kõigest järgemööda. Nii et sa siis said Ivanoviga kokku...»

«Pole ma seda neetud Ivanovi silmagagi näinud, saage lõpuks ometi aru!» hüüdis Filonov. «Ta saatis kirja, on selge?»

«Näita mulle siis seda kirja.»

«Keda kuraditki sa sealt kätte veel saad! Pärast seda teie lugu on meil nüüd nii kõva kord peale löödud, et... Ja ega seal kirjas peale aadressi teile midagi väärtuslikku polnudki. Kirjutab, et töötab kaugel Põhjas, kuhu teda värvati Taiginskist. Kavatseb kümne

päeva pärast puhkusele minna, sõidab kõigepealt päevaks-paariks koju Taiginskisse, pärast aga Sotši. Kirja kuupäeva järgi ma arvutasin välja, et ta juba täna peaks Taiginskisse jõudma...»

«Kuule, ma ei taipa, miks too Ivanov sellest kõigest teile kirjutas. Niisama — asja ees, teist taga?»

«Kuidas — asja ees, teist taga? Nende juurde Põhja jõudis post, ja Ivanov nägigi oma ülesvõttega «Lutši». Ta on väga tänulik, aga honorari palub saata just selle aadressi järgi: Arsenjevi 25, korter üks. Ja kirjutab veel, et kui te just tahate, et ma raha veel kätte saaksin, siis võtke arvesse: kümne päeva pärast sõidan minema. Noh ja nii edasi. Korostõljova sai selle kirja minu juuresolekul, ma juhtusin seal osakonnas olema. Korostõljova luges kirja läbi, näitas mulle ja läks kohe telefoni juurde teile helistama. Mina aga räägin talle: andke number, ma ise tahan helistada. Helistasin kaks päeva järjest — vastuseks olid aga vaid pikad kutsuvad tuututamised. Kas on nüüd selge?»

«Ja-jah,» ütles Zavjalov, «nüüd on küll selge. Kõik on selge, ainult ühest asjast ei saa ma aru... See küll muide asjasse ei puutu. Ma lihtsalt tahaksin küsida: mispärast just sina äkki sellest minu loost nii tuliselt osa võtad? Kaks päeva järjest helistasid, nüüd veel sõitsid ise siia...»

Filonov aga vaikis.

«Noh, kui sa just ei taha rääkida, pole vaja. Igal juhul suur aitäh sulle.»

«Ei, ma siiski ütlen,» otsustas Filonov äkki. «Mul tuli meelde, kuidas me esimest korda kohtusime. Seal Korostõljova juures. Ma veel ütlesin, et see pole minu võte. Teie aga vaatasite mind nii... noh nii...»

«Noh, see sulle ainult tundus.»

«Ei, ei tundunud! Te uurisite mind kohe pealaest jalatallani. Ja veel kuidagi põlglikult. Mina aga taipasin ja tundsin, et te tahtsite mulle öelda: lõngus niisugune, käid oma nailonjakis siin ringi, aga inimlikust murest pole sul, sa keigarist fotograaf, aimugi...»

«Noh, nüüd sa küll liialdad,» ütles segadusse sattunud Zavjalov.

«Ei, ma räägin tõtt. Teie läksite siis minema. Minus võttis aga viha võimust! Kuidas ta julgeb, mõtlesin ma,

ja mis õigusega? Mina pole mingi lõngus, ma lõpetasin kiitusega ülikooli ja moenarr pole ma ka kunagi olnud! See jakk aga, kui teada tahate, on minu esimene ilus asi ja ma ostsin selle komisjonikauplusest. Enne seda koosnes kogu minu varandus kahest paarist pükstest ja ühest pintsakust. Kasvasin üles isata-emata, elasin stipendiumist . . .»

«Pea nüüd pea, noormees,» katkestas Zavjalov teda õrnalt. «Noh, võib ju olla, et mulle tookord tõesti tundus, et sa minu loole kuidagi ükskõikselt lähenesid. Ja siis ma mõtlesingi: noor inimene, tõelist muret pole veel tundnudki, aga silmis juba ükskõiksus . . .»

«Kelle silmis oli ükskõiksus?» hüüdis Filonov väriseval häälel. «Kas te ise üldse kordagi mu silmadesse vaatasite? Te vahtisite mu jakki, aga mitte mu silmi! Otsustasite lihtsalt käigu pealt, et mina olen tühi koht, ja peale Moskva bulvarite pole elus midagi näinud! Aga mina, kui te teada tahate, veetsin terve talve Verhojanskis, külmapoolusel, tegin seal ajakirja jaoks ülesvõtteid . . . Kord aga riputasid poisid mu metallkonstruktsiooni külge.»

«Noh, aga mille eest siis?»

«Ma ise palusin neid. Muidu poleks ma esimesest Buran-Taiginski rongist kuidagi uutmoodi võtet saanud teha. Mõelge ise, kuipalju esimesi ronge on nõukogude võimu neljakümne aasta kestel meie fotograafid juba pildistanud? Mina aga tahtsin toda rongi võtta üles nii võimsalt ja sellises rakursis, et poleks kordamist . . . Ah, mis sellest teile ikka rääkida! Kas taipate nüüd, milleks ma teie juurde tulin?»

Zavjalov vaikis. Tal oli piinlik.

«Olgu pealegi. Sa anna mulle andeks, sõber, ei mõistnud ma sind. Ühesõnaga, alles nüüd sain kõigest aru,» ütles ta vabandavalt.

«Ah teid, juba jälle ei saanud te millestki aru! Teile tundub vist, et ma tulin selleks, et teid nüüd südametunnistus vaevaks? Milline absurdsus! Ma tahtsin teid rõõmustada, saage aru, rõõmustada! Ja kui te teada tahate, lendaksin ma ise kohe ka Taiginskissé, kui see aga minu teha oleks!»

Mõnda aega istusid mõlemad vaikuses. Vaikuses, mida vaid tänavalt kostvad autosignaalid häirisid.

«Kui ma ta üles leian,» lausus Zavjalov nüüd tasa, «ja siia toon, siis kutsun sind. Kas tuled?»

«Aga kuidas siis!» hüüdis Filonov.

«Ja me istume siin kolmekesi. Oli mul veel üks noormees . . . Nii sinuealine. Tahtis ka tulla, aga teda ma ei kutsu.»

«Miks siis?»

«See jutt läheks pikale. Aga sinu ma kutsun. Küll oled sa endale toreda elukutse valinud.»

«Mulle on toimetus kogu mu elu. Oh, kui mul rohkem aega oleks, kui ma vaba oleksin! . . .»

«Vaba! . . .» kordas Zavjalov tasa, nagu endamisi. «Kuule,» küsis ta nüüd ootamatult, «kas sa siis tahaksid vaba olla?»

«Mis?» küsis Filonov omakorda.

«Noh, mitte millestki ega kellestki sõltuda? Et teha, mida ise tahad?»

«Mitte ei saa aru . . . Ahaa, nüüd taipasin! Noh, muidugi, oleks ikka tore küll! Ma uhkaksin otseteed uuesti Põhja! Ja mitte ainult Põhja! Korraldaksin nii, et saaksin käia igal pool. Mõistate, igal pool! Katsetatakse uut lennukit — ja mina ka olen selle peal. Ehitatakse aatomireaktorit — ja mina võtan sellest osa. Rajatakse uut sovhoosi uudismaal — mina aga teen sellest võtteid. Tuleb teiega Taiginskisse lennata — lendan! Miks te muigate? Teie ise ju mõtlesite selle võimatu situatsiooni välja! Muidugi on see utoopia, üksi juba kõike ära ei tee, ja eks taha ju kõik esimesed olla, kuid unistada on ikkagi tore.»

«Oled sa ikka kindel, et kõik just esimesed tahaksid olla?» uudistas Zavjalov.

«Ma ei saa küsimusest aru. Noh, muidugi on olemas igasuguseid inimesi, ütleme näiteks loodreid . . .»

«Ei, ma ei räägi sellest. Oled sa siis veendunud, et enamik sinuealisi täna just sinu mõtteid ja soove jagab?»

«Kuidas täna?» küsis Filonov omakorda. «Rumal küsimus! Ma ei mõista teid, seltsimees Zavjalov.»

«Kohe ma selgitan sulle. Näe, meie päevil, see tähendab suure murrangu ja paljude probleemide ümbermõtestamise ajal . . . Ja mina tahaksin mõista, kuidas

meie noored, just sinutaolised, kõigele sellele vaatavad. Noh, kui väljendada nende meeleolu ühe sõnaga, ühe lausega . . .»

«Ühe lausega?» küsis Filonov jällegi omakorda, mõtles siis pisut ja ütles: «Kogu elu on alles ees. Ja ongi kõik, kui ühe lausega öelda. Teie küsisite, mida ma mõtlen vabadusest, ja mina vastasin teile. Kuid nähtavasti ei öelnud ma veel kõike. Minu arvates on vabadus see, kui sa võid kõike teha. Kas mõistad? Ütleme näiteks, ehitada maja, saada teadlaseks, kirja panna projekt millegi täiustamiseks meie riigis ja saavutada, et see ka ellu viiakse, lennata kuule, öelda halbadele inimestele nende ametikohast hoolimata tõtt näkku . . . Ei, ei, saage minust õigesti aru, ma ju mõistan väga hästi, selleks et maja üles ehitada, on vaja teadmisi; selleks et teadlaseks saada, tuleb kaua õppida ja peab olema kutsumus; riiklikke reforme tuleb samuti esitada arukalt ja asjatundlikult . . . Kuid teadmine, et sa seda kõike võid ja sul on vankumatu õigus seda kõike teha — see on ju samuti vabadustunne . . . Eks ole tõsi?»

«Ma sain sinust aru. Aitäh, sõber. Noh, lähme nüüd. Ja andesta, et ma sind kinni pidasin.»

«Tühja kah. Ega ma tolle brigaadiga pidanudki kaasa sõitma. Küsimus oli vaid autos. Lubasin selle õigeks ajaks tagasi viia. Siit toimetuseni on aga kõigest kahekümne minuti tee. Nägemiseni!»

Zavjalov surus tal kätt. Käsi oli küll väike, kuid sitke.

«Ah, kus ikka idioot!» hüüdis Filonov äkitselt. «Pekske mind! Noh, lööge! Ma ju unustasin ühe asja ütlemata. Just peamise. Selles kirjas on must valgel niisugune rida: «Ülesvõtte, mille ma tegin Taiginskis.» Kas taipate? «Aitäh selle eest, et avaldasite ülesvõtte, mille ma tegin Taiginskis.» Muidugi, kui te Ivanovi ennast näete, räägib ta teile kõigest üksikasjalisemalt. Jäi teile ikka meelde, Taiginsk! Noh, nüüd on kõik. Nägemiseni!»

Avas siis ukse ja sööstis trepist alla.

Zavjalov seisis trepi vahekäigus, kuulatades, kuidas noormees üle astmete hüpates trepist alla jookseb.

18. EDASI, EDASI!

Zavjalov lendas esimest korda elus reaktiivreisilennukil. Tema kui lenduri aeg lõppes koos propelleriga lennukitega. Zavjalov lahkus sõjaväest just neil aastail, kui sõja-õhujõudusid reorganiseeriti. Nii ei tundnud ta reaktiivseid sõjalennukeid, veelgi vähem aga tsiviillennukeid.

Vnukovo lennuväljale jõudnud, läks Zavjalov kitsale platsile, mis lennuväljast raudsete käsipuudega eraldatud oli.

Siin võis seista ja vaadata, kuidas lennukid õhku tõusevad ning maanduvad ja reisijad hanereas, vormimütsiga neiud eesotsas, riburadamisi lennukitreppide suunas liiguvad või siis lennujaamale lähenevad.

Täna oli reisijate tähelepanu keskuseks tohutu suur TU-104, mis lennujaama hoone ees seisis.

Siiani oli Zavjalov sellest uuest reaktiivlennukist vaid pilte näinud. Nüüd ta siis nägi teda lähedalt. Kaks teist lennukit TU-104 seisid eemal. Ekskursandid läksid riburadamisi nende treppidest üles, pärast, alla maa peale jõudes, seisid nad aga veel kaua, pead kuklas, lennukite juures — ise nii tibatillukesed nagu kääbused Gulliveri ees . . .

Tavalised propelleriga lennukid — ega neidki siin lennuväljal vähe olnud — näisid reaktiivhiiglaste kõrval nii väikestena ja koduselt tavalistena. Neile ei pööranud keegi tähelepanu. Lennukid lähenesid lennuteele ja eemaldusid sealt kaugusse otsekui jalakäijad, kellega pole mitte kellelgi asja. Ka lennukitest väljunud inimesed, nii nagu nad tohutut TU-d nägid, jäid kohe seisma ja uurisid siis kaua ja hoolega seda suurt masinat.

Zavjalovile meenusid illustratsioonid ühest ammuloetud raamatust: Maa asukad uudistavad austuse ja äreva imestusega tohutuid lennuaparaate, mis tundmatutest maailmadest tulles nüüdsama siin maandunud . . .

Täna näisid need oma mõõtmetelt otse uskumatud, sigarikujulised, järsult kärbitud tiibadega masinad, kel olid salapärased mustad avad propellerite asemel, Zav-

jalovile uue ajastu ning inimeste elu uue etapi sümbolina, selle materiaalse kehastusena.

Zavjalov seisis metallkäsipuudele naaldudes ja vahtis üksisilmi lennukit, mille pardal tal see pikk teekond tuleb läbi teha. Ja tal tärkas mõte, et ega see olegi juhuslik; ainult sellisel võimsal masinal jõuab ta Olja juurde, on ju Olja nii kaugel.

Nüüd ta siis lendab tema juurde. Nüüd on see ometi võimalikuks saanud. On haigusi, millesse inimesed varem paratamatult surid. Paljud neist pole enam hirmsad: on leitud ravimid ja vastumürgid. On vahemaid, mis varem tundusid ületamatutena. Nüüd on neid võimalik ületada. On ülesandeid, mida peeti lahendamatuiks. Nüüd on nad inimestele jõukohased . . .

Ja juba istubki Zavjalov mitmekümne reisija hulgas selle fantastilise TU-104 pardal ja kuulatab turbiini ühtlast mürinat.

Selles ajast, kui lennuk Moskvast välja lendas, on juba kolm tundi möödas. Veel mõned lennutunnid eraldavad teda Taiginskist.

. . . See kõik tuli nii äkitselt. Ei olnud küll kuigi sünnis ülemustelt viiepäevast puhkust paluda, kui sa just olid oma korraliselt, kuu aega kestnud puhkuselt tagasi jõudnud. Kuid lennuklubi ülem, endine sõjaväe ründelendur, Nõukogude Liidu kangelane Šumov, kuulas Zavjalovi ära ja lubas tal viieks päevaks lahkuda. Ta ei esitanud Zavjalovile mingeid lisaküsimusi, kui too talle ütles: «Perekondlikel põhjustel,» ehkki teadis, et vaneminstruktor on üksik inimene.

Hämardus. Horisondi taha kaduv päike oli süüdanud ehavöödi, mis näis sulametalli jõena. Üheksa kilomeetri kõrguselt alla maa peale vaadates oli aga hästi näha ka tõeline, maine jõgi. See siugles kitsa, tuhmilt sädeleva lindina, ja kusagil horisondi kohal suubus ta tollesse olematusse, sulametallina, hõõguvasse ääretusse päikesejõkke.

Maapind muutus järjest tumedamaks ja oli peagi ühetooniliselt hall, peaaegu must. Peale kitsa, kuukivi taoliselt helendava jõe polnud siit lennuki aknast enam midagi võimalik eraldada.

Pärastpoole aga varjasid pilved maa hoopis ära. Lennuk libises nüüd valkjalt kobrutava pilvevahu kohal. Ja turbiini raskest mürast hoolimata tundus Zavjalovile, et nad lendavad täielikus vaikuses ning ümberringi pole midagi peale all kobrutavate pilvede ja ülal laiuva külma, elutu, ühetoonilise taeva.

«Kui halb on olla reisija,» mõtles Zavjalov. «Lenduritele näib nende kabiinis kõik hoopis teisiti. On ju viijate ja sõidutajate tunded üldse hoopis teistsugused kui neil, keda viiakse ja sõidutatakse. Parem on olla sõidutaja kui sõidutatav. Pole tähtis, palju inimesi sa just edasi viid. Olgu neid siis vähe või palju. Olgu neid kas või kakski. Aga võib ka nii juhtuda, et viid edasi vaid iseennast. Asja tuum on teadlikus liikumises, ja kui nii võib öelda, selles, et tunned end purjena, mootorina või turbiinina, ja selles, et sa endale võid aru anda, kuhu ja milleks sa lähed või lendad ja missugune eesmärk sul selleks on. Et sa mõistad, mida too kord kõrge, kõrd madalatooniline turbiinimüra tähendab, mida ta endas varjab — kas võimsust, ohtu, või on sul endal lihtsalt kõrvad lukus ja sellepärast siis tundubki, nagu oleksid turbiinid võõrast häält hakanud tegema . . . Et sa tunned kaarti. Tunned aparaate. Muidu hakkab sulle veel paistma, et lendad olematusse. See võib kergesti viirastuda, kui pole näha maad, pole näha tavalist taevast, kui pole midagi peale salapärase, asjatundmatule kõrvale arusaamatu turbiinimüra.»

Lendurid, kes praegu kabiinis istuvad ja lennukit juhivad, teavad kõike. Ja tema, Zavjalov, teaks samuti, kui ta kabiinis istuks. Teed on kõikjal: nii maa peal, merel, kui ka õhus. Ja kõik nad on omavahel ristirästi läbi põimitud.

Kui Zavjalov oma otsinguid alustas, mõtles ta, et see tee on nii lihtne: Olja juurde ja koos Oljaga tagasi.

Talle meenus muinasjutt: tüdrukuke läheb otsima oma väikest venda, kelle nõiamoor on ära varastanud. Tee on pikk. Pealegi palub teel vastu juhtuv jõgi teda oma põhja puhastada, linnuema oma pesast kukkunud poega üles tõsta, mäed ja mets paluvad samuti end nende hädas aidata . . . Tüdrukukesel on rutt, tal on suur rutt, kuid ta aitab jõge ja lindu, mägesid ja metsa . . . Kui ta aga tagasiteel, väikevend kätel, nõia

eest põgeneb, taandub tema ees veerikas jõgi, viib lind teda läbi õhu, kallutavad puud latvu, astuvad kõrvale mäed, et tüdrukukest koos vennakesega läbi lasta, siis aga uuesti liituda ja nõiale läbipääsmatu müürina ette seista... Korostõljova, Prohhorova, Liisa, Sokolov, Ossokin, Viktor ja Pavlik, Pavlik Ševljagin... Kui palju inimesi, kui palju õnnelikke ja õnnetuid saatusi! Neist on võimatu mööda minna... Võib muidugi kuivanud jõest ka üle hüpata ja linnule hüüda: «Vabanda väga, mul on kiire!», võib ümber mägede minna, metsas aga lagedaid kohti ja kergeid radu otsida ning kõigile öelda: «Pole mul teie jaoks aega, mul on kiire, ma otsin Oljat, ma vajan ainult teda, ärge teie mind segage oma murede ja rõõmudega, ma ruttan!» Nemad aga ainult muigavad vastuseks. Nad pole pealetükkivad. Neid aitavad teised, paremad inimesed. Kuid ära siis tagasiteel, kui sa juba Olja oled leidnud ja teda hellalt oma väljasirutatud kätel kannad, ka enam abi saamiseks nende poole pöördu. «Keda sa seal kannad?» küsivad nad sinult. Sina aga vastad: «Teda. Oma ainsamat. Teda, kelles on kogu mu elu mõte. Teda, kelle pärast ma ennist nii ruttasin. Teda, kes on mulle teist kõigist kallim.» Nemad aga kehitaksid vaid õlgu...

Alguses Zavjalov eksis, kui arvas, et tema tee on teistest teedest isoleeritud. Nüüd ta aga teab, et kõik teed, olgu nad siis maa peal või õhus, on omavahel läbi põimitud. Inimene ei ole üksik täht. Ja eks tundu nii vaid maa pealt vaadates, nagu oleksid tähed üksikud. Seisad kuklasse kallutatud peaga ja mõtled: oleme vaid meie, mina ja too kauge täht, meie vahel aga on tühjus. Milline eksitus!...

Nüüd, kui ta Olja leiab, ei lähe nad enam tagasi. Tagasi minna üldse ei tohi. Nad lähevad edasi, ainult edasi. Ja ega siis Zavjalov seda alles nüüd taibanud. Ta lihtsalt ei tahtnud seda enesele kohe tunnistada. Inimene ei suuda ju kõike kohe mõista. Teiste kogemused on suureks õppetunniks. Need ei ole aga veel kunagi kedagi targaks teinud. On teid, mida mööda pead ise minema. On asju, mida ainult oma silmadega pead nägema. Neid ei asenda ka tuhanded võõrad silmad. Sa ju teadsid, et kõik su ümber on muutunud. Sa lugesid seda ajalehtedest. Inimeste õhetavad näod ja

meteoroloogilised aparaadid näitasid «sooja tuult». Ja siiski pead sa selle hingust iseenda näol tundma, neid muutusi oma silmaga nägema. Ei, mitte ainult tundma ja nägema. Sa pead saama osakeseks sellest, mida näed ja tunned. Sest kõik need muutused oled ju sina ise, soe tuul oled sina, täht, mida sa igatsed kätte saada, kogu maa, sellel elavad inimesed ning sellel puhuvad tuuled ja tormid — kõik see oled samuti sina. Ei tohi tähte taevast alla tuua ja endaga kaasa viia.

Möödus veel tund. Lennuk lendas endiselt pilvede kohal. Mis küll toimub seal all? Võib-olla sajab vihma? Ehk vehklevad seal põuavälgud ja mingid linnad ja külad süütavad oma tuled. Või kihutavad autod ning rongid ja kägisevad vankrid külavaheteedel? Ja inimesed, nii tibatillukesed sellisest kõrgusest, käivad, kohtuvad, lähevad lahku, räägivad omavahel, vaidlevad, lepivad, armastavad, tülitsevad, unistavad ja ehitavad...

Aga siin, üheksa tuhande meetri kõrgusel, on pilvitu ja rahulik. Elus on alati «rahulikke paiku», kaitsealasid tormide rajoonis. Elus — see tähendab inimese hinges. Ainult on inimesi, kes selle pelgupaiga võtme juba ammugi on kusagile ära visanud... Teised jälle hoiavad uksed alati lahti ja püüavad ise ikka seal lähedal olla. Näiteks Pavlik Ševljagin. Küllap ta loeb päevi, mis Zavjalovi tagasijõudmiseni on jäänud. Pavlikule ei asenda teda keegi. Üldse ei saa keegi kedagi asendada. Inimesed võivad seda edasi teha, mis sinul tegemata jäi, ja abistada neid, keda sina ei abistanud. Aga mis sinu kohus teha on, pead tegema sina ja mitte keegi teine. Ossokinil on õigus. Arvamine, et sinu lahkumine möödub märkamatult, et inimesed koondavad ridu ja kõik jääb endiseks, on vaid illusioon, egoisti eneselohutus.

Jah, pealtnäha jääb küll kõik endiseks. Aga ainult sellepärast, et koorma, mida sa oma õlgadel kandsid, võtavad oma õlgadele nüüd teised. Ja sõnu, mida oleksid pidanud ütlema sina, lausuvad nüüd teised. Neid, keda oleksid pidanud armastama sina, armastavad nüüd teised, ja neid, keda oleksid pidanud karistama sina, karistavad nüüd teised. Ja nende juurde, kes ootavad sind — ainult sind! — tulevad teised.

Lennuk hakkab pikkamööda maanduma. Kuid mõiste pikkamööda kaotab oma tavalise mõtte, kui jutt on reaktiivlennukitest, sest inimtaju pole suuteline tabama erinevust niisuguste kiiruste vahel. Ainult räbaldunud pilvenarmad välgatavad akna taga ja sulle tundub, et lennuk kivina alla maa peale langeb.

Zavjalov liibus vastu akent ja hakkas alla vaatama. Seal võis juba aimata maa piirjooni, esmalt küll üsna uduselt, pärast aga järjest selgemini, ja lõpuks ilmuski nähtavale tulede ahel, mis nii väga Suure ja Väikese Vankri tähekogusid meenutas.

19. ÕHTUNI...

Lennujaamast linna sõitis Zavjalov elektrirongil. Ja nüüd ta siis seisiski sel varasel tunnil alles täiesti tühjal jaamaesisel väljakul, kuhu oli väike bussijärjekord tekkinud. Zavjalov astus lähemale ja küsis, kus Arsenjevi tänav asub. Tema ees seisev naine vastas, et tuleb minna mööda kaldapealset, ja viipas ise ebamääraselt käega.

Kaua kõndis Zavjalov piki kaldapealset räsitud skvääri. Puhus vali tuul, skväär oli inimtühi, ainult ühel pingil, millegipärast just kõige vingema tuule käes, istus tõstetud kraega heledas vihmamantlis tütarlaps ja luges raamatut.

Arsenjevi tänav kulges paralleelselt kaldapealsega. Maja 25 oli vana palkehitus, mis eht põhjamaise tüsedusega püsti oli löödud.

Zavjalov koputas uksele ja talle avas sõõrikunäoline jutukas tütarlaps.

Kuulnud, et Zavjalov Ivanovi järele pärib, kutsus tütarlaps ta sisse ja hakkas siis pikalt-laialt seletama: Ivanov ise töötab Põhjas, aga ta perekond — naine Anna Fjodorovna ja tütar Grunja — elab siin; ainult praegu küll ei saavat näha ei Ivanovi, ei Anna Fjodorovnat ega Grunjat, sest nad kõik sõitsid eile Kaukaasiasse ja enne kuud aega sealt tagasi ei tule.

Nii et Zavjalov jäi hiljaks. Kui need kaks päeva, mil Filonov teda telefoniga kätte ei saanud, poleks asjatult

kaduma läinud, ja ta kaks, kas või päevgi varem Taiginskisse oleks lennanud, võinuks ta tolle Ivanovi veel kätte saada.

«Ega te ei tea, kus nad seal puhkavad?» küsis Zavjalov sõõrikunäoliselt tüdrukult. «Kas Sotšis või Gagras? Võib-olla teate tolle sanatooriumi või puhkekodu nime?»

«Sotšis, Sotšis,» vastas tütarlaps kiiruga, «kuid sanatooriumi ma küll ei tea. Nad sõitsid metsikutena, kas saate aru? Anna Fjodorovna käis küll peale, et sanatooriumi minna. Ivan Vassiljevitš ajas aga vastu; ütles muudkui ei ja ei, mulle seda režiimi vaja ei ole, mina tahan olla vaba inimene. Tähendab metsikult... Tahad supelda — suple, tahad süüa — söö. Mulle pole neid ettekirjutusi vaja... Võib-olla on midagi Ivanovidele edasi öelda, kui nad tagasi tulevad?»

«Aitäh. Pole vaja,» vastas Zavjalov. «Muide, kas te juhuslikult ei tea, kus siin TUI-24 asub?»

«On see mõni majanumber? Või niisugune tänav?» päris tüdruk omakorda.

«Ei ole... Noh, ma siis lähen.»

«Võib-olla joote klaasi teed?»

«Ei, aitäh,» kõlas vastus.

... Zavjalov suundus nüüd sihitult südalinna. Tänav, mida mööda ta läks, oli ilus, asfalteeritud ja kahelt poolt palistatud põetud pärnadega.

Zavjalov tegi katset otse «käigu pealt» vajalik aadress välja uurida ja küsis kohe esimeselt vastutulijalt, triibulises särgis noormehelt, kus siin peaks asuma instituut.

«Kas veterinaar või?» küsis noormees omakorda.

Nii et esimene katse ei õnnestunud.

Zavjalov sammus aeglaselt mööda tänavat ja tal ei olnud mingit tegevusplaani. Küsagil sügavas südamesopis ta muide uskus, et võib Oljat tänaval kohata. Miks ei võiks see juhtuda? Linn pole suur, hommikune aeg, inimesed lähevad tööle...

Ta astus pikkamisi ja uuris teraselt möödaminejate nägusid. Mõne aja pärast küsis ta ühelt elatanud välimusega, portfelliga mehelt, kas too ei tea, kus siin keemiainstituut asub.

«Ke-emia?» kordas mees imestunult ja peatus.

«Võib-olla pole tal just niisugune nimetus,» selgitas Zavjalov. «Noh, ühesõnaga numbriga instituut,» lisas ta siis, ise tundes, et küsimus kõlab küllaltki rumalasti.

Portfelliga mees ei vastanud midagi, kehitas vaid õlgu ja läks edasi. Üheaegselt vaatasid nad teineteisele järele ja Zavjalov kiirendas instinktiivselt sammu. Siis aga, taibates, et niisugune ruttamine portfelliga mehele veelgi kahtlasemana võib paista, jäi ta seisma afiši juurde, mis eelseisvast jalgpallimatšist teatas. Kui ta veidi hiljem veel kord tagasi vaatas, siis portfelliga meest enam ei olnud.

Zavjalov läks edasi. Vahetevahel näis talle, nagu kõnniks teisel pool tänavat tema ees naine, kes millegagi Oljat meenutab. Ta läks siis ruttu üle tänava ja möödus naisest kiirel sammul, püüdes seejuures märkamatult tolle näkku vaadata...

Nii jõudis ta väikese väljakuni. Seal olid pingid, nende taga aga maailmatu palju stende. Stendid kirendasid numbritest ja protsentidest. Kõige järgi arvestades näitasid arvud toodangu kasvu, toodangu väljalaske mahtu ja külvipindade suurenemist. Kõrval oli aga asutuste, kolhooside ja sovhooside nimestik. Zavjalovi tähelepanu paelus eelkõige just see nimestik. Kuid ta taipas samas, kui naeruväärne oleks stendilt t o l l e instituudi nimetust otsida.

Zavjalov laskis pilgu üle väljaku libiseda ja nägi ühel lähemal kolmekorruselisel kollasel majal silti «NLKP Taiginski Linnakomitee». Noh, siin peaks küll instituudi kohta andmeid leiduma!

See oli kõige elementaarsem oletus. Arusaadavalt on igas linnas partei linnakomitee ja muidugi mõista teatakse seal kõiki linna territooriumil olevaid asutusi. Kuid linnakomiteesse pöördumine ei olnud seni Zavjalovile pähe tulnud. Võib-olla sellepärast, et oma sügavas südamesopis taipas ta selle sammu absurdsust: kas võidakse siis temale, juhuslikule tänavalt sisse astunud inimesele, linnakomitees taolisi andmeid anda?

Pool tundi tagasi, kui ta sellest majast, kus Ivanov elas, välja astus, ütles ta iseendale: «Nii väike linn ja sellise tähtsusega instituut. Kas ma siis tõesti teda isegi Ivanovi abita üles ei leia?» Tegelikult osutus kõik siiski keerulisemaks. Umbropsu salajase instituudi kohta

küsimuste esitamisega võis endale lõppude lõpuks veel ebameeldivusi kaela manada. Tuleb ikkagi linnakomiteesse minna.

Zavjalov läheb kolmandale korrusele. Siin on väikene vastuvõtutuba, kus pole mitte kedagi. Zavjalov vaatab kella: kolmveerand üheksa. Nähtavasti on veel varavõitu. Igaks juhuks koputab ta kabineti uksele. Niisamasugune väike tuba. Kirjutuslaua taga, seljaga akna poole, istub noor mees.

«Vabandage,» alustab Zavjalov juttu, «kas teie olete linnakomitee sekretär? Mul oleks vaja teiega rääkida.»

«Sellest ei tule küll midagi,» vastab sekretär millegipärast väga lõbusal toonil, «ma sõidan kohe ära. Ootan just autot.»

«Ja... millal te tagasi tulete?» küsib Zavjalov hädisel häälel.

«Täna ei ole mind siin terve päev,» vastab sekretär ikka niisama heatujuliselt ja lahkelt. «Sõidan tsemenditehasesse, aruande-valimiskoosolekule. Aga kust siis teie, seltsimees, tulete?»

Zavjalovile meeldib see alles üsna noor mees. Välimuse järgi ei saa talle kuidagi üle kahekümne viie anda. Pealegi on ta kuivetu ja heledapäine ning tundub selletõttu veelgi nooremana. Ja räägib ka kuidagi kummaliselt. Kõige tavalisemaid sõnu räägib ta selliselt, nagu oleks tal hinges ei tea milline helgus, ei tea kui suur rõõm.

«Ma olen Moskvast,» vastab Zavjalov ja naeratab ise ka tahtmatult.

«Ohoo!» hüüab sekretär. «Või otse Moskvast. Misugusest organisatsioonist siis?»

«Ei, ei,» selgitab Zavjalov nüüd rutuga. «Mina... ei ole, kuidas nüüd öelda, mingisugusest organisatsioonist. Ma lihtsalt elan Moskvas. Teie juurde tulin aga puhtisiklikus asjas.»

«Kas ikka tõesti?!» hüüab sekretär uuesti. «Moskva sõitis Taiginskisse isiklikes asjus! Huvitav küll. Mis siis ikka, eks tulge oma isikliku asjaga lagedale... Aga ei, oodake, sellest ei tule vist midagi välja. Küllap auto juba tuli. Oodake...»

Ta pöördus koos tooliga akna poole, kergitas end istmelt ja vaatas alla.

«Ei, veel ei ole tulnud. Olgu pealegi, laduge siis välja.»

«Kõigepealt tahaksin ma, seltsimees linnakomitee sekretär, näidata oma dokumente, et te teaksite, kes ma olen.»

Ta pistis käe tasku, kuid sekretär tõstis hoiatavalt käe.

«Pidage, seltsimees,» ütles ta ja tõmbus pisut pilve, «ega te miilitsasse või lubadebüroosse tulnud. Seda, kes te olete, võin ma ju teilt endalt teada saada. Minu nimi, näiteks, on Pjotr Stepanovitš Lukašov. Aga kuidas on teie nimi?»

«Vladimir Andrejevitš Zavjalov.»

«Ei kõla sugugi halvemini,» vastas Lukašov endiselt lõbusal toonil. «Mis siis juhtus, Vladimir Andrejevitš?»

Zavjalovil kulus kõigest mõni minut oma loo jutustamiseks. Ta oli juba harjunud rääkima lühidalt, meenutama vaid peamist, rääkima liigsete emotsioonideta ja ainult faktidest.

Ootamatult Lukašov peatas teda:

«Kuulge, seltsimees Zavjalov, kuhu te siis nii kiirustate?» Ta oli otsekui unustanud, kui kärsitult ta alles natukese aja eest aknast välja oli vahtinud. «See, millest te jutustate, on harukordselt huvitav. Tähendab, te nägite teda ajakirjas. Vaata kui tore!... Kuidas see kõik juhtus?»

Ja siis hakkas Zavjalov talle kõigest üksikasjalikult jutustama. Alustas tollest päevast seal mererannas, kui ta Oljat ajakirjas nägi, ja sellest, kuidas ta käis toimetuses ja otsimiste osakonnas... Ainult instituudi küsimuse juurde jõudes kippus Zavjalovi jutt pisut takerduma.

«Ma sain teada, et see ülesvõte on tehtud kusagil siin Taiginskis, järelikult peab instituut just siin asuma. Mul on vaja selle aadressi. Ma mõistan küll, et mu palve kõlab naiivsena kui mitte kahtlasena. Mul pole aga teist väljapääsu, seltsimees Lukašov, saage minust aru! Mironova pole ju mingi juhtiv töötaja, isegi mitte insener. Ta on tavaline töötaja. Peavalitsuste nimekirjades tema nime ei ole. Ainult kohapeal võib katsuda välja selgitada, kas ta selles instituudis töötab. Niisiis

tulingi teie juurde abipalvega. Algul ei söandanud kuidagi seda sammu astuda.»

Tänavalt kostab autosignaali katkendlikku tuututamist. Kuid just vastupidi Zavjalovi kartusele ei pöördu Lukašov akna poolegi.

«Noh, andke siis nüüd oma dokumendid,» nõudis sekretär ootamatult, ning vaadanud neid, andis need Zavjalovile tagasi ja ütles siis äkitselt: «Kuulge, seltsimees Zavjalov, kui teil õnnestub oma Olja üles leida, kas te siis nõustute meie homsel komsomoli aktiivil esinema?»

«Mis?» küsis Zavjalov omakorda nõutult.

«Ärge imestage midagi. Mina vaatan sellele loole oma linnakomitee kitsast vaatevinklist. Oleks ju meie noortel seda väga huvitav ja õpetlik kuulata, eks ju? Las saavad aru, missugune on tõeline tunne. On neid, kellel see on veel tundmatu. Mõistate, kui ohtlik see on, kui esmane tunne alatult ära reostatakse. Hiljem võib see harjumuseks kujuneda. Ja inimene ei oskagi enam eales armastust tunda. Teile vist tundub imelikuna, et ma teile seda kõike räägin, aga ärge imestage midagi. Mina olen ju endine komsomolitöötaja, alles hiljuti töötasin veel komsomoli linnakomitee sekretärina. Tõsi küll, mitte siin linnas... Tähendab, olete nõus?»

«Aga eelkõige...» alustas Zavjalov kohmetult, kuid Lukašov katkestas teda:

«Muidugi, ma saan ju aru. Eelkõige on tarvis ta üles leida. Noh, aga kui leiate, siis esinete. Kas on nii? Ja teda palume samuti. Teie jutustust aluseks võttes on ta ju kangelaslik naine. Enamik meie noori mäletab aga sõda väga ähmaselt...»

Sel hetkel avati kabineti uks ilma koputamata, ja keegi valgelaiguliseks pestud sõjaväepluusi ja kummikutega mees hõikas otse lävelt:

«Jääme hiljaks, Pjotr Stepanovitš, ma andsin juba kolm korda signaali. Kell on veerand kümme.» Ta küünitas vasaku käe ette, parema käe sõrmega aga toksis käekella klaasile. «Meil tuleb täpselt kell kümme kohal olla. Tee on aga teate isegi missugune!...»

«Oota nüüd, Jegor Kuzmitš, üks hetk, ma kohe tulen...»

Lukašov tõusis. Tõusis ka Zavjalov.

«Teate mis, seltsimees Zavjalov,» ütles Lukašov temale mitteomasel rangelt ametlikul häälel, «instituudi küsimuses ei saa ma teile praegu midagi öelda. Nagu öeldakse, «ei poolt ega vastu». Aga ühte ma luban. Te oodake mind. Ma tulen õhtuks tagasi. Ja ütlen teile siis täpselt, kas Mironova meie linna territooriumil asub või mitte. Kas leppisime kokku?» Ta võttis laualt paberi. «Ma märgin üles: Mironova, Olga . . .»

«Aleksejevna,» ütles Zavjalov.

«Aleksejevna,» kordas Lukašov. «Nüüd aga minge võõrastemajja. Ma helistan, et teid sinna paigutataks. Niisiis, õhtuni!»

20. ÄRGE USKUGE TEDA, ÄRGE USKUGE! . . .

Võõrastemaja välimus ei olnud just meelitav. Kollane luitunud värv. Seina mööda roomab üles tohutu suur kõveraks väänatud toru, mis keskelt on just kui lõõtsmoonik. Kiivas uks. Seestpoolt on aga võõrastemaja päris mugav. See mugavus on küll vanamoeline ja ajast ning arust: Perovi «Jahimehed» seinal, üsna vana linikvaip koridoris, kummipuud pottides, «trümoo»-peeglid, pendlitega seinakellad, valgetes katetes lühikesed diivanid. Akende ees helesinised kulunud sametkardinad, seintel tulekustutid vaheldumisi natüürmortidega, trepijärkudel aga postamentidel suured Lenini büstid. Ja muidugi valjuhääldaja, mida sellist tüüpi võõrastemajades iialgi välja ei lülitata.

Pisitillukeses toakeses, kuhu võõrastemaja korrapidaja Zavjalovi juhatas, oli samuti väga puhas.

«Kas jääte kauaks?» küsis korrapidaja Zavjalovilt.

«Arvatavasti sõidan ära homme,» vastas Zavjalov. «Muidugi kui . . .»

«Muidugi, muidugi,» haaras korrapidaja jutulõngast enda kätte, «asjaajamised ikka. Eks nendest kõik olenegi . . .»

«Jah, just nendest see oleneb. Öelge palun, kus teil siin kõige lähem teadetebüroo asub?»

«Mis asi?» ei taibanud korrapidaja.

«Noh koht, kus teateid antakse, kui te mõnda tänavat, asutust või aadressi otsite . . .»

«Milleks meil seda bürood veel vaja! Linn on väike, teame kõike niigi. Mis asutust teile tarvis on?»

«Ma tahan teada ühe inimese aadressi . . . Ta elab teie linnas.»

«Siis minge aadresslauda! Nõukogude tänav, number viis.»

See kõige endastmõistetavam mõte aadresslauast tärkas Zavjalovile pähe alles praegu. Pärast ebaõnnestunud otsinguid Leningradis oli ta harjunud mõttega, et ei leia Oljat muidu, kui peab avastama tema salajase instituudi asukoha. Aga võib ju veel kord katsuda tema kodust aadressi leida lihtsalt aadresslaua kaudu. Sellele mõttele tõukas teda Lukašov, kui ta lubas välja uurida, kas Mironova asub «nende linna territooriumil». Just need sõnad «linna territooriumil» panidki Zavjalovi mõtlema. Ta küll arutas endamisi, et võib-olla pole salajase instituudi töötajate aadressid üldistesse, kõigile kättesaadavatesse nimekirjadesse sisse kantud. Samuti on väga võimalik seegi, et instituudi juures, nagu see tihti esineb, on töötajate jaoks oma spetsiaalne asula. Sel juhul ta samuti aadresslauast mingeid teateid ei saa. Aga siiski . . .

Peagi seisis Zavjalov puubarjääri ääres ja täitis seal standardset järelepärimisblanketti. Peenike kantseleisulepea tardus hetkeks ta sõrmede vahel, kui ta jõudis lahtrini «Sünniaasta». 1941. aastal, kui nad esmakordselt kohtusid, oli Olja seitsmeteistkümnene. Tähendab, ta on sündinud 1924. aastal. Praegu on Olja siis kolmekümne kahene. Kolmekümne kahene! Otse uskumatu!

Ja ta kirjutas lahtrisse «Sünniaasta» — «1924».

Tütarlaps võttis täidetud blanketi vastu.

«Millal vastuse järele tulla?» küsis Zavjalov. «Kas tunni pärast?»

«Mis te nüüd!» imestas tütarlaps. «Istuge siin pingil, ma kohe uurin järele.»

Ja kaduski ukse taha.

«Näete, olge lahke,» ütleb tütarlaps tagasi tulles ja Zavjalovile lehekest ulatades. «Teil tuleb viiskümmend kopikat tasuda.»

Zavjalov haarab jahmunud aadresslaua-töötaja käest lehe. Siin see siis ongi! Marxi tänav 11.

«Oodake ometi! Võtke tagasi kah!» hüüab tütarlaps talle järele.

Kuid Zavjalov ei kuulegi. Ta jookseb juba koridori mööda. Militsionäär ukse juures vaatab talle ka imestunult järele.

... Elatanud tüse naine, lilleline mustlasrätik õlgadel, seisab Zavjalovi ees. Kaugemalt korterist kostab klaverimängu.

«Vabandage,» alustab Zavjalov murduval häälel. «Mulle on vaja Mironovat. Olga Aleksejevna Mironovat. Kas ta elab siin?»

«Jumalale tänu, ei ela,» vastab naine teravalt ja küünitab juba kätt, et ust kinni tõmmata.

«Oodake!» karjatab Zavjalov ja hoiab õlaga ust tagasi.

«See kodanik enam siin ei ela,» ütleb naine nüüd jäisel toonil. Klaverihelid katkevad.

«Ema, kes seal on?» kostab kellegi hääl.

Esikusse ilmub tütarlaps. Välimuse järgi nii aasta kahekümnene.

«Pole sinu asi, mine harjutama,» vastab naine ümbergi pöördumata ja püüab ust kinni tõmmata.

«Ei, ei, oodake ometi!» lausub Zavjalov paluvalt. «Mulle ju ametlikult teatati ... Näete, siin on tõend ... Mironova, Olga Mironova ...»

«Ema!» hüüab tütarlaps ja ta hääles kostab nördimust. «Kuidas te küll võite? Te ei tohi ... Tulge, palun, sisse!» pöördub ta nüüd Zavjalovi poole ja kordab visalt: «Pole midagi, tulge aga sisse!»

Zavjalov astub resoluutselt sisse ja suleb enda järel ukse.

«Mida te meist tahate?» küsib naine vaenulikult.

«Ma juba ütlesin teile, et mul on ilmtingimata vaja näha Olga Aleksejevna Mironovat. Aadresslaud andis mulle tõendi.»

«Ta ei ela siin juba peaaegu kaks aastat.»

«Aga elas?» küsib Zavjalov ega suuda kuidagi varjata oma ahastust. «Võib-olla te teate ...»

«Ema!» hüüab tütarlaps jällegi etteheitvalt ja ütleb

siis Zavjalovile: «Astuge, palun, tuppa. Ei saa ju ukse peal ...»

Zavjalov ei lase ennast rohkem paluda. Ta läheb tütarlapse järel tuppa.

Kui imelik tuba! Punasest puust pragunenud mööbel on paksu tolmukorraga kaetud. Ühetooniliselt tiksub kõrge kapikell, mis papi jaoks varutud sarkofaagi meenutab. Sõõrikul laual on koltunud, mitmest kohast rebenenud pitslinik. Ammu puhastamata parkettpõrand. Pehmed tugitoolid hallides, pesemisest luitunud katetes. Kõrvaltoa uks on lahti ja sealt paistab klaverinurk.

Rätikuga naine tuleb ka Zavjalovi järel tuppa. Nüüd saab teda paremini silmitseda. Naine on üle viiekümne. Küllap ta on noorena iluski olnud. Praegu aga ripuvad tal tursunud kotid silmade all ja näonahk näib kuidagi hallivõitu ja määrdununa. Tema endist ilu võib aga hõlpsasti aimata, kui tütart silmitseda. Nii erinevad kui nad ka ei ole, on nad milleski siiski nii tabamatult sarnased: sama silmade lõige, samasugune suujoon.

«Valja,» ütleb naine nüüd karmilt, kuid häält kõrgendamata, «mine oma tuppa. Noh? Kellele ma ütlesin ...»

Tütarlaps kehitab õlgu, läheb kõrvaltuppa ja paneb enda järel ukse kinni. Ema aga saadab teda mingil kummalisel ja süngel pilgul. Siis pöördub ta Zavjalovi poole.

«Mitte ei saa aru, mida te meist tahate?» alustab ta jälle. «Ma ju ütlesin teile: praegu meil kodanik Mironovaga enam midagi ühist ei ole.»

«Kodanik Mironova!» Zavjalovil on kord juba tulnud sellise sõnastusega kokku põrgata, tolles avalduses Prohhorovale, kuid selle naise huultelt kuulduna ajab see ta vihale.

«Ma otsin Olga Mironovat juba väga pikka aega,» ütleb Zavjalov. «Nüüd siis lõpuks sattusin ta jälgedele ...»

«Millega ta on hakkama saanud?» uudistab naine ja kõverdab põlglikult huuli.

«Teil on imelik võime võõraid sõnu kuidagi ... halvas mõttes tõlgendada!» vastab Zavjalov talle jahedalt. «Mina otsin teda isiklikel põhjustel. Aadresslauas anti mulle teie aadress ...»

«Ta elas varem siin. Peaaegu kaks aastat tagasi. Siis kolis ta siit ära.»

«Aga kuhu?»

«Kust mina tean? Mind see põrmugi ei huvita. Uskuge mind, see oli nii õnnelik päev meie elus, kui too persoon siit lahkus. Me kannatasime siin peaaegu aasta otsa.»

Imelik küll, aga need riiakad sõnad Zavjalovit enam ei häiri. Nad jätavad ta täiesti ükskõikseks. Zavjalov saab äkki aru, et jutt pole üldsegi Oljast, vaid kellestki teisest inimesest. Ja ta ütleb nüüd kergendustundega:

«Andke andeks, kuid on juhtunud ilmne eksitus, küllap samasugune nagu Leningradiski. Ma otsin hoopis teist inimest, see on mulle nüüd täiesti selge. Too, kellest teie räägite, on hoopis teine Mironova...» ütleb Zavjalov nüüd leebelt ja vabandaval toonil. «Alguses, nagu te võisite märgata, sain ma pahaseks. Seda on kerge mõista. Kõik, kes Olja Mironovat on tundnud, rääkisid temast ainult head. Too Mironova, keda mina otsin, oli varem rindel. Ma mõtlesin, et teda polegi enam elus, et ta kaksteist aastat tagasi hukkus. Kuid selgus, et ta on elus ja töötab siin, Taiginskis, teadusliku uurimise instituudis. Kõigile, kes teda tundsid, on ta palju head teinud...»

Seda rääkides jälgis Zavjalov naise näoilmet, olles kindel, et naine otsekohe leebub, naeratab ja ütleb, et palub end selle teravuse pärast vabandada, et Mironoval, kes siin elas, pole endastmõistetavalt midagi ühist tollega, keda Zavjalov otsib.

Kuid naine vaikib. Ja ta nägu on endiselt tige.

«Pole siin mingit kokkusattumust. See Mironova, kellest on jutt, oli kah rindel, pärast aga töötas siin instituudis, kus lennukitele mingisugust petrooli tehakse. Mul on ainult kahju, et niisugune huvitav ja veel noorevõitu mees nagu teie, selle peale aega raiskab, et...»

«Kuidas te tohite... kuidas te tohite...» hüüdis käsi rusikasse surudes Zavjalov.

«Või ei tohi? Vaata kus mul veel uudis!» hüüdis naine ja lõi pea kõrgilt selga. «Tikute mulle korterisse, panete noa kõrile ja nõuate, et ma räägiksin teiega tollest persoonist, kes mürgitas ära nii minu kui ka mu tütre elu...»

«Ei või olla!»

«Miks seda siis olla ei või, öelge õige, olge nii lahke?» venitas naine peaaegu laulvalt ja veidi taandudes, et Zavjalovit pealaest jalatallani silmitseda. «Te vist nimetasite, et pole toda persooni kaksteist aastat näinud. Mul oli aga õnn teda umbes kolm aastat tagasi tundma õppida. Ja peaaegu aasta otsa elasin temaga ühe katuse all. Kes siis, vabandage väga, peaks tema üle õigemini otsustama? Kas teie või mina?»

Selles oli oma loogika. Zavjalov ei osanud äkki midagi vastu öelda. Ja naine nähtavasti taipas tema kohmetust.

«Ma pole teie peale küll pahane,» ütles naine ja ta hääles kuuldus imalaid noote. «Kuid saage ise ka aru, et nii ikka ei tohi! Tikute majja, nagu oleksite Beria-aegsest NKVD-st.» Tähti «NKVD» hääldas ta millegipärast prantsusepäraselt.

«Andestage, kui see nii välja kukkus.»

«Saan aru. Ma saan kõigest aru. On ju situatsioone, kus inimene pea kaotab. Ma ise tihtipeale kannatan ka selle all. Kuid tõde on üle kõige ja ma ei saanud varjata tõtt inimesest, kes...»

«Mis halba ta teile ometi tegi, eks selgitage siis lõpuks!» hüüdis nüüd Zavjalov.

«Ohoo! Te peate ometi aru saama: on perekondlikke situatsioone, mida kasvatatud inimesed võõraste ees lagedale ei too. Aga üldjoontes ütlen teile, et ta mürgitas kogu meie elu. Võitis minu usalduse. Viis mu ainsa tütre peaaegu mõistuse kaotamiseni ja languse piirini. Rikkus meie perekonna vaikust ja rahu... Oh seda naist küll! Ma kohe ei saa ilma tigeduseta mõelda neile kuudele, mis ta siin minu majas elas! Palun väga, ärge vahtige mind niisuguste silmadega! Need sõnad, mida ma praegu räägin, on veel ülearugi õrnad ja heatahtlikud! Muide, ma saan ju teist kah aru. Teie tundsite teda siis, kui ta alles nähtavasti väga noor oli. Suhteliselt muidugi. Kuigi olen kindel, et tal juba siis sellised kalduvused olid. Mina, kas teate, usun Lombroso teooriat...»

See juba ületas kõik, mida Zavjalov suutis taluda.

Ta toppis käed tasku, püüdes varjata raevu, millega ta käsi rusikasse pigistas.

«Kuulge,» sõnas ta nüüd, «kas ütlete mulle lõpuks selgesti välja, milles Mironova teie ees süüdi on? Milles te teda lõppude lõpuks süüdistate?»

«Ah, tahate süüdistusi!» kordas naine õige kõrgetes nootides. «Oh, issand, ma võiksin teile neid kohe lõpmatuseni ette lugeda! Ta tungis meie majja. Oli kodutu, tal polnud kusagil elada, mina aga võtsin ta enda juurde, lasksin ta siia mitte raha pärast, oh ei, korteriüür oli puhtalt sümboolne. Mulle polnud vaja mitte raha, vaid hingega inimest... Sellest ajast saadik, kui suri mu mees, kogu linnas tuntud arhitekt...» ütles naine, surus siis huuled kokku, tegi pausi ja jätkas: «Jah, sellest ajast saadik, kui ma jäin üksi, ainus tütar kätel, pole ma otsinud midagi muud kui osavõtlikku inimhinge. Kõigile oli teada, et mul on suurepärane, intelligentne korter, ja mind paluti... Ühesõnaga, ma lasksin selle Mironova sisse. Uskusin tema reputatsiooni, tema ordeneid ja medaleid... Jumal hoidku, kui illusoorne see kõik on! Ta viis mu tütre kõlvatule teele! Sõna-sõnalt — te vabandate mind, kuid me oleme ju täiskasvanud inimesed, — tõukas ta mu tütre ühe mehe voodisse...»

«Ma ei usu!...» karjatas Zavjalov. «See kõik on vale! Ei usu ühtki sõna! Ta ei või, ta ei võinud!... Te valetate, jah valetate!...»

Naine otsekui kiunatas, kui ta sammu tagasi astus.

«Ah, et mina valetan?! Mina, kogu linnas tuntud Nadežda Pavlovna Kolomiitseva, valetan? Kes te niisugune õieti olete? Mina tahtsin teid abistada, teie silmad avada... Aga mida teete teie?... Välja minu majast, välja!»

Nüüd naine enam ei taandunud, vaid ründas Zavjalovit, ülestõstetud rusikaid raputades. Tema lilleline rätik kukkus maha ja jäi talle kinga kontsa taha. Seda taga lohistades kordas ta ikka ühte ja sedasama:

«Välja, välja, välja!»

Zavjalov toibus alles tänaval. Ta seisis keset kõnniteed ja inimesed, kes temast mööda läksid, vaatasid talle järele.

Ta tundis ääretut, otse ebainimlikku väsimust. Vaevu jõudis ta valjuhääldaja helidest rõkkavasse võõrastemajja ja viskus lahti riietumatult voodisse, laotanud ainult ajalehe jalgade alla. Valjuhääldajakast prääksus midagi, kuid Zavjalov ei kuulnudki seda, talle tundus, nagu oleks saabunud surmavaikus.

Nüüd polnud enam kahtlustki, et Olja oli elanud selles Marxi tänava majas. Aga miks too naine Oljast nii ilmse vaenuga räägib? Mis siis nende vahel juhtus?... Lihtsalt hirmus mõelda, et Oljal terve aasta selles majas tuli elada. Aga siis ta kolis ära. Nii too naine just ütleski: «Kolis ära.» Mitte ei sõitnud ega lahkunud linnast, vaid kolis ära! Kuidas ta küll nendele nii tähtsatele sõnadele tähelepanu ei pööranud? Muide, ta vist isegi küsis: «Kuhu?» Naine aga vastas: «Kust mina võin teada?» Jah, Olja ei sõitnud ära, vaid vahetas korterit sellessamas linnas, mis ongi kõige tähtsam! Tähendab, ta elab Taiginskis spetsiaalses asulas. See on ju nii loomulik: instituut tuuakse Leningradist Taiginskisse. Asulat aga veel ei ole, maju instituudi töötajatele alles hakati ehitama. Inimestel tuli senikaua erakorterites ulualust leida ja tube üürida. Ka Oljal. Siis aga möödub aasta, majad on valmis ja Olja kolib uude korterisse. Sellest aga järeldub, et linnakomitee sekretär, heasüdamlik Lukašov, saab Olja kohta kõik teada! Kuid alles õhtuks, nii tunni nelja pärast...

Ja Zavjalov joonistab endale sellest taolise pildi. Koputatakse uksele ja öeldakse: «Seltsimees Zavjalov, keegi küsib teid.» Tema hüppab üles, lükkab ühel hoobil ukse lahti ja näeb ukse juures korrapidajat, tema taga seina ääres seisab aga Olja. Lukašov oli juba jõudnud instituuti helistada ja Oljale kõigest jutustada...

Mis siis edasi saab? Nad sõidavad kohe täna õhtul Moskvasse. Muide, see vist ikka ei ole võimalik, Olja on ju tööl. Pole viga, küll ta lastakse vabaks. Äärmisel juhul antakse talle puhkus. Ja Lukašov aitab ka, ta on ju nii hea ja osavõtlik noormees...

Noh, sõidavad Moskvasse, aga siis...

Siis sõidaksid nad sinna. Väljuksid rongist ja jõuaksid kuidagi tollele okaspuumetsast piiratud tiheda rohuga lagendikule. Seal istuksid nad hilise ööni ja näeksid enda kohal kaugeid tähti. Siis algab aga koi-

diku hahetus ja metsas hakkavad laulma nähtamatud linnud...

Kui ammu see oli! Siis too mets alles võitles, okaspuumüürist summutatud kahurikõmin kandus lagendikule üsna kumedalt ja trasseerivate kuulide tulevärgi valgusse uppudes kustusid tähed. Kui kiiresti see mitte neile kuuluv aeg käest kadus, ja Zavjalovi kella fosforosutid minuteid lugesid...

«Ei,» ütles Zavjalov endale järsult, «see kõik pole reaalne! See on utoopia. Et ühte ja samasse jõkke ei saa suubuda kahte korda — on juba aabitsatõde. Seda lennuväljagi pole ammu enam olemas. Juba ammugi pole enam seda lagendikku. Ja kui ongi alles, on teda võimatu leida. Teed sinna on ammugi rohtu kasvanud. Nende asemele on rajatud uued. Neid mööda aga kihutavad tohutu suured, raskete koormatega veoautod. Kolmteist korda on tärganud ja närbunud rohi tollel tundmatul lagendikul. Uus lindude põlvkond laulab seal oma koidueelseid laule. Zavjalov pole enam kahekümneaastane ja Olja kaheksateistkümnene. See kõik on möödas. Olja ei hakka temaga lagendikul istuma, tal on selleks liiga palju tegemist. Ja Zavjalov ise peab ka varsti tagasi minema. Tedagi ootab töö, loengud, ootavad tema poisid. Tema ja Olja jäävad ühte — aga mitte seal lagendikul. Ta ei tea veel isegi, kus nad just elama hakkavad — kas Moskvas või Taiginskis. Oleks absurdne mõelda, et nad alustavad oma elu uuesti just tollest hetkest, kus nad lahku läksid.

Uksele koputatakse...

«Seltsimees Zavjalov, teid küsitakse...»

Lävel seisab korrapidaja.

«Keegi küsib teid,» kordab ta veel.

Pisut eemal seina ääres seisab Valja, tütarlaps, keda ta just nüüdsama nägi Marxi tänava majas. Zavjalov on hämmastatud.

«Astuge sisse! Teie nimi oli vist Valja? Ma ei teadnud oodatagi...»

Valja tuleb tuppa. Ta näol on märgata veel hiljutiste pisarate jälgi, kuid huuled on tal kõvasti kokku surutud. Sõrmede vahel kägardab ta märgunud taskurätti.

«Palun, siin on tool...» ütleb Zavjalov.

Valja liigutused on kuidagi kohmetud ja puised. Ta istub.

«Ma tulin...» alustab ta, aga jääb kohe vait ja surub huuled veelgi kramplikumalt kokku. Silmades välgatab miski, seal on jällegi pisarad.

«Rahunege ometi, ma palun teid!...»

Valja aga vehib eitavalt käega ja ütleb:

«Ärge kartke, ega ma nutma ei hakka. Ja ärge pahandage, et ma siia tulin. Ma nägin aknast, kuidas te tänaval seisite ja siis minema läksite. Ma jooksin välja ja tulin teile järele. Mul oli vaja teile öelda... Tükk aega ei söandanud ma sisse tulla. Käisin võõrastemaja juures... kaua aega ringi... Siis aga, näete, tulin sisse...»

«Hästi tegite!» julgustab teda Zavjalov.

Zavjalov räägib valjusti, ta tahaks tütarlast rahustada, tema pisaraid tagasi hoida.

«Minu tulemisel oli ju oma eesmärk... ma tahtsin teile öelda, et te ühtki tema sõna ei usuks... Ärge uskuge teda... Ärge uskuge! Minu ema ei salli Olga Aleksejevnat. Ta näeb temas vaenlast võib-olla just sellepärast, et... me tema raha peal elasime...»

Viimase lause ütleb Valja üsna tasa, peaaegu sosinal.

«Mis teil seal siis juhtus?» küsib Zavjalov, kes piinavalt pikka pausi ei suuda välja kannatada.

«Ma kohe jutustan teile,» ütleb nüüd Valja oma märjalt kokkukägardatud rätikut silmade juurest ära võttes. «Mu isa suri viiekümne esimesel aastal... Ta oli arhitekt. Meie jäime emaga üksi. Ma olin siis seitsmeteistkümnene ja just lõpetanud kooli. Ma ei tea, mis siis emaga äkki juhtus. Kas sai hirm temast võimust, et meil nüüd üksnes isa pensionist elama tuleb hakata, või... ma ise ka ei tea. Kui isa veel elas, pidasime plaane, et lähen pärast kooli Leningradi ja astun seal konservatooriumi... Kõik need lootused purunesid... Ma mõistsin — mul tuleb tööle minna... Tol aastal hakati meil uut elektrijaama ehitama, paljud, kes minuga koos lõpetasid, läksid sinna ehitustööle. Mina tahtsin ka nii väga minna, Ainult ema oli vastu. Tema aga, te ju nägite, on väga võimukas ja kangekaelne inimene. Ta ütles mulle: «Oled rumal plika, kui hakkad

vattkuues ja kummikutes käima. Arhitekt Kolomiitsevi tütar — ja vattkuues! Noorus läheb mööda, käed muutuvad karedaks, näonahk närbub; ega mina ka igavesti ela, ja kui sa üksi jääd, kellele sind siis niisugusena vaja on? Sul on vaja mehele minna, hästi mehele minna, elu on elu...»

Valja ohkas raskelt ja sulges silmad, siis aga kergitas uuesti laugusid.

«Mul oli üks tuttav, Vasja, me õppisime temaga koos... Ta ohkas juba kümnendas klassis minu järele... Lapsepõlvearmastus. Me olime vaid ühe korra suudelnud... Pärast kooli läks ta ehitusele, hakkas seal keevitajana tööle ja käis tihti meil kodus... Ema ei sallinud teda. Muudkui mõnitas aga: «Lihtne tööline», «Tulevikuta inimene», «Sihib meie korterit, sellepärast ajabki sul pead segi»... See polnud tõsi. Vasja armastas mind. Talle polnud vaja korterit, vaid mind ennast... Ja ka tulevik oli tal, juba järgmisel aastal astus ta ehitusinstituuti, kaugõppeosakonda, et töö kõrval õppida... Ja küllap ta oleks instituuditagi oma tee leidnud, sest temas oli hoogu, ta armastas elu, ehitusi, reisimist, uusi paiku... Ütlesin emale, et tahan Vasjale mehele minna. Ja ta lõi mind — esimest korda elus — valusasti ja vastu nägu. Pärast hakkas ise ka nutma, palus andeks, vannutas ja anus, rääkis, et elab nüüd ju ainult mulle ja see abielu ta tapab. «Sina,» ütles ta, «oled alles plikake ega saa elust tuhkagi aru, lapselikku koolikiindumust pead sa armastuseks...» Ta ei lasknud enam Vasjat meile sisse, jälgis mind, kohtas meid siis Vasjaga kaks korda pargis ja ütles, et kui kolmandat korda veel näeb, teeb ülelinnalist skandaali või teeb oma elule lõpu. Ja ma alistusin...»

Valja pea langes veelgi madalamale.

«Varsti aga juhtus selline lugu,» jätkas Valja. «Sibirskist sõitis meile arhitekt, kes töötas oblasti peavalitsuses ning oli varem isa ülemus olnud. Ja kui ta asjatoimetuste pärast Taiginskisse sõitis, peatus ta tavaliselt ikka meil. Ta polnud enam noor, nii viiekümne lähedal ja lesk mees. Noh, mis siin ikka nii pikalt rääkida! Ema hakkas mind talle mehele sundima. Nuttis, ähvardas, palus... «Ole, rumaluke, ometi nõus, on ta ju soliidne, noorevõitu ja veel küllaltki ilus mees. Ta

armastab sind, sa hakkad elama Sibirskis, tal on seal omaette korter. Võtad veel minugi, kui ma vanaks jään, enda juurde...»

«Ei!» hüüdis Valja äkki ja tõstis järsult pea. «Ärge mõelge, et ma nii lihtsalt alla andsin. Kuipalju ma nutsin ja kodust ära minna ähvardasin... Pärast aga andsin järele.»

«Aga Vasja?» küsis Zavjalov.

«Ah Vasja?... Ma petsin teda, viimase päevani ei jutustanud ma talle midagi... Te muidugi mõistate mind hukka?»

Zavjalov ei teadnud, mida vastata.

«Elasin aasta Sibirskis, rohkem ei pidanud vastu. Korter oli hea ja raha jätkus ja emalegi saatsin iga kuu. Aga... ikkagi ei pidanud vastu. Ma ei armastanud teda, ainult petsin iseennast, pärast aga hakkasin teda vihkama. Jätsin kõik sinnapaika ja tulin Taiginskisse tagasi. Tulen koju ja näen: minu toas on üks võõras naine. Ema aga ütleb nii õrnalt: «See on Olga Aleksejevna Mironova, meie uus üüriline.» Olga Aleksejevna läks pärast kusagile, meie aga jäime emaga kahekesi. Ma juba mõtlesin: nüüd siis algavad etteheited, pisarad, ähvardused. Ainult et midagi sarnast ei juhtunud. Ema oli otsekui ümber vahetatud. «Et sa vanamehe sinnapaika jätsid, selles pole midagi hirmsat. Küll saame üle. Praegu toodi meile Taiginskisse riigikaitselise tähtsusega instituut. Kas sa ka taipad, missugused inimesed seal töötavad? Professorid, teaduste doktorid, laureaadid, noored keemikud. Neile antakse kõik: kõrged palgad, autod, korterid. Raha nii, et pole kusagile panna. Mul vedas, et selle üürilise sain. Kas sa ka taipad, mis see meile tähendab? Ta viib sind nende seltskonda, kas sa ka kujutad endale, missugune on seal valik?...»

Endastmõistetavalt ei hakanud ma Olga Aleksejevnat pärast seda sallima, sest otsustasin, et see kõik on neil emaga kokku lepitud ja just nagu üürilepingusse sõlmitud,» jätkas Valja pärast pausi. «Kuid möödub nädal, teine, kolmas. Ja ma näen — mitte mingisuguseid professoreid tema juures ei käi ja Olga Aleksejevna ise on hommikust hilise õhtuni tööl. Tuleb koju ainult ööbima... Ja nii siis kõik läkski. Mina mängi-

sin klaverit, lugesin ja muudkui ootasin midagi ega käinud peaaegu üldse kodust väljas. Kõige rohkem maailmas kartsin ma kohata Vasjat. Mulle näis, et nagu ta mind näeb, nii ta ütleb: «Ah, müüsid ennast maha, lasksid hea korteri ja rahaga ära meelitada . . .» Vasjast kirjutati tol ajal aga ajalehtedes, et ta on parim keevitajate brigadir. Kord oli lehes tema pilt. Ma lõikasin selle välja ja peitsin ära. Teate, kuhu ma selle peitsin? Klaveri sisse . . . Ja ikkagi kartsin ma teda tänaval kohata . . . Olga Aleksejevnaga oli meil vahekord jahe. Kord öösel ärkan üles ja näen: ema toast paistab valgusevööt ja kostab kõnelust. Ema kaebab: elu on raske, mehe pensionist ei jätku . . . Kuulen, kuidas Olga Aleksejevna emale ütleb: «Nadežda Pavlovna, palun teid kohe sõbramehe poolest, võtke pool minu palka. Mul on ka Valjast kahju. Ja mul pole seda millegi peale kulutada . . .» Ema muidugi rõõmustas ja tänas. Järgmise päeva õhtul varitsesin ma Olga Aleksejevnat ja ütlesin, et mul oleks vaja temaga rääkida. Läksime lähedale parki. Istusime pingile. Ma siis räägingi talle: «Ma kuulsin kogu teie öist jutuajamist. Mulle pole teie almuseid vaja. Kas mõistate?» Tema aga vastab: «Mõistan küll! Kas teil on veel midagi öelda?» Tunnistan, et siin kaotasin ma igasuguse enesekontrolli ja küsisin temalt: «Miks te oma kohustust ei täida? Kuhu jäävad teie professorid ja laureaadid? Kus nad siis on? Ja ärge teeselge! Ärge valetage, ema jutustas mulle kõik ära! Mis siis ikka, eks võtke ja pange mind aga mehele, ainult võtke arvesse, et nüüd ei lepi ma enam korteriga, nüüd tahan ma juba omaette maja. Ja isiklikku autot ja . . .» Siin aga lõikas ta mu jutu katki, just nagu oleks piitsaga nähvanud: «Pea suu, tola!» Ma takerdusin ja jäin vait. «Mis loba sa ajad? Kellele ja mida ma lubasin?» küsis ta ja ma taipasin, et ema oli mind jällegi petnud. Küllap need olid tema enda plaanid, Olga Aleksejevnal polnud neist aga aimugi. Ja ma kukkusin nutma. Pärast aga jutustasin talle kõik ära. Olga Aleksejevna kuulas mind ega katkestanud kordagi mu juttu. Siis aga ütles: «Küll on su elu ikka halvasti läinud. Muidugi on selles ka su ema süüdi, sa ise aga veelgi rohkem. Keda sa siis petsid? Kas Vasjat? Ei, sa petsid iseennast ja oma armastust.» Ja lisas veel millegipärast: «Mina olin seitsmeteistkümnene, kui armusin . . . aga teda ei ole enam, ta hukkus. Kui aga juhtuks ime ja ta äkki elus peaks olema, siis ma . . .» Kas mu loba on teid ära tüüdanud?»

«Rääkige aga edasi,» vastas Zavjalov vaid vaevu hingates.

«Mulle näis, et te mind ei kuulagi . . . Pärast seda jutuajamist möödus nädal, kui Olga Aleksejevna tuleb töölt ja räägib emale: «Ega teil midagi selle vastu ei ole, kui ma homseks endale külalise kutsun? Väga huvitav inimene, noor, edukas ja perspektiiviga mees. Ühesõnaga, te mõistate mind.» Ema on lausa vaimustuses ega tea, kuidas teda tänada. Korter kraamiti ära ja õhtusöök tehti valmis. Olga Aleksejevna tuligi . . . Ja kellega teie arvates? Vasjaga! Ema pidi äärepealt minestusse langema. Mina olin samuti valmis maa alla vajuma, kuid sügavas südamesopis olin väga rõõmus. Olga Aleksejevna mängib aga seltskonnadaami ja ütleb: «Saage, palun, tuttavaks . . . Ah, te olete juba kohtunud? . . . Missugune kokkusattumus! Muidugi, eks maailm ole ju nii kitsas . . . Ma tahtsin juba ammugi Vassili Borissovitši meile kutsuda, kuid ta on ju alati nii tööga koormatud . . . suur ehitus, komsomolikomitee sekretär.» Ma ei teadnud, kas naerda või nutta. Kui aga Vasja pärast õhtusööki lahkus, läks kohe skandaaliks lahti. Ema tormas Olga Aleksejevna kallale küll etteheidete, küll süüdistustega. Kuid mitte selles polnud asi. Olga Aleksejevna kupatas teda nagu keeva veega, kui ütles: «See noormees käib siin niikaua, kuni mina siin elan. Nii et pidage seda meeles.» Pöördus siis minu poole ja sõnas: «Aitab sulle sellest argpüksi elust, Valja. Sinu ema väitis, et ehitusel muutuvad su käed karedaks ja nägu kahvatuks. Mina aga ütlen sulle: siin, selles majas, juhtub sinuga veel hullematki. Siin kalestub su süda, ja su nägu kaotab punastamisvõime. Mida sa siis kardad? Ja keda? Terve maailm on sinu ees lahti. Terve maailm!»

Valja jäi vait.

«Ja mis juhtus pärast seda?» küsis Zavjalov.

«Me saime Vasjaga veel mitu korda kokku, ainult mitte meie juures kodus. Tal oli vastik meile tulla. Ja ma andsin sõna, et lähen talle mehele. Kuid selleks

ajaks kolis Olga Aleksejevna meilt ära. Selle instituudi töötajatele ehitati maja. Ma sain temaga veel harva kokku, see maja on kusagil linnast väljas... Mina aga olin siiski valmis iga hinna eest Vasja juurde minema ja ehitusele tööle asuma. Olga Aleksejevna sõnad «terve maailm on sinu ees lahti» helisesid ikka veel mu kõrvus... Kuid pikkamööda mu ema hääl summutas need sõnad. Mehe juurde ma tagasi ei läinud, selleks mul veel tahtejõudu jätkus, kuid ema juurest ka ei lahkunud. Ja nüüd siis ootame jällegi mere ääres pärituult...» lausus Valja nukra naeratusega.

«Aga mis on Vasjaga?»

«Ah, Vasjaga? Ta väsis ära minu otsustamisvõimetusest ja lõputust viivitamisest ning sõitis kusagile... taotles üleviimist... või... ühesõnaga, ma ei teagi, kus Vasja praegu on. Ta ei jätnud minuga hüvastigi... Muide, tal on ju õigus. Ka Olga Aleksejevna on mind nähtavasti unustanud. Kuid mina pean teda ikka meeles... Ja täna ma siis kuulsin, kuidas ema teda häbistab ja laimab. Ma seisin ju ukse taga ja nutsin, surusin huuled kramplikult kokku, aga sisse astuda ka ei söandanud... Kartsin. Iga kord, kui on vaja ära minna või midagi otsustavat ette võtta, ma kardan... Ise ka ei tea mida...»

Uksele koputati ja juba kostiski korrapidaja tuttav hääl:

«Seltsimees Zavjalovit palutakse telefoni juurde.»

«Kohe tulen!» hüüdis Zavjalov vastu.

Valjale aga ütles ta kiiruga:

«Oodake mind, ma tulen kohe tagasi!...»

Telefon oli korrapidajate toas, esimesel korrusel. Telefonitoru lebas laual.

«Ma kuulen! Kes seal on?»

«Räägitakse linnakomiteest,» kostis torust võõras hääl, «ma räägin seltsimees Lukašovi ülesandel...»

«Ja-jah! Ma kuulan teid, kuulan!...» hüüdis Zavjalov vastuseks.

«Seltsimees Lukašov palus teilé edasi anda, et tal läheb veel aega. Ta on aruande-valimiskoosolekul. Tal ei õnnestunud veel teha, mida te talt palusite. Tagasi jõuab ta hilja õhtul, nii kella kümne paiku. Ja palus teid kindlasti oodata... Soovitab teil niikaua linna vaa-

data ja ilmtingimata Tajožnoje äärde sõita. Sinna on bussiga vaid poole tunni tee...»

«Hea küll,» ütles Zavjalov murduval häälel, «ma ootan teda ilmtingimata...»

Läks siis trepist üles ja nägi, et tema numbritoa uks oli lahti. Valjat toas ei olnud.

Zavjalov kuulas Lukašovi nõuannet ja läkski Tajožnoje kaldale.

Zavjalov oli palju kordi mere ääres olnud, kuid see, mis ta praegu nägi, ei sarnanenud tavalisele mereavarusele ega veerikkale jõele. Sellelt veelagendikult uhkas üdini tungivat jahedust.

Paremal võis sombuse päeva kerges udus aimata kaugeid valgete lumeviirgudega musti mägesid. Zavjalovile näis, nagu laskuksid mäed küll pikkamööda, kuid otseteed allapoole ja sukelduksid siis nende ees laiuvasse vette. Ja ei olegi neid enam näha — ainult külm ja majesteetlik veeväli sulab seal eemal horisondiga ühte.

Zavjalov teadis: sellest järvest on loodud legende, temast lauldakse laule, ning vahel on ta tormine ja halastamatu nagu meri. Praegu oli Tajožnoje küll vaikne ja ta veepind nagu õhuke jääkirme.

Zavjalovi selja taga on ühekorruseliste puumajade ahelik; vaiadele riputatud võrkude järgi võib oletada, et siin elavad kalurid.

Kohe majade tagant algas taiga. Tihedad põimunud okstega puud ja kõrge rohi astusid päris majade õue alla. Ainult need majad ja kitsas asfalttee lahutasidki taigat järvest; üle nende rippus aga madal, pilvedesse mähitud taevas.

Zavjalov läks aeglaselt teed mööda edasi. Talle meenus, kuidas ta kaks kuud tagasi (temale aga tundus, nagu oleks see juba ammuilma olnud) niisamuti piki hoopis teistsuguse mere randa kõndis ja keegi sädelevas, otsekui kalasoomustest, tihedalt liibuvas kleidis naine talle seal vastu ruttas... Ja Zavjalovile tundus, nagu polekski see kõik juhtunud temaga, vaid kellegi teisega, tema aga teab seda ainult kuulu järgi. Kõik, mis temaga oli juhtunud ta eelnevas elus, polnud talle enam vajalik, see kõik oli talle võõraks jäänud. Ja too

elugi ei olnud nagu tõeline. Tõeline elu oli sõjas, siis kui surm mitu korda päevas teda oli ähvardamas, ja nüüd see praegune, mis algas 1956. aastal, tol õhtul, kui ta ajakirja leheküljel Oljat nägi.

Zavjalov kõndis edasi ja ütles endamisi: «Olja on siin.» Tema rännak jõuab lõpule. Paremal on järv, vasakul — läbitungimatu taiga ja ainult see kitsuke asfalttee, sirge nagu noatera, viib teda nüüd edasi, Olja juurde. Südamel hakkas kergem. Talle näis äkki, nagu polekski talle enam Lukašovi vaja; on ju tema ees nüüd see tee, nii sirge ja selge nagu teeviite nool sõjaväekaardil . . .

Zavjalov läks aina edasi, juba lõppesidki kalurite majad ning tema ees oli nüüd vaid taiga, külmust uhkav järv ja maantee nende vahel.

Eemal paistsid läbi udu ähmaselt mingid ehitused. Zavjalov otsustas nendeni kõndida. Hooned ei seisnudki päris maantee ääres, vaid veidi eemal mäel, võib ka olla, et kunstlikul kõrgendikul. Zavjalov valis need hooned endale nagu piiriks või tähiseks, milledeni jõudes ta tagasi pöördub; kell hakkab ka juba kuus saama. Umbes kolmekümne minuti pärast jõudis Zavjalov juba kõige lähema maja juurde, libistas sellest pilgu üle ja . . . jõudis vaid vaevu karjatust tagasi hoida. Tema ees elavnes «Lutši» lehekülg, too ülesvõte, mida ta alati endaga kaasas kandis.

Inimesi, keda ülesvõte oli jäädvustanud, praegu siin muidugi ei olnud. Ei olnud ka lund ega päikeseloojangut. Kuid ta nägi enda ees talle eluks ajaks mällusööbinud pikka barakitüüpi puumaja.

Eksitust ei saanud olla. Just seesama hoone seisis seal kõrgendikul, teistest majadest eemal, ja tema juurde viis kitsuke teerada. Zavjalov hakkas jooksuga rada mööda kõrgendikule tõusma.

Ja nüüd ongi ta juba üleval, tollel avaral väljakul, just selles samas kohas, kus — ta on selles veendunud — siis Olja seisis. Ja-jah, just siinsamas. Tema kõrval oli too sallkraega kasukas vanamees, paremal pool kübaraga naine, nende vahel aga — Olja.

Zavjalov koputas maja lauduksele ja kuulatas. Ei mingit vastust. Siis tõmbas ta ust. See kääksus pisut ja avanes. Zavjalov astus üle läve ja oligi korraga pikas

tühjas koridoris. Ta nägi uste rida, uksed olid aga üksteisest ühesugusel kaugusel, justkui võõrastemajas. Zavjalov köhatas kõvasti ja astus kõminal mõned sammud. Kuulatas siis uuesti. Ikkagi vaid vaikus.

Heitis siis pilgu kõige lähemasse tuppa. Seal polnud kedagi. Ja ei olnud ka mingit mööblit. Ainult madratsita raudvoodi seisis nurgas.

Zavjalov läks järgmise ukse juurde. Selles toas, mis oli samuti tühi, seisid nurgas mingisugused väikesed puukastid; puutumatu tolmukord põrandal näitas, et siia polnud enam ammu keegi sisse astunud. Kolmandas toas nägi ta siiski mingisugust sisustust: lauda, mitut taburetti ja kahte madratsiga, kuid linadeta voodit . . .

Täielikus nõutuses jäi Zavjalov koridori seisma. Mis imelik hoone see küll on? Meenutab nagu mahajäetud ühiselamut.

«Kas siin on ka kedagi?» hüüdis Zavjalov nüüd kõvasti, lootmata, et keegi talle veel vastata võiks. Kuid ta eksis. Kõige kaugem uks avanes ja koridori lõppu ilmus pidžaamapükstes ja üleskeeratud varrukatega särgis mees.

«Mis te siin karjute?» küsis mees võrdlemisi ebasõbralikult. «Keda teile vaja on?»

Zavjalov rõõmustas nii väga, et ei pööranud tolle elatanud hallipäise mehe torisevale toonile üldse tähelepanu.

«Andke andeks,» ütles ta lähemale astudes. «Olin juba igasuguse lootuse kaotanud siit kedagi leida.»

«Keda teile siis vaja on?» kordas hallipäine mees kärsitult.

«Öelge, palun, mis hoone see siin on? Ja kellele see kuulub?»

«Järveuurimise instituudi filiaalile.»

«Vabandage, kellele?»

«Järr-ve-uu-rimise instituudile,» vastas nüüd silpide kaupa ja selgesti läbikostva irooniaga too noormehe kujuga, kuid vanamehe näoga mees.

«Aga mida see tähendab?» küsis Zavjalov. «Millega too instituut tegeleb?»

«Hüdroloogilise basseini uurimisega, teie lahke loaga,» vastas vanamees. Ja lisas siis: «Populaarsemate

selgituste saamiseks on teil vaja direktsiooni poole pöörduda. Te vabandage mind.»

Ja pöördus ukse poole.

«Oodake!» hüüdis Zavjalov kiiruga. «Mul on vaja ilmtingimata selgitada... Mulle näib, et see on sama hoone, mida ma nägin ajakirjas...»

«Ajakirjas?» küsis vanamees omakorda. «Missuguses ajakirjas?»

«Ei, ei, asi pole hoopiski selles,» selgitas Zavjalov nüüd rutuga. «Saage aru, ma otsin inimest, kes töötab... Kas te olete ikka kindel, et see hoone kuulub tollele samale... noh, järveuurimise instituudile? On see ikka täpne?»

«Noh, tulge siia tuppa,» kutsus vanamees äkki ootamatu südamlikkusega ja ust rohkem lahti lükates viipas kergelt käega.

Toas nägi Zavjalov lauda, mis oli täiskirjutatud paberilehtedega kaetud, lahtist tindipotti, kuhu oli sulepea torgatud, ja lohakalt ülestehtud välivoodit, nurgas aga puukaste ja presentkotte.

Vanamees näitas Zavjalovile kätte ainukese taburetti laua ääres, ise istus aga voodile.

«Noh, nüüd aga rääkige arusaadavalt,» ütles ta. «Missugusest ajakirjast te räägite ja mida teile vaja on. Niipalju kui mina taipan, ega te turist vist küll ei ole?»

«Turist?» küsis Zavjalov omakorda.

«Sõidab neid ju siin nii palju ringi. Aga teid nähtavasti huvitab midagi muud.»

Zavjalov rääkis ära kõik, mida tal nii palju kordi juba oli tulnud jutustada.

«... Nüüd ma siis sattusin juhuslikult Tajožnojesse, nägin seda hoonet ja ... Ühesõnaga, andke mulle andeks. Ma vist kiskusin teid töö juurest ära,» ütles Zavjalov korratult laual laiali olevatele täiskirjutatud paberitele osutades.

«Mis siis ikka,» ütles vanamees tüki aja pärast, «te ei eksinud. See hoone kuulus tõepoolest instituudile, millest teie räägite. Neil oli siin midagi klubi taolist. Arusaadavalt on nüüd kõik ümber korraldatud.»

«Aga instituut? Kus siis instituut asub?»

«Hm,» pomises vanamees, «te ju ise ütlesite, et saate õhtul kõik andmed.»

«Jah, seda muidugi, andke andeks...»

«Teate mis, nad olid siin ju vaid ajutiselt. Ainult mõned kuud. Nad toodi siia üle vist Leningradist. Senikaua kui neile spetsiaalset asulat ehitati, olid nad linnas korterites, töö jaoks aga andsime meie neile oma hoone. Muidugi mitte selle. Selle siin ehitasid nad ise. Ajutiseks klubiks. Pärast jätsid nad selle meile päranduseks. Meie aga kasutame seda nüüd ekspeditsioonidele justkui abiruumideks.»

Mida kauem vanamees rääkis, seda heasüdamlikumaks muutus tema hääl.

«Siis on mul teile veel üks küsimus,» ütles Zavjalov. «Küllap teil tuli nende kuude jooksul kohtuda ka instituudi töötajatega. Te ju töötasite siin naabruses?»

«Kuidas selle nimi on, keda te otsite?» vastas vanamees küsimusele küsimusega.

«Mironova,» vastas Zavjalov.

«Olga Aleksejevna Mironova?» küsis vanamees jällegi.

«Kas te tundsite teda, kas tundsite?» hüüdis Zavjalov.

«Olja... Oljake Mironova...» kordas vanamees tasa ja vangutas aeglaselt pead.

«On ta siin?» küsis jällegi Zavjalov.

«Ja-jah, muidugi on ta siin, siinsamas lähedal, nende asula on siit kõigest kümne kilomeetri kaugusel. Ainult et sinna ei käi tavaline transport ja on vaja ka luba. Te muidugi saate selle... Mõtelda ometi, Olja!... Oljake Mironova!...»

Vaevu ennast vaos hoides vaatas Zavjalov kella. Oli seitse. Lukašov jõuab tagasi alles hilja õhtul. Mida teha? Minna need kümme kilomeetrit jala ja püüda loata sinna asulasse pääseda? Ei, see on mõttetu ja rumal kavatsus. Kolme-nelja tunni pärast laheneb kõik iseenesest. Lukašov tuleb tagasi. Võib-olla saab Lukašov teda siis kohe, juba öösel, sinna saata. Ja muidugi ühendab ta teda telefoni teel Oljaga.

Tohutu kõikehaarav rõõm, mida ta juba ammugi polnud tundnud, valdas Zavjalovit. Ta leidis oma Olja, jah leidis!

Tal on veel aega sellelt sümpaatselt vanamehelt Olja kohta kõike järele pärida. Viimast korda, nüüd juba

tõepoolest viimast korda, kuuleb ta Oljast vaid teiste sõnade järgi.

Vanamees aga seisis liikumatult, pikad soonilised käed rippu. Alles nüüd meenus Zavjalovile vanamehe muutunud, äkitselt murdunud hääl, kui ta Olja nime lausus, ja kui aeglaselt, justkui seesmisele jõule alistudes ta voodilt tõusis. Selle taga on vist midagi varjul.

«Millal te teda viimati nägite?» küsis Zavjalov.

Vanamees aga ei vastanud. Ta justkui poleks temale esitatud küsimust kuulnudki. Ja miski ütles Zavjalovile, et teda ei tohi praegu kiirustada.

Möödus minut, enne kui Zavjalov söandas oma küsimust korrata.

Vanamees vastas Zavjalovile nüüd oma tavalisel jahedavõitu ja isegi pisut järsul toonil.

«Mina pole teda juba kaks kuud näinud. Kuid see ei mängi mingit rolli.»

«Ei mängi rolli? . . . Aga milles siis? Mida te sellega öelda tahate?» uuris Zavjalov.

«Kuulge,» lausus vanamees tema sõnadele mingit tähelepanu osutamata, «saame õige tuttavaks. Minu nimi on Gladõšev. Konstantin Georgijevitš Gladõšev.»

Ta ulatas Zavjalovile käe, mida too tugevasti surus.

«Nüüd aga lähme ja pühitseme seda kohtumist,» jätkas Gladõšev, «meie kolmekesi.»

«Kolmekesi?» uudistas nüüd Zavjalov.

«Nojah. Teie, mina ja Olja.»

Gladõšev lausus neid sõnu nii lihtsalt, ilma igasuguse tunderõhuta, ja andmata Zavjalovile aega toibumiseks, läks vaikselt toast välja. Minuti pärast tuli ta tagasi, üle õla visatud presentkott seljas.

Ta oli jõudnud ümber riietuda, pidžaamapüksid teiste vastu ära vahetada, need säärikutesse toppida ja üleskääritud särgivarrukad alla lasta.

«Lähme siis!» ütles ta toonil, mis vastuväiteid ei salli.

21. PIKNIK TAIGAS.

Nad läksid ümber maja ja olidki mõne minuti pärast taigas.

Siin valitses hämarus, ja mida sügavamale taigasse nad läksid, seda pimedamaks kõik ümberringi muutus. Gladõšev läks vaikides ees ega vaadanud tagasi, nagu ette teades, et Zavjalov talle alistunult ja midagi pärimata järgneb. Peagi jõudsid nad väikesele lagendikule, lopsakast tihnikust vabale maatükile. Tihedalt seisvad puud, mida altpoolt puhmastik ja rohi varjasid, piirasid neid igast küljest. Kusagil läheduses voolas pahinal nähtamatu jõgi või oja. Hall taevaruut rippus neil pea kohal ja tuul tuustis seal narmasteks kärisenud pilveräbu.

«Noh, siin me siis olemegi,» ütles Gladõšev peatudes ja oma kotti murule libistades.

Ta kükitas maha, tegi koti lahti ja tõmbas sealt paberituutu välja.

«Siin on kala,» ütles Gladõšev paberit lahti rullides, mille vahelt kaks keskmise suurusega forelli nähtavale ilmusid. «Aga siin on kartulid,» teatas ta asjalikult, kui käe uuesti kotti pistis ja sealt mõned mugulad välja võttis. «Siin aga sool, katelok, lusikad ja viinapudel.»

Nii ta seal loendas järgemööda oma varandust, mida ta kotist välja võttis. Silus siis tühjaks saanud kotti ja laotas selle laudlina asemel maha.

«Milleks ma tema järel siia tulin?» küsis Zavjalov mõttes endamisi. «Küll on ikka imelik vanamees!»

«Kas teil käänispäist on?» küsis Konstantin Georgijevitš.

«Mida?»

«Taskunuga. Nii nimetatakse seda Siberis. Nii et ei ole? Siis võtke see.» Ta tõmbas taskust suure puupeaga liigendnoa. «Koorige kartulid ära ja pange katelok täis. Vesi on siinsamas. Kas saate hakkama?»

«Ma olen ju endine sõjaväelane,» vastas Zavjalov.

«Seda parem.»

«Milleks ma küll siia tulin? Noh, milleks?» küsis Zavjalov uuesti endamisi. «Oleks tulnud seal majas

kohe Gladõševi tänada, vabandada ja ära minna.» Nüüd muidugi oli juba hilja seda teha. Pealegi ei jätnud teda maha mõte, et vanamehe saatus on kuidagi kummalisel viisil Oljaga seotud.

Zavjalov võttis kateloki ja läks veekahina suunas. Peagi nägi ta oja. Jäi mulje, nagu paisutaks keegi seda kiiret ja kohisevat veevoogu suure jõuga, nii et väikesed kivid ojas tirulit lõid, suuremate ümber aga vahu kobrutas. Vee äärde ei olnudki nii lihtne pääseda. Selleks tuli küllaltki kõrgest ja järsust kaldast alla minna. Zavjalov hakkas laskuma. Hoides ühes käes kõvasti katelokki, milles kolm suurt kartulit kolisesid, ja teises liigendnuga, komistas ta, kukkus ja jõudis alles päris oja serval peatuma jääda, muidu oleks äärepealt vettegi kukkunud.

«Pagana pihta, mis see küll olgu!» mõtles ta ärritatult. «Milleks mul kõike seda vaja peaks olema? Neid kartuleid, seda totrat laskumist, oja ja taigat... Ma pean ju linna ruttama!...»

«Noh, kas on valmis?» kostis temani Gladõševi hääl.

«Kohe!» hüüdis Zavjalov, tõmbas käänispea lahti ja hakkas rutuga kartuleid koorima.

Esimese kartuli ära koorinud, laskis ta selle vette. Vesi oli nii külm, et Zavjalov kohe käe tagasi tõmbas. Kui ta aga veel kord käe vette pistis, tundus vesi talle juba mõnusana.

Zavjalovil polnud enam ammust ajast, juba lapsepõlvest saadik võimalust olnud niiviisi metsaoja kaldal istuda ja kätt kärestikulisse vette kasta.

Kui ta tagasi minnes rägastikust läbi puges, tundis ta juba eemalt lõkkesuitsu lõhna.

«Noh, andke aga kartulid siia,» ütles tule juures askeldav Gladõšev. Tema ei olnud siin põrmugi aega viitnud: kalad olid puhastatud, lõke üles tehtud, kaks harki maasse taotud ja nende peale kateloki jaoks vahepuu pandud. Ümber pööramata küünitas ta käe taha, võttis Zavjalovilt kateloki ja riputas selle tulele.

«Noh, nii,» ütles Gladõšev puhastatud kala ja kartuleid vette lastes, «nüüd siis on vist kõik. Varsti hakkame uhhaad sööma.»

«Aitäh, Konstantin Georgijevitš!» söandas Zavjalov lõpuks öelda. «Aga ma kardan, et mul on väga vähe

aega jäänud... On vaja Taiginskisse tagasi minna. Asetage ennast minu seisukorda... Ma ei või nii palju aega raisata...»

«Selle peale, et minu seltsis uhhaad süüa?» lõpetas Gladõšev lause. «Kuid ma ju üldse ei mõelnudki, et te ainult minu seltsis aega viidate. Ma lubasin teile, et me oleme siin kolmekesi, ja ma pean oma sõna.»

«Konstantin Georgijevitš, see on müstika.»

«Müstika? Noh, mis te nüüd! Mina olen ju hüdroloog, kõige proosalisem inimene, — ja müstika! Ei, mu sõber Zavjalov, ei, mis müstikast siin juttu saab olla!... See, millest ma teile tahan jutustada, on kõige tõelisem reaalsus. Niisugune reaalsus, millest võib ka eluga hüvasti jätta...»

Gladõšev võttis vitsarao, mille lõhestatud otsa vahele oli lusikas torgatud, ja hakkas sellega katelokis segama.

«Nii et,» ütles ta nüüd, «meie siin uurime Tajožnojet. Järv on hirmus keeruline ja ainulaadne... Ainult ärge mõelge, et me siin istume ja mingisuguste abstraktsete mateeriatega tegeleme. Endastmõistetavalt on meie ülesandeks kompleksne uurimistöö. Kuid just meie aitasime välja töötada tingimused ja hüdroloogilise režiimi selle tohutu veehoidla jaoks. Las aga oleksid meieta proovinud elektrijaama ehitada!»

Gladõšev vaikis, siis aga muigas ja ütles:

«See muide ei puutu üleüldse asjasse. Mul on lihtsalt arenenud enesekaitse refleks. Sõidavad meile siia, teate ju, turistid, kuulavad meid, pärast aga küsivad nii viisaka moega: «Öelge, palun, milline praktiline tähtsus on teie tegevusel? Muidugi on ju väga huvitav teada, milline näiteks on järves vee temperatuur ja kuidas toimub tema keemilise režiimi kujunemine. Aga öelge nüüd, mida see praktiliselt annab?...» Noh, siis me laomegi neile välja ka kõik kasude kohta ja selle kohta, kuidas me abistame kalakasvatustes kalade kunstlikku aretamist, kuidas kavatseme alustada mitte ainult Tajožnoje, vaid ka kõigi teiste Siberi järvede ja veehoidlate uurimist. Kuid ma kaldusin kõrvale, te vabandage mind. Ma tahtsin hoopis muust rääkida. Meie juures töötamiseks on üks väga vajalik eeltingimus. Seda tööd tuleb armastada. Te võite väita, et armastust nõuab iga kasulik eriala. Võib ju olla. Kuid

on töid, mida võib teha ka armastuseta. Aga meie oma ei saa. Mille nimel hakkaks muidu inimene aastate kaupa inimtühjadel jõgede või järvede kallastel elama? Kas te mõistate — aastate kaupa! See pole ekspeditsioon ega ajutine, olgu kas või pikaajaline komandeering, see on kogu eluks! Kogu eluks — tuuled, lumetuisud ja jää. Kogu eluks on su ees vaid vesi ja jää. Seda võib ainult armastada või vihata. Need, kes seda ei salli, siia juba ei tule. Tulevad need, kes seda tööd armastavad. Kes ei karda tuuli ega virise, kui jäine vesi kätelt naha maha võtab, kes ei jää merehaigeks — tuleb meil ju palju öid-päevi kaatritega merel olla... Nii ma mõtlesin seni, kuni Andrei Andrejevitš Zvjagintsev meile tööle sõitis. Ta oli hüdroloog ja kavatses Tajožnoje uurimismaterjalide põhjal kandidaadi dissertatsiooni kirjutada. Pean teile ütlema, et ma olen üksik inimene, mu naine ja kõigi mu rännakute kaaslane suri viis aastat tagasi. Noh nii, Zvjagintsev paigutati minu tuppa, et nagu öeldakse, igav ei oleks, — õigemini ma ise palusin seda...»

Zavjalov vaatas nõutult Gladõševile otsa. «Mis ühist võib sel kõigel Oljaga olla?» mõtles ta ja vaatas kella. Gladõšev märkas seda ja ütles:

«Teie, nagu ma näen, ei saa millestki aru. Kuid ärge kiirustage. Olja tuleb omal ajal...» Ta heitis pilgu katelokki, milles vesi kergelt mullitama hakkas, ja jätkas: «Too Andrei Andrejevitš oli kuidagi veider. Isegi pärast seda, mis siin kõik juhtus, ei saa ma ikka veel täie kindlusega öelda, mis inimene ta on. Ei, nüüd on mulle kõik selge. Siis aga meeldis ta mulle hirmsasti. Me olime siin kõik juba üksteist küllalt näinud ja ära harjunud. Tema aga sõitis siia Sibirskist, oli nii värske ja puhas, kuidagi kodune, lõbus ja noor — kõige rohkem nii aastat kolmkümmend kaks... Noh, ühes toas elades saab ju teineteisest kõik kiiresti teada. Juba teisel päeval ma teadsin, et Andrei Andrejevitš lõpetas seitse aastat tagasi instituudi, pärast aga töötas oblasti hüdrometeoroloogilise teenistuse peavalitsuses. See oligi õigupoolest kogu tema elulugu. Ja ma kordan, et sain selle õige kiiresti teada. Alguses oli Zvjagintsev siinsest loodusest otse vaimustuses. Te muidugi teate: kohalikud elanikud armastavad teeselda salapärasust, räägi-

vad palju Tajožnojest kui mõistatusest, tema karmusest, armastavad teda mereks nimetada, noh, ja nii edasi. Seda kõike teadis Zvjagintsev hästi. Tema juba ei lasknud käest võimalust ikka ja jälle järve ülistada. Ja see meeldis meile samuti. Me oleme ammugi võõrdunud, noh, kuidas seda nüüd öelda, puht dekoratiivsete omaduste üle vaimustust tundmast, ja arvasime, et vaimustus on vaid turistide jaoks. Kuid et meie spetsialistist vennas on säilitanud sellise tundeerksuse, meeldis meile kõigile.

Ma ei mäletagi, millest kõik alguse sai... Võib-olla sellest, et ta minuga nõu hakkas pidama, kas ei saaks dissertatsiooniga töötamise aega kahelt aastalt aastale lühendada. «Muidu tuleb mul,» hüüdis ta, «siin veel tervelt kaks aastat tolgendada!» Ta lausus seda nii siiralt, et mul on raske teile edasi anda tunnet, mis mind selliste sõnade juures haaras. Nendel sõnadel oli oma rikas, paljutähendav alltekst. Esiteks järeldus neist, et meie kõik siin ainult «tolkneme» ja et see meile kui kopitanud ja primitiivsetele inimestele täiesti loomupärane on. Aga temale ei paistnud mitte ainult alaline töö siin, vaid isegi mõte sellest ja perspektiiv kas või ajutiselt meie hulka jääda otse väljakannatamatuna. Teiseks võis neist Zvjagintsevi sõnadest välja lugeda, et teda põhiliselt miski muu peale dissertatsiooni ei huvita, ja et selle sisugi on tähtis vaid niivõrd, kuivõrd see kindlustab talle kandidaadikraadi. Kuulasin Zvjagintsevi ja mõtlesin: kui veider noormees! Kes ta küll on? Kas naiivne või lihtsalt mõistmatu, niivõrd mõistmatu, et ei taipa isegi oma sõnade solvavat alatooni meie kõigi suhtes? Või niivõrd enesekindel, et talle pähegi ei tule, et meie võiksime kahelda tema üleolekus, tema õiguses erilisele seisundile ja meist nii erinevale saatusele?...

Ja siis rikkus meie mõõdukat elurütmi tolle instituudi saabumine, mida teie otsite. Niipalju kui mina tean, polnud see muide terve instituut, vaid ainult mingi osa sellest, tema laboratoorium. Nende töö oli salajane ja see maja, mille me neile andsime, piirati taraga... Kuid saladused saladusteks, me ju olime kõik ühes paigas, kõik inimesed silma all, ja nende klubis käisime me ka tihtipeale... Kord ütleb Zvjagintsev: «Kas ma

võin endale külalise tuua?» Õhtul ilmubki ta noore naise seltsis, kel on seljas kasukas, mille lõikest on näha, et see pole siinne, kuid vildid jalas. Naine ulatab mulle käe ja ütleb oma nime. See oligi Olga Aleksejevna Mironova...»

Gladõšev võttis vitsarao otsa pandud lusika ja ammutas sellega katelokist, puhus peale, proovis ja vangutas pead...

Zavjalov muutus valvsaks. Oli tunne, nagu vajutaks keegi raskelt talle õlgadele. Ta kallutas end ettepoole, kartes kas või sõnakestki kaotsi lasta.

«Ta võttis kasuka ära,» jätkas Gladõšev. «Ma ei olnud enam ammuilma nii veetlevat naist näinud. Isegi kohmakad vildid ei suutnud ta välimust rikkuda. Silmad olid tal suured ja terased, juuksed taha kammitud... Teil on muidugi naljakas kuulda, kuidas ma teda kirjeldan, sest mul on juba kuuskümmend neli aastat turjal. Kuid ma lihtsalt ei saanud tema veetluse ees silmi sulgeda. Ütlen veelgi rohkem: mulle tundus see nii loomulikuna, et ma neid, Olga Aleksejevnat ja Zvjagintsevi, üheskoos näen. Ärge pahandage, et ma kõike nii jutustan, nagu see just oli. Nad mõlemad on ju nii noored ja ilusad... Ma ei mäleta, kas ma juba rääkisin teile, et ka meie kollektiivis ei tööta vähe naisi. Kas olime nendega nii ära harjunud või jätab meie töö — kord vee, kord jää peal — tõesti inimese välimusele oma jälje, kuid mulle, ma kordan, näis nii loomulikuna, et Andrei Andrejevitšiga tuli koos just selline naine nagu Olga Aleksejevna. Ta istus meie juures lühikest aega, ma veel keetsin teed... Siis läks Andrei Andrejevitš teda bussi peale saatma — Olga Aleksejevna elas siis alles linnas. Tagasi tulles oli Andrei Andrejevitš nii elevil ja vaimustuses. «Kas ta meeldis teile?» küsib ta minult. «Mis siin ikka salata,» vastan ma talle, «ei hakka varjamagi...» Tema aga hakkas kohe mulle Olga Aleksejevnast jutustama — milline suurepärane biograafia tal on: endine rindesõdur, lendur, kaks lahingulist ordenit. Ja samal ajal selline naiselikkus, selline õrnus. Noh, mõistate isegi, milliseid sõnu mehed siis leiavad, kui naine neile meeldib...»

Zavjalov kortsutas kulmu ja vehkis käega nagu öeldes: «Milleks ta kõike seda mulle räägib?» Gladõšev

aga kas ei näinud või tegi näo, nagu ei märkakski ta ei Zavjalovi žesti ega tema näoilmet.

Ta viskas kuivi oksi lõkkesse ja jätkas:

«See, millest ma nüüd jutustan, toimus selle aasta veebruaris. Möödus veel veidi aega, ja siis hakkasid ka meie maanurka jõudma teated selle kohta, mis Moskvas parteikongressil oli olnud, aga mõni päev hiljem, pärast meile tuntud dokumendi läbilugemist, me sellest ainult rääkisimegi. Minu elu oli kujunenud nii, et mul oli alati tulnud töötada suurtest kultuurikeskustest eemal, väikestes, kuid üksmeelsetes kollektiivides. Kui arvesse võtta kõiki neid seaduserikkumisi ja repressioone, siis mina ja mu naine küll isikukultuse tõttu otseselt kannatada ei saanud. Kuid kongressi otsused võtsin ma vastu avali südame ja hingega, sest ei teinud need ju ainult lõpu seaduserikkumistele, vaid avasid rahva ees ka tee uuele elule... Ma mõistsin ja tundsin, et nüüd tuleb ka minu ellu midagi uut. Andrei Andrejevitš suhtus aga kongressi otsusesse hoopis isemoodi. Ta oli seni elanud nii, nagu oleks teda kogu aeg miski tagant piitsutanud. Ainult mitte töö mõttes, aga... noh, kuidas teile seda nüüd seletada?... Teda otsekui puuris kogu aeg mõte, et ta kusagile hilineb ning rohkem kui vaja kulutab aega sellele, millel on tema jaoks vaid ajutine ja mööduv tähtsus. Õhtuti rääkis ta mulle kaua ja paatosega, et me elame praegu sellisel ajal, kus andekate inimeste ees on lahti kõik teed, et ei tohi kulutada liigset minutitki ja et ta kadestab Olga Aleksejevnat, kel on nii tähtis ja vastutav töö, mis pidevalt meie valitsuse tähelepanu köidab. Tema tahaks aga võimalikult kiiresti dissertatsiooni kaelast ära saada. Kuulasin teda tähelepanelikult ja püüdsin mõistatada üht, üha käest libisema kippuvat mõtet. Ma ei suutnud kuidagi taibata, mida Zvjagintsev silmas peab, kui ta räägib oma tulevikust ja sellest, mis algab pärast seda, kui ta dissertatsiooni «kaelast ära saab». Vahel näis mulle, kuigi ma püüdsin end vastupidises veenda, et Zvjagintsev ei kiirusta sugugi sellepärast, et igatseb alustada uut, tähtsat tööd, peamist tööd oma elus, vaid ainult sellepärast, et jõuda, just jõuda kiiremini mingi suure piruka juurde, mille teised nüüd, kus tee sinna on avatud kõigile, võivad veel ilma temata ära süüa. Mulle lõi

vastu ka see, et Olga Aleksejevna tööst rääkides ei olnud Zvjagintsev sugugi vaimustatud selle naise julgusest ja ennastsalgavusest, kes — aga meie teadsime seda hästi — riskis eluga, kui töötas uurimata kütuseliikide katsetamisel. Zvjagintsevi vaimustas, et Olga Aleksejevna tööl oli nii-öelda esmajärguline riiklik tähtsus. Pean tunnistama, et ma tol ajal Zvjagintsevisse veel hästi suhtusin ja mul ei olnud mingit tahtmist tema sõnu ja sihte halvas mõttes tõlgendada. Ma püüdsin ennast veenda, et temale, noorele energilisele mehele, on tormaka tegevuse järele ihkamine mõningal määral isegi loomukohane. Et pühendada end kogu eluks tööle siin, lagedatel kallastel, ja selles rõõmu leida, peab olema eriline iseloom või tuleb olla vana mees nagu mina... Mul õnnestuski ennast veenda.

Ja siis tegin seda, mida ma endale iial andeks ei anna — hakkasin teda dissertatsiooni kirjutamisel abistama. Jah, ma mitte ainult ei arutanud temaga teaduslikke probleeme ega jaganud pikkade aastate jooksul omandatud kogemusi. Ma lihtsalt hakkasin paljusid asju tema eest ära tegema... Sõnades paistab see kõik väga võikana, kuid võib-olla te mõistate mind. Ma olen ju üksik. Too inimene oli aga minust kaks korda noorem. Ta oleks võinud mulle pojaks olla. Me elasime temaga ühes toas. Ja mul oli palju vaba aega. Alguses tegin ma talle peatüki konspekti. Pärast kirjutasin teesid. Siis sattusin ise ka hoogu — ma ei olnud ju kunagi teaduslikke töid kirjutanud, olin lihtsalt praktik, nüüd aga hakkasin oma mõtteid paberil edasi arendama — neljakümne tööaasta jooksul oli mul kogunenud küllaltki huvitavaid tähelepanekuid... Andrei luges selle kõik läbi. Siis aga ütles, et peab nüüd loetu unustama, sellest vabanema, sest muidu võib ta tahtmatult minu mõtteid korrata. Mina veensin teda sellise kartuse absurdsuses, sest tähtis pole see, kes esimesena «aa» ütles, vaid hoopis see, mida teaduse huvides, ürituse kordamineku heaks tehakse... noh, ja nii edasi. Ühesõnaga, tuli välja farss. Andrei justkui keeldus ja nõudis, et ma töö katkestaksin, mina aga käisin peale ja veensin teda minu töötulemusi kasutama. Lõppes sellega, et jõudsime vaiksele kokkuleppele. Ja nüüd ta

enam ei istunudki enne tööle, kui polnud minu järjekordselt kirjutatud lehti näinud...

Jah, mulle näis siis, et minu ellu on tekkinud uus eesmärk — noore teadlase kasvatamine. Oli veel üks küllaltki tähtis tingimus. Ma armastan oma tööd. Ja usun, et mina ja mu seltsimehed toome riigile kasu. Kuid mina olen praktik ja teadlase nimetusele ei pretendeerinud. Miks ma siis ei võiks, mõtlesin ma, aidata teisel inimesel teadlaseks saada ja teaduslikku tööd avaldada, — on see siis nii tähtis, kelle allkirjaga see just ära trükitakse?... Tähtis on vaid see, kui saame juurde veel ühe energilise ja kirgliku jõgede ja järvede uurimise propagandisti. Sellest on kasu meile kõigile, on kasu ka minu armastatud tööle.

Küllap te istute,» ütles Gladõšev muigamisi, «ja mõtlete kärsitult, et ma jälle kõrvale kaldusin ja teie tähelepanu oma isiklikule elule koondan, selle asemel et teile kõige tähtsamast rääkida... Kuid oodake. Ma pole midagi unustanud... Tol ajal kohtasin ma Oljat sageli. Ta suhtus minusse väga sõbralikult ja rääkis iga kord, kuidas Zvjagintsev minust vaimustuses olevat, kui hästi ta minusse suhtuvat ja kui palju ta mulle võlgnevat. Mina aga, teades, et Olga Aleksejevna Zvjagintsevile meeldib, teades ka seda (mida kõike sa ei tea, kui inimesega külg külje kõrval elad!), et nende suhted edasi ei arene ja otsekui «heade tuttavate» staadiumi on tardunud, püüdsin kah jõudu mööda Andreist head rääkida. Püüdsin Oljas Andrei vastu suuremat huvi äratada... Oh, ma vana loll!

Noh nii, nüüd ma siis jõuangi lõpule... Aga oodake, uhhaa on valmis!» ütles Gladõšev, mullitades keevasse katelokki pilku heites.

«Pärast, pärastpoole!» ütles Zavjalov kärsitult. «Palun, rääkige edasi!»

«Mis siis ikka, eks räägime edasi. Ma juba jutustasin teile, kuidas me suvel teaduslikke ekspeditsioone kaatritel organiseerime ja aparatuuri abil uurimisi teeme. Mõned neist, nagu näiteks põhja uurimine, kestavad mitu kuud. Talvel aga läheme jääle — külmub ju Tajožnoje talvel kinni. Mida me seal siis teeme? Paljugi. Laseme vurre jää alla vooluse uurimiseks, selle kiiruse ning suuna kindlakstegemiseks, mõõdame eri-

nevates sügavustes temperatuuri ja läbi jää tungiva päikese valguse aktiivsust... Ja veel palju muud. Ekspeditsioonile, millest ma praegu tahan jutustada, läksime märtsis, mina, Zvjagintsev ja Voronihhin, meie hüdrobioloog. Meil tuli seal elada kas kuu või pooleteist — ühesõnaga kevade alguseni, kuni jääle jäämine ohtlikuks muutub. Seltsimeeste abiga ladusime kolmetonnisele veoautole instrumentide kastid, vajaliku varustuse meteoroloogiajaama jaoks, toiduained ja voodiriided. Veoauto taha kinnitasime jalastel putka, kus meil tuli elada, ja jätsimegi oma seltsimeestega hüvasti. Olga Aleksejevna tuli ka meid saatma. Tihtipeale lähevad taolised ekspeditsioonid jääd mööda baasist sadade kilomeetrite kaugusele. Meil oli täita palju lihtsam ülesanne ja me jäime kaldast kõigest kahe ja poole või kolme kilomeetri kaugusele. Kohale jõudnud, panime oma majaputka paika ja ladusime varustuse maha. Autod sõitsid ära ja meie kolmekesi jäime jääle...

Kas teate: ainuke, mis sind taolistel ekspeditsioonidel päästab, on töö. Muidu võid segaseks minna. Minule on see kõik juba ammu aksioomiks, mina ei tea üldse, mida tähendab igavus. Oma elu jooksul on mul kümneid kordi tulnud taolistest ekspeditsioonidest osa võtta. Aga Andrei oli alles algaja. Sellepärast ma püüdsingi teha nii, et tal oleks võimalikult vähe aega puhkamiseks, peale uneaja muidugi. Alguses oli Andrei meeleolu väga reibas. Ta näitas suurt osavust, kui me oma majakesele soojuskaitset tegime, see tähendab, kui me seda lihtsalt lumest tahutud lahmakatega kinni matsime, pärast aga lume- ja jäälörtsiga pealt kõkku mätsisime. Noh, kuni me jäässe augu raiusime, maja katsime, meteoroloogilised seadmed paigaldasime, masti püstitasime ja lipu heiskasime, oligi päev möödas. Hommikul algas igapäevane töö. Elasime jääl üle pooleteise kuu. Pärast seda aga too lugu just juhtuski...

See oli kevadel, siis kui jääle jäämine enam sugugi ohutu ei olnud. Meil tuli ekspeditsiooni kokku pakkima hakata ja tagasi kaldale minna. Sel päeval läks meie hüdrobioloog Voronihhin hommikul randa, et seal autode saatmise ja meie tagasimineku muude üksikasjade suhtes kokku leppida. Jäime Zvjagintseviga kahekesi. Tunni või kahe pärast hakkas puhuma mägi-

tuul. Tuuli on siin paigus niigi rohkem kui vaja. Aga mida tähendab veel mägituul! See on midagi Novorossiiski orkaani taolist, kui te sellest midagi kuulnud olete. Tavaliselt ründab metsik tuul äkitselt ja saavutab silmapilkselt tohutu jõu. Ma tundsin kohe tema lähenemist. Alguses ei ületanud tuul keskmist kiirust, nii viitteist-kahtekümmet meetrit sekundis, ja seda võis veel täiesti välja kannatada. Annan teile siin edasi muidugi oma isiklikke tundeid, mina aga, kordan veel, olen ju kõigega harjunud. Kuid uuele inimesele on isegi tuisukeeris jääl küllaltki sünge asi. Kujutlege vaid, kui kõik ümberringi mähkub valkjasse uttu, tuul aga lõõtsub järjest kõvemini ja kõvemini... Ma juba rääkisin teile, et meie ekspeditsioon ei asunud kaugel, selge ilmaga oli kallas hästi näha ja sealt vaadates olime meiegi nagu peo peal. Sellel oli Zvjagintsevi jaoks küllaltki suur psühholoogiline tähtsus, see rahustas teda. Kui hakkas puhuma mägituul ning kallas lumeuttu mattus ja näis, et sinu ümber pole sadu kilomeetreid mitte kedagi, sinu all aga vaid põhjatu veesügavik, jah, siis mu seltsimehe meeleolu muutus. Ta tõmbus süngeks, mossitas, tükkis kõige kaugemasse putkanurka, vahtis sealt hirmunult tuulepuhangutest rappuvat ust, muudkui kuulatas ja elavnes vaid siis, kui näis, et tuul vaibub. Aga mina teadsin, et see on alles algus ja hetkeks vaibunud torm otsekohe uue, kahekordse jõuga puhkeb.

Muidugi, kui sellisel ajal jalga välja tõstmata meie majaputkas istuda, läheks see veel kuidagi korda. Kuid selles see asi ongi, et me ei tohtinud ja meil polnud õigust sees kükitada. Meie ülesanne selles just seisiski, et igasuguse ilmaga kindlaksmääratud ajal välja minna ja mitte ainult aparaatide näitusid üles tähendada, vaid ka vajalikke mõõtmisi teha. Veelgi enam, sellise ilmaga tuli meil tavaliselt veel sagedamini oma varjupaigast välja minna, et õigeaegselt oma varustust — meteoroloogilisi aparaate ja jääauku varjavat telki kinnitada. Selle kõigega pidime nüüd kahekesi toime tulema, kuna Voronihhin oli kaldale läinud ega saanud muidugi sellise ilmaga tagasi tulla.

...Esimesel korral mul ikka õnnestus Andreid majast välja tulema sundida. Tunnistan, mul oli noor-

mehest väga kahju, kuid sundisin teda siiski jääd mööda aparaatideni roomama — just nimelt roomama, sest täies pikkuses minek oli juba võimatu. Ma ei nõudnud tema majast väljumist mitte ainult sellepärast, et ma poleks üksi kõigega toime tulnud. Ma tahtsin sundida Andreid hirmust võitu saama ja rasket, äärmist keskendumist nõudvat tööd tegema. Tuul oli aga vahepeal koletu jõu saavutanud. Ta rebis lahti ja viis minema meie telgi, kus me oma vurre ja baromeetreid paigaldasime. Nüüd tuli aparaadid lageda taeva all ja tuule käes jääauku lasta. Metallseadmed lausa kõrvetasid sõrmi nagu hõõgvele aetud metall, ja kui siis veel vett sõrmedele sattus, muutus valu väljakannatamatuks.

Ümber vaadates ma Andreid enda läheduses ei näinud. Hakkasin karjuma, kuid tuul oleks nagu mu hääle kurku tagasi tõrjunud. Roomasin siis tuldud teed tagasi, mõeldes, et Andrei on ära eksinud, kuid ei leidnud teda kusagilt. Ja alles uuesti majja minnes ma nägin: Andrei istub ikka oma endises kohas, sügaval putkanurgas.

«Miks sa siin oled?» küsisin ma rangelt.

Andrei vaikis ja hingas raskelt nagu astmaatik.

Ma kordasin oma küsimust. Ja siis ta vastas:

«Kuradile kõik! Mina sellest majast enam välja ei lähe!»

«Lähed küll,» ütlesin ma kindlalt, «see on sinu kohus, ja sa pead seda tegema.»

«Minu kohus?» küsis tema omakorda, ise ripakil käsi suu ees hoides ja oma kohmetunud sõrmedele puhudes. «Narrite mind õige või? Milles see minu kohus siis seisab? Kas selles, et neid rauakolakaid vette lasta?»

Kui ta poleks pillanud seda spetsialisti kõrvale nii rumalat sõna «rauakolakas», oleksin ma võib-olla veel kuidagi oma meelekindluse säilitanud. Kuid see totter sõna ajas mind marru.

«Häbenege ometi!» karjusin ma. «Need pole rauakolakad, vaid aparaadid, millega töötamiseks te arvatavasti olete pühendanud kogu oma elu! Ja teie kohus on . . .»

«Kohus! . . .» hüüdis Andrei vastu ja sedapuhku kõlas ta hääles ilmne iroonia. «Jätke oma lööksõnade korrutamine. Praegu on vist nende mood juba läbi! Kohus! Kohus! . . . Ei tea, missugused sündmused küll veel

peaksid toimuma, et niisugused inimesed nagu teie endalt selle kõlavate fraaside hüpnoosi maha raputaksid? . . .»

Jah, just nii ta mulle vastaski. Mina aga pidasin selle sõna-sõnalt meeles.

«Mida siis teie soovitate teha?» küsisin Zvjagintsevilt tasa, suutmata teda enam sinatada.

«Tagasi kaldale minna!» hüüdis tema. «Kas te siis tõesti ei näe, et mõne tunni pärast võib see orkaan siit kõik minema pühkida. Ja ärge unustage: kevad on tulemas, sellise tuule survel võib aga jää liikuma hakata ja siis . . .»

«Te siis soovitate sellise ilmaga kaldale minna?» küsisin ma vahele.

«Ja-jah! Me oleme ju kaldast kõigest kahe kilomeetri kaugusel. Ja meil on kompass. Kui võtta õige suund, siis kusagile me ikka välja jõuame!»

«Ise aga räägite, et ei suuda kümmet meetritki edasi minna . . .»

«Aga kuhu minna?! Kas tolle lollaka jääaugu poole?»

Ma mõistsin kõik. Oma kohustuste täitmiseks ei tahtnud ta sammugi teha. Oma naha päästmiseks oli ta aga kõigeks valmis.

Siiani olin ma mõelnud, et teravalt leppimatu vihkamistunne on mulle tundmatu. Kuid ma eksisin. Sel hetkel ma vihkasin seda inimest nii, et olin valmis teda kas või peksma ja jalge alla tallama. Ja ma mõistsin kõik. Mõistsin, mis ma tollele noorele, füüsiliselt tugevale lurjusele olin olnud. Kuigi ma ennast vaid vaevu suutsin vaos hoida, et teda mitte lüüa, ütlesin talle siiski rahulikult:

«Te olete argpüks. Vilets argpüks. Desertöör. Kui ekspeditsiooni ülem nõuan teilt kohusetäitmist, ükskõik kuidas te sellesse mõistesse ka ei suhtuks. Praegu kohe läheme meteoroloogiliste aparaatide juurde . . .»

«Ei lähe! Mul pole jõudu. Mul külmusid käed ära. Ja ma ei saa selle tuulega hingata. Mul on haiged kopsud. Ja ma ei taha end eluks ajaks invaliidiks teha,» karjus ta vastu.

«Hea küll,» ütlesin mina. «Kuid ma hoiatan teid: kui me baasi tagasi jõuame, räägin ma seal kõik ära.

Sealhulgas ka seda, kuidas teie,» ja ma rõhutasin sõna «teie», «oma väitekirja kirjutate...»

Zvjagintsev vajus nagu löögist norgu. Siis aga tõusis aeglaselt ja ütles murdunud häälel:

«Konstantin Georgijevitš, mis te nüüd räägite? Ma nii hindasin... Te ju ise... ma ei oodanud... Te lihtsalt mõistsite mind valesti... Mul on tõepoolest nõrgad kopsud... võib ju röntgeniga kontrollida... Kui te aga tõsiselt nõuate, siis ma muidugi lähen. Ma saan ju kõigest aru... distsipliin...»

Ma roomasin ilmastikuvaatluse kõrgendi juurde ja teadsin, et ka tema minu järel roomab. Mina võitsin. Sundisin ta roomama. Olgugi et hirmu ja ähvardustega. Mul oli meeldiv teada, et tuul teda piitsutab, talle näkku peksab ja tal silmi pimestab. Kõik undas ümberringi. Mägituul ulus ja vingusid trossid, mille külge oli kinnitatud ilmastikuvaatluse kõrgend. Ja äkki sain ma löögi vastu pead...

Ei, ei, Zvjagintsevil polnud sellega tegu. Nähtavasti rebis orkaan lahti mingi lati või liistu, mingi puust või rauast eseme, ja lõi mulle sellega pähe... Seda kõike mõistsin ma muide alles pärast, kui ma toibusin, aga võib-olla, et veelgi hiljem.

Kui ma meelemärkusele tulin, nägin, et laman meie majakese põrandal. Tõstsin käe ja katsusin pead. Mu laubal oli verd täis imbunud taskurätik. Mind ajas iiveldama ja kõik ujus mu silmade ees. Ma vist kaotasin jällegi teadvuse ja toibusin siis uuesti. Pead tõsta ja ringi vaadata ma ei suutnud, kuid tundsin, et olen majas üksi. Kobasin käega ja puutusin vastu plekkkruusi, millegipärast oli see minu kõrvale põrandale sattunud. Pärast aga tundsid mu sõrmed paberilehte, mis kruusi alla oli topitud. Võtsin paberi ära ja pea kohal hoides lugesin selle suure vaevaga läbi.

See oli kiri Zvjagintsevilt. Ta kirjutas, et ma olevat raskesti haavatud ning tema tassinud mu siia majja, sidunud mind, kuid olles veendunud, et ma vajan kiiret arstiabi, otsustanud kaldale tungida ja seal häiret anda, et mu elu päästa.

Sõna «tungida» oli alla kriipsutatud. Nähtavasti kaotasin ma uuesti teadvuse, kui ma aga jälle toibusin,

nägin enda kohale kummardumas... Olga Aleksejevna Mironovat.

Kuidas see kõik juhtus ja miks just tema siin oli, sellest kuulsin hiljem tema enda käest. Selgus, et kui ta töölt tulles bussi peale kiirustas, nägi ta aeglaselt kalda äärt mööda sammuvat Zvjagintsevi. Too jooksis siis kiiresti Olja juurde ja ütles, et juhtus õnnetus, mina olevat haavatud ja kaotavat palju verd, tema aga jõudnud vaid suuri vaevu kaldale ja kiirustavat praegu baasi abi järele. Mõistes, et enne kui leitakse arst ja transport, läheb palju aega, soovitas Olga Aleksejevna Zvjagintsevil kohe juhtunust baasi teatada ja ise aega viitmata koos temaga tagasi jääle minna. Olga Aleksejevna lisas veel, et tal on haavatute hooldamises mõningaid kogemusi; kunagi rindel olevat ta hospidalis olnud ja seal tulnud tal sanitarina arste abistada... Zvjagintsev aga vastas, et see on mõttetu, sest sinna olevat vaja arsti, pealegi tema lihtsalt ei suutvat sellist jääteekonda uuesti läbi teha.

Ja siis asuski Olga Aleksejevna üksi teele. Selgetel päevadel oli ta meie väikest laagrit näinud ja oli veendunud, et see on üsna lähedal. Kuidas tal selles orkaanis ja lumeudus minu juurde pääseda õnnestus, seda ma küll ei tea... Kuid sinna ta jõudis.

Edaspidine, mis vaid otseselt minusse puutub, vaevalt teid huvitab. Aga sellest, mis Oljasse puutub, pean ma teile küll jutustama. Ja asi pole selles, et ma verest tühjaks oleksin jooksnud, kui tema poleks tulnud. Jutt on hoopis muust. Ma juba rääkisin teile, et Zvjagintsev keerles hoolega Olga Aleksejevna ümber. Pean häbiga veel kord tunnistama, et püüdsin nende suhete süvenemisele kaasa aidata. Nüüd ma siis nägin oma kohust vastupidises: Oljat tuleb hoiatada ja tal Zvjagintsevi suhtes silmad avada... Ja ma jutustasin talle kõigest, mis siin majakeses juhtus...

Edasi arenesid sündmused järgmiselt.

Kui mind haiglast välja kirjutati ja ma siia tagasi tulin, oli esimeseks inimeseks, keda ma siin kohtasin, Zvjagintsev. Nähtavasti oli ta minu kojutuleku aja juba varakult välja uurinud. Zvjagintsev õnnitles mind tervenemise puhul ja hakkas kõlavate sõnadega jutustama, milliste raskustega ta tol päeval kaldale pääses.

Tema jutul oli vaid üks mõte: minu elu päästmise nimel sooritas ta kangelasteo, surmaohtu trotsides jõudis ta baasi ja alarmeeris seal teisi.

Mina aga vaikisin. Mul oli vastik Zvjagintsevi näha ja kuulata. Minu jaoks ei olnud teda enam olemas. Temale oli mind aga väga vaja. Ääri-veeri mööda ja vähehaaval, otsekui oleks tegemist millegi täiesti absurdse ning loomuvastasega, hakkas ta mulle rääkima meie jaamas ringiliikuvatest tumedatest ja teda kompromiteerivatest kuulujuttudest, nagu oleks tema mind verest tühjaks jooksvana üksi jätnud, kasutamata isegi majas leidunud apteeki, mille Mironova hiljem avastas. Kuid igale eelarvamusteta inimesele peaks olema selge, et sellises olukorras oli tema esimeseks ajendiks just kaldale kiirustada ja teisi alarmeerida! Ei olevat tal ka mingeid meditsiinilisi kogemusi. Ta sidunud mind kiiresti sellega, mis kätte juhtus. Apteeki ei olevat talle siis mõttessegi tulnud. Mironova aga võtvat millegipärast vaid vaevu tema tervitustki vastu. Kollektiivis muudkui levivat tumedad kuuldused . . .

Alguses kuulasin ma Zvjagintsevi täiesti ükskõikselt, pärast aga muutusin hirmus uudishimulikuks. Ta ei meenutanud ju sõnagagi toda jutuajamist, mis meie vahel seal majakeses toimus. Just nagu mina ei mõistaks, et minu haavatasaamine aitas tal olukorrast pääseda ja oli talle suurepäraseks ettekäändeks, et jalga lasta. Või oletas ta, et ma haavatasaamise tagajärjel olen mälu kaotanud? . . .

Oh ei, üsna peagi ma taipasin, milles siin asi seisab. Zvjagintsev lootis minu inimlikule headusele ja südametunnistusele. Ta kuulus seda sorti inimeste hulka, kes peavad inimest heasüdamlikuks vaid sel juhul, kui see headus nende endi peale välja valatakse. Kui inimesed on ausad ja osavõtlikud ning valmis aitama hädasse sattunud seltsimeest, siis Zvjagintsevi veendumuste järgi on nad kohustatud kõiki neid omadusi ilmutama eelkõige just tema suhtes. Temal endal pole teiste vastu mingeid kohustusi. Nemad on aga kohustatud! Ja selles ongi kogu saladus! Temal, Zvjagintsevil, on õigus teistelt nõuda, et nad teda aitaksid, talle tema puudused andestaksid ja teda armastaksid. Temal endal on aga vabadus käituda nii, nagu see talle just

kasulik on. Kui kena paradoks! Ma ei söanda veel praegugi täie kindlusega öelda, mis oli Zvjagintsevi sellise käitumise aluseks — kas kaine arvestus või mingi süngelt hoolimatu egoism. Zvjagintsev on veendunud, et tal on õigus tulla inimese juurde, kes teab, et tema, Zvjagintsev, on lurjus, ja öelda tollele armsalt avala naeratusega: «Aidake mind, tehke seda minu heaks!» Ja on ise sealjuures veendunud, et temale äraütlemiseks pole kellelgi õigust. Just sellise palvega tuligi ta minu juurde. Milles see palve siis seisis? Eks selles, et me kolmekesi kokku saaksime: tema, mina ja Olga Aleksejevna. Zvjagintsev ainult selleks minu haiglast tulekut ootaski, et minult seda kohtumist paluda. Ta oli juba unustanud, et hellitas Mironova suhtes mingisuguseid lootusi, jumal temaga. Kuid ta palub, et tema hea nimi saaks taastatud just Olga Aleksejevna juuresolekul.

«Aga miks te arvate, et ta selle «aukohtuga» nõustub?» küsisin nüüd mina.

«Sellepärast, et ta mulle seda lubas,» vastas Zvjagintsev rutakalt. Mironovat kohates oli Zvjagintsev tema enda sõnade järgi talle öelnud, et ei kahtlevat selles, et mina temasse hästi suhtun. Aga Olga Aleksejevna? Olevat vaid muianud, kuidagi kummaliselt talle otsa vaadanud ja vastanud: «Mis siis ikka, eks kontrollime järele.»

Ma taipasin, mida Olga Aleksejevna silmas pidas, ja . . . nõustusin.»

«Nüüd aga kuulake,» ütles Gladõšev tõustes Zavjalovile. «Ma lubasin teile, et Olga Aleksejevna on siin koos meiega, kas mäletate? Noh, näete siis, tema seisis just siin. Samal kohal, kus teie praegu istute. Kujutlege ja . . . te näete teda. Mina seisin siin, kus ma praegugi seisan. Zvjagintsev aga tegi lõket. Piknik taigas — see on vana siberi komme. Nüüd te ehk mõistate, miks ma tahtsin, et me Oljast just siin räägiksime . . . Alguses me kõik vaikisime. Zvjagintsev puhus tuld lõkkele niisuguse näoga, nagu polekski midagi juhtunud, tegi seda võib-olla ainult liiga kärsitult. Oli õhtune aeg, samuti nagu praegugi. Me keetsime uhhaad ja sõime seda vaikides. Siis võttis Zvjagintsev viina-

pudeli välja, kuid just samal hetkel ütles Olga Aleksejevna:

«Ootame sellega, Zvjagintsev. Ma pean enne teadma, kellega mul koos tuleb juua. Nii et räägime siis sellest.»

«Hea meelega!» hüüdis Zvjagintsev, pani pudeli maha, naeratas ise oma avalat, sädelevat, võib-olla et õige pisut nukrat naeratust ja ütles: «Mina olin selle kohtumise initsiaatoriks, mu sõbrad. Me pole enam ammugi kolmekesi kokku saanud. Kas te veel mäletate meie kohtumisi, seltsimehed?»

Meie aga vaikisime.

«Ma tahaksin, et see kohtumine oleks endistviisi tore, avameelne ja helge. Kuid selleks on vaja enne udu hajutada. Lubage mul selle kohta mõni sõna lausuda. Mulle näib, et need ajad, kus tumedad kuuldused ja segased kahtlustused inimese elu ära võisid rikkuda, on nüüd möödas. Ja tagasipöördumatult möödas. Te olete sellega muidugi nõus?»

«Jah, muidugi oleme me sellega nõus,» vastas talle Olja.

«Ma ei kahelnudki selles. Sellepärast peate ka nõustuma, et mul on õigus oma tagasihoidliku isiksuse ümbert igasugused valekuuldused eemale peletada. Miks ma selleks jutuajamiseks just teie seltskonna valisin? Aga sellepärast, et teie, Konstantin Georgijevitš,» pöördus ta minu poole, «olete minu vana sõber ja seltsimees, inimene, keda ma piiritult usaldan ja kelle autoriteedi ees ma pea langetan. Mis aga puutub teisse, Olga Aleksejevna, siis...»

Ta kissitas kergelt silmi ja vaikis.

«Laske aga käia, Zvjagintsev,» ütles Olga Aleksejevna, ja see vulgaarselt öeldud «laske käia» kõlas kuidagi väga teravalt, isegi toorelt, mis Olga Aleksejevnale muidu üldsegi omane ei olnud.

«Hea küll,» ütles Zvjagintsev käsi laiutades, «ma siis asun otse asja juurde. Lubage, et ma teile mõned küsimused esitan, Konstantin Georgijevitš. Kui me läbi lumetormi sinna ilmavaatluskõrgendiku juurde roomasime, kas ma olin siis teiega kaasas?»

«Jah, olite,» kinnitasin mina.

«Ja kes teid pärast seda hoopi majakesse viis?»

«Kuivõrd me vaid kahekesi seal olime, siis nähtavasti teie.»

«Kas teil õnnestus lugeda minu kirja, mis ma teile jätsin? See oli seal teie kõrval kruusi all.»

«Jah, õnnestus küll.»

«Kas teie seisund nõudis viivitamatut kvalifitseeritud meditsiinilist vahelesegamist?»

«Nähtavasti nõudis.»

«Kas olete nõus, et sellise lumetormiga üksinda kaldaleminek on väga ohtlik ettevõte?»

«Kui inimesele näib, et ta sellega päästab elu...» alustasin mina, tema aga vaatas minu otsa otsekui paluvalt, ühtlasi ka ähvardavalt, ja katkestas mind siis:

«Ma ju päästsingi teie elu. Milleks siin see «näib»? Nüüd on mul küsimus teile, Olga Aleksejevna. Ma kohtasin teid kaldal. Eks ole õige?... Miks te vaikite?»

«Kuulge, Andrei Andrejevitš,» ütles nüüd Olja talle otse silma vaadates, «mis etendust te siin annate? Küsimus — vastus, küsimus — vastus... Jah, ma kohtasin teid kaldal. Ja mis siis sellest?»

«Andestage,» segas Zvjagintsev vahele, «kuid mina ju arvasin, et nii saab kergemini... Muide ma kohe lõpetan. Ainult üks küsimus veel. Kas te ka teadsite, et niipea, kui ma baasi jõudsin ja sellest teatasin, ma kohe voodisse heitsin ja kaks nädalat hirmsa gripiga maas lamasin, nii et ei saanud toastki välja?»

«Kahetsen küll, aga ei teadnud.»

«Mulle pärast räägiti, et teie olite ka nende hulgas, kes läksid Konstantin Georgijevitši abistama,» ütles Zvjagintsev kuidagi arglikult ja nägu tehes, nagu ei märkakski ta Olga teravat tooni. «Järelikult võite te kinnitada, et Konstantin Georgijevitši seisund tõepoolest viivitamatut arstiabi nõudis. Ja selle abi organiseerisin mina. Sellised on faktid. Kas olete nõus?»

Meie aga vaikisime.

«Miks siis sellisel juhul,» hüüdis meie vaikimisest julgustatud Zvjagintsev ootamatu paatosega, «miks siis teie kumbki seda kõigile kuuldavalt välja ei ütle?! Miks siis teie, kes teistest rohkem teate, oma häält ei tõsta ja nendele tumedatele kuulujuttudele lõppu ei tee? Minust räägitakse laimujutte, nagu oleksin ma haavatu maha jätnud, pärast aga ei olevat ma arstile ja teistele

seltsimeestele teed näitama läinud... Aga kes üldse suutis selles lumetormis veel teed meelde jätta? Kaldale tulin ma vaid huupi ja umbropsu... Ja jäin kohe haigeks. Aga teie, teie teate kõike ja vaikite!» Zvjagintsev lõi nüüd järsult ning pahaselt käega ja pööras meile selja.»

Oma jutustust katkestades pöördus Gladõšev Zavjalovi poole ja ütles:

«Küllap te vist mäletate Nero fraasi, mida ta enne enesetapmist olevat lausunud: «Milline näitleja hukkub...» Zvjagintsevit vaadates olin ma valmis neid sõnu kordama. Milline suurepärane ümberkehastumise võime! Nähtavasti ta ise uskus seda, mida ta rääkis, vähemalt senikaua, kui ta rääkis... Teda kuulates mõtlesin ma: aga milles teda õigupoolest rangelt juriidilisest vaatevinklist lähtudes võibki süüdistada? Zvjagintsevi otseseks huviks oli nõuda tema käitumise avalikku arutamist. Ainukeseks inimeseks, kes tema kohta kompromiteerivaid fakte võiks teatavaks teha, olin mina. Kuid kas siis Zvjagintsev polnud veendunud, et mina, inimene, kes esimesel kohtumisel pärast haiglat kohe ei söandanud teda minema ajada ja kes nõustus selle kohtumisega siin taigas, kindlasti vaikin? Kas siis haleduse, põlguse, intelligentsuse valesti tõlgitsemise või veel kurat teab, mille pärast... aga — vaikin!...

Niisiis pööras Andrei Andrejevitš ennast kõrvale, tema selga vaadates olin ma aga veendunud, et tal on silmis kõige ehtsamad pisarad. Ja just siis kuulsin ma Olga Aleksejevna häält. Ta ütles tasa:

«Mul pole kohtuküsimustes kogemusi, Andrei Andrejevitš... Mul on tulnud vaid üksainus kord kohtus olla. See oli tribunal. Mõisteti kohut desertööri üle. Pärast aga lasti ta maha. See oli lühike ja aus kohus. Mäletan veel ühte, hoopis teistsugust juhtumit, juba rahu ajal, kus mul endal tuli tunnistajaks olla... Ja ongi õigupoolest kõik. Sellepärast ma eelistangi formaalsele uurimisele lihtsat inimlikku kõnelust. Teie aga ütlesite, et teid aitavad rohkem küsimused ja vastused. Mis siis ikka, olgu teie tahtmist mööda. Ka mul on teile üks küsimus. Pärast seda, kui te Konstantin Georgijevitši maha jätsite, te vist väga kiirustasite ja

ruttasite kaldale, et aga rutem baasi jõuda. Eks ole õige?»

Juba Olja esimeste sõnade juures pöördus Zvjagintsev kohe ümber. Ja ma ei eksinud. Lõkketule valgel ta silmad sätendasid. Ta seisis Olga Aleksejevna poole kummardunult ja kogu ta välimus rõhutas valmisolekut igale tema küsimusele vastamiseks.

«Muidugi!» hüüdis ta vastuseks.

«Öelge siis, miks te mitte baasi poole, vaid hoopis vastassuunas läksite?»

«Mis see veel tähendab?» küsisin ma mõttes endamisi. «Kuidas vastassuunas?»

«Tuletage meelde,» jätkas Olga Aleksejevna, «te läksite ju bussipeatuse poole, just baasile vastassuunas. Eks olnud nii?»

Zvjagintsev kehitas õlgu.

«See on mingi arusaamatus,» ütles ta, «ma olin lihtsalt väsinud, ära vaevatud, läbi külmunud, ja kaldale jõudes mu pea jagas halvasti.»

«Oletame. Nüüd veel üks küsimus: kui ma majakesse astusin, nägin ma, et Konstantin Georgijevitš jookseb seal verest tühjaks. Miks te ta nii maha jätsite, et isegi ei sidunud teda?»

«Aga ma juba rääkisin teile,» ütles Zvjagintsev nüüd leebelt, kuid visalt, otsekui isemeelset last keelitades. «Ma kasutasin seda, mis mulle esimesena pihku juhtus. See oli vist taskurätik. Ja pealegi võib haige seisundi üle otsustada arst, aga mitte teie, Olga Aleksejevna.»

«Kui ma majja astusin,» jätkas Olga tasa, «arsti veel ei olnud. Ta jõudis kohale alles kahe tunni pärast...»

«Siis kui teie majja astusite?» kordas Zvjagintsev üllatunult. «Kus siis arst oli? Jääle läksite ju ometi koos?»

«Olga Aleksejevna tuli jääd mööda üksi,» segasin ma nüüd jutule vahele.

«Üksi?» kordas Zvjagintsev veelgi nõutumalt. «Kas tahate öelda, et ta pärast minuga kohtumist hirmsast lumetuisust hoolimata siiski üksi teele asus?»

Ja Zvjagintsev vaatas täielikus hämmastuses kord minu, kord Olga otsa. Ta ei suutnud kuidagi uskuda, et

inimene ilma mingit kasu saamata on suuteline midagi nii ennastsalgavat korda saatma.

«Öelge mulle, Zvjagintsev,» lausus Olga aeglaselt ja astus talle sammu lähemale, «kas Konstantin Georgijevitši surm oleks teile suureks kaotuseks olnud?»

Praegu lahutasid neid vaid lõkketule leegid. Ma heitsin pilgu Olga Aleksejevna näole, ja mul hakkas äkki hirm. Olin harjunud seda nägema heatahtlikuna, leebena ja noorena, nüüd oli see aga nagu kümne aasta võrra vanemaks läinud. Ta suured, pooleldi nagu lapselikud silmad olid ahenenud. Nendes mängles purpurina kustuva lõkketule värelev helk.

«Ma... ma ei mõista selle imeliku küsimuse mõtet,» vastas Zvjagintsev kogeldes. «Muidugi oleks Konstantin Georgijevitši kaotus meile kõigile, sealhulgas ka mulle, õudne olnud... Eriti just mulle.»

«Miks siis just eriti teile, Andrei Andrejevitš?» küsis Olja karmilt. «Kas siis Konstantin Georgijevitš ei teinud juba peaaegu kõik, mida teie temalt vajasite? Võibolla oligi tal aeg kaduda?»

Mul läksid käed jääkülmaks. Ma taipasin alles nüüd: Zvjagintsev ei teadnud ju viimse hetkeni, et Olga teda ootamata üksi jääle tuli. Ei teadnud, et me seal mõnda aega — arsti tulekuni — kahekesi olime, ei teadnud, et ma Oljale kõik ära võisin rääkida. Just kõik!

Andrei Andrejevitš püüdis end kokku võtta. Veel hetk ja hämmastunud ilme juba kaduski ta näolt. Nüüd oli seal näha vaid nõutust, pettumust ja solvatud enesearmastuse raevu.

Zvjagintsev pööras pea järsult minu poole ja hüüdis pahaselt ja solvunult:

«Konstantin Georgijevitš, te olete reetur!...»

«Uskuge mind,» jätkas Gladõšev Zavjalovi poole pöördudes, «et kui te siis siin läheduses oleksite viibinud ning asja tõelist tuuma teadmata neid siiraid, sellise põlguse ja paatosega lausutud sõnu kuulnud, küllap oleksite uskunudki, et teie ees pesuehtne reetur seisab! Veelgi enam, ma olen veendunud, et Zvjagintsev tol hetkel mind täiesti siiralt reeturiks pidaski, nii nagu ta oleks selleks pidanud igaüht, kes oleks julgenud tema vastu välja astuda. Ta oli isekas egoist nagu laps ja valmis kõigeks nagu professionaalne mõrvar...

Kuid ei jõudnud veel vaibuda kajagi sellest kõlavalt lausutud sõnast «reetur», kui Olga Aleksejevna niisama kõvasti hüüdis: «Vait!» Ja jällegi polnud see tema hääl ega tema hüüatus, vaid järsk karjatus nagu revolvripauk. Ja mul tekkis mõte, et ta ei näegi enda ees Zvjagintsevi, vaid tribunali ees seisvat desertööri...

«Te pole inimene. Te olete jätis,» ütles Olga nüüd juba rahulikul, aga kuidagi ilmetul häälel. «Te kasutasite Konstantin Georgijevitši teadmisi, tema mõistust ja headust. Teil tuli pähe jalga lasta ja teda, vana inimest, üksi jääle jätta. Te ei julgenud seda teha varem, sest kartsite teda. Kuid teil vedas: Gladõšev oli haavatud ja nüüd leidus teie põgenemisele näilikult sünnis ettekääne. Jah, te ruttasite minekuga, sest kartsite oma naha pärast. Kuid vaevalt kaldale jõudnud, läksite te hoopis baasile vastassuunas. Te tahtsite, et aga võimalikult rohkem aega mööduks, enne kui teie õpetajale suudetakse abi anda. Te lootsite, et võib-olla polegi talle, verest tühjaks jooksnud vanale mehele, siis enam abi vaja. Te olite veendunud, et teid juba keegi ei süüdista: kes võib kindlaks teha, kui kaua te jääd mööda tulite? Küllap teadsite, et teie instituudi töötajatest teid keegi sellise ilmaga kaldal ei kohta. Kohtumine minuga oli juhuslik.»

Zvjagintsev kuulas teda hirmunud ilmel. Mina aga mõtlesin, et Olga Aleksejevna liialdab. Ma ei suutnud uskuda, et Zvjagintsev kõike seda, milles Olga Aleksejevna teda süüdistas, teadlikult võis teha. Võib ju olla, et tema argpükslikult näruses hinges tõepoolest liigutas end mõtteussike, et minuga juhtunud katastroof talle ideaalseks pääseteeks võiks olla... Kuid uskuda, et Zvjagintsev mu teadlikult verest tühjaks jooksvana maha jättis ja baasiminekuga viivitas, — ma küll ei suutnud!

Olga Aleksejevna aga oli halastamatu.

«Te alustasite oma kaitsekõnet jutustusega meie ajast,» jätkas ta, andmata Zvjagintsevile võimalust mõtete kogumiseks ja vastamiseks. «Mis on teil praeguse ajaga ühist?! Seda, mida inimesed teist räägivad, nimetate te laimuks ja valeks. Ei, seda räägib tõde ise, kas mõistate, just tõde ise! Endisel ajal oleks teid kardetud, sest te oleksite võinud saada üheks sääraseks,

kelle eest teised dissertatsioone kirjutasid, ettekandeid valmis tegid ja ise piiksatadagi ei julgenud! Teie eest oleksid töötanud Gladõševi-taolised inimesed. Nad kogusid aastatega raashaaval kogemusi ja teadmisi, külmetasid jääl, kõva tuul niitis neid jalust maha, kuid nad tõusid ja läksid jälle edasi, sest teadsid oma kohust! Aga teie, teie oleksite end nagu kaan neile külge imenud, end nende rinnal soojendanud, nende üdi imenud. Me juba teame teie kombeid. Te oleksite õhutanud igal pool kahtlusi, hirmu ja umbusaldust inimeste vastu. Me oleme teietaolisi juba näinud! Kuid saage ometi aru, et möödas on see aeg, kus karjeristid küll siin, küll seal menukad olid. Nüüd on inimesed muutunud valvsamaks, siiramaks ja otsekohesemaks. Nad ei kannata vähimatki võltsi ja tunnevad nii pugejad kui ka karjeristid kohe ära. Niisugused nagu teie, need elasid endisel ajal! Praegune aeg kuulutab teile kadu ja surma, kas saate sellest ükskord aru? Te tegite vea, Zvjagintsev, ja teie kaalutlusi arvesse võttes veel andestamatu vea. Teile näis äkki, et nüüd on saabunud teie aeg. Aga see aeg ei kuulu teile. Ja oma südames mõistate te ise ka, et see teile ei kuulu. Te lihtsalt hindasite iseennast ja oma artistlikke võimeid üle. Küllap ütlesite endale: praegu on julgete, ausate ja initsiatiiviga inimeste aeg, ja kas siis mina ei sobi kõigi nende nimetajate alla? Kõrvalt vaadatuna paistab ju kõik üsnagi viisakas välja: ma olen noor mees, sõitsin siia Tajožnoje lagedale kaldale, ei karda raskusi, püüan teaduse sügavustesse tungida, — kellel aga õnnestub minu sisemusse vaadata? Kes eraldab mind teistest, tõeliselt ausatest ja tõeliselt julgetest? Aga eraldati. Taibati, kes te niisugune olete. Ja teisiti see ei võinudki olla. Sest meie aeg pole teie aeg. See on Gladõševide — nii noorte kui vanade Gladõševide aeg. Ausate inimeste aeg... On see teile arusaadav. Ma tean küll, et te seisate ja mõtlete ainult sellele, et ma kauemini räägiksin. Teil on vaja võita aega, kombineerida ja koguda mõtteid. Aga mina ei anna teile seda võimalust, saate aru, ei anna! Rindel, kui ma vaenlase tagalast omade juurde hiilisin, tuli mul reetureid ja desertööre tulistada. Praegu on rahu, mitte sõda, ja mul ei ole ka relva, aga selle eest on mul näete see!...»

Olga kummardus ja haaras maast oksa, mille teine ots lõkkes hõõgus. Siis ajas ta end sirgu, nii et oksa helenduv ots joonistas õhus kaare, ja lõi siis Zvjagintsevile vastu nägu.

«See on teile Gladõševi eest!» hüüdis ta ja astus Zvjagintsevile veel sammu lähemale...

Ma jooksin Andrei juurde, olles kindel, et ta kaitsele asub, võib-olla isegi Oljale kallale tormab.

Kuid minu kartus oli asjatu. Pärast esimest lööki tõmbus Zvjagintsev küüru ja hüppas tahapoole, aga kui Olja sammu ettepoole astus ja uuesti oma hõõguva nuudiga keerutas, kadus ta nendesse põõsastesse siin... Oli kuulda murduvate okste raginat ja põõsaste kahinat — Zvjagintsev põgenes...

Järgmisel päeval kadus ta hoopis meie silmapiirilt...»

«Noh, ja ongi kõik, millest ma teile jutustada tahtsin,» ütles Gladõšev. «Näen, et olen teid väga kaua kinni pidanud.»

«Ei ole,» vastas Zavjalov, ise mõttesse vajunult tuhakirmega kaetud süsi vahtides.

«Uhhaast ei saa küll enam asja,» ütles Gladõšev katelokki vaadates. «See on ära jahtunud, aga ülessoojendatud uhhaa ei kõlba kuhugi.»

«Polegi tähtis, ma ei taha üldse süüa.»

«Me oleksime pidanud uhhaa söömisega varem peale hakkama. Aga muide, kuidas võib küll lõunat süüa, kui pole välja selgitatud, kas jumal on olemas?»

«Andestage, ma ei mõista teid?» vastas Zavjalov.

«Ah, ei midagi, see on lihtsalt üks tsitaat,» ütles Gladõšev ja muigas. «Aga võib-olla võtame õige napsi?»

Ta võttis veerandliitrilise pihku.

«Teate mis, millegipärast nagu ei taha,» ütles Zavjalov. «Ega te ei solvu? Mulle tundub, nagu näeksin ma praegu tõepoolest Oljat. Ei, «näeksin» pole selleks õige sõna. Kuid sobivat ma ei oska leida... Noh, ühesõnaga, ta nagu oleks siin kusagil lähedal. Aitäh teile, et te mu siia tõite... Aga viin võib kogu selle tunde hajutada. Te ju mõistate mind?»

«Jah, mõistan. Kuid mulle tundub, et te olete kurb. Aga tuleks hoopis rõõmustada. Te ju leidsite ta!»

«Ei, ma ei ole sugugi kurb. Võib-olla, et üsna pisut. Teadmisest, et me nii palju aastaid oleme lahus olnud.»

«Homme te näete teda. Ja tervitate teda ka minu poolt.»

«Ja-jah. Päris kindlasti. Mul juba on üks selline ülesanne.»

«Mis siis ikka,» ütles Gladõšev, «hakkame aga muudkui tagasi minema...»

Ta trampis veel hõõguvaid süsi, valas jahtunud uhhaa katelokist välja, kuivatas seda lehega ja pani oma liigendnoa kokku...

«Ongi kõik,» ütles ta pooltühja presentkotti üle õla visates, «läki.»

Mõne minuti pärast olid nad juba pika puumajaga künkal. Ja Zavjalov nägi jällegi Tajožnojet. Kauged mäed laskusid tasa vètte ja järvepinnal kerkiv neem oli tohutu suure triikraua taoline. Üksik paat oli tardunud tinasele veele. Paadis seisis inimene, kes millegipärast pikka aeru diagonaalselt käes hoidis, nagu hoiab oma ritva sõudja hiina maalidel.

Nad jõudsid künkalt alla maanteele.

«Nüüd lähete oma sadakond meetrit ja oletegi bussipeatuses,» ütles Gladõšev. «Jääge hüvasti. Vaevalt meil õnnestub veel kord kohtuda.»

«Ärge ennustustega rutake,» vastas Zavjalov. «Eks põimu ju kõigi inimeste teed omavahel. Ma just järjekordselt veendusin selles. Aitäh teile.»

«Mille eest?» imestas Gladõšev.

«Teie jutustuse eest. Ja Olja eest.»

«Olja päästis minu elu, aga võib ka olla, et midagi rohkematki.»

«Mis võib veel elustki kallim olla?»

«Usk. Usk sellesse, et on vaja elada ja elu seda väärib. Et häid inimesi on rohkem kui halbu. Noh, jääge nüüd hüvasti.»

Ja Zavjalov hakkas edasi, autobussi peatuse poole astuma. Pärast vaatas ta tagasi ja lehvitas Gladõševile. Juba peatusse jõudnud, vaatas ta veel korra tagasi. Ja nägi Gladõševi viimast korda. Konstantin Georgijevitš eemaldus aeglaselt mööda kitsast asfaltteed, mis nagu pael, nagu noatera taigat merest eraldas.

22. LUKAŠOV TÄIDAB OMA LUBADUSE.

Peale konduktori ja esimesel pingil istuva paarikese ei olnud bussis kedagi.

Zavjalov istus kaugemale, et armastajapaari mitte segada. Nende nägusid ta ei näinud, nägi vaid selgi. Noormehe käsi puhkas tütarlapse õlal. Aeg-ajalt tõstis ta käe ja libistas pikkamööda, vaid vaevu puudutades, üle tütarlapse juuste. Tütarlaps kallutas siis pead veidi tahapoole. Küllap nad olid õnnelikud.

Ja üksipäini tagaistmel istuv Zavjalov oli samuti õnnelik. See oli õnnelikkude inimeste buss. Ja Zavjalov oleks tahtnud, et buss sõidaks aeglasemalt ja et ta saaks oma rõõmuga kauem omaette olla. Ta tundis end jooksjana, kes juba näeb tõotatud finišilinti, kes on end teistest kaugele ette rebinud ja teab, et mitte keegi seda võitu talt enam ära võtta ei saa.

Zavjalov enam ei kiirustanud, sest Olja oligi juba tema juures. Nad istusid niisamuti teineteise kõrval nagu need armunud seal ees.

Zavjalov rääkis temaga, Olja aga vastas. Keegi peale tema ei kuulnud Olja häält. Ainult tema. Nende vahel ei olnud enam pikki lahusolekuaastaid. Aeg ei lahutanud neid. Nüüd on ta siis jällegi Oljaga. Mitte viirastuse ega kehatu pildiga ajakirja leheküljelt, vaid just tema endaga, tänase elava Oljaga.

Zavjalov oli õnnelik. Just nagu siis, kui ta esmakordselt lennukisse istus ja juhise pihku võttis. Just nagu siis, kui ta esimese vaenlase lennuki alla tulistas. Just nagu siis, kui ta Oljat rindelennuväljal nägi. Nagu siis, kui ta Oljaga kõrvuti tihedas rohus lamas ja ülalt neid tähed silmitsesid. Nagu siis, kui ta teada sai, et Olja on elus. Nagu siis, kui ta oma näol sooja tuult tundis ja mõistis, et kogu elu on alles ees. Ta oli õnnelik. Kunagi tulevad nad kõik kokku: Olja, tema, Korostõljova, Arseni Pavlovitš, Prohhorovad — ema ja tütar, Ossokin, Konstantin Georgijevitš... Aga kes siis veel? Ah-jaa, ja fotoreporter Slava Filonov ja Pavlik Ševljagin ja need, keda ta praegu on unustanud, kuid selleks ajaks, kui see õnnelik kohtumispäev saabub, meelde tuletab.

Ta ajas Oljaga tasakesi, kuuldamatult juttu.

«Me tuleme kõik kokku, kas teeme nii?» küsis Zavjalov.

«Ja-jah, aga muidugi,» vastas Olja.

«Siin sinu juures, järve kaldal, taigas, võib-olla selles samas paigas, kus sa kord juba olid ja kust mina just tulin. Või minu juures Moskvas...»

«Ja-jah,» kordas Olja, «kas siin Tajožnojes või sinu juures Moskvas.»

«Meil tuleb veel paljude asjade üle järele mõelda ja otsustada, kus me elama hakkame. Küllap sa ei suuda enam elada seal, kus on liialt vaikne? Ära midagi selgitama hakka, ma ju tean kõik...»

«Ja-jah, ma tõesti ei suudaks...»

«Kuid mina olen ju endine lendur, ei-ei, mitte endine! See oli keelevääratus, olen praegune lendur ja hakkan samuti elama seal, kus on lennukid...»

«Ma tean, ma ju tean kõik...»

«Nüüd meid enam lahutada ei saa, nüüd jääme ühte kogu eluks, olime liiga kaua lahus, meid lahutasid karmid aastad. Kuid need on möödas, nüüd saabus uus aeg, meie aeg. Ja see meie hea aeg, ausate inimeste aeg ei lõpe iialgi.».

Zavjalov tõstis käe ja libistas selle aeglaselt üle Olja tahakammitud juuste, nagu too armunud noormeeski seal ees. Ja ta tundis Olja juuste pehmust ja seda, kuidas Olja oma pea pisut taha kallutas, just nagu too tütarlapski seal ees...

Lukašov seisis akna all, selg ukse poole. Ta pöördus ümber, kui Zavjalov hingeldades kabinetti astus — bussipeatusest linnakomiteeni oli ta ju peaaegu jooksnud.

«Istuge, Vladimir Andrejevitš,» ütles Lukašov laua juures asuvale kõvale tugitoolile viidates.

«Ma tean kõik, kõik!» hüüdis Zavjalov rõõmsalt, oma erutust vaevu vaos hoides. «Olja on siin üsna lähedal, saite ju teie ka tema kohta kõik teada, eks ole, saite ju?»

«Jah, ka mina sain tema kohta kõik teada,» lausus Lukašov aeglaselt, ei vaadanud aga millegipärast Zavjalovile otsa. «Istuge! Ma palun teid, istuge.»

Pagana päralt! Milleks veel istuda?... Kas too inimene siis tõepoolest ei taipa, et Zavjalovil pole aega, et ta loeb minuteid ja sekundeid...

«Kas teate...» alustas Lukašov, kuid Zavjalov katkestas teda lõbusalt ja elevalt:

«Ärge, jumala eest, piinake mind! Ma ju tean kõik, minule ei ole selles enam mingit saladust. Ma tean kõik! Ta töötab stendide juures, uute mootoritega, katsetab uusi kütuseliike. Näete nüüd, et ma tean kõik!...»

«Noh, järelikult teate te rohkem, kui mina saan teile jutustada,» ütles Lukašov, tuli laua juurde ja hakkas seal mingisuguseid pabereid sorima. Ta lükkas need korralikult eemale, pani pliiatsid ja sulepea plastmassist topsikusse. «Muuseas, tal püüti küll meelt muuta,» lausus Lukašov ikka veel Zavjalovi otsa vaatamata. «Naisi ju sellel tööl peaaegu ei ole. See töö nõuab suuri erialaseid teadmisi. Ja mehisust... Olga Aleksejevnale tehti ettepanek laboratooriumi minna. Tema aga ütles, et tahab olla mootorite juures, et ta süda töötavate mootorite juures rahulikumalt lööb. Küllap te olete kuulnud: meedikud on leiutanud erilise aparaadi, mis töötab täpselt ja rütmiliselt. See kinnitatakse mingil moel inimese väsinud südame juurde ja see hakkab lööma normaalselt, aparaadiga ühes taktis. Võib-olla just seda pidaski Olga Aleksejevna silmas...»

«Ma tean seda kõike,» katkestas teda Zavjalov. «Ma tean temast sada, tuhat korda rohkem kui teie!...»

«Sellisel juhul,» ütles Lukašov ja vaatas alles nüüd esimest korda selle vestluse kestel Zavjalovile otsa, «peate te teada saama ka selle loo lõpu. Te olete lendur, Zavjalov, ja teate, et mõningatel ainetel on nii vedelas kui ka tahkes olekus omadus põlema süttida ja plahvatada...»

Möödusid sekundid. Ja äkki ajas Zavjalov end sirgu ja põrkas siis tahapoole. Nii juhtus temaga ka siis, kui esimest korda tema elus kümmekonna meetri kaugusel lennukist mürsk lõhkes ja ere leegisähvatus teda hetkeks pimestas. Lennuk rappus tugevasti ja sekundi murdosa jooksul ei tajunud ta midagi peale ereda valguse silmis ja mürina kõrvus. Tema, tollal alles üsna noor lendur, hüppas instinktiivselt plahvatuskohast eemale ja pööras juhise vasakule. Õigemini, talle see

ainult paistis nii, sest hävituslennuki kitsas kabiinis pole inimesel kuhugi hüpata. See oli tema esimene lahingulend, ta pöördus tagasi ülesande täitmiselt, mille talle oli andnud lüli komandör, ja ta lendas selges, pilvitus taevas. Vaateväljal polnud näha ühtki vaenlase lennukit, taevas, nagu paistis, ei ähvardanud ühegi ohuga. Kuid ühe silmapilguga kõik muutus: nad sattusid hästi maskeeritud seniitkahurite peale.

Ja samuti nagu siis, plahvatas ka nüüd punane laustuli Zavjalovi silmade ees. Siis hakkas see punane udu hajuma ning seinad, laud ja tugitool said jälle oma reaalsed piirjooned. Zavjalov nägi, et Lukašov tema kõrval seisab ja tema küünarnukist kinni hoiab.

«Pole vaja,» ütles Zavjalov ja tema hääl kõlas järsult, isegi karedalt.

«Ei,» sõnas ta siis endamisi, «siin on midagi viltu.»

Ta küll ütles selle lause mõttes, aga ühtlasi vist ka kuuldavalt. Ja väga rahulikult, nii rahulikult, nagu polekski juhtunud midagi hirmsat, vaid nagu oleks tegemist lihtsalt mingi arusaamatuse või tühise ebakõlaga. Mida see inimene siis ütles? Ja milleks? Ah-jaa, ta ju ei tea midagi! Helistas kellelegi ja võttis kellegagi ühenduse too noor mees, kes praegu millegipärast tema kätt hoiab... Aga tema, Zavjalov, käis ju alles praegu sellessamas kohas, kus üsna hiljuti seisis Olja. Kohe selgitab ta Lukašovile. Otsekohe, kui see tuba enam ei kiigu, kohe, kui aparaatide osutid rahunevad, kohe, kui lennuk tasakaalu tagasi saab... kohe läheb kõik jälle normi ja kõik muutub endiseks. Ja siis ta küsib...

«Ei, pole vaja midagi küsida,» ütles Zavjalov endamisi, «ma ei hakka midagi pärima. Ma lähen kohe siit toast minema. Ja tulen siis uuesti tagasi. Mulle lihtsalt näib nii, et ma siin seisan. See pole ju tõsi. Kohe läheb kõik üle. Küllap see Lukašov ajab midagi sassi. Rohkem pole temalt vaja küsida. Muidu vassib jälle midagi. Ja siis ei saa seda enam parandada. Ei ole vaja. Pole vaja. Ma lähen kohe minema. Sõidan ise Olja juurde. Ja saan seal kõik teada.»

Zavjalov astus sammu kõrvale ja küsis:

«Millal see juhtus?»

«Alles hiljuti. Kõigest kaks kuud tagasi, mind ei olnudki siis veel siin linnas,» ütles Lukašov. «Tehti

väga keerulisi ja vastutusrikkaid katsetusi. Seltsimehed kinnitavad, et kui meie käsutuses on kütus, mille loomisel Olga Aleksejevna töötas, võib tõusta sadade kilomeetrite kõrgusele.»

Ja lisas siis:

«Plahvatus toimus ootamatult. Taolised plahvatused toimuvad ikka ootamatult...»

Saabus vaikus.

«Noh... aga kuidas siis nii?» küsis Zavjalov. «Tähendab, kui ma teda ajakirjas nägin, oli ta juba... ei olnud ta enam elus? Ja siis kui Sokolov... Ossokin... ja praegu, nüüdsama, see Gladõšev... Aga tema ei olnudki enam elus?»

«Ei-ei, ei!» karjatas ta mõttes iseendale. «Juba jälle sa küsid, juba jälle hakkasid sa küsima, kuigi ise tead, et veel üks küsimus ja sa tapad ta. Ja siis juba igaveseks. Vaiki, mine ära, jookse sinna lagendikule, kus võib olla veel lõkketule söed hõõguvad!...»

«See juhtus kaheteistkümnendal mail, Vladimir Andrejevitš,» ütles Lukašov nüüd tasa, aga kindlalt. «Ta hukkus teenistuskohustuste täitmisel. Ja maeti sinna, kuhu maetakse kangelaslikud inimesed, kelle nimesid me seni ei tea... Kas teile võõrastemajja minu nimel helistati?»

«Jah helistati,» vastas Zavjalov peaaegu hääletult.

«Tolleks ajaks oli mulle juba kõik ära räägitud. Kuid ma ei saanud seda öelda telefoni kaudu. See oleks olnud liiga julm. Ma palusin teid Tajožnoje kaldale sõita... Kas te käisite seal?»

«Käisin küll.»

«Kui te mulle oma otsingutest jutustasite ja pikka puumaja meenutasite, taipasin ma kohe, et jutt on selle instituudi endisest klubist. Ja ma tahtsin, et te seda näeksite. Kas teil õnnestus seda näha?»

«Jah. Ma olin seal. Ja rääkisin inimesega, kes Olgat tundis.»

«Ma tahtsin seda praegust hetke võimalikult edasi lükata... Anda teile võimalust... kas või üsna lühikest aega teda elavana tunda. See oli kõik, mis oli minu võimuses, mu sõber... Anna mulle andeks.»

«Andeks? Aga mida?»

«Seda, et ma ei saanud sulle rõõmuteadet tuua. Vahel

mulle näib, et kõike võib inimesele rõõmuks muuta, kui sa ainult väga tahad, ei hooli endast ja tegutsed otsustavamalt, julgemalt, ausamalt, siis suudadki muuta kõik inimesele rõõmuks... Kuid, nagu näed, on sellel piirid.»

Ta pani käe Zavjalovi õlale.

«Aitäh,» ütles Zavjalov. «Sul pole end milleski süüdistada... Ja see polegi ju sinu kohus — mulle matuseteadet üle anda...»

«Ei,» lausus Lukašov aeglaselt, «on küll minu kohus. See on samuti minu kohus. Kas sa lähed Moskvasse tagasi?»

«Jah. Kohe esimese lennukiga.»

«Sa rääkisid mulle, kui palju inimesi sa Olga Aleksejevnat otsides teel kohtasid. Ja ütlesid, et sa neid kõiki meeles pead. Ära unusta ka mind, Zavjalov.»

«Jah, hea küll,» vastas Zavjalov automaatselt.

«Ma mõistsin, kes ta sulle oli, kui sa oma otsinguid alustasid.»

«Mida siin mõista on?» mõtles Zavjalov endamisi. «Kõik see mahub vaid kahte lühikesse sõnasse: «jah» või «ei». «Jah» see on ääretu väli, nagu meri. «Ei» on aga nagu müür. Mina põrkasin müüri vastu. Ja ongi kõik.»

«Need olid väga rasked tunnid, mis ma üle elasin,» jätkas Lukašov. «Kui mulle tema surmast teatati ja ma kujutlesin, kuidas ma sellest sinuga rääkima hakkan, siis ma mõtlesin... Kas tead, mis ma siis mõtlesin? Sellest, et kui ma linnakomiteest varem oleksin välja sõitnud, ei oleks me sinuga iialgi kohtunud... Just nii. Näed siis, ma ei varja su eest midagi. Pärast aga hakkasin mõtlema, milliste sõnadega sulle seda kõike edasi anda. Ma istusin aruande-valimiskoosolekul, aga kogu aeg olid sina mul silme ees, ja ma vaevlesin, sest ei suutnud õigeid sõnu leida...»

«Mulle ei ole vaja sõnu. Kas sa suudad seda mõista?»

«... ja mulle näis äkki, et mina olen — sina,» jätkas Lukašov Zavjalovit kuulamata. «Ja siis ma mõistsin, kes see naine sulle oli. Ta oli sinu unelmaks. Sinu armastuseks, kelle sa oled kaotanud kusagile saarele. Sa tegid kõik, et tema koordinaate kindlaks määrata ja siis kohale jõuda, iga hinna eest sinna välja ujuda.

Alguses olite ainult sina ja tema. Ja ei kedagi teie vahel. Eks olnud nii, Zavjalov?»

Zavjalov aga vaikis.

«Küllap sulle näib, et alustasid oma otsinguid lihtsalt sellepärast, et sa teda armastasid,» jätkas Lukašov.

«Muidugi oli just see põhjuseks. Aga võib ka olla, et mitte ainult sèe... Võib-olla sa tahtsid midagi nii väga uuesti otsast alata... astuda sinu jaoks uude ellu, mille aluseks oleks ustavus sellele, millesse sa usud. Ausus ja selgus... Kas sa siis tõesti ei astu sinna ellu ainult sellepärast, et naine, keda sa otsisid, läks sedasama teed, aga hukkus enne teekonna lõppu? Teda ei ole enam, kuid ta süda tuksub tuhandete teiste südamete hulgas edasi. Senikaua kui sina elus oled, on ka tema elus. Ja kui ka meid enam ei ole, jääb tema ikkagi elavaks. Nii nagu needki inimesed, kes pärast meid elavad. Võib-olla ma ei räägi seda, mis vaja. Küllap ma peaksin rääkima midagi hoopis muud. Andma sulle vett, igaks juhuks arsti kutsuma ja muudkui kordama: «Võta ennast kokku, lendur, kõigest hoolimata on vaja elada ja töötada.» Mina aga ei oska lohutada. Võib-olla pole ma veel harjunud. Olen veel väga noor linnakomitee sekretär... Tähendab, lähed hommikuse lennukiga?...»

«Jah,» vastas Zavjalov, «hommikuse lennukiga...»

«Ja sa ei taha mulle enam midagi öelda?»

«Ei taha. Ainult vist veel seda, Marxi tänav üksteist... Ta nimi on Valja.»

«Valja? Missugune Valja?»

«Talle on abi vaja. Sa räägi temaga. Küllap taipad siis ise.»

«Ja see on kõik?»

«Jah. See on kõik.»

SIIT — TÄHTEDE JUURDE!

(Epiloogi asemel)

... Ühel 1957. aasta sügishommikul lasti üles maailmas kõige esimene Maa kunstlik kaaslane. Ja selle lasksid üles nõukogude inimesed.

Silmapilguks jäid hingetuks ja vaikisid, katkestades saated, kõik maailma raadiojaamad, et hämmastusest toibuda, hinge tõmmata ja siis kogu inimkond üle külvata arvutute teadetega tsivilisatsiooni uue ajastu algusest.

Silmapilkselt läks vene sõna «sputnik» maailma kõigi rahvaste leksikoni, ja mitte kellelgi ei tulnud pähe võõrkeeltesse tõlkimisega tema võlu rikkuda. Sputnik on kõigis keeltes «sputnik». Ja kõigile.

Teisest sündmusest, mis oma tähtsuselt ei ole esimesega muidugi võrreldavgi, teadsid kõigest mõned inimesed. Tol hommikul pidi Moskva lennuklubi kursant Pavel Ševljagin, kes lõpetas teoreetilise õppuse, õppetreeninglennukil JAK-18 esmakordselt õhku tõusma. Enne seda tegi ta läbi ettenähtud eelneva ettevalmistuse ning kuulas veel kord instruktori seletusi ja vastas veel kord tema küsimustele. Täna hommikul kell kaheksa tuli tal veel kord instruktoriga vestelda, jällegi läbi teha ettevalmistus, mida nüüd nimetati lennueelseks ettevalmistuseks, siis aga langevari selga võtta ja lennukisse istuda. See sündmus oli Pavlik Ševljaginile nii tohutult mõõtmatu nagu maailmgi.

Zavjalov hindas seda sündmust samuti tõsisemalt kui tavalist algaja kursandi esimesele tutvuslennule saatmist. Juba möödunud aasta sügisel läks ta üle lennutööle. Kogu möödunud aasta jooksul pole ta lennuklubi ülema, erupolkovnik Simonjukiga, ühtki sõna

rääkinud. Nüüd, kus uuel instruktoril oli uuesti vaja dokumentatsiooni vormistada, Simonjuk ootas, et Zavjalov lõpuks ometi rääkima hakkab. Kuid uuesti lendama lastud erumajor Vladimir Zavjalov tuli kaadriosakonda, täitis seal vaikides vajalikud kaardid ja ankeedi, andis siis allkirja ja läks samuti vaikides minema.

Sputniku väljalaskmisest kuulis Zavjalov juba vara hommikul elektrirongis, kui ta lennuväljale sõitis. Vagunist väljudes nägi ta perroonil Pavlik Ševljaginit. Pavlik ootas teda. Niipea kui Pavlik Zavjalovit silmas, tormas ta tema juurde ja hüüdis: «Sputnik, sputnik! ...»

Mööda külavaheteed, mis jaamast lennuväljale viis, läksid nad koos.

Pavlik rääkis vahetpidamata. Tal olid juba igaveseks peas kõik arvud ja andmed, mida TASS-i teates oli loendatud. Ta muudkui kordas neid, pommitas Zavjalovit küsimustega ega pannud kohe tähelegi, et tema instruktor, kellest kallimat inimest polnud Pavlikul praegu terves maailmas, oli kuidagi ebatavaliselt keskendunud ja vaikis.

«Mis teiega on, Vladimir Andrejevitš?» küsis Pavlik varjatud erutusega. «Kas ma ... ei lenda täna?»

Zavjalov vastas tasa:

«Ei, miks, lendad küll.»

Ja lisas siis valjemini:

«Sa lendad.»

Nendest sõnadest piisas, et Pavlik end uuesti täiesti õnnelikuna tundis.

Lennuvälja väravate juures kohtasid nad Simonjukki.

«Kas kuulsid, Zavjalov, kas kuulsid? Sputnik! ...» hüüdis ta juba eemalt.

Zavjalov ei vastanud midagi. Ainult polkovnikust möödudes ütles ta temale midagi nii tasa, et isegi Pavlik, kes Zavjalovist kahe sammu kaugusel käis, neid sõnu ei kuulnud.

Simonjuk aga kuulis. «Mis sinul sellega asja on, Simonjuk,» ütles talle Zavjalov, esimest korda pärast toda meeldejäävat päeva, kui ta endale sõna andis, et «teist korda ei tule».

Zavjalov ja Pavlik läksid üle rohelise lennuväljamuru. Staabihoone lahtistest akendest oli kuulda diktori häält: raadio teel anti ikka ja jälle teateid sputniku kohta.

Ebatavaline elevus valitses malelauataoliselt ruuduliseks värvitud furgoonauto juures. Siin, stardi komandopunktis, tunglesid kõik: kursandid, instruktorid ja lennuvälja teenindav personal. Igaüht, kes lennuvälja väravate juurest neile lähenes, võtsid nad vastu skandeerides: «Sput-nik! Sput-nik!» Ja nii kestis see seni, kuni kõik olid kokku tulnud, kel sel hommikul siin oli määratud olla.

Lennuklubi ülema asetäitja teatas lendude algusest. Zavjalov ja Pavlik läksid lennuki juurde, millel neil tuli lennata. See oli roheliseks värvitud õppelennuk. Päike sädeles pleksiklaasist kuplitel, mis kursandi ja instruktori kabiine katsid. Mehaanik raporteeris Zavjalovile lennuki valmisolekust.

«Kas alustame siis, Ševljagin?» küsis Zavjalov.

Nad seisid lennuki juures. Neid lahutasid kaks rohelist pakki murul, kaks padjataolist langevarju.

«Kuula mind nüüd, Ševljagin,» lausus Zavjalov, traditsioonilist lennueelset ettevalmistust alustades. «Nii et õhku tõusen mina ise. Sina võtad parema käega juhisest kinni, vasaku asetad aga gaasipidemele, jalad paned pedaalidele. Sinu ülesandeks on esialgu — ainult õrnalt juhist hoida ja vaadata...»

Zavjalov jäi äkitselt vait. Talle näis, et Pavlik teda ei kuula. Kursandi tähelepanu on hajutatud — see on aga lennueelse instruktaaži ajal lihtsalt lubamatu.

Zavjalov kõrgendas häält ja püüdis rääkida nõudlikumalt:

«Teiselt pöörangult pööra kogu oma tähelepanu lennuvälja üldilmele. Sa oled kohustatud seda otsekui silmadega fotografeerima. Pärast aga jutustad mulle, mida sa sealt meelde jätsid. Pärast esimest pöörangut, see on teise ringi ajal lennuvälja kohal, annan ma juhise sinu kätte... Kursant, Ševljagin, kuhu te vahite?!»

Kuid isegi see järsk hüüd ei toonud Pavlikut välja sellest kummalisest seisundist, milles too, nagu Zavjalov tundis, praegu viibis.

Nii siis seisab seal tema ees too väikest kasvu, teravaninaline, sinises kombinesoonis nooruk ja vahib ise kusagile üle Zavjalovi õla.

«Ma näen teda... näen...,» lausus Pavlik vaid huultega.

«Mida sa näed? Keda?!»

«Sputnikut... Vaadake, Vladimir Andrejevitš, vaadake ise! Kas te näete seal hõbedast täpikest, kas näete?»

Zavjalov pöördus ja vaatas sinnapoole, kuhu Pavlik Ševljagin väljasirutatud käega praegu näitas.

Ei, Zavjalov ei näinud midagi. Mitte midagi peale hommikusse uduvinasse mähitud horisondi, peale eilsest vihmast puhtaks pestud ererohelise kauge metsa.

«Seal on ju öeldud,» jätkas Pavlik nagu unaruses, «et teda võib ka palja silmaga näha... Ja ma näen teda, näen! Vaadake ometi...»

«Mina ei näe seal midagi,» ütles Zavjalov kärsitult. «Ja on ju võimatu teda näha päise päeva ajal, eredas päikesevalguses...»

«Ei, ei!» katkestas teda Pavlik nii kirglikult ja järeleandmatult. «Vaadake, noh vaadake ometi, ta on ju seal, näete seal! Kas te siis tõesti ei näe?! Väike hõbedane täpike... Nagu nööpnõela pea... ujub seal horisondi kohal... noh seal, vaat seal!...»

«Aga kus siis, noh kus?!» karjatas nüüd samuti valjusti Zavjalov, kes oli tahtmatult Pavliku ennastunustava visaduse mõju alla sattunud. Ta pingutas nii, et silmadel valus hakkas, püüdes näha toda nähtamatut hõbedast täpikest, mida Pavlik nii selgesti nägi.

Ja siis äkki tundus talle, et nüüd ta nägi. Jah, ta nägi! Väike hõbedane täpikene. Valkjalt hõõguv sädemeke hõljus horisondi kohal. Jah, ta nägi teda, nägi!... Tagasihoidmatu ja nähtamatu jõud kandis seda harukordset sädemekest, seda hõõguvat metallikildu edasi. Zavjalov püüdis küll endale selgeks teha, ennast veenda, et seda ei saa olla, et see on vaid silmapete. Kuid mida rohkem ta ennast veenis, seda selgemini ta nägi toda hõbedast täpikest, mis nii pidulikult ja võidukalt horisondi kohal liugles. Ja tema kujutluses polnud see enam väike täpike, vaid leegitsev kera, millest tungisid välja tulekeeled ja helenduv gaas nagu lennuki

turbiinidestki. Asjatult kinnitas Zavjalov endale, et see on autosugestioon, et rakett ainult viib sputniku orbiidile, praegu aga liigub too astronautika seadustele alludes juba omaette ja mingisugust leeki ta järelikult näha ei või...

Tunne, mis oli haaranud Zavjalovit juba elektrirongis, kui ta esmakordselt sputnikust kuulis, valdas teda uuesti... Ta mõtles Oljale, ainult Oljale, kes põles ära selles uues tuleleegis, mille süütasid inimesed, et valgustada teed tähtede juurde. Mõtles, kuidas Olja elu, tema hingetuli, kätejõud ja südametuksed praegu seda hõbedast täpikest seal horisondi kohal edasi viivad. Olja ei hukkunud, Olja ei põlenud ära, ta hakkab võidukalt ümber Maa liuglema ja on nähtav kõigile...

«Kas te näete teda, kas näete?!» karjus jälle Pavlik.

«Ja-jah, nüüd näen!»

«Kas juhtus midagi?» kostis kellegi nõutu hääl.

Zavjalov pöördus ümber. See oli tehnik.

«Mida te nägite seal, seltsimees instruktor?» küsis tehnik, käega päikese eest silmi varjates ja taevasse vahtides.

«Ei... midagi,» vastas Zavjalov kumedalt. «Ševljaginile lihtsalt näis, et ta nägi sputnikut.»

«Või siis teda päeval näeb!» ütles tehnik muiates. «Teda oleks tulnud kell kuus nelikümmend kaks hommikul vaadata. Või siis kell üks nelikümmend kuus öösel,» tsiteeris tehnik peast TASS-i teadet.

Zavjalovi ja Ševljagini pilgud kohtusid. Nad ainult naeratasid teineteisele, nagu seoks neid ühine saladus, ise uhked, et neil õnnestus näha seda, mida veel kellelegi pole antud näha.

«Langevari üle vaadata ja selga võtta!» andis Zavjalov nüüd käsu.

Ta jälgis hoolega, kuidas Pavlik kindlate liigutustega, just nagu mantlit selga ajades, käe langevarju rakmetest läbi torkas ja samaaegselt rohelise, mitme valge kummiga kinnitatud paki selga viskas. Siis teise käe rihmade vahelt läbi ajas, kaks teist rihma jalgade vahele libistas ja luku, mis tal nüüd rinnal asus, kinni klõpsatas.

«Lennukisse!» kamandas Zavjalov.

Pavlik tõstis parema jala metallastmele, hüppas siis

teise jalaga soonelisele ruudukesele, mis lennuki tiiva külge kinnitus, ja hetke pärast laskus ta juba kabiini esiistmele — kursandi istmele.

Zavjalov istus taha. Nüüd ei näinud ta enam Pavliku nägu, nägi ainult tema õlgu, suvise, musta lenduri-mütsiga kukalt ja kitsast päevitunud kaela triipu, mis mütsi serva ja kombinesooni krae vahelt paistis. Ta ei näinud Pavliku silmi, kuid teadis, et need on nüüd sihitud juhtimispuldi arvututele aparaatidele — lennuki kiiruse, kõrguse, kallaku ja libisemise osutitele, variomeetrile, raadio- ja gürokompassile, mida lendur lennu ajal peab nägema.

Zavjalov kujutles, millise kindlusega valmistub Pavlik lennu ajal kõiki neid aparaate pilguga haarama, ühtlasi aga kõike, mis all toimub, silmas pidama ja maad jälgima — ühesõnaga lahendama ülesannet, millega veel ükski lendur oma esimese lennu ajal toime pole tulnud.

Zavjalov naeratas. Heitis veel kord pilgu Pavliku kaelal paistvale kitsale päikesepruunile triibule ja tundis äkki erakordse jõuga, kogu olemusega, kui kallis on talle see noormees, kes praegu esimest korda taevasse tõusta kavatseb. Sekundi murdosa vältel meenus talle äkki Pavliku poollapselik naiivne küsimus tol õhtul, kui Zavjalov Liisat ootas ja jaama ruttas.

Pavlik küsis tookord, kas võib nii olla, et kustunud tähe valgus pikki, lõputuid aastaid inimesteni tuleb.

«Võib küll, Pavlik, võib küll,» lausub Zavjalov mõttes endamisi. «See valgus tuleb aastaid, tuhandeid, miljoneid aastaid. Ta tuleb läbi takistuste, läbi meteoriitide saju, murrab läbi kosmiliste udude, läbi kõige mustemate ja tihedamate pilvede. Praktiliselt on ta igavene, see kauge ja võib-olla juba kustunud tähe valgus. Ja sellest, et see täht on kustunud, pole vaja mõelda. Pole vaja...»

Ja siiski läks ta meel nukraks. Ta märkas, kuidas tema ees võpatas veel maapinnal seisva lennuki juhis, mis oli ühenduses teise samasuguse juhisega eesmises kabiinis. Seda puudutas Pavlik, kes kontrolli mõttes kordas veel kord kõiki neid liigutusi, mida talle oli õpetatud, enne kui teda lendama lubati. Zavjalov pani ka oma käe jämedale, siledaks poleeritud juhisele, lihtsalt

niisama, et kontrollida, mis tunne tal siis on. Ja Zavjalovile näis, nagu oleks ta selle liigutusega Pavlikuga, tema südame, aju ja kogu olemusega kokku sulanud, ja ta südamel hakkas kergem.

Ta heitis pilgu lennuki tiibadele ja kahele punasele tähele neil tiibadel. Need tähed saatsid teda kaugetel sõja-aastatel. Siis tõstis Zavjalov pea ja vaatas taevasse, nii selgesse, pilvitusse, kuid juba kerge sügisvinaga kaetud taevasse. Ja tundis ootamatut rõõmutulva. Otse enda ees nägi ta jällegi Pavliku õlgu ja pead. «Edasi, Pavlik, edasi! Algab uus elu. Edasi!»

Kuid kõike seda ütles ta vaid mõttes, valjusti ütles ta aga tavalise lennueelse määrustikulise fraasi, mis oli määratud all, lennuki ees seisvatele inimestele:

«Käivitan! Propelleri eest ära!...»

Чаковский Александр
СВЕТ ДАЛЕКОЙ ЗВЕЗДЫ
На эстонском языке
Оформление О. Єубби
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja A. Kerge
Kunstiline toimetaja R. Pangsepp
Tehniline toimetaja I. Vahtre
Korrektorid E. Tuulik ja A. Nurmoja

Ladumisele antud 30. III 1964. Trükkimisele antud 26. VI 1964. Paber 54 × 84, 1/16. Trükipoognaid 16,5. Tingtrükipoognaid 13,53. Arvestuspoognaid 14,17. Trükiarv 30 000. Tellimise nr. 2733. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. II

Hind 55 kop.
7—3